Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Pielea de sagri

La Peau de chagrin, 1830

CUPRINS:

I. TALISMANUL.
II. FEMEIA FĂRĂ INIMĂ.
III. AGONIA.
EPILOG.

I.
TALISMANUL.

Într-o zi, pe la sfârşitul lui octombrie 1828[1], un tânăr intra la Palais-Royal[2] în momentul când se deschideau sălile de joc, conform legii ce oblăduește o patimă de pe urma căreia se storc atâtea impozite. Fără a sta pe gânduri, apucă pe scara ce ducea la tripoul cu numărul 36.

— Domnule, pălăria dumneavoastră, vă rog! Îi strigă cu o voce seacă şi răstită un bătrânel palid, ghemuit în umbră, la garderobă, şi care se ridică repede, arătând o faţă potrivită în totul cu făptura sa mârşavă.

De îndată ce păşeşti într-o casă de joc, legea începe prin a te despuia mai întâi de pălărie. Să fie oare, o parabolă evanghelică şi providenţială? Nu-i mai degrabă un mod de a încheia un contract drăcesc cu dumneata, cerându-ţi un zălog oarecare? Este cumva un mijloc de a te obliga să păstrezi o atitudine respectuoasă faţă de cei care au să-ţi câştige banii? Ori poate poliţia, pitită prin toate cotloanele sociale, vrea să ştie numele pălărierului dumitale, sau al dumitale, în cazul când l-ai avea înscris pe căptuşeală? Sau, în sfârşit, pentru a-ţi lua măsura craniului şi a întocmi o statistică instructivă despre capacitatea cerebrală a

jucătorilor? Asupra acestui punct, administraţia păstrează o tăcere desăvârşită. Dar, e destul să fi făcut un singur pas spre masa verde pentru ca pălăria să nu-ţi mai aparţină, aşa cum nici dumneata însuţi nu-ţi mai aparţii: eşti pus la joc, dumneata, averea dumitale, pălăria, bastonul şi paltonul dumitale. La plecare, JOCUL îţi va demonstra, printr-o crudă ironie tradusă în fapt, că ţi-a mai lăsat ceva, din moment ce ţi se dau înapoi unele lucruri. Dacă ai avut însă o pălărie nouă, vei constata, pe pielea dumitale că trebuie să-ţi faci un costum de jucător.

Mirarea manifestată de tânăr când primi o fişă numerotată în schimbul pălăriei lui, ale cărei margini erau din fericire puţin cam roase, dovedea cu prisosinţă că el avea un suflet nevinovat încă. Bătrânelul, mistuit desigur din fragedă tinereţe de văpaia plăcerilor vieţii de jucător, îi aruncă o privire mohorâtă şi fără căldură, în care un filosof ar fi văzut mizeriile spitalului, vagabondările oamenilor ruinaţi, procesele verbale a sumedenie de asfixii, condamnări la muncă silnică pe viaţă, surghiunuri în Guazacoalco. Omul acesta a cărui faţă albă, suptă, arăta că nu cunoştea altă hrană decât ciorbele vâscoase ale lui Darcet[3], constituia imaginea gălbejită a patimii redusă la cea mai simplă expresie a ei. În zbârciturile lui se citeau urme de vechi torturi, şi probabil că îşi juca toată leafa nenorocită chiar în ziua când o primea. Întocmai ca gloabele asupra cărora loviturile de bici nu mai au nici un efect, nimic nu mai era în stare să-l facă să tresară; surdele gemete ale jucătorilor care ieşeau ruinaţi, blestemele lor mute, privirile lor năucite îl lăsau totdeauna rece. Era jocul încarnat. Dacă tânărul s-ar fi uitat mai cu luare aminte la acest jalnic cerber[4], poate că şi-ar fi spus; „În inima asta nu se mai află decât o pereche de cărţi de joc!” Dar necunoscutul nu luă în seamă această pildă vie pe care fără îndoială providenţa o aşezase acolo, după cum tot ea a lăsat de strajă dezgustul la poarta fiecărui loc de pierzanie. El pătrunse cu îndrăzneală în sala unde sunetul aurului

exercita o orbitoare putere de fascinaţie asupra simţurilor întărâtate de lăcomie. Acest tânăr era pesemne împins acolo de cea mai logică dintre elocventele fraze ale lui Jean-Jacques Rousseau, şi al cărei trist înţeles sună cam aşa: „Da, admit ca un om să se ducă la joc, însă tocmai atunci când între el şi moarte nu mai vede altceva decât ultima lui para.”

Seara, în casele de joc nu stăruie decât o poezie vulgară, dar al cărei efect e asigurat, ca şi acela al unei drame sângeroase. Sălile sunt ticsite de spectatori şi de jucători, de bătrâni scăpătaţi care se târăsc până aici ca să se încălzească, de chipuri frământate, de orgii începute cu vin şi pe cale de a se sfârşi în Sena. Cu toate că patima e prezentă peste tot, numărul prea mare de actori te împiedică să priveşti în faţă demonul jocului. Seara de joc pare un adevărat fragment de „tutti” în care trupa întreagă ţipă, în care fiecare instrument al orchestrei îşi modulează fraza lui. Puteţi vedea acolo mulţi oameni respectabili veniţi să caute distracţii şi plătindu-le cum ar plăti plăcerea unui spectacol, a unei mese bune, sau aşa cum s-ar duce într-o mansardă să cumpere cu un preţ ieftin regrete usturătoare, pentru trei luni de zile. Vă daţi însă seama cât delir şi câtă îndârjire trebuie să fie în sufletul unui om care aşteaptă cu nerăbdare deschiderea unui tripou?

Între jucătorul de dimineaţa şi jucătorul de seara, există aceeaşi deosebire ca între un soţ nepăsător şi un îndrăgostit ce tremură sub fereastra iubitei lui. Abia spre dimineaţă îşi fac apariţia patima fremătătoare şi nevoia în toată groaznica ei realitate. Dar numai seara veţi putea admira un jucător adevărat, un jucător care a uitat să mai mănânce să doarmă, să trăiască, să gândească, atât de mult îl sfâşie biciul patimii, atât de tare îl furnică, îl chinuie mâncărimea unei lovituri de trente-et-quarante[5]. În această oră blestemată veţi întâlni ochi al căror calm te îngrozeşte, chipuri ce te fascinează, priviri ce întorc cărţile cu o expresie mistuitoare. De aceea, casele de joc nu par

sublime decât la deschiderea şedinţelor lor. Dacă Spania are luptele ei de tauri, dacă Roma şi-a avut gladiatorii[6] ei, Parisul se mândreşte cu al său Palais-Royal, ale cărui rulete aţâţătoare îţi dau plăcutul prilej de a vedea cum curge sângele în valuri fără primejdia ca picioarele celor din sală să alunece vreodată din pricina asta. Încercaţi să aruncaţi o privire furişă asupra acestei arene, intraţi! Ce goliciune! Pe pereţii acoperiţi cu un tapet soios până la înălţimea omului, nu se vede nici o imagine care să încânte sufletul. Nu se găseşte nici măcar un cui pentru a uşura sinuciderea. Pardoseala e tocită, murdară. O masă lunguiaţă ocupă mijlocul sălii. Simplitatea scaunelor de paie îngrămădite în jurul postavului ros de şuvoaiele de aur trădează o ciudată nepăsare faţă de lux la nişte oameni care se duc să piară acolo pentru bogăţie şi lux. Această antiteză omenească iese la iveală ori de câte ori sufletul reacţionează puternic asupra lui însuşi. Îndrăgostitul vrea să-şi îmbrace amanta în mătase, s-o înfăşoare în stofe moi din Orient, dar de cele mai multe ori o posedă pe o laviţă. Ambiţiosul se visează în culmea puterii, dar se bălăceşte în noroiul servilismului. Negustorul lâncezeşte în fundul unei dughene umede şi nesănătoase, clădind un palat din care fiul său, moştenitor precoce, va fi izgonit de licitaţia pusă la cale de ceilalţi fraţi. În fine, există oare ceva mai dezgustător ca o casă de plăceri? Bizară problemă! Veşnic în opoziţie cu el însuşi, înşelându-şi speranţele prin nefericirile prezente, iar nefericirile printr-un viitor ce nu-i aparţine, omul imprimă tuturor actelor sale caracterul nestatorniciei şi al slăbiciunii. Aici, pe pământ, nimic nu e desăvârşit afară de nenorocire.

În clipa când tânărul intră, în salon se aflau câţiva jucători veniţi înaintea lui. Trei bătrâni cu capetele pleşuve şedeau nepăsători în jurul mesei verzi; feţele lor de ipsos, nemişcate ca ale diplomaţilor, arătau nişte suflete obosite, nişte inimi care se dezvăţaseră de mult să mai bată, chiar de-ar fi pus la joc întreaga avere nedotală a soţiei. Un

italian tânăr, cu părul negru, cu faţa măslinie, sta liniştit, cu coatele proptite pe un capăt al mesei şi părea că ascultă presimţirile acelea tainice care-l îndeamnă în chip fatal pe orice jucător: „Da!

— Nu!„ Capul lui meridional iradia numai aur şi foc. Şapte sau opt spectatori, în picioare, aşezaţi în aşa fel încât formau o galerie, aşteptau scenele pe care le pregăteau parcă anume pentru ei: roata norocului, măştile actorilor, alunecarea banilor şi a lopeţilor. Oamenii aceştia fără nici o treabă, stăteau acolo, tăcuţi, neclintiţi, numai ochi şi urechi, aşa cum stă poporul în Place de la Grčve[7] când călăul mai retează câte un cap. Un bărbat înalt, slab, cu o haină jerpelită, ţinea într-o mână un registru, iar în cealaltă un ac pentru a însemna mizele de pe roşu sau de pe negru. Acesta era unul dintre acei Tantali moderni[8] care trăiesc alături de toate plăcerile secolului lor, unul dintre acei avari fără comoară care joacă pe mize închipuite: un fel de nebun lucid care încerca să-şi uite mizeria mângâind o himeră, sau care mânuia în sfârşit viciul şi primejdia întocmai cum mânuiesc preoţii tineri împărtăşania când rostesc liturghia. În faţa celui care ţinea banca, unul sau doi din acei speculatori şireţi către cunosc bine oscilaţiile jocului, aidoma foştilor osândiţi ce nu se mai tem de galere, veniseră acolo să-şi încerce de trei ori norocul şi să-şi încaseze imediat câştigul din care probabil că trăiau. Doi valeţi bătrâni se plimbau agale prin sală, cu braţele încrucişate, şi din când în când priveau pe fereastră, în grădină, de parcă ar arăta trecătorilor ca o firmă, chipurile lor şterse. În clipa când tânărul deschise uşa, crupierul şi bancherul tocmai aruncau asupra jucătorilor acea privire absentă care sugrumă şi strigau cu o voce subţire: „Faceţi jocul!” Tăcerea deveni oarecum mai adâncă şi toate capetele se întoarseră spre noul sosit, mai mult de curiozitate. Dar, ceva nemaipomenit! Bătrânii aceia istoviţi, slujbaşi împietriţi, spectatorii, ba până şi înfocatul italian, toţi, văzându-l pe necunoscut, fură zguduiţi de nu ştiu ce

fior îngrozitor. Ar trebui ca cineva să fie cu totul nenorocit spre a stârni mila, prea slab ca să trezească o simpatie, sau să aibă o înfăţişare de-a dreptul sinistră pentru a face să freamăte inimile în această sală unde durerile sunt silite să rămână mute, unde mizeria e veselă şi desperarea cuviincioasă! Ei bine, în simţământul nou ce răscoli inimile acelea îngheţate era ceva din toate acestea în momentul când intră tânărul. Dar, oare, nu s-a întâmplat adesea ca până şi inimile călăilor să se înduioşeze în faţa fecioarelor ale căror capete blonde trebuiau să fie tăiate la un semn al revoluţiei?

La prima aruncătură de ochi, jucătorii citiră pe faţa novicelui un mister îngrozitor: trăsăturile lui tinereşti erau înfăşurate într-o graţie înnegurată, privirea-i arăta nenumărate încercări neizbutite, mii de speranţe înşelate! Sumbra nepăsare a sinuciderii dădea frunţii lui o paloare aspră şi bolnăvicioasă, un zâmbet amar îi desena cute uşoare la colţurile gurii, întreaga lui fizionomie exprima o resemnare ce-ţi făcea rău s-o vezi. În fundul ochilor săi împăienjeniţi poate de oboselile plăcerilor, licărea o scânteie de geniu. Desfrânarea pusu-şi-a oare pecetea ei murdară pe această figură nobilă, altădată curată şi înfocată, acum atât de descompusă? Doctorii ar fi atribuit, desigur, cearcănele galbene din jurul pleoapelor şi roşeaţa ce-i păta obrajii unor răni ale inimii sau pieptului, pe când poeţii ar fi vrut să recunoască în aceste senine ravagiile ştiinţei, urmele nopţilor petrecute la lumina lămpii de studiu. Dar o pasiune mai cumplită ca boala, o boală mai nemiloasă decât studiul şi geniul răvăşeau această tânără figură, contractau aceşti muşchi plini de vigoare, chinuiau această inimă pe care orgiile, studiul şi boala abia apucaseră s-o atingă. După cum un criminal celebru e întâmpinat cu respect de ceilalţi condamnaţi atunci când păşeşte pragul ocnei, tot astfel demonii aceştia cu chip de om, cunoscători în ale torturii, salutară în el o durere nespusă, o rană adâncă pe care o răscoleau cu privirea, şi

în maiestatea ironiei lui mute, în eleganţa sărăcăcioasă a veşmintelor lui, recunoscură pe unul dintre prinţii lor. Tânărul avea, ce-i drept, un frac bine croit, dar cravata şi vesta îi erau încheiate cu prea multă grijă ca să-i poţi presupune o cămaşa. Mâinile sale, frumoase ca ale unei femei, erau de o curăţenie îndoielnică; mai precis, de două zile încoace nu mai purta mănuşi! Dacă însuşi crupierul şi valeţii se înfiorară fu din cauză că farmecul inocenţei se mai distingea încă în trăsăturile lui subţiri şi gingaşe, în părul său blond şi rar, ondulat în chip natural. Figura lui arăta că nu avea mai mult de douăzeci şi cinci de ani şi viciul părea a nu o fi atins decât în trecere. Seva proaspătă a tinereţii lupta încă din plin cu dezastrele unei porniri neputincioase spre desfrâu. Beznele şi lumina, neantul şi existenţa se războiau pe chipul lui, producând în acelaşi timp şi graţie şi oroare. Tânărul apărea acolo ca un înger fără aripi, ce se rătăcise din drum. De aceea, toţi dascălii aceia emeriţi ai viciului şi ticăloşiei, asemeni unei babornițe ştirbe ce se simte cuprinsă de milă văzând o fată frumoasă dedându-se corupţiei, fură cât pe-aci să-i strige novicelui: „Ieşi de-aici!” dar acesta se îndreptă direct spre masă, se opri lângă ea, în picioare, şi aruncă la nimereală pe postavul verde o piesă de aur pe care o avea în mână; piesa se rostogoli şi se opri pe negru, iar el, ca toate sufletele tari cuprinse de groază când sunt sâcâite de nesiguranţă, îşi întoarse privirea spre crupier cu o căutătură calmă şi totodată îngrijorată. Curiozitatea stârnită de intrarea lui în joc fu atât de mare încât bătrânii. Nu mai pontară; în schimb, italianul se agăţă cu toată orbirea patimii de o idee ce-i surâse deodată şi pontă grămada lui de aur pe cealaltă culoare, în opoziţie cu jocul necunoscutului. Bancherul uită să mai rostească frazele acelea transformate cu timpul într-un strigăt răguşit şi neînţeles: „Faceţi jocul!

— Jocul e făcut!

— Nimic nu mai cade!” Crupierul întinse cărţile şi păru că urează noroc ultimului venit, fără să se sinchisească de

pierderea sau câştigul realizat de antreprenorii acestor sumbre plăceri. Fiecare spectator voia să vadă în soarta acelei piese de aur o dramă, cea din urmă scenă a unei vieţi neîntinate; ochii lor, aţintiţi asupra fatidicelor bucăţi de carton, scânteiară, dar, deşi se uitau cu toată atenţia când la cărţi, când la tânăr, nu putură să observe nici un semn de emoţie pe fata rece şi resemnată a acestuia.

— Roşu, cu soţ, câştigă! Anunţă în mod oficial crupierul.

Un fel de horcăit surd ieşi din pieptul italianului când văzu căzând unul câte unul biletele păturite pe care i le arunca bancherul. Cât despre tânăr, el nu-şi dădu seama că e ruinat decât în clipa când lopăţica se întinse ca să culeagă ultimul său napoleon. Fildeşul izbi cu un zgomot sec piesa care, iute ca o săgeată, zbură şi se amestecă în movila de aur strânsă în faţa casei. Necunoscutul închise o clipă ochii, iar buzele i se făcură albe; apoi îşi ridică din nou pleoapele, gura îşi recăpătă o roşeaţă de mărgean, luă aerul unui englez pentru care viaţa nu mai are nici un mister, şi dispăru, fără a cerşi vreo consolare printr-una dintre acele priviri sfâşietoare pe care jucătorii desperaţi le aruncă deseori celor de faţă. Câte întâmplări se îngrămădesc în spaţiul unei secunde şi câte lucruri sunt legate de-o aruncătură de zar!

— Ăsta-i, desigur, ultimul lui cartuş! Zise crupierul zâmbind, după o clipă de tăcere, luând piesa de aur şi ţinând-o între degetul cel mare şi arătător, în faţa publicului.

— Un descreierat ce se va arunca în apă, răspunse un obişnuit al casei, privind în jurul lui, spre jucătorii ce se cunoşteau toţi între ei.

— Mare pagubă! Rosti unul dintre valeţi, luând o priză de tabac.

— Dacă am fi făcut şi noi ca domnul! Se adresă unul dintre bătrâni către colegii lui, arătând spre italian.

Toată lumea se uita la fericitul jucător, care îşi număra banii cu mâinile tremurânde.

— Auzeam parcă un glas, spuse el, care îmi urla în urechi: „Jocul va înfrânge desperarea acestui tânăr”.

— Nu-i un jucător, continuă bancherul; altfel şi-ar fi mizat banii în trei părţi, ca să aibă mai mulţi sorţi de câştig.

Tânărul era să iasă fără să-şi ceară pălăria; dar bătrânul dulău, după ce văzuse starea proastă a acelei jerpelituri, i-o dădu fără să scoată o vorba; jucătorul înapoie fişa cu o mişcare maşinală şi coborî scările fredonând Di tanti palpiti[9], dar aşa de încet încât abia auzea el însuşi fermecătoarea arie.

Peste câteva clipe ajunse în galeria de colonade de la Palais-Royal, înaintă până în strada Saint-Honoré, se îndreptă spre Tuileries şi străbătu grădina cu paşi nehotărâţi. Păşea ca prin mijlocul unui pustiu, înghiontit de oameni pe care nu-i vedea, urmărit în larma mulţimii de o singură voce; a morţii; în sfârşit, adâncit într-o meditaţie moleşitoare, asemeni aceleia ce punea stăpânire pe osândiţii căraţi, nu demult, cu căruţa, de la Palat la Place de la Grčve, spre eţafodul înroţit de sângele vărsat din belşug începând din anul 179310.

Sinuciderea are în ea ceva măreţ şi groaznic. Prăbuşirile unei gloate omeneşti nu sunt primejdioase: ele sunt ca ale copiilor, care cad prea de jos pentru a se vătăma; dar ca un om mare să fie zdrobit, el trebuie să cadă de sus de tot, trebuie să se fi ridicat până la ceruri, să fi întrezărit un paradis inaccesibil. Cumplite trebuie să fie vijeliile care-i silesc să caute pacea sufletului în gura unui revolver. Câte talente tinere nu se sting şi nu pier stinghere, prin mansarde, fără nici un prieten, fără nici o femeie care să le aducă o alinare, în mijlocul unui milion de oameni, în prezenţa unei mulţimi îmbuibate de aur, dar cuprinsă de urât! Dacă le gândeşti la toate acestea, sinuciderea capătă proporţii uriaşe! De la vajnica speranţă cu care vine un tânăr la Paris, până la o moarte voită, numai Dumnezeu ştie câte concepţii se ciocnesc între ele, câte vise părăsite, câte disperări şi strigăte înăbuşite, câte lupte zadarnice şi

capodopere părăsite în drum. Orice sinucidere e un poem sublim de melancolie. Nicăieri nu veţi găsi plutind pe oceanul literaturii, o carte ce-ar putea întrece în profunzime această informaţie: „Ieri la ora patru, o femeie tânără s-a aruncat în Sena de pe Pont-des-Arts”

În faţa acestui laconism parizian totul păleşte: dramele de pe scenă, romanele, chiar şi acest străvechi frontispiciu: Tânguirile gloriosului rege al Kaërnavanului, întemniţat de copiii săi, ultimul fragment al unei cărţi pierdute, a cărei lectură îl făcea să plângă până şi pe acel Sterne[11] care el însuşi îşi părăsise nevasta şi copiii.

Necunoscutul nostru fu năpădit de mii de gânduri asemănătoare ce treceau ca nişte limbi de foc prin sufletul lui, aşa cum zboară drapelele zdrenţuite în iureşul unei bătălii. Iar dacă îşi lepăda o clipă povara inteligenţei şi a amintirilor, pentru a se opri în faţa unor flori cu vârfurile legănate încet de zefir printre valurile de verdeaţă, era cuprins îndată de o răbufnire a vieţii ce se răzvrătea încă sub apăsătoarea idee a sinuciderii, şi atunci îşi ridica ochii spre cer: dar şi acolo, norii plumburii, rafalele de vânt încărcate de tristeţe, o atmosferă grea îl sfătuiau şi ele să moară. Apucă spre Pont-Royal, gândindu-se la fanteziile din ultimele momente ale diverşilor lui predecesori. Îi venea să zâmbească aducându-şi aminte că lordul Castlereagh[12] înainte de a-şi tăia beregata îşi satisfăcuse cea mai umilă dintre necesităţile trupeşti, iar academicianul Auger[13] îşi căutase tabachera pentru a priza pe când se îndrepta spre moarte. Analiza toate aceste ciudăţenii şi discuta cu el însuşi, când, lipindu-se de parapetul podului ca să-i facă loc unui hamal ce venea dinspre Hale şi care-i prăfui puţin mâneca hainei, se pomeni scuturându-şi-o cu îngrijire. Ajuns în punctul cel mai înalt al podului, privi apa cu o căutătură înfiorătoare.

— Proastă vreme ca să te îneci, îi spuse rânjind o bătrână îmbrăcată în zdrenţe. Murdară şi rece mai e şi Sena asta!

El răspunse printr-un zâmbet plin de naivitate, ce trăda ameţeala curajului său; dar se înfioră deodată văzând de departe, la debarcaderul de la Tuileries, baraca deasupra căreia se afla o placarda pe care erau scrise cu litere de o şchioapă aceste cuvinte: AJUTOARE PENTRU ASFIXIAŢI. Parcă-l şi văzu pe jupân Dacheux, înarmat cu dragostea lui de oameni, apucând şi trăgând vâslele acelea pline de virtute cate sparg ţeasta înecaţilor când au nenorocul să se ridice la suprafaţa apei; îl zări ca prin ceaţă asmuţind curioşii, căutând un doctor, pregătind fumigaţii; citi jelaniile gazetarilor scrise între desfătările unui ospăţ şi surâsul unei dansatoare; auzi sunetul banilor număraţi barcagiilor, pentru capul său, de prefectul de poliţie. Mort, era preţuit la cincizeci de franci; viu însă, nu era decât un om de talent, fără protectori, fără prieteni, fără un acoperiş, fără o saltea măcar, un adevărat zero social, de nici un folos statului, care nici nu se sinchisea de el. O moarte în plină zi i se păru dezgustătoare, astfel că se hotărî să moară în timpul nopţii, pentru a nu oferi acestei societăţi, care nesocotea măreţia vieţii lui, decât un cadavru fără identitate. Îşi urmă deci drumul, îndreptându-se spre cheiul Voltaire, cu mersul unui om fără nici o treaba, ce caută să-şi omoare vremea. Când coborî treptele da la capătul podului, la colţul cheiului, cărţile vechi întinse pe parapet îi atraseră dintr-odată atenţia; nu lipsi mult, ca să cumpere câteva. Prinse a zâmbi, îşi anină din nou filosofic mâinile de buzunarele vestei, şi tocmai se pregătea să-şi reia acea înfăţişare nepăsătoare, plină de un rece dispreţ, când auzi cu mirare câteva piese răsunând într-un mod de-a dreptul fantastic în fundul buzunarului său. Un surâs de nădejde îi luminä toate trăsăturile chipului, alunecă de pe buze pe faţă, pe frunte, făcând să-i strălucească de bucurie ochii şi obrajii întunecaţi. Scânteia asta de fericire semăna cu dungile acelea de jar ce apar şi dispar de-a lungul rămăşiţelor unei hârtii mistuite de flăcări; dar faţa lui avu soarta cenuşii negre, se întrista din nou când necunoscutul, scoţând cu

nerăbdare mâna din buzunar, nu zări decât trei băncuţe mari şi late de câte circi centime.

— Ah, domnişorule, la carita! La carita! Catarina! 14 Un bănuţ pentru pâine!

Un pui de coşar, a cărui figură rotundă era toată neagră, cu trupul murdar de funingine, cu hainele zdrenţuite, întinse mâna spre omul nostru ca să-i smulgă ultimii bani.

La doi paşi de micul savoiard[15], un cerşetor bătrân, bolnav, cu o înfăţişare jalnică, înfăşurat ca vai de lume într-un aşternut ciuruit, i se adresă cu o voce groasa, înăbuşită:

— Domnule, daţi-mi ce vă lasă inima, am să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră.

Dar când tânărul îşi întoarse faţa spre bătrân, acesta tăcu deodată şi nu mai ceru nimic, recunoscând, pesemne, pe chipul lui funebru pecetea unei mizerii mai mari decât a sa.

— La carita! La carita!

Necunoscutul aruncă banii săi copilului şi bătrânului acela sărman, apoi trecu pe partea cealaltă, mergând în direcţia caselor, deoarece nu mai putea suporta priveliştea chinuitoare a Senei.

— Ne vom ruga lui Dumnezeu să vă dea zile multe! Auzi în urma lui glasul celor doi cerşetori.

În dreptul tarabei unui negustor de stampe, acest om aproape mort, întâlni o femele tânără ce cobora dintr-un echipaj strălucitor. Admiră cu o adâncă plăcere fiinţa asta fermecătoare, al cărui chip alb era frumos încadrat în atlazul unei pălării elegante. Fu vrăjit de talia ei zveltă, de mişcările ei armonioase. Rochia, uşor ridicată de scara trăsurii, lăsa să i se vadă un picior ale cărui linii gingaşe erau conturate de un ciorap alb şi bine întins. Tânăra femeie intră în magazin, de unde cumpără câteva albumuri şi colecţii de litografii, plătindu-le cu mai multe piese de aur ce sclipiră şi zornăiră pe tejghea. Tânărul, dând impresia că se oprise în pragul uşii ca să se uite la gravurile expuse în vitrină, aruncă iute frumoasei necunoscute ocheada cea mai pătrunzătoare ce-o poate arunca un bărbat, primind în

schimb una dintre acele priviri scurte şi nepăsătoare zvârlite la întâmplare trecătorilor. Era, din partea lui, un adio pe care şi-l lua de la dragoste, de la femeie! Dar această ultimă şi puternică interogare nu fu înţeleasă, nu răscoli inima aceea de femeie uşuratică, n-o făcu să roşească, n-o îndemnă să-şi plece ochii. Ce putea să însemne aşa ceva pentru ea? Desigur o admiraţie mai mult, stârnirea unei dorinţe care, seara, o va face să-şi spună aceste culci cuvinte: „Eram bine azi”. Tânărul trecu repede la alt geam şi nu-şi mai întoarse capul când necunoscuta se urcă din nou în trăsură. Caii porniră, această ultimă imagine a luxului şi a eleganţei dispăru, aşa cum avea să dispară şi viaţa lui. Mergea cu paşi trişti de-a lungul magazinelor, privind fără prea mult interes mărfurile expuse. Când se sfârşi şirul de prăvălii, îşi îndreptă ochii spre Luvru[16], spre Institut[17], spre turnurile catedralei Notre-Dame şi ale Palatului de Justiţie, spre Pont-des-Arts. Toate aceste monumente păreau a căpăta o înfăţişare tristă, reflectând nuanţele mohorâte de pe cerul al e cărui lumini rare dădeau un aer ameninţător Parisului, care, întocmai ca o femeie frumoasă, e supus adesea unor ciudate capricii de urâţenie şi splendoare. Natura conspira astfel şi ea ca să-l afunde pe muribund într-un extaz dureros. Pradă acelei puteri duşmănoase a cărei acţiune nimicitoare îşi găseşte un adevărat vehicul în fluidul care circulă prin nervii noştri, el simţea cum organismul său se apropie încetul cu încetul de fenomenele fluidităţii. Chinurile acestei agonii îi imprimau o mişcare asemănătoare cu aceea a valurilor şi-l făceau să vadă clădirile şi oamenii ca printr-o negură în care totul se clătina. Voi să se sustragă furnicărilor pe care le produceau asupra sufletului său reacţiunile naturii fizice şi se îndreptă spre un magazin de antichităţi cu gândul de a-şi întări simţirile cu o hrană nouă sau de a aştepta acolo până se va face noapte, alegând diferite obiecte de artă. La drept vorbind, făcea asta mai mult ca să capete curaj şi să ceară un coniac, întocmai ca osândiţii care se tem că îşi vor

pierde forţele în drumul spre eşafod; dar conştiinţa morţii apropiate dădu pentru o clipă tânărului îndrăzneala unei ducese care are doi amanţi, şi intră la negustorul de rarităţi cu un aer liniştit, lăsând să-i fluture pe buze un zâmbet încremenit, ca al unui beţiv. Nu era la drept vorbind beat de viaţă, sau mai bine zis de moarte? Curând însă fu din nou cuprins de ameţeli şi începu să vadă toate lucrurile învăluite în culori ciudate, sau însufleţite de o mişcare uşoară a cărei cauză se afla desigur în circulaţia neregulată a sângelui său, aici spumegând ca o cascadă, aici potolit şi searbăd ca apa călduţă. Ceru cu simplitate îngăduinţa de a vizita toate sălile magazinului spre a vedea dacă nu găseşte niscaiva lucruri rare ce l-ar putea interesa. Un băiat cu faţa rumenă şi grasă, cu părul roşcat şi cu o caschetă de lutru pe cap, încredinţă supravegherea prăvăliei unei ţărance bătrâne, un fel de Caliban[18] femelă, ce lustruia o sobă ale cărei minunăţii se datorau geniului lui Bernard Palissy[19], apoi îi spuse străinului cu un aer nepăsător:

— Poftiţi, domnule, poftiţi! Jos n-avem decât lucruri destul de comune; dar dacă vreţi să vă daţi osteneala de a urca la etajul întâi, aş putea să vă arăt nişte admiraţiile mumii aduse de la Cairo, mai multe vase încrustate, câteva abanosuri sculptate. Renaissance[20] veritabile, sosite de curând şi care sunt de toată frumuseţea.

În groaznica situaţie în care se găsea necunoscutul, limbuţia asta de cicerone[21], frazele astea atât de neghioabe, negustoreşti, fură pentru el ca sâcâielile meschine cu care spiritele înguste asasinează pe un om de geniu. Hotărât să-şi ducă până la capăt crucea, el dădea a înţelege că-şi ascultă cu luare-aminte însoţitorul, şi îi răspundea cu gesturi sau cu monosilabe; dar, pe nesimţite, izbuti să-şi cucerească dreptul la tăcere şi putu să se adâncească nestingherit, în ultimele lui meditaţii. Acestea fură cumplite. Era poet, şi sufletul său descoperi pe negândite o hrană imensă: avea să vadă cu anticipaţie osemintele a douăzeci de lumi deodată.

La prima ochire, încăperile magazinului îi oferiră priveliştea unei mari dezordini, în care toate creaţiile ieşite din mâna omului sau a lui Dumnezeu stăteau îngrămădite una peste alta. Crocodili, maimuţe şi boa împăiaţi râneau în faţa unor vitralii de biserică, păreau că vor să-şi înfigă colţii în statui, să alerge după mobilele lăcuite sau să se caţere pe candelabre. Alături de un sfinx dedicat lui Sesostris[22] se afla un vas de Sčvres[23], pe care doamna Jacolot pictase un Napoleon. Întâmplări de la începutul lumii şi evenimente din ajun se împerecheau într-o naivitate grotescă. O frigare era aşezată pe un chivot, o sabie republicană stătea lângă o halebardă medievală. Doamna du Barry[24], înfăţişată într-un pastel de Latour[25], cu o stea deasupra capului, goală, dar învăluită de un nor, părea să contemple cu o poftă teribilă un ciubuc indian, încercând să ghicească rostul spiralelor ce şerpuiau spre ea. Unelte ale morţii, pumnale, pistoale curioase, arme cu secret erau aruncate de-a valma cu unelte ale vieţii: castroane de porţelan, farfurii de Saxa[26], ceşti orientale aduse din China, solniţe antice, bomboniere feudale. O corabie de fildeş plutea cu pânzele întinse pe spinarea încremenită a unei broaşte ţestoase. O maşină pneumatică părea că astupă cu totul vederea împăratului August, care stătea nemişcat şi maiestuos. Mai multe portrete de consilieri municipali francezi, de burgmesteri olandezi, nesimţitori, aşa cum fuseseră şi în viaţa lor, se ridicau deasupra acestui haos de antichităţi, dominându-le, cu priviri serbede şi reci. Se părea că toate ţările de pe faţa pământului îşi trimiseseră acolo câte o fărâmă din iscusinţa lor, câte o mărturie despre artele lor. Era ca un fel de gunoi filosofic din care nu lipsea nimic, nici luleaua sălbaticului, nici papucul verde aurit al seraiului, nici iataganul maurului, nici idolii tătarilor. Se aflau acolo până şi tabachera soldatului, şi artoforul preotului[27], şi penele tronului. Aceste tablouri monstruoase erau supuse la mii de accidente luminoase datorită bizareriei a o mulţime de reflectări ce se încrucişau în vălmăşagul

nuanţelor, în ciocnirea bruscă dintre umbre şi lumini. Urechea părea că aude tot felul de ţipete sfâşiate, spiritul părea că întâlneşte drame încă neîncheiate, ochiul părea ca zăreşte sclipiri neascunse pe de-a întregul. În sfârşit, un praf îndărătnic îşi aruncase vălul uşor deasupra tuturor acestor obiecte, ale căror colţuri multiplicate şi întortocheri nenumărate produceau efectele cele mai pitoreşti.

Necunoscutul asemănă la început cele trei săli înţesate de urme de civilizaţie, de ritualuri, de zeităţi, de capodopere, de obiecte regeşti, de desfrâu, înţelepciune şi nebunie, unei oglinzi cu o mulţime de feţe, reprezentând fiecare câte o lume deosebită. După impresia aceasta tulbure, el voi să cunoască şi desfătările; dar pe măsură ce privea, cugeta, visa, fu cuprins de nişte friguri puternice, datorite probabil foamei care mugea în măruntaiele lui. Prezenţa atâtor existenţe naţionale sau individuale, dovedite de aceste mărturii omeneşti ce le supravieţuiau, sfârşi prin a amorţi cu totul simţurile tânărului: dorinţa care-l împinse în prăvălie fu împlinită: el se desprinse de viaţa reală, se înălţă treaptă cu treaptă spre o lume ideală, pătrunse în palatele fermecate ale extazului, unde universul îi apăru în fărâmituri şi în linii de foc, aşa cum odinioară în faţa ochilor ştiutului Ioan din Patmos apăruse viitorul învăluit în trâmbe de flăcări.

O sumedenie de chipuri îndurerate, gingaşe sau îngrozitoare, întunecate sau luminoase, depărtate sau apropiate, se ridicară cu grămada, cu miriadele, cu generaţiile. Egiptul, ţeapăn, misterios, se înălţă din nisipurile lui sub forma unei mumii înfăşurate în fâşii negre de pânză; apoi faraonii, care îngropau popoare ca să-şi construiască un mormânt, apoi Moise, evreii, deşertul; întrevăzu o întreagă lume antică şi solemnă. Fragedă şi suavă, o statuie de marmură aşezată pe o coloană în spirală şi strălucind de albeaţă îi vorbi despre miturile voluptuoase ale Greciei şi Ioniei. Ah, cine n-ar fi zâmbit ca el, în faţa acelei fecioare oacheşe dansând pe fondul roşu al argilei

unui vas etrusc, la picioarele zeului Priap, pe care-l proslăvea cu bucurie? În faţa ei o regină latină îşi mângâia cu dragoste himera sa! Toate capriciile Romei imperiale respirau acolo, dând la iveală baia, alcovul, sulemeneala unei Julii lenevoase, aşteptându-şi visătoare Tibulul[28]. Înzestrat cu puterea talismanelor arabe, bustul lui Cicero[29] evoca amintirile Romei libere şi îi desfăşura prin faţa ochilor paginile lui Tit-Liviu[30]. Tânărul contemplă acel Senatus populusque romanus[31]: consulul, lictorii[32], togile nibe tivite cu purpură, luptele din Forum[33], poporul întărâtat, toate defilau încet pe dinaintea lui ca făpturile înceţoşate care-ţi apar într-un vis. În sfârşit, deasupra acestor imagini apărea Roma creştină. Într-o pictură se deschideau cerurile, şi o vedea acolo pe Fecioara Maria înconjurată de un nimb de aur, în mijlocul îngerilor, întunecând gloria soarelui şi ascultând vaietele mulţimii de nenorociţi cărora această nouă Evă le surâdea cu un zâmbet blând. Atingând un mozaic făcut din diferite lave ale Etnei şi Vezuviului, sufletul lui îşi luă zborul spre calda şi înflăcărata Italie: era martorul orgiilor familiei Borgia[34], străbătea Abruzzii[35], năzuia spre amorurile italiene, se pasiona pentru chipurile albe cu ochii mari şi negri. Când zări un pumnal din evul mediu, al cărui mâner era lucrat tot atât de fin ca şi o dantelă şi pe care petele de rugină semănau cu nişte picături de sânge, se înfioră gândindu-se la dramele nocturne pecetluite de sabia nemiloasă a unui soţ.

India şi religiile ei erau întrupate într-un idol de porţelan cu o pălărie ascuţită cu borul ridicat, gătit cu clopoţei şi înveşmântat în aur şi mătase. Alături de această pocitanie, o împletitură, tot atât de frumoasă ca şi baiadera ce se înfăşurase în ea, răspândea încă miresme de santal[36]. Un monstru japonez, cu ochii daţi peste cap, cu gura strâmbă, cu membrele răsucite, îţi răscolea sufletul prin plăsmuirile unui popor care, obosit de o frumuseţe mereu aceeaşi, găseşte o nespusă plăcere în făurirea urâţeniilor. O solniţă

ieşită din atelierele lui Benvenuto Cellini[37] îl transportă în inima Renaşterii, în vremea când artele şi destrăbălarea erau în plină înflorire, când suveranii se desfătau la spectacolul torturilor, când marii prelaţi, culcaţi în braţele curtezanelor, decretau castitatea pentru preoţii de rând. Văzu cuceririle lui Alexandru într-o camee, masacrele lui Pizaro într-o archebuză[38] cu fitil şi războaiele religioase, atât de înverşunate, de furioase şi de crude, în fundul unui coif. Apoi dintr-o armură de Milano, admirabil încrustată cu fire de aur şi bine poleită, sub viziera căreia străluceau încă ochii unui paladin[39], răsăriră zâmbitoarele imagini ale cavalerismului.

Oceanul acesta de mobile, de născociri, de veşminte, de opere de artă, de vestigii, era pentru el ca o poemă fără sfârşit. Forme, culori, gânduri, totul retrăia acolo; dar nimic deplin nu se oferea sufletului. Poetul trebuia să completeze schiţele marelui pictor ce alcătuise această imensă paletă pe care nenumăratele episoade ale vieţii omeneşti fuseseră aruncate din plin şi cu dispreţ. Aşa că după ce cucerise lumea, după ce contemplase ţări, evuri, dinastii, tânărul se întoarse la existentele individuale. Se personifică din nou, oprindu-se la amănunte, respingând viaţa naţiunilor, ca prea copleşitoare pentru un singur om.

Colo, dormea un copil de ceară, salvat din cabinetul lui Ruysch[40], şi făptura aceasta plină de gingăşie îi aminti bucuriile propriei lui copilării. În faţa magicei apariţii a unei cingători virginale, purtată cândva de o fecioară din Tahiti, imaginaţia lui înfierbântată îi înfăţişă viaţa simplă a naturii, casta goliciune a adevăratei pudori, deliciile leneviei atât de fireşti omului, tot destinul acela potolit de pe malul unui pârău răcoros susurând încet, lângă un banan ce-şi dăruia mana gustoasă, fără muncă. Dar, numaidecât după aceea, deveni corsar şi se înveşmântă în apriga poezie a lui Lara[41], întărâtat de culorile sidefii ale miilor de scoici, îmbătat de vederea madreporilor[42] ce răspândeau izul varecilor[43], al algelor şi al furtunilor atlantice. Ceva mai

încolo, admirând miniaturile delicate, arabescurile de azur şi de aur ce împodobeau manuscrisul unei vechi cărţi de rugăciuni, el uită de marea cea înfuriată. Legănat uşor de un gând paşnic, se întorcea din nou la studiu şi la ştiinţă, râvnind viaţa tihnită a călugărilor, lipsită de mâhniri, lipsită de plăceri, şi se culca în. Fundul unei chilii, contemplând prin ferestruica ogivală livezile, pădurile şi viile mănăstirii. În faţa unui tablou de Teniers[44], îmbrăca tunica unui soldat sau sărăcia unui muncitor; dorea să poarte şapca murdară şi afumată a flămânzilor, să joace cărţi cu ei, să se îmbete cu bere, şi să facă ocheade unei ţărance dolofane cu rotunjimi ispititoare. Dârdâia de frig în faţa unei ierni de Mieris[45], sau se războia privind o bătălie de Salvator Rosa. Mângâia un tomahawk[46] din Illinois şi simţea scalpelul unui indian smulgându-i pielea de pe ţeastă. Fermecat de vederea unei alăute, o încredinţa în mâna unei castelane, ascultând romanţa ei melodioasă şi declarându-i dragostea sa, pe înserat, lângă un cămin gotic, în amurgul ce tăinuia o privire de îngăduire. Se agăţa de toate bucuriile, încerca toate durerile, îşi însuşea toate formulele de existenţă, risipindu-şi cu atâta dărnicie viaţa şi simţămintele proprii în jurul simulacrelor acestei irealităţi plastice şi goale, încât zgomotul paşilor săi îi răsuna în suflet ca zvonul îndepărtat al unei alte lumi, aşa cum hăuie freamătul Parisului în turnurile de la Notre-Dame.

Urcând scara interioară ce ducea spre sălile de la primul etaj, văzu scuturi juruite, panoplii, tabernacole[47] sculptate, figuri de lemn agăţate pe pereţi, sau aşezate pe fiecare treapta. Urmărit de formele cele mai stranii, de minunate creaţii situate între viaţă şi moarte, el păşea ca în încântarea unui vis. Într-un cuvânt, îndoindu-se de propria lui existenţă, era, ca şi obiectele acelea ciudate, nici mort pe de-a-ntregul, nici pe de-a-ntregul viu. Când intră în sălile noi, ziua începea să pălească; dar lumina părea de prisos pentru comorile strălucind de aur şi argint ce se aflau îngrămădite acolo. Capriciile cele mai costisitoare ale

risipitorilor decedaţi prin mansarde după ce stăpâniseră milioane întregi, gemeau în acest vast bazar al nebuniei omeneşti. O călimară plătită cu o sută de mii de franci şi vândută pe cinci franci zăcea lângă un lacăt cu secret al cărui preţ ar fi ajuns altădată să fie răscumpărat numai de rege. Aici, speţa omenească apărea în tot alaiul mizeriei ei, în toată gloria uriaşelor ei deşertăciuni. O masă de abanos, care putea fi un adevărat idol pentru orice artist, sculptată după desenele lui Jean Goujon[48] şi care costase odinioară câţiva ani de muncă, fusese cumpărată poate la preţul lemnelor de foc. Cufăraşe foarte scumpe, lucruri delicate ieşite parcă din mâini de zâne, erau trântite de-a valma, fără nici o consideraţie.

— Dar aveţi milioane aici! Exclamă tânărul ajungând în încăperea ce termina o lungă serie de săli poleite şi împodobite cu motive sculpturale create de artişti ai secolului trecut.

— Vreţi să ziceţi miliarde, răspunse băiatul acela grăsuliu. Dar asta încă nu-i nimic; urcaţi-vă la etajul trei, şi să vedeţi acolo ce-i!

Necunoscutul urmă pe însoţitorul lui şi ajunse la a patra galerie, unde se perindară pe dinaintea ochilor săi obosiţi mai multe tablouri de Poussin, o sublimă statuie de Michelangelo[49], câteva peisaje încântătoare de Claude Lorrain, un Gérard Dow, care semăna cu o pagină de Sterne, pânze de Rembrandt, de Murillo, de Velasquez, întunecate sau cu un colorit puternic ca un poem al lordului Byron[50]; apoi, basoreliefuri antice, cupe de agată, minunate onixuri! În sfârşit, erau atâtea lucrări că ţi se făcea lehamite de a mai lucra, atâtea capodopere strânse laolaltă, ca te dezgustai de arte şi mai că-ţi pierea orice entuziasm. Ajunse în faţa unei Madone de Rafael[51], dar era sătul de Rafael. Un portret de Conregio cerşea o privire, dar n-o primi. Un nepreţuit vas antic de porfir, ale cărui sculpturi circulare reprezentau dintre toate scenele romane de dragoste pe cea mai grotescă şi neruşinată,

deliciul vreunei Corine[52] desigur, abia îi smulse un surâs. Tânărul se înăbuşea sub ruinele a cincizeci de secole apuse, era bolnav de atâtea cugetări omeneşti, asasinat de lux şi de arte, strivit sub povara formelor acelea renăscânde care, asemenea unor monştri zămisliţi la picioarele lui de vreun geniu rău, îl hărţuia într-o luptă fără de sfârşit.

Întocmai ca şi capriciile chimiei moderne, care rezumă creaţia cu un gaz, sufletul omenesc nu produce oare otrăvuri îngrozitoare printr-o rapidă concentrare a bucuriilor, a forţelor sau a gândurilor sale? Mulţi oameni nu pier, oare, sub fulgerarea vreunui acid moral răspândit dintr-odată în făptura lor interioară?

— Ce se află în cutia aceea? Întrebă ei când ajunse într-un cabinet larg, un ultim maldăr de glorii, de străduinţi şi ciudăţenii, de bogăţii printre care arătă cu degetul o lădiţă pătrată, făcută din lemn de mahon, atârnată de un cui printr-un lanţ de argint.

— A, cheia o ţine domnul, zise băietanul cu un aer misterios. Dar dacă doriţi să vedeţi portretul, aş îndrăzni bucuros să anunţ pe domnul.

— Să îndrăzneşti? Făcu tânărul. Dar ce, stăpânul dumitale e prinţ?

— Asta n-aş putea să vă spun, răspunse băiatul.

Se priviră o clipă, la fel de miraţi şi unul şi celălalt. Luând tăcerea necunoscutului drept o dorinţă, vânzătorul îl lăsă singur în cabinet.

— V-aţi afundat vreodată în imensitatea spaţiului şi a timpului, citind operele geologice ale lui Cuvier[53]? Cuceriţi de geniul său, aţi plutit vreodată deasupra abisului nemărginit al trecutului, ca susţinuţi de mâna vreunui vrăjitor? Descoperind bucată cu bucată, din strat în strat, în carierele din Montmartre sau în rocile Uralului, acele animale ale căror rămăşiţe pietrificate aparţin civilizaţiilor antediluviene, sufletul se îngrozeşte întrevăzând miliardele de ani, milioanele de popoare pe care slaba memorie omenească şi nepieritoarea tradiţie divină le-au dat uitării,

dar a căror cenuşă, îngrămădită la suprafaţa globului nostru, formează scoarţa de pământ groasă de două picioare care ne dă pâinea şi florile. Cuvier nu e oare cel mai mare poet al secolului nostru? Lordul Byron a reuşit, e drept, să reproducă prin cuvinte o parte din frământările morale ale omului; dar nemuritorul nostru naturalist a reconstituit lumi întregi din câteva oase străvechi, a reclădit, asemeni lui Cadmus[54], cetăţi din câţiva dinţi, a repopulat mii de păduri cu toate tainele zoologici cu ajutorul câtorva bulgări de cărbune, a regăsit hoarde de giganţi în piciorul unui mamut. Aceste făpturi se înalţă, cresc şi umplu regiuni întregi în armonie cu staturile lor colosale. El e un poet al cifrelor, şi e sublim când pune un zero lângă un şapte. Ridică vălul zvârlit peste neant fără să rostească vorbe de o magie artificială, cercetează o frântură de ghips, zăreşte în ea o amprentă şi strigă: „Priviţi!” Deodată, pietrele capătă forme de animale, moartea se transformă în viaţă, lumea se desfăşoară înaintea ochilor. După nenumărate dinastii de creaturi gigantice, după specii întregi de peşti şi triburi de moluşte, apare în sfârşit speţa omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios – zdrobit poate de însuşi Creatorul[55]. Înviorați de privirea lui retrospectivă, oamenii aceştia plăpânzi, născuţi mai ieri, pot să străbată haosul, să intoneze un imn fără sfârşit şi să-şi închipuie trecutul universului ca un fel de apocalips dezlănţuit cândva, în urmă. În faţa acestei cutremurătoare reînvieri datorite vocii unui singur om, firimitura de care ne e îngăduit să ne bucurăm în acest nesfârşit fără nume, comun tuturor sferelor şi pe care noi l-am numit TIMP, minutul ăsta de viaţă ne umple de milă. Ne întrebăm, aşa striviţi cum suntem sub ruinele atâtor universuri, la ce bun toate triumfurile, toate duşmăniile, toate iubirile noastre; şi dacă, sortiţi să devenim un firişor de praf în viitor, mai face să acceptăm osânda de a trăi? Smulşi din prezent, rămânem

ca morţi până când valetul intră să ne spună: „Doamna contesă a răspuns că aşteaptă pe domnul”.

Minunăţiile care-l făcură pe tânărul nostru să vadă întreaga creaţiune cunoscută îi furişară în suflet descurajarea aceea morală care-l cuprinde pe filosof în faţa perspectivei ştiinţifice a creaţiunilor necunoscute; simţi mai mult ca oricând dorinţa de a muri şi căzu pe jilţul unui magistrat roman, lăsându-şi privirile să rătăcească în gol pe deasupra fantasmagoriilor acestei panorame a trecutului. Tablourile se iluminară, capetele de madone îi zâmbiră, statuile se împurpurară de o viaţă amăgitoare. La adăpostul umbrei prielnice de acolo operele acestea, puse în mişcare de chinul înfrigurat ce se zbătea în creierul lui zdrobit, începură să se clatine şi să se învârtească prin faţa lui; fiecare pocitanie îi arunca o strâmbătură, privirile personajelor înfăţişate în tablouri se însufleţiră scânteind. Fiecare formă se înfioră, sări, se desprinse de la locul ei, uşoară sau greoaie, cu graţie sau cu bruscheţe, după cum îi era obiceiul, caracterul şi întregul ei fel de a fi. Fu un sabat misterios, demn de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken[56]. Dar fenomenele acestea optice, produse de oboseală, de încordarea nervilor oculari, sau de capriciile înserării, nu-i puteau speria pe recunoscut. Terorile vieţii rămâneau neputincioase asupra unui suflet obişnuit cu terorile morţii. Ba, printr-un fel de complicitate batjocoritoare, el încuraja chiar bizarele manifestări ale acestui galvanism moral, ale cărui imagini uluitoare se îmbinau cu ultimele cugetări ce-i mai dădeau sentimentul că trăieşte. În jurul lui domnea o tăcere atât de adâncă, încât, peste puţin, se lăsă cuprins de o dulce visare ale cărei impresii, din ce în ce mai întunecate, urmau nuanţă cu nuanţă, ca descântate parcă, ultimele dâre de lumină ce se retrăgeau încet. O rază, desprinzându-se de pe cer, făcu să lucească un ultim reflex roşu luptând împotriva beznei; tânărul tresări, văzu un schelet abia luminat arătându-l cu degetul şi legănându-şi craniul a îndoială de la dreapta la

stânga, părând a-i spune: „Morţii nu vor încă să te primească printre ei!” Trecându-şi mâna peste frunte ca să-şi alunge somnul, el simţi desluşit o adiere rece, ca şi cum ceva păros i-ar fi atins obrajii, şi se înfioră. Auzind o trosnitură înăbuşită în geamuri, se gândi că această mângâiere rece, vrednică de tainele mormântului, fusese a vreunui liliac. Încă o clipă, răsfrângerile slabe ale apusului îi îngăduiră să mai vadă o dată, ca prin ceaţă, fantomele de care era înconjurat; apoi toată lumea aceea moartă se pierdu într-o singură pată mare, neagră. Noaptea, censul morţii sale, venise dintr-odată. Se scurse din acel moment, un răstimp în care nu mai avu înţelegerea limpede a lucrurilor pământeşti, fie din pricină că se cufundase într-o visare adâncă, fie că se lăsase învins de somnolenţa pricinuită de oboseală şi de potopul de gânduri ce-i sfâşiau inima. Deodată, i se păru că fusese chemat de o voce teribila şi tresări ca atunci când în mijlocul unui vis urât suntem azvârliţi pe neaşteptate în adâncimea unei prăpăstii. Închise ochii, căci razele unei lumini puternice îl orbeau: în inima beznei văzu strălucind o sferă roşiatică în al cărei centru se afla un bătrân mărunt ce stătea în picioare şi îndrepta spre el flacăra unei lămpi. Nu-l auzise nici venind, nici vorbind, nici mişcându-se. Apariţia asta avea ceva vrăjitoresc. Chiar şi omul cel mai îndrăzneţ, dacă ar fi fost surprins astfel pe când dormea, s-ar fi îngrozit desigur în faţa acestui personaj extraordinar, ce părea că se ridicase dintr-unul dintre sarcofagele alăturate. Numai ciudata tinereţe ce licărea în ochii nemişcaţi ai acestui soi de fantomă îl împiedică pe necunoscut să creadă în cine ştie ce apariţii supranaturale; totuşi, în scurtul răstimp ce despărţi viaţa lui somnambulică de viaţa lui reală, căzu pradă îndoielii filosofice recomandate da Descartes[57] şi atunci fu stăpânit, fără să vrea, de acele inexplicabile halucinaţii ale căror mistere sunt condamnate de mândria noastră, sau pe care ştiinţa neputincioasă încearcă zadarnic să le analizeze.

Închipuiţi-vă un moşneag mărunt, uscăţiv şi slab, îmbrăcat într-un halat de catifea neagră strâns în jurul şalelor cu un cordon de mătase. Pe cap cu o tichie de catifea, de asemenea neagră, ce i se lipea pe craniu în aşa fel încât îi încadra sever fruntea, iar de sub ea atârnând de fiecare parte a chipului câte un smoc lung de păr alb. Halatul îi înfăşura corpul ca un linţoliu larg şi nu lăsa să se vadă altă formă omenească decât o faţă îngustă şi palidă. Fără braţul descărnat, ce semăna cu un băţ pe care ar fi fost întinsă o bucată de stofă şi pe care bătrânul îl ţinea ridicat pentru a îndrepta asupra tânărului toată lumina lămpii, faţa aceea ar fi părut că atârnă în văzduh. O barbă ascuţită şi căruntă ascundea bărbia acestei fiinţe bizare şi îi dădea înfăţişarea acelor capete de evrei de care artiştii se servesc ca modele atunci când vor să reprezinte pe Moise. Buzele acestui om erau atât de decolorate, atât de subţiri, încât trebuia o atenţie deosebită pentru a ghici linia trasă de gură pe faţa-i albă. Fruntea lată şi zbârcită, obrajii galbeni şi scofâlciţi, asprimea neîndestulătoare a ochilor săi mici, verzi, fără gene şi sprâncene, puteau face pe necunoscut să creadă că Drămuitorul de aur al lui Gérard Dow ieşise din rama sa. O isteţime de inchizitor, trădată de sinuozităţile zbârciturilor sale şi de cutele circulare de pe tâmple. Arăta că trebuie să fie înzestrat cu o cunoaştere profundă a vieţii. Era cu neputinţă să păcăleşti un astfel de om, care părea să aibă darul de a desluşi până şi gândurile din fundul celor mai zăvorite inimi. În chipul lui rece se rezumau moravurile şi înţelepciunea tuturor popoarelor de pe glob, după cum realizările întregii lumi se găseau îngrămădite în încăperile prăfuite ale magazinului său. Pe această faţă aţi fi putut citi liniştea trează a unul Dumnezeu care vede tot, sau puterea plină de orgoliu a unui om care a văzut tot. Cu două expresii diferite şi din două trăsături de pensulă, un pictor ar fi făcut din această figură sau o frumoasă imagine a Tatălui etern sau masca rânjitoare a lui Mefistofel, căci se aflau laolaltă o forţă atotputernică pe frunte, şi un sinistru

rânjet de batjocură pe buze. Zdrobind toate suferinţele omeneşti sub o putere imensă, omul acesta trebuie să fi ucis în el şi toate bucuriile pământeşti. Muribundul se înfiora presimţind că acest spirit bătrân sălăşluia într-o sferă străină de lume, unde trăia singur, fără bucurii fiindcă nu mai avea iluzii, şi fără dureri fiindcă nu mai cunoştea plăcerile. Bătrânul stătea în picioare, neclintit, necruţător ca un luceafăr în mijlocul unui nor de lumină. Ochii lui verzi, încărcaţi de nu ştiu ce răutate potolită, păreau că-şi varsă razele peste întreaga lume morală, aşa cum lampa îşi răspândea lumina în salonul acesta misterios.

Iată straniul spectacol în faţa căruia se pomeni tânărul când deschise din nou ochii, după ce fusese legănat de atâtea gânduri de moarte şi de atâtea imagini fantastice. Şi dacă rămase ca uluit, dacă se lasă o clipă stăpânit de credinţa unui copil vrăjit de poveştile doicii, trebuie să punem această înşelare numai pe seama vălului întins de meditaţiile sale asupra vieţii şi a puterii lui de înţelegere, pe seama iritării nervilor lui zdruncinaţi, pe seama dramei violente a cărei desfăşurare îi produse cumplitele plăceri asemănătoare acelora, cuprinse în câteva fire de opium. Această viziune se petrecea la Paris, pe cheiul Voltaire, în secolul al XIX-lea, epoca şi loc în care magia nu putea fi cu putinţă. În apropierea casei unde murise zeul ateismului francez[58], acest discipol al lui Gay-Lussac[59] şi al lui Arago[60], acest demascator al şarlataniilor oamenilor de la putere, necunoscutul nu se supunea desigur decât acelor fascinaţii poetice în voia cărora ne lăsăm adesea, ca pentru a fugi din calea adevărurilor descurajatoare, ca pentru a pune la încercare puterea lui Dumnezeu. În faţa bătrânului şi a lămpii lui, începu să tremure, cuprins de presentimentul nelămurit al unei puteri ciudate; iar tulburarea lui era asemenea aceleia pe care am încercat-o cu toţii în faţa lui Napoleon sau în prezenţa oricărui om strălucitor de geniu şi încărcat de glorie.

— Domnul doreşte să vadă portretul lui Iisus Cristos pictat de Rafael? Îi zise curtenitor bătrânul cu un glas al cărui răsunet limpede şi sec avea ceva metalic.

Apoi aşează lampa pe trunchiul unei coloane sfărâmate, în aşa fel ca toată lumina să cadă asupra lădiţei cafenii.

La auzul numelor slăvite de Iisus Cristos şi Rafael, tânărul nu-şi putu stăpâni un gest de curiozitate, la care negustorul se aştepta, fără îndoială, căci se şi grăbi să apese pe un resort. Capacul de mahon alunecă îndată într-o scobitură, căzu fără zgomot şi scoase la iveală pânza ca să poată îi admirată de necunoscut. În faţa nemuritoarei creaţii, acesta uită dintr-odată vedeniile din magazin, coşmarurile din somn, deveni iarăşi om, recunoscu în bătrân o fiinţă în carne şi oase, vie, nu o apariţie fantasmagorică, şi astfel se întoarse din nou în lumea reală. Duioasa blândeţe, dulcea seninătate a divinului chip se revărsară îndată asupra lui. Un fel de balsam ce venea parcă din ceruri împrăştia chinurile de iad ce-i ardeau măduva oaselor. Chipul Mântuitorului oamenilor părea că se ridică din mijlocul întunecimilor figurate de un fond negru; o aureolă de raze strălucea în jurul părului său din care ai fi zis că răsare această lumină; pe frunte, pe obraji, i se citea o mare forţă de convingere, ce se desprindea. Din fiecare trăsăturii prin sufluri pătrunzătoare. Buzele rumene rostiseră cuvântul vieţii, şi privitorul încerca să-i prindă răsunetul sfânt în văzduh, să-i audă minunatele parabole în tăcerea din jur, îl asculta în viitor, îl regăsea în învăţăturile trecutului. Evanghelia era tălmăcită în simplitatea senină a acestor ochi slăviţi în care se refugiau sufletele tulburate. În sfârşit, religia catolică se citea în întregimea ei în surâsul acela suav şi măreţ părea că exprimă preceptul care o şi rezumă: Iubiţi-vă unii pe alţii! Pictura aceasta inspira o rugăciune, propovăduia iertarea, înăbuşea egoismul, redeştepta toate virtuţile adormite. Înzestrat cu darul încântărilor muzicii, tabloul lui Rafael te apropia de farmecul cuceritor al amintirilor, şi triumful lui era desăvârşit, uitai de pictor.

Lumina lămpii influenţa şi ea asupra acestei minuni: uneori se părea că chipul se înălţa în depărtare, pierdut în mijlocul unui nor.

— Pânza asta am acoperit-o cu piese de aur, spuse negustorul cu răceală.

— Ei, da, trebuie să mori! Exclamă tânărul, care se trezea dintr-o reverie al cărei ultim gând îl întorsese spre destinul lui fatal, făcându-l să se depărteze, pe nesimţite, de ultima speranţă de care se agăţase.

— A! A! Aveam dreptate, aşadar, să mă feresc de tine! Răspunse bătrânul apucând mâinile tânărului şi strângându-i-le de la încheieturi ca într-o menghină.

Necunoscutul zâmbi trist la această neînţelegere şi zise cu o voce blândă:

— Oh, domnule, nu vă temeţi, e vorba de viaţa mea, nu de a dumneavoastră. De ce aş mai ascunde un şiretlic cu totul nevinovat? Continuă el după ce-l privise în ochi pe bătrânul speriat. Aşteptând căderea nopţii, ca să mă pot îneca fără tămbălău, am venit aici să privesc comorile dumneavoastră. Cine n-ar ierta această ultimă plăcere unui om de ştiinţă şi unui poet?

Bănuitorul negustor examina îndeaproape, cu un ochi pătrunzător, faţa posomorâtă a falsului său client, în timp ce-l asculta vorbind. Apoi, liniştit de accentul glasului său îndurerat, sau citind poale în trăsăturile lui palide destinul sinistru ce-i îngrozise cu puţin mai înainte pe jucătorii de cărţi, dădu drumul mâinilor tânărului; totuşi, stăpânit încă de o urmă de temere ce arăta o experienţă cel puţin centenară, întinse alene braţul spre un dulap, ca şi cum ar ti vrut să se sprijine, şi zise, apucând un stilet:

— Sunteţi cumva supranumerar la Vistierie de trei ani şi n-aţi primit salariul?

Tânărul nu se putu opri de a zâmbi, făcând un gest negativ din cap.

— Atunci, tatăl dumneavoastră v-a imputat prea aspru venirea pe lume? Sau sunteţi dezonorat?

— Dacă aş vrea să mă dezonorez, aş trăi.

— Aţi fost fluierat la teatru? Ori sunteţi silit să compuneţi cuplete vesele pentru a plăti înmormântarea iubitei dumneavoastră? Suferiţi cumva de boala aurului? Sau poate vreţi să desfiinţaţi plictiseala? Mă rog, ce păcat vă îndeamnă să muriţi?

— Nu căutaţi pricina morţii mele în motivele vulgare care determină cele mai multe sinucideri. Ca să fiu scutit de a vă dezvălui suferinţe nemaiauzite, greu de exprimat în limbajul omenesc, vă voi spune doar că mă aflu în cea mai adâncă, cea mai nemernică şi cea mai sfâşietoare dintre sărăcii. Dar, adăugă el pe un ton a cărui mândrie sălbatică dezminţea vorbele de mai înainte, nu vreau să cerşesc nici ajutoare, nici consolări.

— Eh! Eh!

Aceste două silabe pe care le rosti la început bătrânul în loc de răspuns semănară cu scrâşnetul unei tocile. Pe urmă, el continuă astfel:

— Fără a vă sili să mă rugaţi, fără a vă face să roşiţi şi fără a vă da nici măcar o centimă franceză, sau o para levantină, un loren sicilian, un creiţar nemţesc, o copeică rusească, un fairthing scoţian, o sesterţă sau un obol din lumea veche[61], şi cu atât mai puţin un piastru din cea nouă, fără a vă oferi nimic din ceea ce există sub formă de aur, argint, aramă, hârtie, bilete, vreau să vă fac mai bogat, mai puternic şi mai respectat decât un rege constituţional.

Tânărul crezu că moşneagul a dat în mintea copiilor şi rămase ca ameţit, fără a îndrăzni să răspundă.

— Ia întoarceţi-vă, spuse negustorul apucând repede lampa şi îndreptându-i lumina spre peretele din faţa portretului. Întoarceţi-vă şi priviţi această Piele de sagri[62], adăugă el.

Tânărul se ridică brusc şi rămase puţin uimit zărind deasupra scaunului pe care se aşezase o bucată de sagri atârnată pe perete, şi a cărei mărime nu întrecea pe aceea a unei piei de vulpe; dar, printr-un fenomen inexplicabil la

prima vedere, această piele răspândea în întunericul adânc ce domnea în magazin nişte raze atât de luminoase încât ai fi crezut că sunt ale unei mici comete, Tânărul se apropie neîncrezător de acest pretins talisman ce trebuia să-l păzească de orice nenorocire, bătându-şi joc de el, în gând. Totuşi, îmboldit de o curiozitate foarte îndreptăţită, se aplecă sa privească pielea mai de aproape, şi în curând descoperi că acea luminozitate ciudată avea o cauză foarte naturală. Bobiţele negre ale sagriului erau lustruite şi vopsite atât de bine, iar vărgile neregulate erau aşa de curate şi de netede, încât asemeni faţetelor unei pietre de granat[63], asperităţile acestei piei orientale formau tot atâtea mici focare ce răspândeau o lumină vie. Demonstră bătrânului, cu o exactitate matematică, pricina acestui fenomen, dar bătrânul, în loc de orice răspuns, zâmbi cu şiretenie. Zâmbetul lui de superioritate îl făcu pe tânărul savant să creadă că în clipa aceea era victima cine ştie cărei şarlatanii. Dar cum nu voia să ducă cu sine în mormânt o enigmă în plus, întoarse repede pielea, pe partea cealaltă, ca un copil grăbit să cunoască tainele noii sale jucării.

— A! Exclamă el, iată urmele sigiliului pe care orientalii îl numesc pecetea lut Solomon.

— O cunoaşteţi, aşadar? Zise negustorul, pufăind de vreo două ori pe nări, gest ce conţinea mai multe idei decât ar fi putut să exprime cele mai energice cuvinte.

— Nu cred să existe pe lume vreun om atât de îngust la minte încât să creadă în asemenea basm! Izbucni tânărul, întărâtat de rânjetul acela înăbuşit, dar plin de-o amară batjocură. Dumneavoastră ştiţi desigur, adăugă el, că numai superstiţiile Orientului au putut consacra forma mistică şi presupusele însuşiri ale acestei embleme care întruchipează o putere fabuloasă? Mă îndoiesc că, susţinând aşa ceva, voi fi luat drept mai puţin nerod, decât dacă aş vorbi despre sfincşi sau balauri, a căror existenţă e totuşi admisă, întrucâtva de ştiinţă.

— Fiindcă sunteţi un orientalist, reluă bătrânul, v-aş ruga să citiţi sentinţa aceasta.

Aduse lampa lângă talismanul pe care tânărul îl ţinea pe dos şi îl ajută să vadă literele încrustate în ţesutul celular al acestei miraculoase piei, ca şi cum ele ar fi fost produse de animalul căruia îi aparţinuse cândva.

— Mărturisesc, declară necunoscutul, că nu ghicesc de fel procedeul întrebuinţat aici, pentru a întipări atât de adânc aceste litere în pielea unui măgar sălbatic!

Şi, întorcându-se cu vioiciune spre mesele încărcate de curiozităţi, păru a căuta ceva cu ochii.

— Ce voiţi? Întrebă bătrânul.

— Un instrument ca să răzui pielea, spre a vedea dacă literele sunt tipărite sau încrustate.

Bătrânul dădu stiletul său necunoscutului, care îl luă şi încercă să jupoaie pielea în locul unde se vedeau cuvintele scrise; dar, după ce răzui un strat subţire de sagri, literele apărură iarăşi, atât de precise şi atât de asemănătoare cu cele tipărite la suprafaţă, încât, o clipă, crezu că nu jupuise nimic.

— Arta meşteşugărească a Levantului are taine care îi sunt într-adevăr proprii, zise el, privind sentinţa orientală cu un fel de nelinişte.

— Da, răspunse bătrânul, mai bine să dăm vina pe oameni, decât pe Dumnezeu!

Cuvintele misterioase erau aşezate în felul următor:

Ceea ce însemna:

DACĂ MĂ POSEZI PE MINE, VEI POSEDA TOTUL.

DAR VIAŢA TA ÎMI VA APARŢINE. DUMNEZEU A VOIT ASTFEL. DOREŞTE, ŞI DORINŢELE ÎŢI VOR FI ÎMPLINITE, DAR MĂSOARĂ-ŢI POFTELE DUPĂ VIAŢA TA. EA E AICI. LA FIECARE VOINŢĂ.

VOI DESCREŞTE CA ŞI ZILELE TALE. MĂ VOIEŞTI? IA-MĂ!

DUMNEZEU TE VA ASCULTA.

FIE!

— A, citeşti perfect sanscrita, spuse bătrânul. Ai fost cumva în Persia sau în Bengal?

— Nu, domnule, răspunse tânărul, pipăind cu multă curiozitate această piele simbolică, ce se asemăna, prin tăria ei, cu o foaie de tablă.

Bătrânul negustor puse din nou lampa pe coloana de pe care o luase, aruncând spre tânăr o privire încărcată de o ironie rece ce părea să spună: „A şi început să nu se mai gândească la moarte”.

— Să fie oare o glumă? Un mister? Întrebă tânărul.

Bătrânul dădu din cap şi rosti cu gravitate:

— N-aş putea să-ţi răspund. Am oferit teribila putere pe care o dă talismanul acesta unor oameni dăruiţi cu mai multă energie decât pari să ai dumneata; dar, cu toate că nu luau în serios îndoielnica înrâurire ce-ar putea s-o exercite asupra destinelor lor viitoare, niciunul n-a primit riscul de a încheia un legământ propus în chip atât de fatal de o forţă pe care n-o cunosc. Gândesc şi eu ca ei, mă îndoiesc, m-am abţinut, şi.

— Şi nici n-aţi încercat măcar? Zise tânărul, întrerupându-l.

— Să încerc! Răspunse bătrânul. Dacă dumneata ai fi în vârful coloanei din piaţa Vendôme, ai încerca sa te arunci de acolo? Poate opri cineva, cursul vieţii? A putut vreodată omul să taie moartea în doua? Înainte de a intra în acest salon, hotărâseşi să te sinucizi; dar acum, din senin, te frământă o taină şi te face să uiţi de moarte. Copil ce eşti! Fiecare zi nu-ţi va oferi, oare, o enigmă mai interesantă decât ea? Ascultă-mă. Eu am văzut curtea destrăbălată a regentului[64]. Ca şi dumneata, mă aflam atunci în mizerie, cerşeam câte o bucată de pâine; totuşi, am atins vârsta de o sută doi ani şi am ajuns milionar; nenorocirea mi-a adus avere, neştiinţa m-a făcut înţelept. Am să-ţi dezvălui în puţine cuvinte o mare taină a vieţii omeneşti. Omul se istoveşte prin două acte săvârşite instinctiv, care seacă izvorul existenţei sale. Două vorbe exprimă toate formele pe

care le iau aceste două cauze ale morţii: a voi şi a putea. Dar între aceşti doi termeni ai acţiunii omeneşti, este o altă formulă pe care şi-o însuşesc înţelepţii; acesteia îi călătoresc fericirea îndelungatei mele vieţi. A voi ne arde, iar a putea ne distruge; pe câtă vreme A ŞTI menţine slaba noastră alcătuire într-o necontenită stare de linişte. Astfel, dorinţa sau voinţa e moartă în mine, ucisă de cugetare; mişcarea sau puterea se rezolvă prin jocul firesc al organelor mele. În două cuvinte, mi-am legat viaţa nu de inimă, care se sfărâmă, nu de simţuri, care se tocesc, ci de creier, care nu îmbătrâneşte şi supravieţuieşte tuturor. Nimic excesiv nu mi-a vătămat nici sufletul, nici trupul. Totuşi, am văzut lumea întreagă.

Picioarele mele au străbătut munţii cei mai înalţi din Asia şi din America, am învăţat toate limbile omeneşti şi am trăit sub toate regimurile. I-am împrumutat bani unui chinez, luând ca zălog trupul tatălui său, am dormit în cortul unui arab, încrezându-mă în cuvântul lui, am semnat contracte în toate capitalele europene şi mi-am lăsat, fără teamă, aurul în colibele sălbaticilor; pe scurt, am obţinut totul, fiindcă am ştiut să dispreţuiesc totul. Singura mea ambiţie a fost de a vedea. A vedea nu înseamnă oare a şti? Oh, a şti, tinere, nu înseamnă oare a te bucura în minte? Nu înseamnă a descoperi substanţa însăşi a faptului şi a o stăpâni în esenţă? Ce rămâne dintr-o posesiune materială? O idee. Gândeşte-te atunci cât trebuie să fie de frumoasă viaţa unui om care, putând întipări toate realităţile în gândirea sa, îşi sădeşte în suflet izvoarele fericirii, extrăgând din ele mii de voluptăţi ideale curăţate de murdăriile pământeşti. Gândirea este cheia tuturor comorilor, ea îţi dă bucuriile avarului, dar nu şi grijile lui. În felul acesta, am plutit deasupra lumii, unde plăcerile mele au fost totdeauna bucurii intelectuale. N-am cunoscut alte orgii în afară de contemplarea mărilor, a popoarelor, a pădurilor, a munţilor! Am văzut totul, dar într-un mod liniştit, fără oboseală; n-am dorit niciodată nimic, ci am

aşteptat totul. M-am plimbat prin univers ca prin grădina unei proprietăţi personale. Ceea ce oamenii, numesc supărări, amoruri, ambiţii, înfrângeri, tristeţi, pentru mine nu sunt decât idei pe care le transform în visări; în loc de a le simţi, le exprim, le traduc; în loc de a le lăsa să-mi sfâşie viaţa, te dramatizez, le dezvolt, şi astfel mă distrez ca şi cu nişte romane pe care le-aş citi printr-o viziune lăuntrică.

Fiindcă niciodată nu mi-am obosit organismul, mă bucur încă de o sănătate robustă. Fiindcă sufletul meu şi-a păstrat toată puterea de care n-am abuzat niciodată, capul îmi este şi acum mai bine mobilat decât sălile astea. Aici, zise el lovindu-şi fruntea, aici sunt adevăratele milioane. Petrec zile încântătoare aruncând câte o privire înţeleaptă în trecut: evoc ţări întregi, peisaje, privelişti marine, figuri frumoase care au intrat în istorie! Am un harem imaginar, în care posed toate femeile pe care nu le-am avut. Revăd adesea războaiele, revoluţiile voastre, şi stau şi le judec. Oh! Cum aş putea prefera înfriguratele, uşuraticele admiraţii pentru nişte cărnuri mai mult sau mai puţin colorate, pentru nişte forme mai mult sau mai puţin rotunde? Cum aş putea prefera toate dezastrele voinţelor voastre înşelate, în locul facultăţii sublime de a face să trăiască în tine însuţi universul, în locul plăcerii imense de a te mişca fără a fi înlănţuit de cătuşele timpului, nici de piedicile spaţiului; în locul plăcerii de a îmbrăţişa totul, de a vedea totul, de a te putea apleca pe marginea lumii pentru a cerceta celelalte sfere, pentru a-l asculta pe Dumnezeu? Asta, zise el cu o voce răsunătoare arătând pielea de sagri, reprezintă puterea şi voinţa, reunite. În ea se află ideile voastre sociale. Dorinţele voastre nemăsurate, necumpătările, bucuriile care vă ucid, durerile care vă fac să trăiţi prea adânc; căci suferinţa nu este poate decât o plăcere violentă. Cine ar putea preciza limita de la care voluptatea devine suferinţă, sau până la care suferinţa e încă o voluptate? Cele mai vii lumini ale lumii ideala nu mângâie oare vederea, pe când cele mai dulci întunecimi

ale lumii fizico o rănesc întotdeauna? Cuvântul înţelepciune nu vine oare de la a înţelege? Şi ce altceva e nebunia, dacă nu excesul unei voinţe sau al unei puteri?

— Ei bine! Fie, vreau să trăiesc în exces! Exclamă necunoscutul înşfăcând pielea de sagri.

— Tinere, ia seama! Strigă bătrânul cu o neaşteptată vioiciune.

— Îmi consacrasem viaţa studiului şi cugetărilor, dar ele nu mi-au dat nici de băut nici de mâncare, replică necunoscutul. Nu vreau să mă las păcălit nici de o predică demnă de Swedenborg[65], nici de amuleta aceasta orientală, nici de mărinimoasele sforţări pe care le faceţi dumneavoastră, domnule, pentru a mă reţine într-o lume în care existenţa mea e de acum încolo imposibilă. Să vedem dar! Adăugă el strângând talismanul cu o mină încordată şi privind spre bătrân. Vreau o cină de o splendoare regească, o bacanală[66] vrednică de secolul în care, după cum se zice, totul s-a perfecţionat! Comesenii mei să fie tineri, spirituali şi fără prejudecăţi, de o veselie nebunească! Vinurile să vie unul după altul, tot mai tari, tot mai spumoase şi să aibă puterea de a ne îmbăta pentru trei zile! Noaptea să fie împodobită cu femei pătimaşe! Vreau ca desfrâul dezlănţuit, mugind, să ne poarte în zbor, în carul lui tras de patru cai, dincolo de marginile lumii şi să ne lase la ţărmuri necunoscute de mare! Sufletele să ni se înalţe la cer, sau să ni se înfunde în noroi – nu ştiu dacă în momentele acelea ele urcă sau coboară, dar asta nu interesează! Deci, poruncesc acestei puteri sinistre să topească toate bucuriile şi să mi le ofere într-una singură. Da, vreau să cuprind toate plăcerile cerului şi ale pământului într-o ultimă îmbrăţişare, ca să mor odată cu ea. De aceea, după chef, aş dori dezlănţuiri de patimi, şi cântece în stare să trezească morţii, şi săruturi neistovite, săruturi foră sfârşit, al căror răsunet să străbată Parisul ca trosniturile unui incendiu, să trezească din somn perechile

de soţi şi să le insufle o înfocare chinuitoare care să-i întinerească pe toţi, chiar şi pe cei de şaptezeci de ani!

Un hohot de râs pornit din gura moşneagului răsună ca un vâjâit al infernului în urechile tânărului nebun, şi îl buimăci atât de tare că tăcu.

— Dumneata crezi, spuse negustorul, că podelele mele se vor deschide cât ai bate din palme ca să facă loc unor mese îmbelşugate şi unor oaspeţi de pe lumea cealaltă? Nu, nu, tinere zănatic. Ai iscălit legământul, totul e hotărât. Acum dorinţele îţi vor fi împlinite cu cea mai mare exactitate, dar în dauna vieţii dumitale. Cercul zilelor, reprezentat ele această piele, ti se va strânge după tăria şi numărul dorinţelor, de la cea mai mică până la cea mai nemăsurată. Brahmanul[67] căruia îi datorez acest talisman mi-a destăinuit, de mult, că între destinul şi dorinţele celui ce va intra în posesiunea lui se va realiza o înţelegere tainică. Prima dumitale dorinţă nu e ceva care iese din comun, aş putea să ţi-o îndeplinesc şi eu, dar o las pe seama evenimentelor din cursul noii dumitale existenţe. La urma urmei, voiai să mori; ei bine, sinuciderea ţi-e doar amânată!

Necunoscutul, surprins şi aproape înfuriat de a se vedea mereu luat în râs de acest bătrân ciudat, a cărui intenţie pe jumătate filantropică îi apăru demonstrată limpede în cea din urmă batjocură, grăi:

— O sa vă văd îndată, domnule, dacă soarta mea se va schimba în adevăr în timpul cât voi străbate lăţimea cheiului. Dar, dacă nu vă bateţi cumva joc de un nenorocit, doresc, spre a mă răzbuna pentru un serviciu atât de fatal, sa vă îndrăgostiţi de o dansatoare! Abia atunci veţi înţelege fericirea desfrâului şi veţi deveni poate risipitorul tuturor bunurilor pe care le-aţi cruţat atât de filosofic.

Ieşi, fără să audă suspinul adânc scos de bătrân, străbătu sălile şi coborî scările acelei case, urmat de băietanul bucălat care în zadar încerca să-i lumineze calea: fugea cu iuţeala unui hoţ prins asupra faptului. Orbit de un fel de delir, nici nu băgă de seamă maleabilitatea de necrezut a

pielii de sagri care, făcându-se mlădioasă ca o mănuşă, se răsuci sub degetele lui nervoase şi putu să intre în buzunarul hainei, în care îndesă cu un gest aproape maşinal. Repezindu-se din uşa magazinului spre mijlocul şoselei, se lovi de trei tineri care mergeau braţ la braţ.

— Vită!

— Imbecilule!

Acestea fură amabilităţile pe care le schimbară întrei ei.

— Asta-i bună! E Raphaël!

— Minunat, te căutam.

— Ce? Voi sunteţi?

Cele trei fraze prieteneşti urmară vorbelor grele de mai înainte de îndată ce lumina unui felinar legănat de vânt căzu peste feţele acestui grup cuprins de mirare.

— Scumpe prietene, îi spuse lui Raphaël tânărul pe care era gata să-l răstoarne, trebuie să vii cu noi.

— Despre ce-i vorba?

— Hai înainte, am să-ţi spun pe drum.

De voie, de nevoie, Raphaël fu înconjurat de prietenii lui care, înlănţuindu-l cu braţele în banda lor veselă, îl luară cu ei spre Ponts-des-Arts.

— Dragul meu, zise vorbitorul în continuare, te căutăm întruna de aproape o săptămână. La respectabilul hotel Saint-Quentin, unde, în treacăt fie zis, vechea firmă, neclintită de la locui ei, e compusă din aceleaşi litere roşii şi negre ca pe vremea lui Jean-Jacques Rousseau, Léonarde a ta ne-a spus ca ai plecat la ţară încă din iunie. Sper că nu i-am făcut impresia unor bancheri, sau portărei, sau cămătari, sau ipistaţi etc. Dar n-are a face! Rastignac[68] te zărise ieri la „Bouffons”69, aşa că am prins din nou curaj şi ne-am ambiţionat să descoperim dacă te cocoţai prin copacii de la Champs-ÉIysées[70], dacă te duceai să te culci pentru zece centime prin vreuna dintre casele alea filantropice unde cerşetorii dorm lungiţi pe nişte funii întinse, sau dacă, mai fericit, nu-ţi stabiliseşi bivuacul în vreun budoar. Dar n-am dat de tine nicăieri, nici în

registrele de la Saint-Pélagie, nici în cele de la Force[71]. Ministerele, „Opera”, aşezămintele religioase, cafenelele, bibliotecile, anunţurile comisariatelor, birourile jurnaliştilor, restaurantele, foaierele teatrelor, pe scurt, toate locurile şi localurile bune şi rele din Paris fiind explorate cu de-amănuntul, începusem să deplângem pierderea unui om înzestrat cu destul geniu ca să ne îndreptăţească să-l căutăm şi la curte şi în închisori. Ne gândeam să te trecem în rândul sfinţilor, ca pe un erou din iulie[72], şi, pe cuvântul meu de onoare, te regretam cu toţii.

În momentul acela, Raphaël străbătea cu prietenii săi Pont-des-Arts, de unde, fără să asculte ceea ce spuneau ei, îşi aruncă ochii spre Sena, ale cărei ape muginde repetau luminile Parisului. Tocmai deasupra acestui fluviu, în care voia să se arunce mai adineauri, îi fu dat să vadă că prezicerile bătrânului se îndeplineau, că ceasul morţii îi era în chip fatal amânat.

— Şi te regretam cu adevărat! Continuă prietenul său, urmându-şi ideea. E vorba de o combinaţie în care avem nevoie de tine în calitate de om superior, adică de om care ştie să se ridice deasupra mărunţişurilor. Scamatoria cu nucşoara constituţională ascunsă sub paharul regal[73] se face astăzi, dragul meu, cu mai multă gravitate ca oricând. Infama monarhie răsturnată de eroismul popular era o femeie de moravuri uşoare cu care puteai râde şi chefui; dar patria e o nevastă arţăgoasă şi cinstită; vrei, nu vrei, trebuie să-i primeşti mângâierile drămuite. Or, puterea s-a mutat, după cum ştii, de la Tuileries[74] în mâna jurnaliştilor, tot aşa cum bugetul şi-a schimbat cartierul, trecând din cartierul Saint-Germain[75], în Chaussée d'Antin[76]. Dar iată ceea ce tu poate că nu ştii încă Guvernământul, adică aristocraţia bancherilor şi avocaţilor, care se joacă astăzi de-a patria, aşa cum popii se jucau altădată de-a monarhia, a simţit nevoia să mistifice poporul de treabă al Franţei el fraze noi şi cu idei vechi, asemenea

filosofilor din toate şcolile şi a puternicilor din toate timpurile.

E vorba, deci, să ne însuşim o regească opinie naţională, convingându-ne că e mai bine să plătim o mie două sute de milioane şi treizeci şi trei de centime patriei, reprezentată prin domnii cutare şi cutare, decât o mie o sută de milioane şi nouă centime unui rege care zicea eu în loc de noi. Într-un cuvânt, a fost fondat un jurnal înarmat cu două sau trei sute de miişoare de franci, cu scopul de a face o opoziţie care să mulţumească pe nemulţumiţi, fără să facă vreun rău guvernului naţional al regelui cetăţean. Or, cum noi ne batem joc de libertate ca şi de despotism, de religie ca şi de ateism; cum, pentru noi, patria e o capitală unde ideile se schimbă şi se vând cu atâta bucata, unde fiecare zi vine. Cu banchete copioase şi cu nenumărate spectacole; unde-s furnicare de femei desfrânate, unde supeurile nu se sfârşesc decât a doua zi, unde amorurile se iau cu ora, ca şi orăşencele[77] noastre; cum Parisul va fi totdeauna cea mai adorabilă dintre toate patriile; patria veseliei, a libertăţii, a spiritului, a femeilor frumoase, a desfrânaţilor, a vinului bun, şi unde băţul puterii nu se va face niciodată prea simţit, fiindcă toată lumea-i prea aproape de cei care-l ţin; Noi, ca nişte adevăraţi discipoli ai sfântului Mefistofel, ne-am hotărât să dăm o văruială proaspătă spiritului public, să îmbrăcăm actorii în alte haine, să batem scânduri noi la baraca guvernamentală, să întremăm iarăşi doctrinarii, să punem încă o dată la fiert vechii republicani, să scoatem din nou bonapartiştii la iveală şi să reaprovizionăm centrul, cu singura condiţie de a ni se îngădui să râdem în petto[78] de regi şi de popoare, de a nu fi seara de aceeaşi opinie ca dimineaţa şi de a duce o viaţă veselă ŕ la Panurge[79], sau de a trăi după more orientali[80], tolăniţi pe saltele de puf.

Frânele acestui imperiu macaronic şi burlesc[81] ţi le-am destinat ţie; aşa că acum te ducem la cina dată de către fondatorul amintitului jurnal, un bancher retras din afaceri, care neştiind ce să facă altceva cu aurul său, vrea să-l

transforme în spirit. Vei fi primit acolo ca un adevărat frate, iar noi vom saluta în tine pe regele acelor spirite bătăioase – care nu se tem de nimic şi a căror perspicacitate descoperă intenţiile Austriei, ale Angliei sau ale Rusiei, înainte ca Rusia, Anglia sau Austria să aibă vreo intenţie! Da, te vom decreta suveranul acelor forţe atotştiutoare care furnizează lumii pe un Mirabeau[82], un Talleyrand[83], un Pitt[84], un Metternich[85], în fine pe toţi acei Grispini dibaci şi îndrăzneţi[86], care joacă între ei destinele unui imperiu, aşa cum oamenii de rând îşi joacă la domino paharul de rachiu de cireşe.

Te-am lăudat ca pe cel mai cutezător tovarăş, al nostru ce s-a luptat vreodată corp la corp cu desfrâul, acest admirabil monstru cu care vor să lupte toate spiritele tari; ba chiar am afirmat că el nu te-a învins încă. Sper că nu ne vei dezminţi elogiile. Taillefer, amfitrionul nostru, ne-a făgăduit să lase cu mult în urmă îngustele saturnalii[87] ale micilor noştri Luculluşi[88] moderni. E destul de bogat ca să pună măreţie în josnicii, gratie şi elegantă în viciu. Auzi, Raphaël? Îl întrebă vorbitorul întrerupându-se.

— Da, răspunse tânărul, mai puţin uimit de îndeplinirea dorinţelor sale, pe cât de surprins era de modul firesc în care se înlănţuiau întâmplările.

Cu toate că îi era peste putinţă să creadă în vreo influenţă magică, admira totuşi jocurile sorţii omeneşti.

— Numai că ne spui da, ca şi cum te-ai gândi la moartea bunicului tău, îi replică unul dintre vecinii lui.

— Ah! Reluă Raphaël cu un accent plin de naivitate, ce stârni râsul acelor tineri scriitori, nădejdea tinerei Franţe, mă gândeam, dragii mei prieteni, că suntem pe punctul de a deveni nişte mari ticăloşi! Până acum am făcut pe nelegiuiţii între două vinuri, am cântărit viaţa în vreme ce eram beţi, am preţuit oamenii şi lucrurile în timpul digestiei. Feciorelnici la faptă, eram neînfricaţi în vorbe; dar acum, însemnaţi cu fierul roşu al politicii, vom intra în această mare puşcărie unde ne vom pierde toate iluziile.

Când nu mai crezi decât în dracul, ţi-e îngăduit să plângi după paradisul tinereţii, epoca de nevinovăţie când întindeam cu pioşenie limba în faţa popii ca să primim corpul sfinţit al domnului nostru Iisus Cristos. Ah! Bunii mei prieteni, dacă simţeam atâta plăcere când făptuiam primele noastre păcate, este fiindcă pe atunci aveam remuşcări, prin care le înfrumuseţam şi le dădeam ceva aţâţător, plăcut; pe când acum.

— O, reluă primul vorbitor, acum ne rămâne.

— Ce? Întrebă altul.

— Crima.

— Iată un cuvânt care cuprinde toată înălţimea unei spânzurători şi toată adâncimea Senei, replică Raphaël.

— O, nu m-ai înţeles. Vorbesc de crimele politice. De azi dimineaţă, nu jinduiesc decât la o existenţă, aceea de conspirator. Mâine, nu ştiu dacă această toană a mea va mai dăinui, dar, astă-seară, viaţa searbădă a civilizaţiei noastre, uniformă ca o şină de drum de fier, îmi umple sufletul de dezgust! Simt cum îmi bate inima cu putere când mă gândesc la nenorocirile din timpul retragerii de la Moscova, la emoţiile Corsarului roşu[89], sau la traiul contrabandiştilor. Fiindcă în Franţa nu mai există călugări şartrezi, aş vrea să avem măcar un Botany-Bay[90], un fel de infirmerie destinată micilor lorzi Byron care, după ce şi-au terfelit viaţa ca pe un şervet folosit la masă, nu mai au altceva de făcut decât să dea foc ţării, să-şi zboare creierii, să conspire contra Republicii, sau să predice războiul.

— Émile, spuse cu înfocare vecinul lui Raphaël, adresându-se celui care vorbea, pe legea mea, dacă n-ar fi fost revoluţia din iulie, eu m-aş fi făcut preot, ca să duc o viaţă de animal într-un fund de provincie, şi.

— Dar ai fi citit ceaslovul în fiecare zi?

— Sigur că da!

— Eşti un lăudăros.

— Parcă jurnalele nu le citim în fiecare zi!

— Bună, pentru un jurnalist! Dar, taci din gură, ne ducem în mijlocul unei adunări de abonaţi. Jurnalismul, vezi tu, este religia societăţilor moderne, şi el înseamnă progres.

— În ce sens?

— Pontifii nu-s obligaţi să creadă, şi de fapt nici poporul.

Pălăvrăgind astfel, ca nişte oameni de treabă care cunoşteau De viris illustribus[91] încă de mulţi ani, ajunseră la un palat din strada Joubert.

Émile era un gazetar care cucerise mai multă glorie nefăcând nimic, decât alţii prin succesele lor. Critic îndrăzneţ, muşcător şi plin de vervă, avea toate calităţile pe care i le îngăduiau defectele lui. Sincer şi vesel, spunea în faţă mii de epigrame unui prieten pe care, când lipsea, îl apăra cu lealitate şi curaj.

Îşi bătea joc de orice, chiar şi de viitorul lui. Când îl căutai n-avea bani, şi se complăcea, ca toţi oamenii de talent, într-o lene de nespus, zvârlind o idee cât o carte întreagă în faţa unor oameni care nu ştiau să pună o singură idee în cărţile lor. Risipind făgăduieli pe care nu le îndeplinea niciodată, îşi făcuse din norocul şi gloria sa o pernă de dormit, riscând astfel să se trezească bătrân, într-un spital. De altfel, prieten până la eşafod, fanfaron şi cinic, dar simplu ca un copil, el nu muncea decât în glumă sau numai de nevoie.

— O să facem, cum spunea jupân Alcofribas[92], un pui grozav de chef, îi şopti lui Raphaël arătându-i glastrele de flori ce parfumau şi împodobeau cu verdeaţă scările.

— Îmi plac intrările bine încălzite şi încărcate cu covoare scumpe, răspunse Raphaël. În Franţa vezi rar luxul începând din peristil. Aici simt că renasc.

— Iar colo, sus, o să bem şi-o să râdem încă o dată, dragul meu Raphaël. Haide, continuă el, sper că vom fi învingători şi c-o să-i facem praf pe toţi ăştia de aici!

Apoi, arătând cu un gest batjocoritor spre invitaţi, intrară într-un salon ce strălucea de aurării şi de lumini, unde fură întâmpinaţi îndată de tinerii cei mai de seamă din Paris. Unul dovedise de curând un talent nou ce rivaliza, de la

primul tablou, cu gloriile picturii imperiale. Altul scosese în ajun o carte plină de sevă, ce se caracteriza printr-un fel de dispreţ literar şi care deschidea drumuri noi şcolii moderne. Ceva mai departe, un sculptor, a cărui figură aspră părea a trăda un geniu viguros, conversa cu unul dintre acei glaciali zeflemişti, care ori nu vor să vadă nicăieri superioritatea, ori o recunosc pretutindeni, după cum e cazul şi împrejurarea. Ici, cei mai spiritual dintre caricaturiştii noştri, cu privirea răutăcioasă, cu zâmbetul muşcător, vâna epigramele ca să le tălmăcească în trăsături de creion. Colo, un tânăr şi îndrăzneţ scriitor, care ştia mai bine ca nimeni altul să analizeze esenţa oricărei gândiri politice şi să sintetizeze, jucându-se, caracterul unui scriitor fecund, se întreţinea cu un poet ale cărui scrieri ar fi covârşit toate operele timpului de fată, dacă talentul său ar fi avut puterea urii sale. Amândoi căutau să ocolească şi adevărul şi minciuna, adresându-şi unul altuia dulci linguşiri. Un muzician celebru consola în şi bemol, cu un accent ironic, pe un tânăr politician căzut de curând de la tribună fără să se fi vătămat câtuşi de puţin. Tinerii autori fără stil stăteau lângă tineri autori fără idei, şi prozatori co păcătuiau prin prea multă poezie, lângă poeţi ce păcătuiau prin prea multă proză. Privind aceste fiinţe neisprăvite, un biet saint-simonist[93], destul de naiv ca să creadă în doctrina sa, le împerechea cu milostivire, încercând fără îndoială să le facă adeptele concepţiei lui. În sfârşit, se mai aflau acolo vreo doi-trei savanţi, meniţi să pună azot în conversaţie, şi mai mulţi vodevilişti[94] gata să arunce în jurul lor acele sclipiri efemere care, asemeni strălucirilor diamantului, nu produc nici căldură, nici lumină. Câţiva partizani ai paradoxului, râzând pe înfundate de cei ce îşi iau în serios admiraţia sau dispreţul pentru oameni sau evenimente, urzeau politica aceea cu două tăişuri prin care conspiră contra tuturor sistemelor fără a se declara pentru niciunul. Pedantul care nu se miră de nimic, care îşi suflă nasul în mijlocul unei cavatine la „Bouffons”, pentru ca pe urmă să strige „bravo”

înaintea tuturor, şi care contrazice pe cei ce sunt gata să fie de aceeaşi părere cu el, era şi el acolo, căutând să-şi însuşească expresiile oamenilor de duh. Dintre invitaţii aceştia, vreo cinci aveau viitor, iar vreo zece erau pe cale să obţină o anumită glorie viageră; cât despre ceilalţi, puteau să-şi spună, ca toate mediocrităţile, faimoasa minciună a lui Ludovic al XVIII-lea: „Unire şi uitare”95. Amfitrionul avea veselia îngrijorată a unui om care cheltuieşte două mii de taleri[96]. Din când în când, ochii lui se îndreptau cu nerăbdare spre uşa de la intrarea salonului, căutând un musafir ce se lăsa aşteptat. În curând apăru un bărbat mărunt, gras, care fu primit cu un murmur măgulitor: era notarul care, chiar în dimineaţa aceea, terminase formalităţile pentru înfiinţarea jurnalului. Un fecior îmbrăcat în negru deschise uşile unei vaste săli de mâncare, unde fiecare trecu fără ceremonie să-şi caute locul în jurul unei mese imense. Înainte de a părăsi salonul, Raphaël aruncă o ultimă privire de-a lungul lui. Fără nici o îndoială, dorinţa i se realizase întru totul: pereţii erau îmbrăcaţi numai în mătase şi aur; candelabrele bogate, cu nenumărate lumânări, făceau să strălucească cele mai mici amănunte ale frizelor aurite, delicatele cizelări ale bronzului şi somptuoasele culori ale mobilierului; florile rare, din câteva glastre din lemn de bambus lucrate artistic, răspândeau parfumuri dulci, draperiile respirau o eleganţă fără pretenţii; în fine, era în toate nu ştiu ce graţie poetică al cărei prestigiu nu putea să nu răscolească imaginaţia unui om fără bani.

— Un venit de o sută de mii de livre constituie un comentariu destul de bun al catehismului[97] şi ne ajută minunat să transformăm morala în fapte! Zise el suspinând. O, da, virtutea mea nu vrea să meargă deloc pe jos. Pentru mine, viciul constă dintr-o mansardă, o haină jerpelită, o pălărie cenuşie iarna şi datorii la portar. Ah, aş vrea să trăiesc într-un lux ca ăsta numai un an, şase luni măcar, nu

importă! Şi pe urmă să mor. Cel puţin, aş cunoaşte, aş soarbe, aş străbate câteva mii de existenţe!

— O! Îi spuse Émile, care-l asculta. Tu iei cupeul unui agent de schimb drept fericire. Lasă, te-ai plictisi curând de bogăţie, dându-ţi seama că ea îţi răpeşte norocul de a fi un om superior. Între sărăcia bogăţiei şi bogăţia sărăciei, stat-a vreodată artistul în cumpănă? Ai uitat că noi, ăştia, avem nevoie mereu de lupte? Mai bine pregăteşte-ţi stomacul, uite ce e acolo, zise el arătându-i cu un gest eroic măreaţa, de trei ori sfânta, drept-credincioasa şi liniştitoarea privelişte ce-o prezenta sala de mâncare a binecuvântatului capitalist. Omul acesta, reluă el, şi-a dat, în adevăr, osteneala de a strânge bani numai pentru noi. Spune, nu-i ca o specie de burete uitată de naturalişti printre polipieri, şi care trebuie stors cu blândeţe, înainte de a lăsa să-l sugă moştenitorii? Nu găseşti că au stil basoreliefurile care decorează pereţii? Şi lămpile, şi tablourile, ce lux echilibrat! Dacă ar fi să ne luăm după invidioşi şi după cei care ţin să cunoască toate ascunzişurile vieţii, se zice despre omul acesta că ar fi omorât în timpul revoluţiei un german şi alte câteva persoane, printre care erau, nici mai mult nici mai puţin, decât un prieten al său şi mama acestui prieten. Îţi vine să crezi că părul cărunt al acestui venerabil Taillefer ascunde atâtea crime? Face impresia unui om atât de cumsecade! Uite cum străluceşte argintăria aceea – şi adică fiecare rază lucitoare să însemne pentru el o lovitură de pumnal? Haida de! Mai degrabă am crede în Mohamed. Dacă gura lumii ar avea dreptate, ar însemna că treizeci de oameni de inimă şi de talent se pregătesc acum să se ospăteze cu măruntaiele şi să se adape cu sângele unei familii; iar noi doi, tineri plini de nevinovăţie, de entuziasm, am fi complicii nelegiuirii! Îmi vine să-l întreb pe capitalistul nostru dacă e sau nu, un om cinstit.

— Nu, nu acum, exclamă Raphaël, ci după ce se va fi îmbătat tun, după ce ne vom fi săturat!

Cei doi prieteni se aşezară, râzând, la masă. Mai întâi, fiecare invitat îşi plăti, printr-o privire mai iute ca vorba, tributul de admiraţie faţă de somptuosul aspect ce-l prezenta o masă întinsă, albă ca un strat de zăpadă proaspăt căzut şi de-a lungul căreia se aliniau simetric tacâmurile încoronate cu pâinişoare rumene. Cristalele repetau în reflexele lor înstelate culorile stânjeneilor, lumânările aruncau dâre de foc încrucişate la infinit, iar bucatele ascunse sub capacele de argint aţâţau pofta de mâncare şi curiozitatea. Vorbele se răriră. Vecinii îşi făceau cu ochiul. Vinul de Madera începu să curgă. Apoi, primul fel se desfăşură în toată gloria lui, astfel încât i-ar fi făcut cinste răposatului Cambacérčs[98], iar Brillat-Savarin[99] l-ar fi proslăvit. Vinurile de Bordeaux şi de Bourgogne, albe şi roşii, fură servite cu o dărnicie regală. Această primă parte a banchetului se putea asemui, punct cu punct, cu introducerea unei tragedii clasice. Actul al doilea deveni ceva mai vorbăreţ. Fiecare oaspete băuse cu măsură, schimbând vinurile după poftă, în aşa fel că în momentul când resturile măreţului serviciu fură ridicate, se încinseră discuţii aprinse: câteva frunţi palide se înroşiră, mai multe nasuri începură să se îmbujoreze, fetele se învăpăiară, ochii scânteiară. În timpul acestei aurore a beţiei, conversaţia nu ieşi încă din marginile bunei-cuviinţe; dar zeflemelele, glumele prinseră a porni încetul cu încetul din toate gurile; apoi calomnia îşi ridică pe nesimţite căpşoru-i de şarpe şi lăsă să i se vadă vocea şuierătoare; ici şi colo, câţiva ipocriţi trăgeau cu urechea, sperând să rămână treji. Al doilea fel găsi deci minţile înfierbântate de-a binelea. Fiecare mânca vorbind, vorbea mâncând, bea fără să ţină seama de numărul paharelor, atât de învăluitoare şi de parfumate erau licorile, şi atât de molipsitor era exemplul. Taillefer avea pretenţia să-şi însufleţească oaspeţii şi dădu ordin să fie aduse teribilele vinuri de Ron, caldul Tokay, ameţitorul Roussillon vechi. Dezlănţuiţi ca înaintaşii unei diligenţe ce porneşte după un popas, oamenii aceştia, străpunşi de

săgeţile ascuţite ale vinului de Champagne aşteptat cu nerăbdare, dar turnat din belşug, îşi dădură atunci frâu liber spiritelor să galopeze în golul aceloraşi argumente pe care nu le mai asculta nimeni, să povestească aceleaşi întâmplări ce n-aveau auditori, să pună de o sută de ori aceleaşi întrebări ce rămâneau fără răspuns. Singură orgia îşi desfăşura din plin puternicul ei glas, glasul ei compus din sute de vuiete ce se înteţeau ca un crescendo de Rossini[100]. Apoi veni rândul toasturilor cu două înţelesuri, al lăudăroşeniilor, al sfidărilor. Cu toţii renunţară să mai glorifice propria lor capacitate intelectuală, pentru a revendica pe aceea a balerenţelor butoaielor, a pivniţelor. Se părea că fiecare dintre ei are câte două voci. Sosi şi, momentul când stăpânii vorbeau toţi deodată, iar valeţii zâmbeau. Dar aceasta învălmăşeală de vorbe, în care paradoxurile de o îndoielnică sclipire, adevărurile caraghios îmbrobodite, se ciocneau în mijlocul strigătelor, al invectivelor, al sentinţelor supreme şi al neghiobiilor, aşa cum într-o bătălie se încrucişează ghiulelele, gloanţele şi mitraliile, ar fi interesat fără îndoială pe un filosof prin originalitatea cugetărilor, sau ar fi surprins pe un politician prin ciudăţenia sistemelor propuse. Erau acolo, în acelaşi timp, o carte şi un tablou. Filosofiile, religiile, doctrinele morale, atât de diferite de la o latitudine la alta, guvernămintele, în sfârşit toate înfăptuirile mari ale inteligenţei omeneşti, căzură sub o secure tot atât de grea ca a Timpului, şi desigur că nu v-ar fi fost uşor să hotărâţi dacă ea era mântuită de înţelepciunea beată sau de beţia devenită înţeleaptă şi clarvăzătoare. Mânate de un fel de furtună, minţile acestea semănau cu o mare înfuriată contra stâncilor din jurul ei, voiau să sfarme toate legile între care plutesc civilizaţiile, îndeplinind astfel, fără să ştie, voinţa lui Dumnezeu, care a lăsat în natură binele şi răul, păstrând însă numai pentru ei taina luptei lor veşnice. Înverşunată şi burlescă, discuţia era oarecum ca un sabat al inteligenţelor, între tristele glume spuse de aceşti copii ai revoluţiei[101]

la naşterea unui jurnal şi între cuvântările rostite de veselii chefuitori la naşterea lui Gargantua[102], se afla toată prăpastia care desparte secolul al XIX-lea de al XVI-lea. Acela pregătea o distrugere râzând, al nostru râdea în mijlocul ruinelor.

— Cum îl cheamă pe tânărul de colo? Întrebă notarul arătând spre Raphaël. Mi se pare că am auzit spunându-i-se Valentin.

— Ce-i tot dai întruna numai cu Valentin? Strigă Émile râzând. Raphaël de Valentin, dacă nu te superi! Căci purtăm un vultur de aur pe un câmp de nisip, încoronat de argint, înarmat cu cioc şi cu gheare şi cu o deviză frumoasă: NON CECIDIT ANIMUS! 103 Nu suntem un copil de pripas, ci descendentul împăratului Valens, strămoşul Valentinilor, fondatorul oraşelor Valencia din Spania şi Franţa, moştenitorul legitim al imperiului din Orient. Şi dacă-l lăsăm pe Mahmud să domnească la Constantinopol, o facem din simplă bunăvoinţă, şi din lipsă de bani, şi de soldaţi.

Émile descrise în aer, cu furculiţa, o coroană deasupra capului lui Raphaël. Notarul rămase o clipă pe gânduri, apoi începu să bea din nou, schiţând un gest foarte convins, prin care părea a mărturisi că-i este cu neputinţă să facă vreo legătură între clientela sa şi oraşele Valencia, Constantinopol, Mahmud, împăratul Valens, sau familia Valentinilor.

— Distrugerea acelor furnicare omeneşti cunoscute sub numele de Babilon, Tir, Cartagina sau Veneţia, toate strivite sub tălpile unui uriaş ce-şi urmează drumul, nu e oare un avertisment dat omului de o putere batjocoritoare? Zise un ziarist, Claude Vignon, un fel de sclav cumpărat ca să imite pe Bossuet[104] pentru cincizeci de centime rândul.

— Moise, Sylla, Ludovic al XI-lea, Richelieu, Robespierre şi Napoleon poate că nu-s decât unul şi acelaşi om care apare de-a lungul civilizaţiilor, ca o cometă pe cer, răspunse un ballansist[105].

— De ce să iscodim providenţa? Spuse Canalis fabricantul de balade[106].

— Na, iată şi providenţa! Exclamă pedantul întrerupându-l. Nu cunosc nimic mai elastic pe lume.

— Dar, domnule. Ludovic al XIV-lea[107] a răpus mai mulţi oameni cu săpatul apeductelor doamnei de Maintenon, decât a răpus Convenţiunea[108] ca să stabilească impozitele după un criteriu just, ca să facă o lege unitară, ca să naţionalizeze Franţa şi ca să se ajungă la o împărţire egală a moştenirilor, rosti Massol, un tânăr devenit republican din pricină că-i lipsea doar o silabă înaintea numelui[109].

— Domnule, i se adresă Moreau (din Oise), un mare proprietar, dumneata care iei sângele drept vin, lăsa-vei, de astă dată, fiecăruia capul său pe umeri?

— La ce bun, domnul meu? Principiile ordinii sociale nu merită oare câteva sacrificii?

— Bixiou, auzi? Republicanul ăsta pretinde că ţeasta acestui proprietar ar fi un sacrificiu! Şopti un tânăr către vecinul lui.

— Oamenii şi evenimentele nu înseamnă nimic, zicea republicanul, continuându-şi teoria printre sughiţuri; în politică şi în filosofie nu există decât principii şi idei.

— Îngrozitor! N-ai simţi nici o strângere de inimă omorându-ţi prietenii pentru un dacă?

— Eh, domnul meu, adevăratul criminal e omul cu remuşcări, fiindcă are o anumită idee despre virtute; pe când Petru cel Mare, ducele de Alba[110], erau sisteme, iar corsarul Monbard, o organizaţie.

— Dar societatea nu s-ar putea lipsi de sistemele şi organizaţiile dumitale? Întrebă Canalis.

— O, de acord! Declară republicanul.

— Ah, republica dumitale stupidă îmi face greaţă! Nu putem tăia în tihnă un clapon, fără să găsim înăuntru legea agrară.

— Principiile tale sunt minunate, micule Brutus[111] îndopat cu trufe[112]! Dar tu semeni cu valetul meu: caraghiosul, e stăpânit cu atâta cruzime de mania curăţeniei, că dacă l-aş lăsa să-mi cureţe hainele după fantezia lui, aş umbla gol.

— Sunteţi nişte dobitoci! Vreţi să curăţiţi o naţiune cu scobitori de dinţi, replică cel cu republica. După voi, justiţia ar fi mai periculoasă decât hoţii.

— Auzi! Auzi! Făcu avocatul Desroches.

— Plicticoşi mai sunt cu politica lor! Rosti Cardot, notarul. Închideţi uşa. Nu există ştiinţă sau virtute care să valoreze cât o picătură de sânge. Dacă am vrea să facem lichidarea adevărului, l-am găsi poate în stare de faliment.

— Ah, fără îndoială că ne-ar costa mai puţin să ne distrăm cu răul, decât să ne certăm pentru bine. De aceea, aş da toate discursurile rostite la tribune de patruzeci de ani încoace pe un păstrăv, pe o poveste de Perrault[113] sau pe un desen de Charlet[114].

— Ai perfectă dreptate! Dă-mi sparanghelul. Căci, la urma urmei, libertatea dă naştere anarhiei, anarhia duce la despotism, şi despotismul aduce iarăşi libertatea. Milioane de oameni au pierit Fără a fi putut face să triumfe niciunul dintre aceste sisteme. Nu e totul un cerc vicios în care se va învârti mereu lumea morală? Când omul crede că a perfecţionat ceva, el n-a făcut decât să mişte lucrurile de la locul lor.

— O, o! Strigă Cursy, autorul de vodeviluri. În cazul acesta, domnilor, daţi-mi voie să ridic paharul pentru Carol al X-lea, părintele libertăţii! 115

— De ce nu? Zise Émile. Când despotismul constă în legi, libertatea se află în moravuri, şi viceversa.

— Să bem deci pentru neghiobia puterii care ne dă atâta putere asupra neghiobilor! Strigă bancherul.

— Ei, dragul meu, Napoleon cel puţin ne-a lăsat gloria! Ţipă un ofiţer de marină care nu ieşise niciodată din Brest.

— Ah, gloria, tristă marfă! Costă mult şi nu durează. Nu cumva este ea egoismul oamenilor mari, după cum fericirea este acela al proştilor?

— Domnule, dumneata eşti foarte fericit.

— Cel dintâi care a născocit gardurile, trebuie să fi fost fără îndoială un om slab, căci societatea nu foloseşte decât oamenilor plăpânzi. Aşezaţi la cele două extremităţi ale lumii morale, sălbaticul şi filosoful au aceeaşi groază de proprietate.

— Frumoşi exclamă Cardot. Dacă n-ar exista proprietate, cum am mai putea face acte?

— Iată nişte boabe de mazăre fantastic de delicioase!

— Şi popa a fost găsit mort în pat, a doua zi.

— Cine vorbeşte de moarte? Nu glumiţi, am un unchi.

— Te-ai resemna, desigur, să-l vezi mort.

— Asta nu-i o problemă.

— Ascultaţi-mă, domni, or! METODĂ DE A-ŢI OMORÎ UNCHIUL. Ssst! (Ascultaţi! Ascultaţi!) Să ai mai întâi un unchi înalt şi gras, cel puţin septuagenar, ăştia sunt cei mai buni unchi. (Senzaţie.) Fă-i să mănânce, sub un motiv oarecare, un pateu de ficat.

— Păcat, unchiul meu e slab, zgârcit şi cumpătat.

— Ah, asemenea unchi sunt nişte monştri care abuzează de viaţă.

— Pe urmă, continuă cel cu unchii, vesteşte-l în timpul digestiei că bancherul lui a dat faliment.

— Dar dacă rezistă?

— Adu-i o fată frumoasă!

— Dacă e.? Spuse celălalt făcând un gest negativ.

— Atunci nu-i unchi. Unchiul e prin definiţie temperamentos.

— Vocea Malibranei[116] a pierdut două note.

— Nu, domnule.

— Da, domnule.

— Of! Of! Da şi nu, asta-i povestea tuturor disertaţiilor religioase, politice şi literare! Omul e un bufon care

dănţuieşte deasupra prăpăstiilor.
— Dacă te-am înţeles bine, sunt un prost?
— Din contra, eşti, fiindcă nu m-ai înţeles.
— Instrucţiunea, frumoasă nerozie! Domnul Heineffettermach calculează numărul volumelor tipărite la mai mult de un miliard, când o viaţă de om nu ajunge să citeşti măcar o sută cincizeci de mii. Atunci, explică-mi ce înseamnă cuvântul instrucţiune? Pentru unii, instrucţiunea constă în a şti să spui ce nume avea calul lui Alexandru cel Mare, câinele lui Berecillo, zeul muzicii, şi în a ignora pe al omului căruia îi datorăm plutitul lemnelor sau porţelanul. Pentru alţii, a fi instruit înseamnă a şti să arzi un testament şi a trăi ca un om cinstit, iubit, respectat, în loc de a recidiva în furtul unui ceas, cu cele cinci circumstanţe agravante, şi de a te duce să mori în Place de la Grčve, blestemat ţi dezonorat.
— Nathan va rămâne?
— Ah, colaboratorii lui, domnule, au mult spirit.
— Dar Canalis?
— E un om mare, fără discuţie.
— V-aţi îmbătat!
— Consecinţa imediată a unei constituţii este înăbuşirea inteligenţelor. Arte, ştiinţe, monumente, totul este înghiţit de o îngrozitoare pornire de egoism, lepra noastră actuală. Cei trei sute de burghezi ai voştri, instalaţi pe băncile Camerei, nu se vor gândi decât la plantatul plopilor. Despotismul creează lucruri mari fără legi, libertatea nu-şi dă osteneala să facă, cu legi, măcar unele cât de mici.
— Învăţământul vostru mutual fabrică piese de cinci franci din carne de om, zise un absolutist, întrerupând. Individualităţile au să dispară la un popor nivelat de instrucţie.
— Dar scopul societăţii nu este oare de a asigura bunăstarea fiecăruia? Întrebă saint-simonianul.
— Dacă ai avea un venit de cincizeci de mii de livre, nu te-ai mai gândi la popor. Te-a apucat dragostea de omenire?

Poftim în Madagascar: acolo a să dai de un popor nou, pe care n-ai decât să-l saint-simonizezi, să-l clasezi, să-l pui în spirt; aici, însă, fiecare intră foarte firesc în alveola lui, ca o cheie în broasca ei. Portarii sunt portari, şi neghiobii sunt nişte dobitoace care n-au nevoie să absolve liceele călugărilor. Asta e!

— Dumneata eşti carlist[117]!

— De ce nu? Îmi place despotismul, el dă dovadă de oarecare dispreţ pentru rasa omenească. Eu nu-i urăsc pe regi. Sunt aşa de amuzanţi! Să tronezi într-o odaie, la treizeci de milioane de leghe de soare, asta nu-i nimic?

— Dar să rezumăm această largă consideraţie asupra civilizaţiei, spunea savantul, care pentru lămurirea sculptorului neatent, se lansase într-o discuţie despre începuturile vieţii sociale şi despre popoarele băştinaşe. La originea naţiunilor, forţa a fost întrucâtva materială, unică, grosolană; apoi, odată cu dezvoltarea agregaţilor[118] ocârmuirile au trecut la descompunerea mai mult sau mai puţin dibace a puterii primitive. Astfel, în depărtata antichitate, forţa era în teocraţie; preotul ţinea în mâna lui şi paloşul şi cădelniţa. Mai târziu au apărut două sacerdoţii: pontiful şi regele. Astăzi, societatea noastră, ultima expresie a civilizaţiei, a împărţit puterea după numărul combinaţiilor, şi am ajuns la forţe numite industrie, gândire, bani, discursuri. Puterea nemaiavând unitate, se îndreaptă fără încetare spre o destrămare socială care n-are altă stavilă decât interesul. De aceea noi nu ne sprijinim nici pe religie, nici pe forţa materiala, ci pe inteligentă. Cartea face cât paloşul? Discuţia face cât acţiunea? Iată problema.

— Inteligenţa a ucis totul! Rosti carlistul. Da, da, libertatea absolută duce naţiunile la sinucidere, ele se plictisesc cu triumful, ca un englez milionar.

— Ce ne-aţi mai putea spune nou? Aţi ridiculizat azi toate puterile, şi chiar negarea lui Dumnezeu a devenit ceva comun! V-aţi pierdut cu totul credinţa. De aceea secolul nostru e ca un sultan bătrân înecat în desfrâul încât lordul

Byron al vostru, într-o ultimă desperare poetică, a sfârşit prin a cânta pasiunile crimei.

— Nu şti, îi răspunse Bianchon, care era beat turtă, că un gram de fosfor în plus sau în minus face dintr-un om un geniu sau un scelerat, un om de spirit sau un idiot, un om virtuos sau un criminal?

— Uite cum e tratată virtutea! Strigă Cursy. Virtutea, subiectul tuturor pieselor de teatru, deznodământul tuturor dramelor, oricărei justiţii.

— Eh, opreşte-te, dobitocule. Virtutea ta e un Achile fără călcâi[119]! Zise Bixiou.

— Mi-e sete!

— Vrei să facem rămăşag că beau o sticlă de şampanie dintr-o înghiţitură?

— Mare deşteptăciune! Strigă Bixiou.

— S-au îmbătat ca nişte căruţaşi, zise un tânăr care dădea de băut, cu toată seriozitatea jiletcii de pe el.

— Da, domnule, guvernul actual reprezintă arta de a face să domnească opinia publică.

— Opinia? Dar e cea mai destrăbălată dintre prostituate! Dacă ar fi după voi, moralişti şi politicieni, ar trebui să preferăm totdeauna legile voastre, naturii, şi opinia voastră conştiinţei. Vedeţi-vă de treabă, totul e adevărat şi totul e fals! Dacă societatea ne-a blagoslovit cu puful de perne, a compensat în schimb binefacerea prin gută, după cum a creat procedura ca să înfrâneze justiţia şi guturaiurile prin şalurile de caşmir.

— Monstrule! Făcu Émile, întrerupându-l pe mizantrop. Cum poţi să bârfeşti civilizaţia în prezenţa atâtor vinuri, a atâtor bucate delicioase, stând la o masă încărcată până peste cap? Muşcă din căprioara asta cu picioarele şi coarnele aurite, dar nu-ţi muşca muma.

— Ce, eu sunt de vină când catolicismul izbuteşte să vâre un milion de dumnezei într-un sac de făina, când republica se termină totdeauna cu câte un Napoleon, când regalitatea se află între asasinarea lui Henric al IV-lea şi judecarea lui

Ludovic al XVI-lea[120], când liberalismul devine La Fayette[121]?

— L-ai îmbrăţişat în iulie?

— Nu.

— Atunci, taci din gură, scepticule.

— Scepticii sunt oamenii cei mai conştiincioşi.

— Numai că n-au conştiinţă.

— Ce vorbeşti! Au cel puţin două.

— Să sconteze Cerul cu ele! Poftim, domnul meu, o idee într-adevăr negustorească. Religiile antice nu erau decât o fericită dezvoltare a plăcerilor fizice; pe câtă vreme noi, cei de azi, am dezvoltat sufletul şi speranţa; e un progres!

— Ah, bunii mei prieteni, ce puteţi aştepta de la un secol ghiftuit de politică? Zise Nathan. Care a fost soarta lucrării Istoria regelui Boemiei şi a celor şapte castele ale sale[122], unde se putea vedea cea mai fermecătoare concepţie?

— Aia? Urlă pedantul atât de tare încât se auzi de la un capăt la celălalt al mesei. Nişte fraze scoase la întâmplare dintr-o pălărie, o scriere tocmai bună pentru un ospiciu.

— Eşti un prost!

— Eşti un caraghios!

— O, o!

— A, a!

— Au să se încaiere.

— Nu.

— Pe mâine, domnule.

— Ba acum, răspunse Nathan.

— Haide! Haide! Sunteţi doi viteji.

— Şi dumneata eşti un altul! Zise provocatorul.

— Nici nu se mai pot scula în picioare.

— A, poate vrei să spui că nu mă ţin prea drept! Replică bătăiosul Nathan ridicându-se ca un zmeu de hârtie, nehotărât.

Aruncă o privire năucită pe deasupra mesei, apoi, ca sleit de o asemenea sforţare, căzu la loc pe scaun, îşi lăsă capul în jos şi amuţi deodată.

— N-ar fi caraghios, spuse pedantul către vecinul lui, să mă bat pentru o lucrare pe care n-am citit-o şi nici n-am văzut-o vreodată?

— Émile, ia seama la haine, vecinul tău se îngălbeneşte, zise Bixiou.

— Kant, domnule? Încă un balon înălţat ca să se bucure netoţii. Materialismul şi spiritualismul sunt două rachete frumoase cu care şarlatanii în robă bat aceeaşi minge. Că Dumnezeu e în toate, cum zice Spinoza, sau că toate vin de la Dumnezeu, cum zice sfântul Pavel. Nătărăilor! A deschide sau a închide o uşă, nu-i una şi aceeaşi mişcare? Ce-a fost mai întâi: oul sau găina? Dă-mi, te rog, farfuria cu raţă! Iată toată ştiinţa!

— Neghiobule, îi strigă savantul, chestiunea pe care o pui tu e rezolvată printr-un fapt.

— Şi care anume?

— Nu catedrele profesorilor au fost făcute pentru filosofie, ci filosofia pentru catedre! Pune-ţi ochelarii şi citeşte bugetul.

— Hoţi!

— Imbecili!

— Pungaşi!

— Păcăliţi!

— Numai la Paris e cu putinţă un schimb de idei atât de viu, atât de rapid! Ţipă Bixiou, cel mai spiritual dintre artişti, luând o voce de bariton.

— Ascultă, Bixiou, imită ceva clasic! Hai, o caricatură!

— Vreţi să vă fac secolul al XIX-lea?

— Ascultaţi!

— Tăcere!

— Puneţi-vă lacăte la guri!

— N-ai de gând să taci, chinezule?

— Toarnă-i vin, plodului acela de colo, şi să tacă o dată!

— Dă-i drumul, Bixiou!

Artistul îşi îmbumbă gherocul negru până la gât, îşi puse mănuşile galbene şi se grimă în aşa fel încât să şarjeze pe

cei de la Revue des Deux Mondes[123], privind chiorâş; dar zgomotul îi acoperea vocea, şi nu fu chip să se audă vreun cuvânt din comicăria lui. Încât, dacă nu izbuti să înfăţişeze panorama secolului, reprezentă cel puţin Revista, care nici ea singură nu se mai putea înţelege pe sine.

Desertul fu servit ca în basme. Pe masă apăru un serviciu complet de bronz aurit, ieşit din atelierele lui Thomire. Figuri înalte, înzestrate de un artist faimos cu forme recunoscute în toată Europa ca o frumuseţe ideală, erau încărcate cu ciorchini de fragi, de struguri gălbui, cu ananas, curmale proaspete, piersici pârguite, portocale aduse din Setubal[124] de un vas de pasageri, rodii, fructe din China, în sfârşit, toate surprizele belşugului, toate minunile cuptoarelor, bunătăţile cele mai dulci, dulciurile cele mai gustoase. Culorile acestor tablouri gastronomice erau scoase în relief de strălucirea porţelanului, de liniile scânteietoare de aur, de formele vaselor. Gingaşă ca spuma lichidă a mării, fragedă şt vaporoasă, frişca încununa peisaje de Poussin, copiate la Sčvres[125]. Bugetul unui prinţ german n-ar fi ajuns ca să plătească bogăţia aceasta neruşinată. Argintul, sideful, aurul, cristalele fură din nou întinse pe masă sub alte înfăţişări; dar privirile înceţoşate, precum şi gălăgioasa fierbinţeală a beţiei nu îngăduiră convivilor să-şi dea seama decât în mod vag de această feerie vrednică de o poveste orientală. Vinurile de desert îşi răspândiră parfumurile şi văpăile lor, ca nişte băuturi vrăjite, ca nişte aburi descântaţi, care stârnesc un fel de miraj intelectual şi ale căror învăluiri puternice înlănţuiesc picioarele, îngreuiază mâinile. Piramidele de fructe fură devastate, vocile se îngroşară, zgomotul se mări. Cuvintele nu se mai desluşeau, paharele zburau în ţăndări şi râsete fioroase izbucneau din toate părţile ca nişte explozii. Cursy apucă un corn şi începu să trâmbiţeze. Fu ca un semnal dat de un diavol. Adunarea, toată în delir, urla, şuiera, cânta, ţipa, mugea, vuia. Aţi fi zâmbit văzând oameni, de obicei veseli, posomorându-se ca în deznodământul unei tragedii

de Crébillon, sau devenind visători ca nişte marinari în trăsură. Cei cu gânduri ascunse îşi depănau secretele unor curioşi care nu-i ascultau. Melancolicii zâmbeau ca dansatoarele la sfârşitul piruetelor. Claude Vignon se bălăbănea ca un urs în cuşcă. Câţiva prieteni intimi se luaseră la bătaie. Urmele animalice, înscrise pe chipurile omeneşti şi atât de ciudat demonstrate de fiziologişti, reapăreau pe nesimţite în gesturi, în atitudinile corpului. Era o carte gata făcută pentru vreun Bichat[126] ce s-ar fi pomenit acolo îngheţat şi flămând. Stăpânul casei, simţindu-se beat, nu îndrăznea să se ridice de la locul lui, dar aproba toate nebuniile invitaţilor săi cu o strâmbătură fixă, trudindu-se să păstreze un aer cuviincios şi ospitalier. Faţa lui latră, acum roşie şi albastră, aproape violetă, îngrozitoare la vedere, se încadra în tumultul general prin sforţări asemănătoare cu înclinările şi clătinările unei corăbii.

— I-ai asasinat? Îl întrebă Émile.

— Confiscarea şi pedeapsa cu moartea au fost desfiinţate de revoluţia din iulie, răspunse Taillefer, ridicându-şi sprâncenele cu un aer plin în acelaşi timp de isteţime şi prostie.

— Dar nu vi se întâmplă să-i vedeţi câteodată în vis? Stărui Raphaël.

— S-a prescris! Zise ucigaşul încărcat de aur.

— Şi pe mormântul său, rosti Émile cu un accent batjocoritor, antreprenorul cimitirului va grava: Trecători, lăsaţi să cadă o lacrimă în amintirea lui! O! Reluă el, aş da bucuros cinci franci matematicianului care mi-ar demonstra printr-o ecuaţie algebrică existenţa infernului!

Aruncă o monedă în aer, strigând:

— Faţa pentru dumneata!

— Nu te uita la ea! Zise Raphaël, prinzând moneda din zbor. Mai ştii? Soarta e atât de glumeaţă!

— Vai! Începu iar Émile cu aerul unui bufon trist, nu văd unde aş putea călca. Între geometria necredinciosului şi între Pater noster al papei. Puah! Să bem! Trinc este, mi se

pare, oracolul sticlei divine şi servă ca încheiere la Pantagruel[127].

— Lui Pater noster[128] îi datorăm, răspunse Raphaël, artele, monumentele, ştiinţele noastre poate, ba chiar – binefaceri încă şi mai mari!

— Guvernămintele noastre moderne, în sânul cărora o societate numeroasă şi rodnică e admirabil reprezentată de cinci, sute de inteligenţe, în sânul cărora forţe opuse unele altora se neutralizează, lăsând deplină putere CIVILIZAŢIEI, regină uriaşă ce ţine loc de REGE, această veche şi teribilă figură, soi de fals contract plăsmuit de om între el şi cer. În prezenţa atâtor opere desăvârşite, ateismul apare ca un schelet sterp. Ce părere ai?

— Mă gândesc la valurile de sânge vărsate de catolicism, zise Émile, cu răceală. El s-a slujit de inimile şi venele noastre ca să imite potopul. Dar să trecem peste asta! Orice om care cugetă trebuie să meargă sub flamura lui Cristos. Numai el a consacrat triumful spiritului asupra materiei, numai el ne-a dezvăluit cu atâta poezie lumea intermediară care ne desparte de Dumnezeu.

— Crezi? Reluă Raphaël, aruncându-i un indescriptibil zâmbet de beţie. Ei bine, pentru a nu ne pune rău cu nimeni, să ridicăm faimosul toast: Diis ignotis! 129

Şi îşi goliră până la fund potirele de ştiinţă, de acid carbonic, de miresme, de poezie şi de necredinţă.

— Dacă domnii binevoiesc să treacă în salon, cafeaua îi aşteaptă, se auzi glasul majordomului.

În acel moment, aproape toţi oaspeţii pluteau în văzduhul acela plin de încântare unde luminile spiritului se sting, unde trupul, scăpat din ghearele tiranului său, se lasă pradă plăcerilor delirante ale libertăţii. Unii, ajunşi la apogeul beţiei, stăteau posomorâţi, chinuindu-se să prindă vreo cugetare ce le-ar dovedi propria lor existentă; alţii, cufundaţi în sfârşeala produsă de o digestie îngreunată, negau orice mişcare. Oratori neobosiţi rosteau încă fraze împleticite al căror înţeles le scăpa lor înşile. Câteva

refrenuri ţăcăneau ca zgomotul unei maşini silite să-şi urmeze viaţa-i iluzorie şi lipsită de suflet. Tăcerea şi zarva se împerecheaseră într-un mod ciudat. Totuşi, auzind glasul sonor al valetului, care le anunţa, în locul stăpânului, noi plăceri, comesenii se ridicară, târându-se, sprijinindu-se sau ducându-se unii pe alţii. Trupa întreagă rămase o clipă nemişcată şi uimită în pragul uşii. Desfătările copleşitoare ale banchetului păliră deodată în faţa aţâţătorului spectacol pe care amfitrionul îl oferea celui mai voluptuos dintre simţurile lor. Sub sclipitoarele lumini ale unui candelabru de aur, în jurul unei mese încărcate de argintării, un grup de femei apăru pe neaşteptate înaintea musafirilor ameţiţi, ai căror ochi se aprinseră ca tot atâtea diamante. Bogate le erau podoabele, dar mai bogate erau frumuseţile acestea orbitoare în faţa cărora dispăreau toate celelalte minuni ale palatului. Privirile pătimaşe ale acestor femei, fermecătoare ca nişte zâne, erau mai scânteietoare decât şuvoaiele de lumină ce făceau să strălucească reflexele mătăsoase ale tapetelor, albeaţa marmurelor şi înfloriturile delicate ale bronzurilor. Inima îţi sfârâia în piept văzând contrastul dintre pieptănăturile lor în dezordine şi atitudinile lor, care mai de care mai distinsă şi mai plină de vino încoace. Era ca o leasă de flori amestecate cu rubine, safire şi mărgean; şiraguri de coliere negre în jurul gâturilor albe ca zăpada, văluri uşoare fâlfâind ca flăcările unui far, turbane mândre, tunici uşor provocatoare. Seraiul acesta era plin de ispite pentru toţi ochii, plin de voluptăţi pentru ţoale dorinţele. Stând într-o poziţie seducătoare, o dansatoare părea a nu avea nici un alt veşmânt sub cutele unduioase ale caşmirului. Ici, un voal străveziu, colo, mătasea sclipitoare ascundeau sau dezvăluiau perfecţiuni tainice. Picioruşe subţiri vorbeau de dragoste, în timp ce guri fragede şi roşii tăceau. Tinere fete plăpânde şi sfioase, fecioare false, al căror păr minunat evoca o nevinovăţie cucernică, se prezentau privirilor ca nişte apariţii pe care o singură răsuflare le-ar putea spulbera. Apoi, frumuseţi

aristocratice, cu priviri semeţe, dar nepăsătoare, graţioase, trase ca prin inel, îşi înclinau capul încet ca şi cum ar mai fi avut încă de răscumpărat favoruri regale. O englezoaică, figură aeriană albă şi castă desprinsă din văzduhurile lui Ossian[130], semăna cu un înger al melancoliei, cu o remuşcare fugind de crimă. Parizianca, a cărei frumuseţe constă într-o graţie indescriptibilă, fălindu-se cu îmbrăcămintea şi agerimea ei, înarmată cu atotputernica ei slăbiciune, galeşă şi aspră, sirenă fără inimă şi fără pasiune, dar care cunoaşte vicleşugurile de a stârni comorile pasiunii şi arta de a imita accentele inimii, nu lipsea nici ea din această primejdioasă adunare, în care străluceau, de asemeni, italiencele potolite în aparenţă, dar conştiincioase în fericirile pe care le dăruiesc, normandele bogate în forme splendide sau meridionalele cu părul negru, cu ochii ca migdala. Ai fi zis că-s frumoasele Versailles-ului convocate de Lebel, care-şi pregătiseră încă de dimineaţă toate mrejele, apărând ca o trupă de sclave orientale deşteptate de glasul negustorului pentru a porni la drum în zori de ziuă. Rămaseră fâstâcite, ruşinate, şi se îngrămădeau în jurul mesei ca nişte albine ce bâzâie înăuntrul unui stup. Stânjeneala asta străbătută de un mic fior, poate mustrare, poate cochetărie, era sau semnul unei seducţii calculate, sau o pudoare involuntară. Pesemne că un simţământ, de care femeia nu se leapădă niciodată cu desăvârşire, le îndemna să se învăluie în mantia virtuţii pentru a da mai mult farmec şi imbold revărsărilor viciului. Astfel, conspiraţia urzită de bătrânul Taillefer părea sortită înfrângerii. Bărbaţii aceştia fără frâu fură subjugaţi din prima clipă de puterea maiestuoasă cu care-i înzestrată femeia. Un murmur de admiraţie se auzi răsunând ca o muzică dulce. Amorul nu călătorise în tovărăşia beţiei, aşa că în locul unei furtuni de patimi, oaspeţii, surprinşi într-un moment de slăbiciune, se lăsară pradă bucuriilor unui extaz voluptuos. Urmând imboldul poeziei ce-i stăpâneşte totdeauna, artiştii studiară cu încântare nuanţele delicate

ce deosebeau aceste frumuseţi alese. Trezit de un gând – datorat, poate, vreunei emanaţii de acid a şampaniei – un filosof se înfioră închipuindu-şi nenorocirile ce le vor fi mânat aici pe femeile acestea vrednice poate altă dată de cele mai curate omagii. Fiecare dintre ele avea de povestit, de bună seama, câte o dramă crâncenă. Aproape toate erau urmărite de suferinţe cumplite şi târau după ele bărbaţi necinstiţi, făgăduieli trădate, bucurii distruse de mizerie. Comesenii se apropiară de ele cu respect, şi îndată se înfiripară conversaţii tot atât de variate precum erau şi caracterele. Se formară grupuri-grupuri. Ai fi zis că e un salon din lumea bună, unde femeile şi fetele tinere vin să ofere oaspeţilor, după-masă, ajutorul pe care cafeaua, lichiorurile şi zahărul îl dau mâncăcioşilor stingheriţi de o digestie supărătoare În curând însă izbucniră câteva râsete, murmurele se înteţiră, vocile prinseră curaj. Orgia, domolită o clipă, aici amenința să se dezlănţuie, apoi se potolea iar. Alternarea aceasta de linişte şi vânzoleală avea o vagă asemănare cu o simfonie de Beethoven.

Aşezaţi pe un divan moale, cei doi prieteni văzură îndreptându-se spre ei o fată înaltă, bine proporţională, cu o ţinuta superbă, cu trăsături destul de neregulate, dar răscolitoare, focoasă, şi care subjuga sufletul prin contraste puternice Părul negru, în bucle ispititoare, părea că fusese supus luptelor amorului, şi cădea în şuviţe uşoare pe umerii ei largi ce ofereau privirii perspective atrăgătoare. Zulufi lungi, negri, acopereau pe jumătate un gât foarte frumos pe care aluneca din când în când câte o fâşie de lumină, dezvăluind fineţea unor contururi desăvârşite. Pielea, de-o albeaţă mată, făcea să reiasă tonurile calde şi însufleţite ale culorilor ei vii. Ochiul, înarmat cu gene lungi, arunca flăcări îndrăzneţe, vâlvătăi de dragoste! Gura, roşie, umedă, întredeschisă, adulmeca sărutarea. Fala aceasta avea un mijloc robust, dar îmbietor şi elastic; pieptul, braţele îi erau dezvoltate din plin, ca ale frumoaselor chipuri pictate de Carraccio[131]; totuşi, părea uşoară, mlădioasă, iar

vigoarea ei amintea agilitatea unei pantere, după cum eleganta puternică a formelor ei făgăduia voluptăţi nimicitoare. Deşi nu încape îndoială că ştia să râdă şi să se zbenguie, ochii şi zâmbetul ei îţi îngheţau cugetul. Asemeni unei ghicitoare stăpânite de puterea unui demon, ea uimea mai mult decât plăcea. Pe chipul ei mobil se perindau tot felul de expresii, care apăreau şi dispăreau ca fulgerele. Ar fi cucerit desigur pe un bărbat blazat, un tânăr însă s-ar fi temut de ea. Era ca o statuie colosală căzută din înălţimea unui templu grec, sublimă de la distanţă, dar grosolană văzută de aproape. Totuşi, frumuseţea ei tulburătoare ar fi răscolii şi pe neputincioşi, vocea ei ar fi fermecat şi pe surzi, privirea ei ar fi dat viaţa şi scheletelor; aşa încât Émile o compară pe departe cu o tragedie de Shakespeare; un soi de arabesc minunat în care veselia urlă, dragostea are ceva sălbatic, iar vraja graţiei şi ardoarea fericirii urmează crâncenelor izbucniri de mânie; un monstru care ştie să muşte şi să mângâie, să râdă ca diavolul, să plângă ca îngerii, să pună într-o singură îmbrăţişare toate seducţiile femeii, afară de suspinele melancoliei şi încântătoarea modestie a unei fecioare, pentru ca, o clipă după aceea, să mugească, să-şi sfâşie coapsele, să-şi zdrobească singură pasiunea, amantul; în fine, să se distrugă pe ea însăşi, asemeni unui popor răzvrătit. Îmbrăcată într-o rochie de catifea roş: e, strivi sub călcâiul nepăsător câteva flori ce căzuseră de pe capul tovarăşelor ei, şi, cu un gest dispreţuitor, întinse celor doi prieteni o tavă de argint. Mândră de frumuseţea sa, mândră de viciile ei, poate, îşi arăta braţul alb ce se contura şi mai mult pe fondul catifelei. Era ca o regină a plăcerii, ca o icoană a desfătării omeneşti, a acelei desfătări ce risipeşte bogăţiile strânse de trei generaţii, care râde deasupra cadavrelor, îşi bate joc de strămoşi, calcă în picioare perle şi tronuri, îi îmbătrâneşte pe tineri şi adesea îi întinereşte pe bătrâni; a acelei desfătări îngăduite numai uriaşilor obosiţi de putere,

încercaţi de gânduri, sau pentru care războiul a devenit o jucărie.

— Cum te cheamă? O întrebă Raphaël.

— Aquilina.

— O, o, descinzi din Veneţia salvată[132]! Exclamă Émile.

— Da, răspunse ea. După cum papii îşi iau nume noi când se ridică deasupra oamenilor, tot aşa şi eu mi-am luat alt nume, înălţându-mă deasupra tuturor femeilor.

— Ai, dar, şi tu, ca patroana numelui tău, vreun nobil şi teribil conspirator care te iubeşte şi e gata să moară pentru tine? Zise repede Émile, dezmeticit de această aparentă de poezie.

— L-am avut, răspunse ea. Dar ghilotina a fost rivala mea. De aceea îmi pun totdeauna o fâşie roşie în gâteală, pentru ca veselia să nu-mi ajungă prea departe.

— O! Dacă a fi lăsa-o să vă povestească istoria celor patru tineri din La Rochelle[133], n-ar mai termina. Taci, mai bine, Aquilina! Toate femeile au câte un amant de plâns, dar nu toate au, ca tine, fericirea de a-l fi pierdut pe eşafod. Ah! Mai degrabă aş vrea să-l ştiu pe al meu culcat într-o groapă la Clamart[134], decât în patul unei rivale!

Frazele acestea fură rostite cu o voce dulce şi melodioasa de către cea mai cuminte, mai frumoasă şi mai drăgălaşă făptură ce-a ieşit cândva dintr-un ou fermecat de bagheta vreunei zâne. Se apropiase cu paşi uşori; avea o faţă delicată, un mijloc subţirel, ochi albaştri încântători de modestie, tâmple fragede şi pure. O naiadă nevinovată ieşind dintr-un izvor n-ar fi fost mai sfioasă, mai albă şi mai naivă decât fetiţa aceasta ce părea să nu aibă mai mult de şaisprezece ani, să nu cunoască păcatul, nici dragostea, nici furtunile vieţii, şi care venea parcă dintr-o biserică, unde ar fi rugat îngerii să obţină, înainte de timp, rechemarea ei în ceruri. Numai la Paris poţi întâlni asemenea fiinţe cu chipul candid, care ascund depravarea cea mai adâncă, viciile cele mai rafinate sub o frunte la fel de plăcută, la fel de duioasă ca floarea unei margarete. Amăgiţi la început de cereştile

făgăduieli ce se citeau în suavele farmece ale acestei tinere fete, Émile şi Raphaël primiră cafeaua pe care ea le-o turnă în ceştile aduse de Aquilina, şi începură să-i pună întrebări. Curând, însă, ea transfigura în ochii celor doi poeţi, printr-o sinistra alegorie, nu ştiu ce latură a vieţii omeneşti, opunând expresiei aspre şi pasionate, ce inspira respect, a tovarăşei sale, imaginea acelei reci corupţii, de o voluptuoasă cruzime, destul de nechibzuită ca să făptuiască o crimă şi destul de tare ca s-o privească râzând; un fel de demon fără inimă, ce osândeşte sufletele mari şi blânde să încerce emoţiile de care el e lipsit, ce găseşte totdeauna o grimasă de dragoste spre a şi-o vinde, câteva lacrimi spre a le vărsa la înmormântarea victimei sale, şi destulă bucurie, seara, spre a-i citi testamentul. Un poet ar fi admirat-o pe frumoasa Aquilina; o lume întreagă ar trebui sa fugă de înduioşătoarea Euphrasie: una era sufletul viciului, cealaltă viciul fără suflet.

— Tare aş vrea să ştiu, se adresă Émile acestei frumoase fiinţe, daca te gândeşti vreodată la viitor.

— Viitorul? Răspunse ea râzând. Ce înţelegi dumneata prin viitor? Pentru ce m-aş gândi la ceea ce nu exista încă? Nu privesc niciodată nici în urma, nici înaintea mea. Nu-i destul că mă preocupă tot ce-o să se petreacă în cursul unei zile? De altfel viitorul, noi îl cunoaştem, e spitalul.

— Cum poţi să prevezi, de pe acum, spitalul şi să nu te fereşti de a ajunge acolo? Exclamă Raphaël.

— Dar ce are atât de îngrozitor spitalul? Întrebă falnica Aquilina. De vreme ce nu suntem nici mame, nici soţii, atunci când bătrâneţea ne-o pune ciorapi negri în picioare şi zbârcituri pe frunte, veştejind orice urmă de femeie din noi şi secând orice bucurie în privirile prietenilor noştri, de ce altceva am putea avea nevoie? Din toată podoaba noastră, voi nu veţi mai vedea atunci în noi decât lutul primitiv care se mai ţine încă pe două picioare, uscat, rece, descompus, şi care se mişcă producând un foşnet ca de frunze moarte. Cele mai frumoase veşminte devin atunci

zdrenţe pe noi, ambra ce ne înveselea altădată iatacul capătă un iz de mort şi miroase a schelet; iar dacă, în tina aceasta, se mai află o inimă, o batjocoriţi cu toţii, nu ne îngăduiţi să avem nici măcar o amintire. Aşa că, de am fi în epoca aceea a vieţii, într-o casă bogată îngrijind de câini, sau într-un spital alegând bulendre, existenta noastră n-ar fi absolut aceeaşi? De ne-am ascunde părul alb într-o broboadă cu dungi roşii şi albastre sau într-o horbotă de dantele, de am mătura străzile cu târnuri sau scările de la Tuilleries cu trene de mătase, de am sta în faţa unor cămine aurite sau ne-am încălzi la tăciunii dintr-un hârb de pământ ars, de am asista la o execuţie în Place de la Grčve sau de ne-am duce la „Operă”, crezi că e mare deosebire între toate astea?

— Aquilina mia, niciodată n-ai avut atâta dreptate în deznădejdea ta, reluă Euphrasie. Da, caşmirurile, dantelele, parfumurile, aurul, mătasea, luxul, tot ceea ce străluceşte, tot ceea ce place, nu vine bine decât tinereţii. Timpul singur ne-ar putea pedepsi pentru nebuniile noastre, dar fericirea ne iartă greşelile. Voi râdeţi de ceea ce spun, rosti ea aruncând un zâmbet veninos spre cei doi prieteni, dar n-am oare dreptate? Prefer să fiu răpusă de plăcere, decât de boală. N-am nici mania vieţii îndelungate, nici mare respect pentru speţa omenească, mai ales când văd ce face Dumnezeu dintr-însa! Daţi-mi milioane, le voi toca; n-aş păstra o centimă pentru anul viitor. Trăieşte pentru a plăcea şi a domni, iată sentinţa rostită de fiecare bătaie a inimii mele. Societatea însăşi mă aprobă; au un contribuie chiar ea, fără încetare, la desfrânările mele? Pentru ce bunul Dumnezeu îmi răsplăteşte în fiecare dimineaţă ceea ce cheltuiesc în fiecare seară? Pentru ce ne clădiţi spitale? Cum n-am fost puse între bine şi rău ca să alegem ceea ce ne doare sau ne plictiseşte, aş fi prea proastă ca să nu mă distrez.

— Dar ceilalţi? Zise Émile.

— Ceilalţi? Treaba lor, să se descurce cum vor! Mai bine să râd de suferinţele lor, decât să plâng de ale mele. Desfid ca vreun bărbat să-mi pricinuiască cel mai mic necaz.

— Ia spune, ce te-a făcut să suferi atât de mult, ca să vorbeşti astfel? Întrebă Raphaël.

— Am fost părăsită pentru o moştenire! Zise ea luând o atitudine care-i scoase în relief toate farmecele. Şi totuşi îmi petrecusem zile şi nopţi întregi muncind ca să-i dau de mâncare iubitului meu! Nu vreau să mă mai las păcălită de nici un zâmbet, de nici o făgăduinţă, şi voi şti să fac din existenta mea o lungă partidă de plăcere.

— Dar, izbucni Raphaël, uiţi că fericirea porneşte din suflet?

— Ascultă! Vorbi din nou Aquilina, crezi că nu înseamnă nimic a te vedea admirată, linguşită, a triumfa asupra tuturor femeilor, chiar asupra celor mai virtuoase, răpunându-le cu frumuseţea, cu bogăţia noastră? De altfel, noi trăim într-o singură zi mai mult decât o burgheză cuminte în zece ani, şi asta spune totul.

— Nu-i aşa că o femeie fără virtute e odioasă? Rosti Émile către Raphaël.

Euphrasie le aruncă o privire de viperă şi le răspunse cu un inimitabil accent ironic:

— Virtutea! S-o lăsăm celor urâte şi gheboase! Ce s-ar face fără asta, nenorocitele?

— Taci din gură, o repezi Émile, nu vorbi de ceea ce nu cunoşti.

— Ah, n-o cunosc! Replică Euphrasie. Să te dai toată viaţa unui om pe care-l urăşti, să creşti nişte copii care te vor părăsi, spunându-le „Mulţumesc!” ori de câte ori te lovesc în inimă, iată virtuţile pe care le cereţi unei femei; ba, mai mult, pentru a-i răsplăti abnegaţia, o faceţi să sufere încercând să o seduceţi, iar dacă se opune, vă bateţi joc de ea. Frumoasă viaţă! Mai bine să fim libere, să iubim pe cei care ne plac şi să murim tinere.

— Nu te temi că vei plăti toate astea într-o bună zi?

— Ei şi! Răspunse ea. Decât o viaţă de plăceri amestecată cu necazuri, mai bine una împărţită în două: o tinereţe de care sunt sigură că e veselă, şi o bătrâneţe, poate nesigură, în timpul căreia voi suferi în tihnă.

— Ea n-a iubit niciodată, zise Aquilina cu un timbru adânc al vocii. Ea n-a străbătut niciodată o sută de leghe pentru a sorbi cu mii de desfătări o privire şi un refuz; ea nu şi-a legat niciodată viaţa de un fir de păr, nici n-a încercat să înjunghie mai mulţi bărbaţi pentru a-şi salva suveranul, stăpânul, idolul. Pentru ea, amorul era un colonel drăguţ.

— He! He! La Rochelle, răspunse Euphrasie, amorul e ca vântul, nu ştii de unde vine. De altfel, dacă tu însăţi ai îi fost iubită de un dobitoc, acum ai urî pe toţi oamenii deştepţi.

— Legea ne opreşte să iubim dobitoacele, ripostă de sus Aquilina cu un accent ironic.

— Te credeam mai binevoitoare cu militarii! Făcu Euphrasie râzând.

— Ce fericite sunt că pot renunţa atât de uşor la judecata lor! Exclamă Raphaël.

— Fericite? Rosti Aquilina cu un surâs de milă, de groază totodată, aruncând o privire fioroasă spre cei doi prieteni. Ah, voi nu ştiţi ce înseamnă să fii osândită la o viaţă de plăceri, purtând în inimă un mort.

A contempla în momentul acela saloanele era ca şi cum ai fi avut o privelişte anticipată a Pandemoniul lui Milton[135]. Văpăile albăstrii ale punciului puneau, în obrajii celor ce mai puteau încă să bea, un colorit infernal. Danţuri nebuneşti, însufleţite de o energie sălbatică, aţâţau râsetele şi ţipetele ce izbucneau ca detunăturile unui foc de artificii. Presărate cu morţi şi muribunzi, iatacul şi un salonaş făceau impresia unui câmp de bătălie. Atmosfera era înfierbântată de vin, de plăceri, de vorbărie. Beţia, dragostea, delirul, uitarea de lume stăpâneau toate inimile, toate feţele, erau întipărite pe covoare, înfăţişate de dezordine şi înceţoşau privirile cu valuri uşoare, ce le Făceau să vadă totul ca prin nişte aburi ameţitori. Ca în fâşiile de lumină răspândite de o

rază de soare, se stârnise o pulbere strălucitoare în transparenţa căreia se mişcau formele cele mai capricioase, se desfăşurau luptele cele mai caraghioase. Ici şi colo, grupuri de chipuri înlănţuite se confundau cu statuile albe – nobile capodopere ale sculpturii – ce împodobeau încăperile. Cu toate ca cei doi prieteni păstrau încă un fel de luciditate înşelătoare în ideile şi simţurile lor, ca o ultimă dâră de fremătare, ca un ecou palid al vieţi, le era peste putinţă să-şi dea seama de ceea ce putea fi real în vedeniile bizare, de ceea ce putea fi posibil în tablourile supranaturale ce se perindau necontenit pe dinaintea ochilor lor obosiţi. Cerul acela înăbuşitor, care ne apare uneori în vis, suavitatea aceea înflăcărată pe care o iau figurile omeneşti în nălucirile noastre, nu ştiu ce vioiciune îngreuiată mai ales de lanţuri, în fine, fenomenele cele mai neobişnuite din timpul somnului îi împresurau din toate părţile atât de stăruitor, încât li se părea că jocurile desfrâului din jurul lor nu sunt decât plăsmuirile unui coşmar în care mişcările se fac fără zgomot, iar strigătele nu au glas. În clipa aceea, valetul de încredere izbuti, nu fără greutate, să tragă pe stăpânul său în anticameră şi-i spuse la ureche:

— Domnule, toţi vecinii sunt la ferestre şi se plâng de gălăgia de aici.

— Dacă nu le place zgomotul, n-au decât să-şi înfunde uşile cu paie! Zbieră Taillefer.

Ca din senin, Raphaël izbucni într-un hohot de râs atât de neaşteptat, încât prietenul său ceru să-i explice pricina acestei veselii brutale.

— M-ai înţelege greu, răspunse el. În primul rând, ar trebui să-ţi mărturisesc că în momentul când m-aţi oprit pe cheiul Voltaire, tocmai mă pregăteam să mă arunc în Sena, şi, pe urmă, vei dori desigur să afli motivele morţii mele. Dar, chiar dacă voi adăuga că, printr-o întâmplare aproape fabuloasă, vestigiile cele mai poetice ale lumii materiale se rezumaseră în momentul acela în faţa ochilor mei într-o

tălmăcire simbolică a înţelepciunii omeneşti; chiar dacă îţi voi spune că, acum, pulberea atâtor comori intelectuale, pe care le-am risipit la masă, se încheie cu aceste două femei, icoane vii şi naturale ale nebuniei, iar că adânca noastră nepăsare faţă de oameni şi de lucruri a slujit ca punte de trecere spre tablourile puternic colorate ale celor două sisteme de existenţă atât de diametral opuse, vei fi oare mai lămurit? De n-ai fi beat, ai vedea poate în toate astea un tratat de filosofie.

— Dacă n-ai fi cu picioarele pe această încântătoare Aquilina, ale cărei sforăieli au un ştiu ce asemănare cu vuietul unei furtuni gata să se dezlănţuie, răspunse Émile, care se juca şi el cu părul Euphrasiei, sucindu-l şi răsucindu-l între degete fără să-şi dea seama de nevinovata-i îndeletnicire, ai roşi singur de beţia şi de trăncăneala ta. Cele două sisteme ale tale pot fi cuprinse într-o singură frază şi se pot reduce la o singură idee.

Viaţa simplă şi mecanică duce la o înţelepciune nesăbuită, înăbuşindu-ne inteligenţa prin muncă; pe când o viaţă petrecută în haosul abstracţiilor sau în abisurile lumii morale ne îndreaptă spre o înţelepciune soră cu nebunia. Într-un cuvânt, sau ne ucidem sentimentele ca să trăim mult, sau acceptăm martiriul patimilor şi murim tineri, iată sentinţa condamnării noastre. În plus, acest destin trebuie să se mai lupte cu temperamentele pe care ni le-a hărăzit asprul glumeţ căruia îi datorăm tiparul tuturor fiinţelor de pe pământ.

— Nătărăule! Rosti Raphaël, întrerupându-l. Rezumă-te mai departe aşa, şi o să faci volume întregi! Dacă aş fi avut pretenţia să formulez limpede aceste două idei, ţi-aş fi spus că omul e corupt prin funcţiunea judecăţii sale şi se purifică prin ignoranţă. Dar asta ar însemna să facem procesul societăţii însăşi! În fond, fie că am trăi cu înţelepţii, fie că am pieri cu nebunii, rezultatul nu e, mai curând sau mai târziu, acelaşi? Iată de ce, acel mare creator de chintesenţe

a exprimat cândva aceste două sisteme prin două cuvinte: Carymary, Carymara[136].

— Mă faci să mă îndoiesc de atotputernicia lui Dumnezeu, deoarece prostia ta întrece puterea lui, replică Émile. Iubitul nostru Rabelais a rezolvat această filosofie printr-un cuvânt mai scurt decât Carymary, Carymara: anume Poate, din care Montaigne[137] a luat al său Ce ştiu eu? Ba încă această ultimă concluzie a ştiinţei morale nu e decât exclamaţia lui Pyron[138] stând între bine şi rău, ca măgarul lui Buridan[139] între cele două grămezi de ovăz. Dar ia să lăsăm această discuţie eternă, care se încheie azi cu un da şi nu. Ia spune, ce experienţă voiai să faci aruncându-te în Sena? Erai gelos cumva pe maşina hidraulică de la podul Notre-Dame?

— Ah, dacă mi-ai cunoaşte viaţa!

— Vai, exclamă Émile, nu te credeam atât de vulgar, fraza e răsuflată. Nu ştii că toţi avem pretenţia de a suferi mai mult decât ceilalţi?

— Ah! Oftă Raphaël.

— Ei, dar eşti caraghios cu ah-ul tău! Spune: vreo boală sufletească sau trupească te sileşte să aduci în fiecare dimineaţă, printr-o contracţiune a muşchilor, caii ce urmează să te sfârtece seara, ca odinioară Damiens[140]? Ţi-ai mâncat câinele, crud şi fără sare, acolo, la mansardă? Îţi plâng copiii de foame? Al vândut părul iubitei ca să joci la cărţi? Te-ai dus la o adresă falsă ca să plăteşti o poliţă falsă, acceptată de un unchi fals, cu teama de a ajunge prea târziu? Spune, te ascult! Dacă voim cumva să te arunci în apă pentru o femeie, pentru o poliţă protestată sau din plictiseală, nu vreau să te mai recunosc. Mărturiseşte totul, nu minţi; nu ţin să-mi faci memorii istorice. Mai cu seamă, fii scurt, atât cât îţi îngăduie beţia, căci sunt pretenţios ca un cititor, şi gata să adorm ca o femeie ce-şi spune rugăciunea de seară.

— Sărman neghiob zise Raphaël. De când durerile nu mai ţin seama de sensibilitate? Când vum ajunge la gradul de

ştiinţă ce ne va îngădui să întocmim o istorie naturală a inimilor, să le dăm câte o denumire, să le clasăm în genuri, subgenuri, în familii, crustacee, fosile, în saurieni. În microscopice, în. Mai ştiu eu ce? Atunci, bunul meu prieten, va fi lucru dovedit că există şi inimi duioase, gingaşe ca florile şi tot ca ele zdrobindu-se la cele mai mici atingeri pe care celelalte inimi de piatră nici nu le simt măcar.

— O, te rog, scuteşte-mă de prefaţa ta! Spuse Émile cu un aer pe jumătate vesel, pe jumătate milos, apucând mâna lui Raphaël.

II.

FEMEIA FĂRĂ INIMĂ.

D upă o clipă de tăcere, Raphaël zise, lăsând să-i scape un gest de nepăsare:

— Nu ştiu, în adevăr, dacă nu trebuie să pun pe seama vinului şi a punciului[141]! Ciudata luciditate care-mi îngăduie să îmbrăţişez în această clipă întreaga mea viaţă, ca pe un tablou în care figurile, culorile, umbrele, luminile, nuanţele cele mai slabe, sunt redate cu fidelitate. Acest joc poetic al închipuirii mele nu m-ar mira, dacă n-ar fi însoţit de un el de dispreţ pentru suferinţele şi bucuriile din trecut. Văzută de la distanţă, viaţa mea pare, ca îngustată de un fenomen moral. Lunga şi lenta durere încercată timp de zece ani se poate reduce acum la câteva fraze în care durerea nu va mai fi decât o idee, iar plăcerea o reflecţie filosofică. Judec, în loc să simt.

— Eşti plicticos ca un amendament care nu se mai termină, rosti Émile.

— Se prea poate, reluă Raphaël fără să se supere. De aceea, ca să nu-ţi pun urechile la grea încercare, te voi scuti de primii şaptesprezece ani ai vieţii mele.

Până la vârsta aceea, am trăit ca şi tine, ca atâtea mii de inşi, o viaţă de colegiu sau de liceu, ale cărei tristeţi închipuite şi bucurii reale alcătuiesc deliciul amintirilor noastre, după ale cărei mâncări de post gastronomia noastră blazată jinduieşte acum din nou, frumoasa viaţă, ale

cărei înfiripări ni se par vrednice de dispreţ, cu toate că ele ne-au învăţat cum să muncim.

— Vino la dramă, zise Émile cu o mutră jumătate comică, jumătate plângăreaţă.

— Când am terminat colegiul – reluă Raphaël, cerându-şi printr-un gest dreptul de a continua – tatăl meu m-a supus unei discipline severe, destinându-mi ca locuinţă o cameră de lângă biroul său. Mă culcam de la nouă seara şi mă sculam la cinci dimineaţa. Voia să mă ţin serios de drept; mă duceam în acelaşi timp la cursuri şi la un avocat. Dar legile timpului şi ale spaţiului erau atât de sever aplicate în drumurile şi în studiile mele, şi tata îmi cerea la masă o socoteală atât de riguroasă despre.

— Ce mă interesează pe mine toate astea? Îl întrerupse Émile.

— Ei, lua-te-ar naiba! Răspunse Raphaël. Cum ai să poţi pricepe sentimentele mele, dacă nu-ţi voi povesti faptele mărunte care au avut o înrâurire asupra sufletului meu, obişnuindu-l cu frica, şi care m-au făcut să trăiesc mult timp în naivitatea primitivă a unui băieţandru? Astfel, până la douăzeci şi unu de ani, am fost încovoiat de un despotism tot atât de aspru ca şi canoanele monahale. Pentru a-ţi dezvălui amărăciunile vieţii mele, ar fi de ajuns, poate, să ţi-l descriu pe tatăl meu: un bărbat înalt, uscăţiv şi slab, cu faţa ca o lamă de cuţit, palid, cu vorba tăioasă, cicălitor ca o fată bătrână, chiţibuşar ca un şef de birou. Autoritatea lui părintească plana mereu deasupra gândurilor mele vesele şi zvânturatice şi parcă le fereca sub o boltă de plumb. Când voiam să-i împărtăşesc un simţământ blând şi duios, mă privea ca pe un copil gata să dea drumul la o prostie. Mă temeam de el mai mult decât ne temuserăm altădată de pedagogi: în ochii lui rămăsesem tot puştiul de opt ani. Parcă-l văd şi acum înaintea mea. În redingota lui cafenie, în care stătea drept ca o lumânare, avea aerul unei scrumbii afumate înfăşurată în coperta roşie a unui pamflet. Cu toate acestea îl iubeam pe tata; în fond, era drept. Se

vede treaba că nu putem purta pică severităţii, atunci când ea e îndreptăţită de un caracter ales, de moravuri curate, şi când e chibzuit împletită cu bunătatea. Dacă tata nu mă slăbea din ochi niciodată, dacă, până la vârsta de douăzeci de ani, nu-mi lăsa zece franci pe mână, zece ticăloşi, zece ştrengari de franci, comoară uriaşă, a cărei stăpânire râvnită în van mă făcea să visez negrăite desfătări, el căuta în schimb să-mi procure unele distracţii. După ce-mi promitea o plăcere timp de luni întregi, mă ducea la o comedie, la un concert, la un bal, unde speram să întâlnesc o iubită. O iubită! Asta însemna pentru mine independenţa. Dar, ruşinos şi sfios, nepricepând graiul saloanelor şi necunoscând pe nimeni, mă întorceam totdeauna acasă cu inima tot atât de neprihănită şi plină de dorinţe. Apoi, a doua zi, strunit de tata ca un cal de escadron, porneam iar, dis-de-dimineaţă, la avocat, la cursuri, la Palatul de Justiţie. Dacă aş fi încercat să mă abat din cărarea bătătorită pe care mi-o croise tata, ar fi însemnat să mă expun mâniei lui; mă ameninţase că la primul pas greşit mă va trimite în Antile, pe o corabie ca elev de marină. De aceea, mă cuprindea un fior de groaza când, cine ştie cum, îndrăzneam să mă aventurez, pentru un ceas sau două, în vreo distracţie de societate.

Închipuieşte-ţi imaginaţia cea mai hoinară, inima cea mai fremătătoare de iubire, sufletul cel mai duios, mintea cea mai poetică, necontenit în prezenţa omului cel mai scorţos, cel mai cu toane şi mai rece din lume; în fine, mărită o fată mare cu un schelet şi vei pricepe existenţa ale cărei scene curioase nu ţi-ar putea fi decât povestite de cineva; planuri de fugă, spulberate la vederea tatălui, deznădejdi potolite de somn, dorinţe înăbuşite, amarnice melancolii lecuite de muzică. Îmi înecam nefericirea în melodii. Beethoven şi Mozart fură adesea tainicii mei confidenţi. Astăzi, îmi vine să zâmbesc, când îmi aduc aminte de toate prejudecăţile care-mi turburau conştiinţa în acea epocă de neprihănire şi virtute: daci aş fi pus piciorul într-un restaurant, m-aş fi

crezut ruinat; imaginaţia mă făcea să consider o cafenea ca un loc de desfrâu, unde oamenii îşi pierd onoarea şi-şi pun în joc averea. Iar ca să fi riscat câţiva gologani la cărţi, ar fi trebuit mai întâi să-i am.

Ah, chiar de ar fi să te adorm de-a binelea, vreau să-ţi povestesc una dintre cele mai grozave bucurii ale vieţii mele, una dintre acele bucurii înzestrate cu gheare, care pătrund în inima noastră ca un fier roşu pe umărul unui ocnaş. Eram la bal, la ducele de Navarreins, văr cu tata. Dar ca să poţi înţelege pe deplin situaţia mea, află că aveam un frac jerpelit, nişte pantofi ca vai de lume, o cravată de birjar şi nişte mănuşi purtate. Mă retrăsesem într-un colţ, ca să pot lua cât mai multe îngheţate şi să privesc în voie femeile frumoase. Tata mă zări. Dintr-un motiv pe care nu l-am ghicit niciodată, într-atât actul acesta de încredere mă ului, el îmi încredinţa punga şi cheile să i le păstrez.

La zece paşi de mine, câţiva bărbaţi jucau. Auzeam cum sună aurul. Aveam douăzeci de ani, ardeam de dorinţa de a petrece o zi întreagă cufundat în păcatele vârstei. Era un dezmăţ ai minţii care nu şi-ar găsi asemănare nici în capriciile unei curtezane, nici în visele unei fecioare. De un an, mă visam tolănit într-o trăsură, cu o femeie frumoasă alături, făcând pe boierul, luând masa la Very[142], ducându-mă seara la spectacole, hotărât să nu mă întorc acasă la tata decât a doua zi, dar înarmat împotriva lui cu o aventură mai încâlcită chiar decât Nunta lui Figaro, şi din care i-ar fi fost peste putinţă să se descurce. Evaluasem toată petrecerea asta la cincizeci de taleri. Poate că eram încă stăpânit de beţia naivă a şcolarilor care trag la fit. Mă retrăsei deci într-un budoar, unde, nevăzut de nimeni, cu ochii aprinşi, cu degetele tremurând, numărai banii din punga tatii: o sută de taleri! Evocate de această sumă, desfătările doritei mele escapade îmi apărură înaintea ochilor, dănţuind ca vrăjitoarele din Macbeth[143] împrejurul cazanului, dar ademenitoare, fremătânde, încântătoare! Devenii un ticălos în toată puterea cuvântului,

fără să ascult nici ţiuitul urechilor, nici bătăile iuţi ale inimii, luai două monede de câte douăzeci de franci, pe care le văd, parcă, şi acum. Cifrele de pe ele erau şterse, iar chipul lui Bonaparte mi se părea că se strâmba la mine. După ce am băgat punga în buzunar, mă îndreptai spre o masă de joc, ţinând cele două monede de aur în pumnul strâns şi dând târcoale jucătorilor ca un uliu pe deasupra unui coteţ. În prada unei groaze negrăite, am aruncat deodată o privire pătrunzătoare în jur. Încredinţat că nu voi fi zărit de nici o persoană cunoscută, am pariat pentru un omuleţ gras şi voios, pe capul căruia am îngrămădit mai multe rugăciuni şi juruinţe decât se fac pe mare în timpul a trei furtuni. Apoi, cu o ticăloasă şi machiavelică siguranţă, surprinzătoare la vârsta mea, m-am dus şi m-am proptit lângă o uşă, privind de-a lungul saloanelor, fără să văd însă nimic. Sufletul şi ochii îmi zburau numai spre fatalul postav verde.

Din seara aceea datează prima observaţie fiziologică, căreia îi datorez acea putere de pătrundere ce mi-a îngăduit să-mi dau seama de unele mistere ale firii noastre duble. Stăteam cu spatele spre masa unde se hotăra fericirea mea viitoare, fericire cu atât mai profundă, poate, cu cât era nelegiuită.

Între mine şi cei doi jucători se afla un gard viu, format din patru sau cinci şiruri de oameni care vorbeau între ei. Freamătul vocilor acoperea sunetul aurului care se îmbina cu zgomotul orchestrei. Cu toate aceste piedici, însă, printr-un hatâr graţie căruia marile pasiuni pot învinge şi spaţiu! Şi timpul, auzeam limpede vorbele celor de; jucători, cunoşteam situaţia lor, ştiam care din doi va scoate riga, ca şi cum le-aş îi văzut cărţile. Într-un cuvânt, deşi eram la zece paşi de joc, tremuram de sorţii lui. Tatăl meu îmi apăru deodată înaintea ochilor şi atunci îmi veni în minte următoarea frază din scriptură: „Duhul lui Dumnezeu trecu prin faţa lui!” Câştigasem.

Prin vălmăşagul de bărbaţi ce se roteau în jurul jucătorilor, mă repezii spre masă, strecurându-mă prin mulţime cu isteţimea unui ţipar ce scapă din năvod prin ruptura unui ochi. Din dureroase cum erau, fibrele mele ajunseră pline de voioşie. Eram ca un condamnat care, în drumul spre osândă, s-ar întâlni cu un rege. Tocmai atunci, un bărbat cu decoraţii reclamă patruzeci de franci care lipseau. Câteva perechi de ochi iscoditori se întoarseră bănuitoare spre mine, mă făcui palid şi broboane de sudoare îmi brăzdară fruntea. Crima de a-l fi jefuit pe tata mi se păru pe bună dreptate pedepsită. Omuleţul cel gros zise atunci cu o voce de-a dreptul îngerească: „Toţi aceşti domni au mizat”, şi plăti cei patruzeci de franci. Îmi ridicai fruntea şi aruncai priviri triumfătoare asupra jucătorilor. După ce băgai la loc în punga tatii aurul ce-l luasem, lăsai restul din câştig demnului şi cinstitului domn, care continua să aibă noroc. Cum mă văzui stăpân pe o sută şaizeci de franci, înfăşurai monedele în batistă în aşa fel ca să nu se frece între ele şi să nu se audă sunând în timpul întoarcerii noastre spre casă, şi nu mai jucai.

„Ce făceai la joc?” îmi zise tata, urcându-se în trăsură.

„Priveam!”, răspunsei eu tremurând tot.

„Ei, reluă tatăl meu, n-ar fi fost nimic extraordinar dacă, aţâţat de amorul propriu, ai fi pus câţiva bani pe masa verde. În ochii oamenilor de lume, pari destul de mare ca să ai dreptul la prostii. Aşa că te-aş fi iertat, Raphaël, dacă te-ai fi folosit de punga mea.”

N-am răspuns nimic. Când am ajuns acasă, i-am înapoiat tatii cheile şi banii. Intrând în camera sa, el a golit punga pe cămin numărând monedele de aur, se întoarse spre mine cu un aer destul de binevoitor şi mi-a spus, despărţind fiecare frază prin câte o pauză mai mult sau mai puţin lungă şi semnificativă: „Fiul meu, în curând ai să împlineşti douăzeci de ani. Sunt mulţumit de tine. Îţi trebuie o subvenţie, chiar dacă n-ar fi decât ca să te deprinzi cu economiile, cu ucenicia vieţii. Începând de astă-seară, îţi voi da câte o sută

de franci pe lună. Eşti liber să faci cu banii tot ce vei pofti. Iată primul trimestru al anului acesta”, adăugă el mângâind o grămăjoară de aur, de parcă ar fi vrut să verifice suma.

Mărturisesc că eram gata să mă arunc la picioarele lui, să-i declar că sunt un hoţ, un nemernic, şi, mai rău decât atât, un mincinos! Ruşinea mă reţinu. Dădui să-l îmbrăţişez, el mă respinse uşor.

„Acum eşti un bărbat, copilul meu, spuse el. Ceea ce fac este un lucru simplu şi drept, pentru care nu trebuie să-mi mulţumeşti. Dacă merit recunoştinţa ta, Raphaël, adăugă cu un ton blând dar plin de demnitate, este doar pentru faptul că ţi-am ferit tinereţea de nenorocirile ce se abat asupra tuturor tinerilor, la Paris. De aici înainte vom fi doi prieteni. Peste un an, vei fi doctor în drept. Ai dobândit, nu fără unele neplăceri şi oarecare strâmtorări, cunoştinţele temeinice şi dragostea de muncă atât de necesare oamenilor chemaţi să mânuiască afacerile, învaţă-te, Raphaël, să mă cunoşti. Nu vreau să fac din tine nici un avocat, nici un notar, ci un bărbat de stat care să poată ajunge gloria sărmanei noastre familii. Pe mâine!” adăugă el, concediindu-mă cu un gest misterios.

Din ziua aceea, tata mă iniţie pe faţă în planurile lui. Eram fiu unic şi o pierdusem pe mama de zece ani. Odinioară, puţin măgulit de dreptul de a-şi munci ogorul cu sabia la şold, tata, şeful unei case istorice aproape uitată în Auvergne[144], venise la Paris ca să ia taurul de coarne. Înzestrat cu acea fineţe care, dacă e însoţită şi de energie, îi face pe oamenii din sudul Franţei atât de superiori, el ajunsese fără mari protecţii, să ocupe o poziţie chiar în centrul puterii. În curând, revoluţia îi răsturnă situaţia: dar ştiuse să se însoare cu moştenitoarea unei case mari, şi se văzuse sub Imperiu[145], pe punctul de a restitui familiei noastre vechea ei strălucire. Restauraţia[146], care dădu îndărăt mamei bunuri considerabile, pe tata îl ruină. Întrucât cumpărase, înainte, mai multe domenii dăruite de împărat generalilor săi şi situate peste hotare, de vreo zece

ani se lupta întruna cu tot felul de lichidatori şi diplomaţi, cu tribunalele prusace şi bavareze, ca să se menţină în stăpânirea contestată a acelor oropsite donaţii. Tata mă introduse în labirintul încâlcit al acestui vast proces de care depindea viitorul nostru. Puteam fi condamnaţi să restituim veniturile, precum şi preţui unor tăieri de păduri făcute între 1814 şi 1817. În cazul acesta, averea mamei abia ar fi ajuns să salveze onoarea numelui nostru. Aşa că, în ziua când tata păruse că mă emancipase oarecum, intrai de fapt sub jugul cel mai odios. Trebuia să lupt ca pe un câmp de bătălie, să lucrez zi şi noapte, să mă duc pe la diverşi oameni de stat, să încerc a le ghici credinţa, să caut a-i interesa în afacerea noastră, să-i cuceresc pe ei, pe nevestele lor, pe servitorii, pe câinii lor, şi să îmbrac această dezgustătoare meserie în formule elegante, în glume plăcute. Am înţeles toate necazurile ale căror urme veştejeau chipul tatălui meu.

Timp de vreun an, deci, am dus în aparenţă viaţa unui om de lume, dar petrecerile, cât şi graba mea de a mă apropia de rudele cu trecere sau ele cei care puteau să ne fie de folos, erau legate de strădanii uriaşe. Distracţiile mele erau şi ele pledoarii, iar conversaţiile, memorii. Până atunci fusesem virtuos din neputinţa de a mă deda pasiunilor mele de flăcău; după aceea, temându-mă să nu pricinuiesc ruina tatălui meu sau a mea prin vreo greşeală, am ajuns propriul meu despot şi nu am îndrăznit să-mi îngădui nici o plăcere şi nici o cheltuială. Atâta timp cât suntem încă tineri, atâta timp cât oamenii şi viaţa nu ne-au smuls prin tot felul de jigniri gingaşa brumă a simţirii, libertatea de gândire, nobila neprihănire a cugetului, ce nu ne îngăduie să stăm la tocmeală cu răul, suntem încă pătrunşi adânc de simţul datoriilor noastre. Onoarea ne vorbeşte atunci cu glas răspicat şi se face ascultată, ne purtăm cu sinceritate şi fără ocolişuri. Aşa eram eu pe vremea aceea. Voiam să îndreptăţesc încrederea tatălui meu. Altădată l-aş fi şterpelit frumuşel o sumă fără însemnătate; acum, ducând

împreună cu el povara afacerilor, a numelui, a casei sale, i-aş fi dat în taină averea şi speranţe e mele, întocmai precum îi jertfeam toate plăcerile, simţindu-mă chiar fericit de jertfa mea! De aceea, când domnul de Villčle[147] dezgropă, anume ca să lovească în noi, un decret imperial referitor la pierderea drepturilor, lucru ce ne-ar fi ruinat, eu am şi semnat vânzarea proprietăţilor mele, nemaipăstrând decât o insulă fără nici o valoare, situată în mijlocul Loarei, unde se afla mormântul mamei. Poate că astăzi, argumentele, tertipurile, ripostele filosofice, filantropice şi politice nu mi-ar lipsi ca să mă feresc de a săvârşi ceea ce avocatul meu numea o prostie, dar, la douăzeci şi unu de ani suntem, repet, numai generozitate, căldură şi dragoste. Lacrimile pe care le-am văzut atunci în ochii tatălui meu au fost pentru mine averea cea mai frumoasă şi amintirea acelor lacrimi mi-a mângâiat adeseori sărăcia. La zece luni după ce-şi plătise creditorii, tata muri de supărare. Ţinea la mine ca la ochii din cap. Totuşi mă ruinase! Ideea asta îl ucise.

În 1826, spre sfârşitul toamnei, la vârsta de douăzeci şi doi de ani, urmam singur convoiul mortuar al primului meu prieten, al tatălui meu. Puţini tineri se vor fi trezit singuri cu gândurile lor, în urma unui dric, pierduţi în Paris, fără viitor, fără avere. Orfanii oblăduiţi de mila publică au cel puţin ca viitor câmpul de bătălie, drept tată ocârmuirea sau procurorul regelui, drept refugiu un azil. Eu n-aveam nimic! Trei luni în urmă, un samsar îmi înmână o mie o sută doisprezece franci, produsul net şi lichid al moştenirii părinteşti. Creditorii mă siliră să vând la mezat mobila. Obişnuit din fragedă tinereţe să pun mare preţ pe obiectele ele lux de care eram înconjurat, nu-mi putui înăbuşi mirarea la vederea acestei rămăşiţe neînsemnate.

„O, îmi spuse samsarul, era cam rococo[148]!”

Cuvânt îngrozitor, ce pângărea toate credinţele copilăriei mele şi mă despuia de primele iluzii, cele mai scumpe dintre toate. Întreaga mea avere se rezuma acum la o listă de

vânzări, viitorul meu zăcea într-un săculeţ de pânză cu o mie o sută doisprezece franci, societatea îmi apărea în persoana unui samsar care-mi vorbea cu pălăria pe cap. Un servitor, anume Jonathas, care mă iubea mult şi căruia mama îi lăsase pe viaţă o pensie viageră de patru sute de franci, îmi spuse, părăsind casa din care, în copilăria mea, ieşisem de atâtea ori vesel, în trăsură: „Fiţi econom, domnule Raphaël!”

Plângea bietul om.

Acestea sunt, dragul meu Émile, evenimentele care mi-au pecetluit soarta, mi-au transformat sufletul şi m-au azvârlit, de tânăr încă, în cea mai falsă dintre toate situaţiile sociale, zise Raphaël, după o pauză. Relaţii de familie, e drept, slabe mă legau de câteva case bogate în care mândria mea nu m-ar fi lăsat să intru, dacă dispreţul şi nepăsarea lor nu mi-ar fi închis mai înainte uşile. Deşi înrudit cu persoane sus-puse şi darnice cu protecţia lor faţă de străini „eu nu aveam nici trude, nici ocrotitori. Poticnindu-se necontenit în destăinuirile lui, sufletul meu se închisese în el însuşi. Deşi eram cât se poate de sincer şi de simplu, trebuia să par rece, prefăcut. Despotismul tatii îmi răpise orice încredere în mine. Eram sfios şi stângaci, credeam că glasul meu nu ar putea exercita nici cea mai mică influenţă asupra cuiva, nu mă plăceam, mă găseam urii, mi-era ruşine de privirea mea. Cu toată acea voce lăuntrică ce încurajează probabil pe toţi oamenii de talent în luptele lor, şi care îmi strigă: „Curaj! Mergi înainte!”, cu toate izbucnirile puterii mele în singurătate, cu toată nădejdea de care eram însufleţit când comparam lucrările noi admirate de public cu acelea care clocoteau în mintea mea, mă îndoiam de mine însumi ca un copil. Eram pradă unei ambiţii nemăsurate, mă credeam hărăzit pentru înfăptuiri mari, dar mă simţeam plutind în vânt. Aveam nevoie de oameni, dar eram fără prieteni. Trebuia să-mi croiesc un drum în lume, dar stăteam deoparte, mai mult din sfială decât din teamă. În cursul primului an în care fusesem aruncat de tatăl meu în vârtejul

societăţii înalte, pornisem cu o inimă nouă, cu un suflet proaspăt. Ca toţi copiii maturi, nutream în taină dorul unor iubiri mari.

Printre tinerii de vârsta mea întâlnii o clică de fanfaroni care umblau cu nasul în sus, îndrugând nimicuri, aşezându-se fără să tremure lângă femeile cele mai impunătoare – aşa cel puţin mi se părea mie – spunând necuviinţe, alintându-se, bătându-şi joc de cele mai drăguţe persoane, punând capul pe toate pernele, sau lăudându-se că şi-l pun, având aerul că au ajuns să le fie lehamite de desfătări, pretinzând că cele mai virtuoase şi mai rafinate femei sunt uşor de momit, puţind fi prinse în mreji numai cu vorba, cu cel mai mic gest îndrăzneţ, cu cea dintâi privire stăruitoare! Îţi declar, pe sufletul şi conştiinţa mea: cucerirea puterii sau a unui mare renume literar mi se părea un triumf mai uşor de obţinut decât un succes la o femeie de rang, tânără, spirituală, luminoasă. Tulburările inimii, sentimentele, idealurile mele, le găseam aşadar în dezacord cu preceptele societăţii. Aveam îndrăzneală, dar numai în suflet, nu şi în purtări. Am învăţat mai târziu că femeilor nu le place să fie cerşite. Am întâlnit multe pe care le adoram de departe, cărora le ofeream o inimă gata de orice încercare, un suflet bun de sfâşiat, o energie care nu se îngrozea nici de jertfe, nici de chinuri, dar ele ajungeau pe mâna unor proşti pe care eu nu i-aş fi primit nici ca portari. De câte ori, înmărmurit, fără glas, n-am admirat femeia visurilor mele, văzând-o apărând la câte un bal. Închinându-mi atunci în gând existenta unor mângâieri veşnice, îmi concentram toate speranţele într-o privire şi în extazul meu îi ofeream o dragoste de tânăr care se năpustea orbeşte în braţele dezamăgirilor. În unele momente, mi-aş fi dat viaţa pentru o singură noapte. Ei bine, negăsind niciodată urechi cărora să le şoptesc cuvintele mele pătimaşe, ochi în care să-mi odihnesc privirile, o inimă pentru inima mea, am trăit în chinurile unei energii neputincioase ce se mistuia pe sine însăşi, fie din lipsă de îndrăzneaţă sau de ocazii, fie din lipsă

de experienţă. Poate mi-am pierdut nădejdea de a mă mai face înţeles sau am tremurat de teamă să nu fiu înţeles prea bine. Şi totuşi în mine era o vijelie gata să izbucnească la orice privire binevoitoare ce mi se putea adresa. Cu toată graba mea de a lua o astfel de privire sau unele cuvinte în aparenţă afectuoase drept făgăduieli de dragoste, niciodată n-am îndrăznit nici să vorbesc, nici să tac la timp. Din pricină că eram stăpânit de prea multă simţire, vorba îmi era ştearsă, tăcerea îmi era stupidă.

Eram, desigur, prea naiv pentru o societate artificială, care trăieşte la lumina lămpilor, care îşi exprimă toate gândurile prin fraze convenţionale sau prin cuvinte dictate de modă. Apoi, nu mă pricepeam de fel să vorbesc tăcând sau să tac vorbind. În fine, păstrând în mine jarul ce mă ardea, având un suflet aşa cum femeile doresc să întâlnească, fiind pradă acelei înflăcărări de care ele sunt lacome, posedând energia cu care se fudulesc toţi proştii, femeile au fost cu mine tiranic de crude. De aceea, admiram cu naivitate pe eroii vreunei clici oarecare, atunci când îşi proslăveau triumfurile, fără să bănui că-s nişte mincinoşi. Săvârşeam, fără îndoială, greşeala de a dori o dragoste sinceră, de a voi să întâlnesc, într-o inimă de femeie uşuratică, însetată de lux, beată de vanitate, pasiunea aceea largă, mare şi puternică, oceanul acela care se zvârcolea furtunos în inima mea. Oh, să te simţi născut pentru iubire, pentru fericirea unei femei, şi să nu găseşti pe nimeni, nici chiar o nobilă şi curajoasă Marcelină[149], sau măcar vreo marchiză bătrână! Să porţi comori într-o traistă, şi să nu poţi întâlni o copilă, o fată curioasă, care să le admire! Adesea am voit să mă omor de desperare.

— Tragic de tot, astă-seară! Exclamă Émile.

— Eh, lasă-mă să-mi osândesc viaţa, răspunse Raphaël. Dacă prietenia ta nu are puterea de a-mi asculta tânguirile, dacă nu poţi îndura pentru mine o jumătate de ceas de plictiseală, culcă-te! Dar atunci nu-mi mai cere socoteală pentru hotărârea mea de a mă sinucide, care urlă în mine,

se înaltă, mă cheamă şi pe care o salut. Ca să judeci un om, trebuie să pătrunzi cât de cât în taina gândurilor lui, a nenorocirilor, a emoţiilor lui. A nu voi să cunoşti din viaţa lui decât întâmplările materiale, înseamnă să faci pură cronologie, istoria celor proşti!

Tonul amar cu care fură rostite aceste cuvinte izbi atât de viu pe Emite, încât, din acel moment, el dădu toată atenţia lui Raphaël, privindu-l ca năucit.

— Dar, reluă povestitorul, lumina care colorează întâmplările acestea le dă acum o înfăţişare nouă. Din orânduirea lucrurilor, pe care le socoteam odinioară ca o nenorocire, s-au născut poate frumoasele însuşiri cu care m-am mândrit mai târziu. Curiozitatea filosofică, munca fără preget, plăcerea de a citi, care, de la vârsta de şapte ani până la intrarea mea în lume, mi-au umplut mereu viaţa, oare nu ele m-au înzestrat cu acea putere gratie căreia izbutesc

— Dacă e să vă dau crezare vouă – să-mi exprim limpede ideile şi să pătrund tot mai departe în vastul câmp al cunoştinţelor omeneşti? Singurătatea fa care eram condamnat, obişnuinţa de a-mi înăbuşi sentimentele şi de a trăi numai în Inima mea, nu ele m-au Învestit oare cu darul de a compara, de a cugeta? Deoarece nu se tocea în frecuşul supărărilor lumeşti, care înjosesc sufletul cel mai frumos, terfelindu-l ca pe o zdreanţă, simţirea mea nu s-a concentrat oare anume ca să devină organul perfecţionat al unei voinţe mai mari decât imboldul patimii? Neluat în seamă de femei, mi-amintesc că le observam cu ascuţimea unei iubiri dispreţuite. Acum, cred că sinceritatea firii mele nu le era pe plac! Poate că femeilor le place puţină ipocrizie? Fiind, rând pe rând, în decurs de un ceas, bărbat şi copil, uşuratic şi cumpănit, fără prejudecăţi şi plin de superstiţii, adesea femeie, ca ele, nu cumva vor fi luat naivitatea mea drept cinism şi neprihănirea gândirii mele drept dezmăţ? Ştiinţa le plictisea, în tânjirea mea feminină vedeau o slăbiciune. Această mare mobilitate a stărilor

lăuntrice, nenorocirea tuturor poeţilor, făcea desigur să fiu considerat ca o fiinţă incapabilă de dragoste, fără statornicie în idei, fără vlagă. Idiot când tăceam, le speriam probabil când încercam să le plac, astfel că femeile m-au condamnat. Am primii cu lacrimi şi durere sentinţa rostită de lume. Osânda a dat roade. Am vrut să mă răzbun pe societate, am vrut să posed sufletul tuturor femeilor, robind inteligenţele, şi să văd toate privirile aţintite asupră-mi când numele meu ar fi fost rostit de un vaiet la uşa unui salon. M-am socotit un om mare încă din copilărie. Îmi loveam fruntea cu palma, spunându-mi ca André Chénier[150]: „E ceva aici!” Credeam că simt în mine un gând care se cere exprimat, un sistem care se cerea întocmit, o ştiinţă care se cerea lămurită.

O, scumpul meu Émile, astăzi, când împlinesc abia douăzeci şi şase de ani, când sigur că voi muri. Necunoscut: fără a fi fost niciodată amantul femeii pe care am visat s-o am, lasă-mă să-ţi povestesc toate smintelile mele! Oare nu toţi am luat, mai mult sau mai puţin, dorinţele noastre drept realităţi? Ah, n-aş tine să am ca prieten un tânăr care în visele lui nu şi-a pus niciodată o coroană pe cap, nu şi-a construit un piedestal sau nu şi-a dăruit iubite îngăduitoare. Eu am fost adesea general, împărat; am fost Byron, apoi nimic. După ce mă închipuisem pe culmile ambiţiilor omeneşti, îmi dădeam seama că toţi munţii, toate greutăţile rămâneau încă de trecut. Numai nemărginitul orgoliu ce clocotea în mine, numai credinţa sublimă într-un destin, credinţă care poate ajunge geniu când un om nu-şi lasă sufletul jumulit de frecuşul vieţii cu uşurinţa unei oi ce-şi Iasă lina în mărăcinii tufişurilor prin care trece, numai acestea m-au salvat. Am vrut să mă acopăr de glorie şi să muncesc în tăcere pentru iubita pe care speram să o am într-o zi. Toate femeile se rezumau într-una singură şi femeia aceea, credeam că o întâlnesc în cea dintâi ce se oferea privirilor mele. Dar, văzând o regină în fiecare dintre ele, toate trebuiau – aidoma reginelor obligate să facă

avansuri iubiţilor lor – să vie în întâmpinarea mea, suferindul, săracul, timidul. Ah, pentru aceea care m-ar fi plâns, aveam în inimă atâta recunoştinţă – nu mai vorbesc de dragoste!

— Încât aş fi adorat-o toată viaţa. Mai târziu, observaţiile mele mi-au dezvăluit crude adevăruri. În felul acesta, scumpul meu Émile, riscam să trăiesc veşnic singur. Femeile sunt obişnuite, prin nu ştiu ce înclinare a minţii lor, să nu vadă într-un om de talent decât defectele, iar într-un prost numai calităţile; ele simt o mare simpatie pentru calităţile prostului, fiindcă acestea sunt o continuă măgulire a propriilor lor cusururi, pe când omul superior nu le oferă destule distracţii pentru a-şi compensa prin ele lipsurile. Talentul e ca o febră care te lasă şi te apucă iar. Nici o femeie nu râvneşte să-i împărtăşească măcar fiorii; toate vor să găsească în iubiţii lor motive de a-şi satisface vanitatea. În noi, ele se iubesc tot pe ele!

Un bărbat sărac, mândru, un artist, înzestrat cu puterea de a crea, nu este oare înarmat cu un egoism jignitor? În jurul lui există nu ştiu ce vârtej de gânduri în care el învăluie totul, chiar şi pe iubita sa, care nu trebuie să se sustragă legilor jocului. Poate oare o femeie linguşită să creadă în dragostea unui astfel de om? Se va duce ea să-l caute? Un asemenea îndrăgostit n-are răgazul de a se sclifosi în jurul unui divan şi de a face toate maimuţărelile acelea care le plac atât de mult femeilor şi care sunt triumful oamenilor falşi şi nesimţitori. El n-are timp destul nici pentru lucrările lui, dar încă să mai şi risipească înjosindu-se, dichisindu-se? Sunt gata să renunţ la viaţă dintr-odată, dar n-aş terfeli-o zi de zi. Pe scurt, în tertipurile unui samsar care se îndeletniceşte cu comisioanele unei femei palide şi prefăcute, este ceva josnic, de care artistul are oroare. Amorul abstract nu e de ajuns pentru un om sărac şi mare; un astfel de om vrea toate devotamentele. Făpturile acelea drăguţe, oare-şi petrec viaţa încercând caşmiruri sau care se. Fac manechine pentru modă, nu ştiu

ce este devotamentul; ele cer şi văd în dragoste plăcerea de a porunci, nu aceea de a se supune. Adevărata soţie în carne, oase şi inimă, se lasă târâtă acolo unde se duce cel în care rezidă viaţa, forţa, gloria, fericirea sa. Oamenilor superiori le trebuie femei orientale a căror singură grijă să fie îndeplinirea nevoilor lor, căci, pentru ei, nenorocirea constă între nepotrivirea dintre dorinţele şi mijloacele lor. Eu, care mă credeam un om de geniu, voiam să am tocmai astfel de iubite modeste! Nutrind idei atât de contrare ideilor primite, având pretenţia de a mă urca la cer fără scară, stăpânind comori ce n-aveau căutare, înarmat cu cunoştinţe întinse ce-mi împovărau memoria şi pe care încă nu le orânduisem, nu le asimilasem, aflându-mă fără părinţi, fără prieteni, singur în mijlocul celui mai îngrozitor pustiu – un pustiu pavat, un pustiu însufleţit, care gândeşte şi trăieşte, unde totul îţi este mai mult decât duşman: indiferent!

— Hotărârea pe oare o luai era firească, deşi smintită. Ea presupunea ceva, nu ştiu ce imposibil, care îmi dădu şi mai mult curaj. A fost ca un fel de rămăşag făcut cu mine însumi, în care eu eram şi jucătorul şi miza. Ascultă-mi planul. Cei o mie o sută de franci ai mei trebuiau să-mi ajungă să trăiesc trei ani. Şi-mi acordam acest răstimp ca să dau la lumină o lucrare în stare să atragă atenţia publică asupra mea, să-mi aducă o avere sau un renume. Mă bucuram gândindu-mă că aveam să trăiesc cu pâine şi cu lapte, ca un pustnic din Thebaida, cufundat în lumea cărţilor şi a ideilor, într-o sferă inaccesibilă, în mijlocul acestui Paris atât de zgomotos, o sferă de muncă şi de tăcere, în care, asemenea crisalidelor, îmi zideam un mormânt din care aveam să renasc strălucitor şi glorios. Primeam riscul de a muri, pentru a trăi. Reducând viaţa la adevăratele ei nevoi, la strictul necesar, am socotit că trei sute şaizeci şi cinci de franci pe an trebuiau să ajungă sărăciei meje. Într-adevăr, această sumă mică mi-a fost de-

ajuns, atâta timp cât am ţinut să îndur propria mea disciplină călugărească.

— E cu neputinţă! Strigă Émile.

— Am trăit aşa aproape trei ani, răspunse Raphaël cu un fel de mândrie. Să socotim! Adăugă el. Cincisprezece centime pentru pâine, zece pentru lapte şi alte cincisprezece centime pentru cârnaţi nu mă lăsau să mor de foame şi-mi menţineau spiritul într-o stare de luciditate neobişnuită. Am observat, după cum ştii, efectele minunate produse de dietă asupra imaginaţiei. Locuinţa mă costa cincisprezece centime pe zi. Ardeam untdelemn de cincisprezece centime pe noapte, îmi făceam singur curăţenie în odaie, purtam cămăşi de flanelă ca să nu cheltuiesc cu spălatul mai mult de zece centime pe zi. Făceam focul cu cărbuni de pământ, al căror cost împărţit la toate zilele anului n-a trecut niciodată de zece centime pentru fiecare. Aveam haine, albituri, încălţăminte pentru trei ani, nu mă îmbrăcam decât ca să mă duc la unele cursuri publice şi la biblioteci. Cheltuielile acestea adunate nu făceau decât nouăzeci de centime. Îmi mai rămâneau zece centime pentru lucruri neprevăzute. Nu-mi amintesc ca, în această lungă perioadă de muncă, să fi trecut vreodată Pont-des-Arts sau să fii cumpărat vreodată apă[151]. Mi-o aduceam eu singur, dimineaţa, de la fântâna din piaţa Saint-Michel, colţ cu strada Grčs. O, îmi purtam sărăcia cu mândrie. Când un om se simte chemat spre un viitor frumos, îşi străbate viaţa de mizerie ca un nevinovat condus la osândă: nu-i este ruşine. Nu voisem să prevăd boala. Ca şi Aquilina, priveam spitalul fără groază. Nu m-am îndoit nici un moment de sănătatea mea zdravănă. De altfel, săracul n-ar trebui să cadă la pat decât când e sorocit să moară. M-am tuns chilug, până în clipa când un înger al iubirii sau al bunătăţii avea să. Dar mai bine să nu vorbesc dinainte despre situaţia la care am să ajung. Află doar atât, scumpul meu prieten, că în lipsa unei iubite, am trăit cu o

idee măreaţă, cu un vis, o minciună în oare începem prin a crede, mai mult sau mai puţin, toţi.

Astăzi râd de mine, de mine cel de altădată, sfânt şi sublim, poate, dar care nu mai există. Societatea, lumea, deprinderile, moravurile noastre, văzute de aproape, m-au făcut să-mi dau seama de primejdia credinţei mele curate şi de zădărnicia muncii mele îndârjite. Asemenea aprovizionări sunt de prisos unui om ambiţios. Bagajul celui care umblă după noroc trebuie să fie cât mai uşor. Greşeala oamenilor superiori este că-şi cheltuiesc anii tineri căutând să devină vrednici de consideraţie. Pe când aceşti bieţi oameni îşi tezaurizează şi forţele şi ştiinţa, ca să-şi ducă mai uşor povara unei puteri care fuge de ei, intriganţii, bogaţi în vorbe, dar lipsiţi de idei, aleargă încoace şi încolo, uimesc pe proşti şi se vâră în sufletul celor creduli. Unii studiază, ceilalţi bat drumurile; unii sunt modeşti, ceilalţi îndrăzneţi; omul de geniu îşi ascunde mândria, intrigantul şi-o arborează: el trebuie să parvină cu orice chip. Oamenii de la putere au atât de mare interes să creadă în meritul gata făcut, în talentul deşănţat, încât pentru adevăratul savant este o copilărie să nădăjduiască în vreo răsplată omenească. Nu încerc desigur să parafrazez locurile comune despre virtute. Cântarea cântărilor veşnic cântată de geniile necunoscute – vreau numai să deduc logic temeiul deselor succese obţinute de oamenii mediocri. Vai! Studiul e de o bunătate atât de părintească, încât e poate o crimă să-i ceri alte recompense în afară de curatele şi dulcile bucurii cu care el îşi hrăneşte odraslele. Mi-aduc aminte că adeseori îmi înmuiam pâinea în lapte, stând în faţa ferestrei şi respirând aerul de afară, lăsându-mi ochii să rătăcească peste panorama acoperişurilor roşii, cafenii, cenuşii, de ţiglă şi de olane, învelite în muşchi galben sau verde. Dacă la început această privelişte mi se păru monotonă, peste puţin descoperii în ea frumuseţi neaşteptate.

Uneori, seara, fuioare de lumină, pornite din obloanele rău închise, nuanţau şi înviorau negurile adânci ale acestui ţinut original. Alteori, licăririle slabe ale felinarelor aruncau prin ceaţă, de jos în sus, reflexe gălbui şi conturau uşor de-a lungul străzilor, ondulările acelor acoperişuri înghesuite, care se asemuiau unui ocean cu valuri nemişcate. În fine, câteodată, apăreau şi rare figuri omeneşti în mijlocul acestui deşert posomorât. Printre florile vreunei grădini suspendate în văzduh, se ivea profilul colţuros şi încovoiat al câte unei bătrâne care stropea răzoarele de călţunaşi, sau în cadrul vreunei lucarne şubrede zăream câte o fata care se dichisea, crezându-se singură, şi căreia nu-i puteam vedea decât fruntea frumoasă şi părul lung ridicat în aer de un braţ alb. În jgheaburile streşinilor admiram nişte vegetaţii efemere, sărmane ierburi oare aveau să fie smulse de cea dintâi furtună! Studiam muşchiul, culorile lui înviorate de ploaie, şi care la soare se schimbau într-o catifea uscată şi negricioasă cu sclipiri răzleţe. În sfârşit, poeticele şi fugarele efecte de lumină, tristeţea ceţii, însoririle bruşte, tăcerea şi farmecul nopţii, tainele aurorei, fumul ce se ridică din fiecare coş, toate întâmplările acestei naturi ciudate, ce-mi deveniseră familiare, mă distrau. Închisoarea mea voluntară mi-era dragă. Câmpiile acestea ale Parisului, alcătuite din acoperişuri nivelate ca o pajişte, dar care ascundeau prăpăstii populate de oameni, se potriveau cu sufletul meu, se armonizau cu gândurile mele. Nimic nu-i mai obositor decât să intrăm deodată în lume, coborând din înălţimile cereşti în care ne târăsc meditaţiile ştiinţifice; de aceea am putut înţelege atunci pe deplin sihăstria mănăstirilor. Când fui hotărât să-mi urmez noul plan de viaţă, pornii să-mi caut o locuinţă prin cartierele cele mai pustii ale Parisului.

Într-o seară, întorcându-mă din cartierul Estrapsade, treceam prin strada Cordierilor în drum spre casă. La colţul străzii Cluny, văzui o fetiţă de vreo paisprezece ani, jucându-se de-a pluta zburătoare cu una dintre prietenele

ei; vecinii din jur făceau haz de râsetele şi năzdrăvăniile lor. Era un timp frumos, seara era caldă, septembrie încă nu se terminase. În laţa fiecărei porţii, femei aşezate pe bănci stăteau de vorbă, ca într-un orăşel de provincie, într-o zi de sărbătoare. La început n-am observat decât fetiţa, care avea un cap foarte expresiv şi un corp bun de pozat pentru un pictor. Era o scenă fermecătoare. Căutând pricina acestei bune dispoziţii în mijlocul Parisului, băgai de seamă că strada nu ducea nicăieri şi că trebuia să fie puţin umblată. Amintindu-mi că şi Jean-Jacques Rousseau stătuse prin aceste părţi dădui peste hotelul Saint-Quentin; dat fiind că arăta foarte dărăpănat am nădăjduit că voi descoperi aici un culcuş puţin costisitor şi mă hotărâi să-l vizitez. Intrând într-o cameră scundă, văzui clasicele sfeşnice de bronz cu lumânările lor, aranjate cu dichis deasupra fiecărei chei, şi fui izbit de curăţenia ce domnea în sala aceea, de obicei destul de neîngrijită în celelalte hoteluri, dar care aici mi se părea migălos orânduită ca într-o pictură de interior; patul albastru, vasele, mobilele aveau farmecul unei naturi convenţionale.

Stăpâna hotelului, o femeie de vreo patruzeci de, ani, ale cărei trăsături arătau că trecuse prin multe încercări, a cărei privire părea ştearsă de plâns îndelungat, se ridică şi veni spre mine; îi mărturisii umil chiria pe care i-aş fi putut-o plăti; ea, fără să pară mirată, căută o cheie printre celelalte şi mă conduse la mansardă, unde îmi arătă o cameră cu vederea spre acoperişuri, deasupra curţilor formate de casele vecine, între ale căror ferestre se întindeau prăjini lungi încărcate cu rufe. Nimic nu era mai urât ca odaia aceea de la mansardă, cu pereţii galbeni şi murdari. Mirosea a sărăcie şi parcă îşi aştepta savantul. Tavanul era înclinat şi printre olanele despreunate puteai să vezi cerul în voie. Era loc pentru un pat, o masă, câteva scaune şi sub unghiul ascuţit al acoperişului puteam să-mi aşez pianul. Nefiind destul de bogată ca să mobileze această cuşcă demnă de Plumburile din Veneţia[152], biata

femeie n-o putuse închiria niciodată. Fiindcă tocmai cruţasem, de la vânzarea pe care o făcusem, obiectele ce-mi erau oarecum personale, mă înţelesei repede cu gazda mea şi a doua zi mă instalai la ea. Am trăit în mormântul acesta aerian aproape trei ani, muncind zi şi noapte fără răgaz, cu atâta plăcere, că studiul îmi părea a fi tema cea mai frumoasă, soluţia cea mai fericită a vieţii omeneşti. Liniştea şi tăcerea. Necesare savantului au ceva dulce, ameţitor, ca dragostea. Frământarea minţii, căutarea ideilor, meditările potolite ale ştiinţe! Ne dau din belşug satisfacţii nespuse, care nu se pot descrie, ca de altfel tot ceea ce ţine de actul inteligenţei, ale cărei fenomene rămân nevăzute simţurilor noastre exterioare. De aceea suntem mereu nevoiţi sa explicăm tainele spiritului prin comparaţii materiale. Plăcerea de a înota singur în apa limpede a unui lac din mijlocul stâncilor, pădurilor şi florilor, mângâiat de un vânticel cald, ar da celor ce nu cunosc aceste lucruri o imagine destul de palidă a fericirii ce-o simţeam eu când sufletul mi se scălda în strălucirile nu ştiu cărei lumini, când ascultam vocile teribile şi nedesluşite ale inspiraţiei, când, pornite dintr-un izvor necunoscut, imaginile şiroiau în mintea mea înfierbântată.

A zări o idee ce mijeşte în câmpul abstracţiilor omeneşti, întocmai ca soarele de dimineaţă şi care se dedică tot ca el sau, mai bine zis, care creşte ca un copil, ajunge la pubertate şi se face cu încetul bărbat, este o desfătare superioară tuturor desfătărilor pământeşti sau mai degrabă e o plăcere dumnezeiască. Studiul înzestrează cu un fel de vrajă toate obiectele ce ne înconjoară. Biroul şubred pe care scriam şi marochinul negricios care-l acoperea, pianul, patul, fotoliul, fanteziile tapetelor de hârtie, mobilele din odaia mea, toate lucrurile acestea se însufleţeau şi deveneau pentru mine nişte prieteni umili, complicii tăcuţi ai viitorului meu. De câte ori nu le-am transmis sufletul meu, privindu-le îndelungi Adesea, lăsându-mi ochii să alunece pe frontonul scorojit al vreunei clădiri, găseam

argumente noi, o probă izbitoare a sistemului meu sau cuvinte pe care Ie credeam potrivite pentru exprimarea unor gânduri aproape intraductibile. Tot contemplând lucrurile ce mă înconjurau, descopeream fizionomia fiecăruia, caracterul său propriu; adesea, ele îmi vorbeau, iar dacă soarele, când apunea, arunca, pe deasupra acoperişurilor, câte o rază furişă prin fereastra mea îngustă, ete se colorau, se întunecau, străluceau, se întristau sau se înveseleau, oferindu-mi totdeauna plăcerea unor efecte noi.

Aceste întâmplări mărunte ale unei vieţi singuratice, care trec neobservate printre preocupările lumii, sunt consolarea celor întemniţaţi. Nu eram oare şi eu robit de o idee, întemniţat într-un sistem, dar înconjurat de perspectiva unei vieţi glorioase? La fiecare greutate învinsă, sărutam mâinile dulci ale femeii cu ochi frumoşi, elegantă şi bogată, care trebuia să apară într-o zi şi să-mi mângâie părut, spunându-mi cu duioşie:

— Tare ai mai suferit, sărmane înger!

Isprăvisem două opere mari. O comedie care trebuia să-mi aducă peste puţin timp renume, avere şi intrarea în lumea în care voiam să apar din nou cu drepturile regeşti ale omului de geniu. Dar voi, cu toţii, aţi văzut în acea capodoperă prima greşeală a unui tânăr care abia părăsise băncile liceului, o adevărată nerozie de copil. Glumele voastre au tăiat aripile unor iluzii rodnice, care de atunci nu s-au mai ridicat. Numai tu, scumpul meu Émile, ai alinat rana adâncă făcută de ceilalţi în inima mea! Numai tu ai admirat Teoria voinţei[153], lunga mea lucrare pentru care am învăţat limbile orientale, anatomia şi fiziologia şi căreia i-am închinat cea mai mare parte a timpului meu. Această operă, dacă nu mă înşel cumva, va întregi lucrările lui Mesmer, Lavater, Gali, Bichat[154], deschizând un drum nou ştiinţei despre om. La atât se reduce frumoasa mea viaţă, acest sacrificiu de fiecare zi, această trudă de vierme de mătase necunoscută lumii şi a cărei unică răsplată este

poate munca însăşi. De la vârsta când am început să judec şi până în ziua când mi-am terminat Teoria, am observat, am învăţat, am scris, am citit fără răgaz şi viaţa mi-a fost ca o lungă osândă. Deşi eram un amant voluptuos al lenei orientale, îndrăgostit de visurile mele, senzual, am muncit fără preget, refuzând să gust desfătările vieţii pariziene. Deşi îmi plăcea să mănânc bine, am fost cumpătat; deşi iubeam plimbările şi călătoriile pe mare, deşi dogeam să colind cât mai multe ţări, deşi mi-ar fi plăcut să mă joc întruna, ca un copil, azvârlind pietricele ca să sară pe deasupra apei, stăteam necontenit pe scaun, cu un condei în mână; deşi mă pasionau discuţiile, mă duceam să ascult în tăcere profesorii care ţineau cursuri publice la Bibliotecă sau la Muzeu; dormeam pe patul meu sărăcăcios şi singuratic ca un călugăr din Ordinul Sfântului Benedict[155] şi, totuşi, femeia era singura mea himeră, o himeră pe care o mângâiam şi care fugea de mine mereu! Pe scurt, viaţa mea a fost un contrast crud, o veşnică minciună. Poftim, apoi, de mai judecă oamenii! Uneori dispoziţiile mele fireşti izbucneau ca un incendiu mocnind de multă vreme. Printr-un fel de miraj sau de ameţeală, eu, văduv de toate femeile pe care le doream, neavând nici de unele şi locuind într-o mansardă de artist, mă vedeam atunci înconjurat de iubite încântătoare! Străbăteam străzile Parisului tolănit pe pernele moi ale unei trăsuri strălucitoare! Eram ros de vicii, afundat în desfrâu, dorind totul, având totul; în sfârşit, mă îmbătăm fără să pun o picătură în gură, ca sfântul Anton în ispitele lui. Din fericire, somnul sfârşea prin a spulbera vedeniile acestea mistuitoare; a doua zi, ştiinţa mă chema la ea zâmbind şi eu îi eram credincios.

Îmi închipui că femeile aşa-zise virtuoase trebuie să fie deseori pradă acestor vârtejuri de nebunie, de dorinţă şi de patimi, care se ridică în noi, fără voia noastră. Astfel de visuri nu-s lipsite de un anumit farmec; nu seamănă ele oare cu acele convorbiri în cursul cărora iarna, pe înserat,

porneşti cu gândul de acasă şi te trezeşti tocmai în China? Dar ce se face virtutea în timpul acestor delicioase călătorii în care cugetarea a trecut peste orice obstacol? În cursul primelor zece luni ale schimnicişi mele, am trăit viaţa sărăcăcioasă şi singuratică pe care ţi-am descris-o; mă duceam singur, dis-de-dimineaţă, fără să fiu văzut de nimeni, şi-mi cumpăram proviziile pentru o zi; îmi făceam singur curăţenia, eram în acelaşi timp şi stăpân şi servitor, diogenizam[156] cu o mândrie de necrezut. Dar după un răstimp, în care gazda şi fiica ei îmi spionară năravurile şi deprinderile, îmi examinară persoana şi-mi înţeleseră sărăcia, poate fiindcă şi ele erau foarte nefericite, între mine şi ele se stabiliră legături pe care nu le putui ocoli.

Pauline, fermecătoarea făptură ale cărei graţii naive şi ascunse mă aduseseră oarecum acolo, îmi făcu mai multe servicii cu neputinţă de refuzat. Toate nenorocirile sunt surori, ele vorbesc în acelaşi grai, au aceeaşi mărinimie, mărinimia celor care, neavând nimic, sunt darnici în sentimente, îşi rup din timpul şi din fiinţa lor. Pe nesimţite, Pauline se făcu stăpână la mine, voia să mă servească, şi mama ei nu se împotrivi acestui lucru. Văzui pe mamă însăşi cârpindu-mi rufele şi roşind când era surprinsă asupra acestei filantropice îndeletniciri. Devenind fără să vreau protejatul lor, le acceptai serviciile. Pentru a înţelege această ciudată afecţiune, trebuia să cunoşti furia muncii, tirania ideilor şi dezgustul acela instinctiv pe care-l încearcă faţă de mărunţişurile vieţii materiale, omul ce trăieşte în lumea cugetării. Puteam oare să resping atenţia delicată cu care Pauline îmi aducea, umblând în vârful picioarelor, masa mea frugală, după ce-şi dădea seama că de şapte sau opt ceasuri nu luasem nimic în gură? Cu graţiile femeii şi nevinovăţia copilăriei ea îmi zâmbea făcându-mi un semn ca pentru a-mi spune că nu trebuie s-o bag în seamă. Era însuşi Ariel[157] strecurându-se ca o silfidă sub acoperişul meu şi având grijă de toate nevoile mele.

Într-o seară, Pauline îmi spuse povestea vieţii sale cu o naivitate mişcătoare. Tatăl ei fusese şef de escadron într-un regiment de grenadieri călări ai gărzii imperiale. La trecerea Berezinei[158], a fost luat prizonier de cazaci; mai târziu, când Napoleon a propus să-l schimbe, autorităţile ruseşti l-au căutat zadarnic în Siberia; după spusele celorlalţi prizonieri, el evadase, cu planul de a se duce în Indii. De atunci, doamna Gaudin, gazda mea, nu mai căpătase nici o ştire despre bărbatul ei. Veniseră apoi dezastrele din 1814159 şi 1815; singură, fără mijloace şi fără ajutoare, ea luase hotărârea de a ţine un hotel mobilat ca să-şi crească fiica. Mai trăgea încă nădejdea să-şi revadă bărbatul. Mâhnirea ei cea mai adâncă era că o lasă pe Pauline fără educaţie, pe Pauline a ei, fina prinţesei Borghese[160] şi care n-ar fi trebuit să dezmintă soarta frumoasă ce i-o făgăduise protectoarea ei imperială. Când doamna Gaudin îmi împărtăşi amara durere ce-o chinuia şi-mi spuse cu un accent sfâşietor: „Aş renunţa bucuroasă şi la peticul de hârtie care-l face pe Gaudin baron al Imperiului, şi la dreptul pe care-l avem asupra dotaţiei de la Wistchnau[161], numai s-o ştiu pe Pauline crescută la Saint-Denis[162]!”, tresării deodată şi, ca o recunoştinţă pentru îngrijirile ce-mi dădeau aceste două femei, îmi veni ideea de a mă oferi să completez educaţia Paulinei. Candoarea cu care cele două femei primiră propunerea mea era egală cu naivitatea ce-o dictase. Îmi prilejuii, astfel, ceasuri de recreaţie. Micuţa avea cele mai fericite dispoziţii, învăţa cu atâta uşurinţă încât ajunse curând mai tare ca mine la pian. Obişnuindu-se să gândească cu glas tare lângă mine, desfăşura miile de drăgălăşii ale unei inimi ce se deschidea spre viaţă ca potirul unei flori ce se desface încet sub fazele soarelui, mă asculta cu atenţie şi plăcere, fixând asupra mea ochii ei negri şi catifelaţi ce păreau că zâmbesc; îşi repeta lecţiile cu un glas dulce şi mângâietor, bucurându-se copilăreşte când vedea că sunt mulţumit de ea. Mama ei, pe zi ce trecea, tot mai îngrijorată că are de apărat de

primejdii o tânără fată care, pe măsură ce creştea, întruchipa toate făgăduielile anunţate de drăgălăşenia copilăriei, o vedea cu plăcere închizându-se toată ziua în casă pentru a învăţa. Pianul meu fiind singurul de care se putea servi, ea profita de absenţele mele ca să facă exerciţii.

Când mă întorceam, o găseam pe Pauline la mine, în îmbrăcămintea ei modestă; dar la cea mai mică mişcare, talia ei mlădioasă şi făptura ei atrăgătoare i se ghiceau sub stofa ieftină. Asemeni Cenuşăresei din poveste, avea un picioruş drăguţ vârât într-un pantof scâlciat. Dar comorile acestea minunate, bogăţiile ei de fecioară, tot belşugul acesta de frumuseţea erau pentru mine ca şi inexistente. Îmi poruncisem să nu văd în Pauline decât o soră; mi-ar fi fost groază să înşel încrederea mamei sale. Admiram această fermecătoare fată ca pe un tablou, ca pe un portret al unei iubite moarte; în fine, era copila mea, statuia mea. Ca un nou Pygmalion[163], voiam să fac dintr-o fecioară vie şi împurpurată, care simte şi grăieşte, o marmură; eram foarte aspru cu ea, dar cu cât o făceam să simtă mai mult urmările despotismului meu de profesor, cu atât ea devenea mai blândă şi mai supusă. Dacă în cumpătarea şi abţinerea mea am fost încurajat de sentimente nobile, nu mi-au lipsit însă nici însuşirile de procuror. Eu nu concep cinstea în afaceri, fără cinste în gândire. A da faliment sau a înşela o femeie, pentru mine a fost totdeauna acelaşi lucru. A iubi o fată sau a te lăsa iubit de ea constituie un contract ale cărui condiţii trebuie să fie bine lămurite. Suntem liberi de a părăsi femeia care se vinde, dar nu o fecioară care se dă, căci ea nu cunoaşte întinderea sacrificiului ei. M-aş fi putut căsători deci cu Pauline, dar ar fi fost o nebunie. N-ar fi însemnat oare că arunc un suflet blând şi virgin în ghearele unor nenorociri îngrozitoare? Marea mea sărăcie vorbea în limbajul ei egoist şi îşi vâra totdeauna mâna-i de fier între mine şi această prea bună făptură. Afară de asta – o mărturisesc spre ruşinea mea – eu nu concep dragostea în

sărăcie. Poate că e în mine o depravare datorită acestei boli omeneşti pe care o numim civilizaţie; dar o femeie, fie ea tot atât de atrăgătoare ca şi frumoasa Elena[164], ca şi Galateea[165] lui Homer, e destul să aibă un strop de noroi pe poala rochiei, ca să nu mai exercite nici o putere asupra simţurilor mele. Ah, trăiască amorul îmbrăcat în mătase, tolănit pe caşmiruri, înconjurat de minunile luxului care i se potrivesc atât de bine, pentru că el însuşi este poate un lux.

Îmi place să mototolesc sub dorinţele mele rochii abia scoase din cutie, să strivesc flori, să-mi înfig mâna prădalnică în podoabele elegante ale unei coafuri parfumate. Nişte ochi plini de văpăi, ascunşi sub un voal de dantelă, pe care privirile îl străbat aidoma flăcării ce răzbate prin fumul unui tun, constituie pentru mine o atracţie fantastică. Iubirea mea vrea scări de mătase pe care să le urce în tăcere, într-o noapte de iarnă. Ce plăcere poate fi mai mare decât aceea de a intra acoperit de zăpadă într-o odaie luminată de parfumuri, tapetată cu mătăsuri pictate, şi de a găsi acolo o femeie care se scutură şi ea de zăpadă, căci ce alt nume ai putea să dai acelor văluri de muselinuri voluptuoase prin care ea se profilează vag ca un înger învăluit în norul lui şi din care se va desprinde peste puţin? Apoi, mai vreau o fericire tremurătoare, o siguranţă cutezătoare. După aceea, mi-ar plăcea să întâlnesc din nou această femeie misterioasă, dar de astă dată în mijlocul lumii, virtuoasă, strălucitoare, înconjurată de omagii, acoperită de văluri spumoase, scânteind de diamante, poruncind oraşului întreg, şi atât de sus-pusă şi atât de impunătoare, încât nimeni să nu îndrăznească a-i adresa vreo măgulire. În mijlocul suitei sale, ea să-mi arunce pe furiş o privire, o privire menită să dezmintă toate aceste artificii, în care să sacrifice pentru mine şi lumea şi oamenii! Desigur, am fost de sute de ori ridicol, îndrăgind câţiva coţi de broderie, de catifea, de pânzeturi fine, sau măiestria unui coafor, sau niscaiva lumânări, sau o caleaşcă, un titlu, o stemă heraldică pictată de un sticlar sau şlefuită de un

bijutier, în fine tot ce e mai fals şi mai puţin femeiesc în femeie; mi-am râs singur de mine, m-am dăscălit, dar totul a fost în zadar. O femeie aristocrată, cu zâmbetul ei fin, cu distincţia manierelor ei şi cu respectul de sine, mă încântă întotdeauna; iar când între ea şi lume reuşeşte să pună o barieră, atunci măguleşte în mine toate vanităţile, care alcătuiesc jumătate din dragoste. Fericirea mea îmi pare a avea mai multă dulceaţă dacă e râvnita de toţi. Nefăcând nimic din ceea ce fac celelalte femei, călcând altfel, trăind altfel decât ele, înfăşurându-se într-o mantie pe care ele n-o pot avea, împrăştiind parfumuri numai de ea preţuite, iubita mea îmi pare atunci a fi cu adevărat a mea; cu cât se depărtează de pământ, chiar în ceea ce iubirea are mai pământesc, cu atât ea se înfrumuseţează în ochii mei. În Franţa, din fericire pentru mine, suntem de douăzeci de ani fără regină, altfel m-aş fi îndrăgostit de regină! Pentru a avea ţinuta unei prinţese, o femeie trebuie să fie bogată. În faţa romanţioaselor mele fantezii, ce însemna Pauline? Putea ea să-mi vândă nopţi care costă o viaţă, o dragoste în stare să ucidă şi să răscolească toate trăsăturile omeneşti din mine? Nu murim atât de uşor pentru nişte biete fete care ni se dau! Niciodată n-am putut să curm asemenea simţăminte şi nici visările acestea de post. Eram născut pentru iubiri imposibile, şi soarta a voit să am parte de ele mai mult decât aş fi dorit. De câte ori n-am îmbrăcat în mătase picioruşele drăguţe ale Paulinei, de câte ori nu i-am înfăşurat mijlocul mlădios ca o mlădiţă de plop într-o rochie de tul şi nu i-am acoperit pieptul cu o eşarfă subţire, şi n-am făcut-o să calce pe covoarele palatului ei, conducând-o la o trăsură elegantă! Numai aşa aş fi adorat-o. O înzestram cu o mândrie pe care ea n-o avea, o despuiam de toate virtuţile, de toate graţiile ei naive, de naturaleţea-i plină de farmec, de zâmbetu-i nevinovat, pentru a o arunca în Styxul[166] viciilor noastre şi a-i reda o inimă nesimţitoare, pentru a o mânji cu crimele noastre, pentru a face din ea păpuşa mofturoasă din saloanele noastre, o femeie delicată

ce se culcă dimineaţa ca să se trezească iarăşi la viaţă seara, la aurora lumânărilor. Pauline era numai sentiment, numai prospeţime, dar eu o visam seacă şi rece.

În ultimele zile ale nebuniei mele, amintirea mi-a adus-o în faţă pe Pauline, aşa cum ea ne evocă adesea icoane depărtate din copilărie. De multe ori am rămas înduioşat, gândindu-mă la unele momente foarte plăcute; fie când revedeam această încântătoare fată stând lângă masa mea, cosând, liniştită, tăcută, senină şi nimbată uşor de lumina care, strecurându-se prin ferestruica mansardei mele, desena reflexe argintii în frumosul ei păr negru, fie când îi auzeam râsul tânăr sau vocea-i cu timbru bogat cântând graţioasele cantilene pe care le compunea fără sforţare. Adesea, Pauline a mea se înflăcăra, compunând, şi atunci figura ei semăna într-un mod izbitor cu nobilul chip prin care Carlo Dolci[167] a voit să înfăţişeze Italia. Pârdalnica de imaginaţie îmi arunca fetiţa aceasta în calea exceselor existenţei mele, ca o remuşcare, ca o imagine a virtuţii! Dar s-o lăsăm pe biata copilă cu destinul ei! Oricât de nenorocită ar fi, bine că am cruţat-o de un uragan înspăimântător, ferindu-mă de a o târî în infernul meu!

Până în iarna trecută, viaţa mea a fost viaţa liniştită şi studioasă despre care am încercat să-ţi dau o slabă imagine. În primele zile ale lunii decembrie 1829, îl întâlnii pe Rastignac, care, cu toată starea mizerabilă a îmbrăcămintei mele, îmi dădu braţul şi se informă de soarta mea cu un interes într-adevăr frăţesc. Momit de felul lui de a se purta, îi povestii pe scurt şi viaţa şi speranţele mele; el începu a râde, a mă trata în acelaşi timp de om de geniu şi de prostănac. Vocea lui de gascon, experienţa lui în lume, bogăţia pe care şi-o datora dibăciei sale, acţionară asupra mea într-un mod irezistibil. Rastignac mă înfăţişă murind în spital, desconsiderat ca un neghiob, mă conduse la cimitir, mă aruncă în groapa săracilor, îmi vorbi despre şarlatanism. Cu plăcuta lui vervă, care-l face atât de simpatic, îmi demonstră că toţi oamenii de geniu sunt nişte

şarlatani. Îmi declară că trebuie să am un simţ mai puţin, ceea ce e o lipsă mortală, de vreme ce stau singur în strada Cordierilor. După el, trebuia să ies în lume, să obişnuiesc oamenii să-mi rostească numele şi să mă dezbar eu însumi de titulatura umilă de „domnul”, ce nu şade bine unui om mare atâta vreme cât se află în viaţă.

— Imbecilii, strigă el, numesc îndeletnicirea asta intrigărie, moraliştii o condamnă prin cuvântul destrăbălare; să nu ne oprim la oameni, să ne uităm la rezultate. Tu, de pildă, zici că lucrezi? Ei bine, n-ai să faci niciodată nimic. Eu? Aş putea să fac orice, dar nu sunt bun de nimic, fiind leneş ca un trântor. Ei bine, voi ajunge oriunde vreau. Dacă mă înfig, dacă dau din coate, mi se face loc; dacă mă laud, sunt crezut; de fac datorii, îmi sunt plătite! Destrăbălarea, dragul meu, e un sistem politic. Viaţa unui om ocupat să-şi toace averea devine adesea o speculaţie; el îşi plasează capitalurile în prieteni, în plăceri, în protectori, în cunoştinţe. Un negustor a atins milionul? Timp de douăzeci de ani el nu mai doarme, nu mai bea, nu mai petrece; îşi cloceşte milionul, îl plimbă prin toată Europa; se plictiseşte, se dă tuturor dracilor pe care i-a născocit omul; apoi o lichidare, cum am văzut atâtea, îl lasă adesea fără un ban, fără nume, fără un prieten. Destrăbălatul, însă, trăieşte în petreceri, dându-şi frâu liber tuturor poftelor. Dacă, cine ştie cum, îşi pierde capitalul, are sorţi ca să fie numit perceptor general, ca să facă o partidă bună în căsnicie, ca să fie luat pe lângă vreun ministru sau ambasador. Are încă destui prieteni, se bucură de reputaţie şie totdeauna cu bani. Cunoscând bine şuruburile lumii, le mânuieşte în folosul lui. Spune, e logic sistemul acesta, sau eu nu-s decât un nebun? Nu-i asta morala comediei ce se joacă zi de zi în lume?

Ţi-ai terminat lucrarea – reluă el după o pauză – şi ai un talent uriaş! Ei bine, ajungi la punctul meu de plecare. Astăzi trebuie să-ţi aranjezi singur succesul, e mai sigur. Te vei duce să închei alianţe cu găştile, să te dai bine cu cei

care tămâiază. Eu. Fiindcă vreau să contribui pe jumătate la gloria ta, voi fi giuvaergiul care îţi va monta diamantele la coroană. Pentru început, să fii mâine seară aici. Te voi prezenta într-o casă unde se duce tot Parisul, Parisul nostru, al celor eleganţi, al milionarilor, al celebrităţilor, în sfârşit al oamenilor care vorbesc de aur asemeni lui Chrisostom[168]. Când oamenii ăştia au pus mâna pe o carte, cartea aceea ajunge la modă; dacă este într-adevăr bună, ei au dat un brevet de geniu, fără să ştie. Dacă eşti deştept, băiete dragă, vei asigura tu însuţi norocul Teoriei tale, înţelegând mai bine teoria norocului. Mâine seară, o vei vedea pe frumoasa contesă Fedora, femeia la modă.

— N-am auzit niciodată vorbindu-se de ea.

— Eşti un cafru, replică Rastignac râzând. Să n-o cunoşti pe Fedora! O femeie de măritat, care posedă aproape optzeci de mii de livre venit, care nu vrea pe nimeni, sau pe care nimeni n-o vrea! Un fel de problemă feminină, o pariziancă pe jumătate rusoaică, o rusoaică pe jumătate pariziancă! O femeie în casa căreia se lansează toate producţiile romantice ce nu se tipăresc, cea mai frumoasă femeie din Paris, cea mai graţioasă! Dar nu eşti nici măcar un patagonez, ci o specie intermediară între un patagonez şi un animal. Adio, pe mâine!

Se răsuci pe călcâie şi dispăru fără să mai aştepte răspunsul meu, neadmiţând că un om cu judecată ar putea refuza de a fi prezentat Fedorei. Cum să-ţi explic fascinaţia unui nume? FEDORA mă urmări ca un gând rău cu care vrei să cazi la învoială. O voce îmi şoptea: „Te vei duce la Fedora”. Zadarnic mă luptam cu vocea aceea şi îi strigam că minte, ea îmi zdrobea toate raţionamentele cu acest nume: Fedora. Dar numele acesta, femeia aceasta nu era oare simbolul tuturor dorinţelor mele, tema vieţii mele? Numele evoca poezia artificială a lumii de societate, făcea să strălucească serbările Parisului elegant şi lucirile vanităţii. Femeia îmi apărea dimpreună cu toate problemele pasiunii ce mă înnebunea. Dar poate că nu era de vină nici

femeia, nici numele, ci toate viciile care se ridicau iarăşi în sufletul meu spre a mă ispiti din nou. Contesa Fedora, bogată şi fără amant, rezistând cuceririlor pariziene, nu era însăşi încarnarea nădejdilor mele, a viziunilor mele? Îmi făurii o imagine a unei femei, o întipării în gând, o visam mereu, în noaptea aceea nu mai putui să dorm, devenii amantul ei, trăii în câteva ceasuri o viaţă întreagă, o viaţă de dragoste, gustându-i adâncile, arzătoarele-i plăceri. A doua zi, neputând îndura supliciul de a aştepta îndelung sosirea serii, mă dusei să închiriez un roman şi-mi petrecui ziua citindu-l, reuşind astfel să nu mă mai gândesc la nimic şi să nu mai simt apăsarea timpului. În cursul lecturii, numele Fedorei răsuna în mine ca un glas auzit din depărtare, care nu te tulbură, dar se face ascultat. Aveam încă, din fericire, un frac negru şi o vestă albă destul de prezentabile; apoi din toată averea, îmi rămăseseră vreo treizeci de franci pe care-i semănasem printre catrafusele mele, prin sertare, pentru a pune între o monedă de cinci franci şi dorinţele mele bariera spinoasă a unei căutări sau peripeţiile neprevăzute ale unei călătorii în jurul odăii. Când fu să mă îmbrac, îmi căutai comoara printr-un ocean de hârtii. Din pricina puţinilor bani pe care-i aveam, poţi să-ţi faci o idee câtă bogăţie îmi răpiră mănuşile şi trăsura: ele îmi mâncară pâinea pe o lună de zile. Pentru capricii, vai, niciodată nu ne lipsesc banii, ne precupeţim doar atunci când e vorba de lucruri necesare sau folositoare. Zvârlim aurul cu nepăsarea dansatoarelor, dar ne tocmim cu un muncitor a cănii familie înfometată aşteaptă plata unei socoteli. Câţi oameni nu poartă o haină de o sută de franci şi au diamante încrustate la mânerul bastonului, dar nu cheltuiesc mai mult decât câteva centime pentru masă! Se pare că niciodată nu plătim destul de scump plăcerile vanităţii. Rastignac, fără să uite întâlnirea, mă privi zâmbind de metamorfoza mea; totuşi în drum spre contesă, îmi dădu sfaturi binevoitoare asupra felului în care trebuia să mă port cu ea; mi-o descrise ca fiind avară, înfumurată şi

neîncrezătoare, dar avară cu fast, înfumurată cu simplitate, neîncrezătoare cu bunăvoinţă.

— Tu cunoşti legătura mea – îmi zise el – şi ştii cât de mult aş pierde renunţând la ea şi umblând după altă dragoste. Studiind-o pe Fedora, am fost tot timpul dezinteresat şi cu mintea trează, încât cred că observaţiile mele sunt juste. Hotărându-mă să te duc la ea, nu m-am gândit decât la situaţia ta, aşa că ia seama la tot ceea ce-i vei spune, are o memorie teribilă, e de o isteţime capabilă să scoată din sărite şi pe un diplomat, fiind în stare să ghicească clipa când el spune un adevăr; între noi fie zis, cred că împăratul n-a recunoscut căsătoria sa, deoarece ambasadorul Rusiei a început să râdă când i-am vorbit de ea. N-o primeşte niciodată şi o salută foarte indiferent când o întâlneşte la Bois. Cu toate astea, face parte din societatea doamnei de Sérizy, e în vizită cu doamnele de Nucingen şi de Resta. În Franţa, reputaţia îi este neatinsă; ducesa de Carigliano, mareşala cea mai formalistă din clica bonapartistă, se duce adesea să-şi petreacă vara cu dânsa la moşia ei. Mulţi tineri încrezuţi, fiul unui pair al Franţei[169], i-au oferit un nume în schimbul averii ei; pe toţi i-a trimis politicos la plimbare. Poate că sensibilitatea ei nu începe decât de la titlul de conte în sus! Nu eşti oare marchiz? Dacă îţi va place, înainte! Iată ce înţeleg eu prin a da sfaturi.

Această glumă mă făcu să cred că Rastignac voia să râdă de mine şi să-mi aţâţe curiozitatea, în aşa fel că în momentul când ne oprirăm în faţa unui peiristil împodobit cu flori, pasiunea mea improvizată ajunsese la paroxism. Pe când urcam o scară largă aşternută cu covoare, unde întâlnii toate cerinţele confortului englez inima începu să-mi bată cu putere; sângele îmi năvăli în obraji, uitai de originea, de sentimentele şi de mândria mea, mă simţii stângaci ca un simplu burghez. Vai, coboram dintr-o mansardă. După trei ani de sărăcie, fără să fi învăţat să pun mai presus de fleacurile vieţii comorile câştigate acolo, acele imense capitaluri intelectuale care te îmbogăţesc în

clipa când puterea îţi cade în mâini fără a te zdrobi, deoarece studiu! Te-a pregătit dinainte pentru luptele politice. Zării o femeie cam de douăzeci şi doi de ani, de talie mijlocie, îmbrăcată în alb, înconjurată de un cerc de bărbaţi şi ţinând în mână un mic evantai de pene. Văzând pe Rastignac intrând, se ridică, veni spre noi, zâmbi cu graţie şi, cu o voce melodioasă, îmi spuse un compliment, fără îndoială pregătit mai dinainte; prietenul nostru mă anunţase ca pe un om de talent şi dibăcia lui, emfaza lui de gascon, îmi asigurară o primire măgulitoare. Fui obiectul unei atenţii deosebite, care mă fâstâci; noroc că Rastignac le vorbise despre modestia mea. Întâlnii acolo savanţi, oameni de litere, foşti miniştri, pairi ai Franţei. Conversaţia îşi reluă cursul la câtva timp după sosirea mea şi, simţind că trebuie să-mi păstrez reputaţia, mă liniştii; apoi fără să abuzez de cuvânt, când îmi fu acordat căutai să rezum discuţiile prin concluzii înţepătoare, profunde sau spirituale. Produsei oarecare senzaţie. Pentru a mia oară în viaţa lui, Rastignac fusese profet. Când în casă se strânse destulă lume pentru ca fiecare să-şi recapete libertatea, cel ce mă adusese aici îmi dădu braţul şi ne plimbarăm împreună prin apartamente.

— Să nu laşi impresia că eşti fermecat de prinţesă, îmi spuse el. Ar ghici numaidecât scopul vizitei laie.

Saloanele erau mobilate cu un gust ales. Văzui tablouri de preţ. Fiecare odaie avea, ca la englezii cei mai bogaţi, caracterul ei particular, şi tapetul de mătase, ornamentele, forma mobilelor, cel mai mic decor, se armonizau cu o idee iniţială. Într-un salonaş gotic, ale cărui uşi erau ascunse de draperii, ramele pereţilor, pendula, desenele de pe covor erau în stil gotic[170]; tavanul, format din grinzi negre sculptate, înfăţişa ochiului cornişe pline de graţie şi originalitate; căptuşeala de lemn era artistic lucrată; nimic nu strica ansamblul acestei frumoase decoraţii, nici chiar ferestrele, ale căror geamuri erau colorate şi pretenţioase. Fui mirat să văd un salonaş modem unde nu ştiu care artist

folosise toată arta decorului nostru atât de discret, de proaspăt, de suav, fără străluciri ispititoare şi cu aurituri cât mai puţine. Era îmbietor şi galeş ca o baladă germană, un adevărat culcuş creat pentru o pasiune gen 1827, parfumat de glastre pline de flori rare. După acest salon, zării, în rând cu el, o încăpere aurită, unde dăinuia gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea[171], care, deosebindu-se de zugrăvelile noastre de azi, producea un contrast ciudat, dar plăcut.

— Vei fi instalat destul de bine aici, ce zici? Îmi spuse Rastignac cu un zâmbet străpuns de o ironie uşoară. Nu-i aşa că-i ispititor? Adăugă el aşezându-se.

Deodată se ridică, mă luă de mână, mă conduse în camera de culcare şi îmi arătă, sub un baldachin de muselină şi mătase albă, un pat voluptuos, luminat slab, cu adevărat pat de zână logodită cu un geniu.

— Nu găseşti, rosti el în şoaptă, că e o neruşinare, o obrăznicie şi o cochetărie dincolo de orice limită să ne lase să contemplăm acest tron al amorului? Să nu se dea nimănui şi să îngăduie tuturor să-şi depună cartea de vizită aici! Dacă aş fi liber, aş vrea s-o văd pe femeia asta răpusă şi plângând la uşa mea.

— Eşti, dar, aşa de sigur de virtutea ei?

— Cei mai îndrăzneţi dintre maeştrii noştri, şi chiar cei mai dibaci, mărturisesc că nu au avut nici un succes la ea, dar o iubesc încă şi sunt prietenii ci devotaţi. Spune, femeia asta nu-i o enigmă?

Vorbele acestea stârniră în mine un fel de furie, gelozia mea se şi temea de trecut. Tresărind de bucurie, mă întorsei repede spre salonul unde o lăsasem pe contesă, pe care o întâlnii în salonaşul gotic. Ea mă opri cu un surâs, mă puse să stau lângă dânsa, mă întrebă despre lucrările mele şi păru a arăta un interes viu pentru ele, mai ales când îi vorbii despre sistemul meu cu un aer glumeţ, în loc de a i-l prezenta în limbajul doctoral al unui profesor. Păru să facă mult haz, aflând că voinţa omenească e o forţă materială

asemenea aburului, că în lumea morală nimic nu rezistă acestei puteri, atunci când un om se obişnuieşte să o concentreze, să o mânuiască bine, proiectând neîncetat asupra sufletelor această masă fluidă; că un asemenea om poate, dacă vrea, să schimbe tot ceea ce se referă la viaţa omenească, chiar legile absolute ale naturii. Obiecţiunile Fedorei îmi dezvăluiră la ea o oarecare ascuţime a spiritului; căutai să-i dau dreptate câteva clipe spre a o măguli, apoi îi spulberai raţionamentele de femeie cu o singură frază prin care îi atrăsei atenţia asupra unui fapt zilnic din viaţă, anume somnul, fapt foarte simplu în aparenţă, dar în realitate plin de probleme nerezolvabile pentru un savant, şi astfel îi aţâţai curiozitatea. Contesa rămase chiar un moment ca amuţită; când îi spusei că ideile noastre sunt fiinţe organizate, desăvârşite, oare trăiesc într-o lume nevăzută şi ne înrâuresc destinele, citându-i ca dovezi cugetările lui Descartes, Diderot, Napoleon, care au condus, ba mai conduc încă, un secol întreg. Avui cinstea s-o distrez pe femeia aceasta; ea mă părăsi poftindu-mă să mai vin s-o văd; în stilul de la curte, îmi deschise porţile cele mari. Fie că luasem, după lăudabilul meu obicei, nişte formule de politeţe drept cuvinte pornite din inimă, fie că Fedora văzuse în mine vreo celebritate viitoare şi voia să-şi mărească menajeria de savanţi, am rămas convins că-i plac. În cursul acelei seri, am apelat la toate cunoştinţele fiziologice şi studiile mele anterioare asupra femeii spre a examina cu de-amănuntul această ciudată persoană, precum şi purtările ei; ascuns în pervazul unei ferestre, îi iscodii gândurile, căutând să i le ghicesc în ţinută, urmărindu-i neastâmpărul de gazdă care iese şi vine, felul de a se aşeza pe scaun şi de a conversa, de a chema vreun bărbat şi de a-i pune întrebări, sprijinindu-se de tocul unei uşi ca să-l asculte; observai în mersul ei o legănare uşoară, o ondulare graţioasă a rochiei ce stârnea atât de puternic dorinţa, încât devenii numaidecât foarte neîncrezător cu privire la virtutea ei.

Dacă Fedora dispreţuia acum dragostea, trebuie să fi fost altădată foarte pătimaşă; căci o voluptate rafinată se citea până şi în Felul cum stătea dinaintea celui cu care vorbea; se sprijinea de căptuşeala de lemn a peretelui cu multă cochetărie, ca o femeie gata să cadă, dar şi gata să fugă dacă vreo privire prea stăruitoare ar tulbura-o. Cu braţele încrucişate molatic, părând că respiră vorbele, că le ascultă cu ochii, plină de bunăvoinţă, împrăştia în juru-i numai dragoste. Buzele-i proaspete şi roşii contrastau cu tenu-i de o albeaţă vie. Părul negru îi scotea minunat de bine în evidenţă culoarea portocalie a ochilor străbătuţi de vinişoare subţiri ca o piatră de Florenţa şi a căror expresie părea că dă şi mai multă pătrunzime cuvintelor ei. În sfârşit, corsajul îi era încărcat cu graţiile cele mai atrăgătoare. O rivală ar fi învinovăţit poate de asprime sprâncenele groase care păreau că se împreună şi ar fi defăimat puful uşor de păr ce-i împodobea rotunjimile feţei. În orice trăsătură a ei vedeam întipărită pasiunea. Amorul era scris pe pleoapele ei de italiancă, pe umerii ei frumoşi, vrednici de Venus din Milo[172], pe buza ei inferioară, puţin cam groasă şi uşor adumbrită. Era mai mult decât o femeie, era un roman. Da, acele comori femeieşti, armonia liniilor, făgăduielile pe care bogata ei alcătuire le făcea pasiunii, erau potolite de o rezervă continuă, de o modestie neobişnuită, ce contrastau cu expresia întregii sale fiinţe. Numai o analiză pătrunzătoare ca a mea putea să descopere în făptura aceasta semnele unui destin al voluptăţii. Ca să-mi exprim mai bine gândul, erau în Fedora două femei, despărţite poate de bust: una era rece; singur capul părea să fie îndrăgostit; înainte de a-şi fixa ochii asupra unui bărbat, ea îşi pregătea privirea ca şi cum se petrecea ceva misterios înăuntrul ei, ca şi cum ar izbucni o convulsiune în ochii ei atât de strălucitori. Într-un cuvânt, ori ştiinţa nu-mi era desăvârşită, adică aveam de descoperit încă multe taine în domeniul lumii morale, ori contesa era înzestrată cu un suflet într-adevăr frumos, ale cărui

simţăminte şi manifestări dădeau înfăţişării sale farmecul acela ce ne robeşte şi ne fascinează, ascendent pur moral, dar cu atât mai puternic dacă se îmbină cu acel al dorinţei. Plecai fermecat, sedus de femeia aceasta, îmbătat de luxul ei, atins în tot ceea ce inima mea avea mai nobil, mai vicios, mai bun şi mai rău. Simţindu-mă atât de mişcat, atât de plin de viaţă, atât de exaltat, crezui că înţeleg ceea ce-i atrăgea acolo pe toţi acei artişti, diplomaţi, politicieni şi traficanţi căptuşiţi cu plăci de tablă ca şi casele lor de bani: fără îndoială veneau să încerce în preajma ei emoţia aceea delirantă care făcea să vibreze toate fibrele făpturii mele, ce-mi biciuia sângele până în cea mai mică vinişoară, care-mi răscolea toţi nervii şi-mi vânzolea creierii! Ea nu se dăduse nimănui, pentru a-i păstra pe toţi, O femeie poate îi cochetă atâta timp cât nu se îndrăgosteşte.

— Pesemne că a fost măritată, îi spusei lui Rastignac, ori vândută vreunui babalâc, şi amintirea nopţii ei de nuntă o face să se dezguste de dragoste.

Mă întorsei pe jos din cartierul Saint-Honoré, unde locuieşte Fedora. Între casa ei şi strada Cordierilor se află aproape tot Parisul; totuşi, drumul mi se păru scurt, deşi era frig. Să o cuceresc pe Fedora în plină iarnă, şi încă o iarnă aspră, când n-aveam nici treizeci de franci în stăpânirea mea, când distanţa ce ne despărţea era atât de mare! Numai un tânăr sărac ştie cu adevărat cât costă o pasiune, cu banii cheltuiţi pe trăsuri, pe mănuşi, pe haine, pe cămăşi etc. Dacă o iubire rămâne prea mult timp platonică, ea te ruinează. În adevăr, când există atâţia Lauzuni[173] studenţi la drept, cărora le este peste putinţă să se apropie de o pasiune care locuieşte la etajul întâi[174], cum aş îi putut eu, slab, plăpând, îmbrăcat sărăcăcios, palid şi scofâlcit ca un artist în convalescenţă după terminarea unei lucrări, cum aş fi putut să lupt eu cu nişte tineri puşi la punct, spilcuiţi, eleganţi, fercheşi, bogaţi, înarmaţi cu cabriolete[175] şi înveşmântaţi cu obrăznicie?

— Dar ce-mi păsa! Fedora sau moartea! Strigai la cotitura unui pod. Fedora, înseamnă averea!

Frumosul salonaş gotic şi salonul Ludovic al XIV-lea îmi apărură deodată înaintea ochilor, revăzui pe contesă în rochia ei albă, cu mânecile largi, graţioase, şi mersul ei seducător, şi corsajul plin de ispite. Când ajunsei în mansarda mea sărăcăcioasă, friguroasă, răvăşită ca peruca unui naturalist, imaginile luxului Fedorei mă urmăreau încă. Contrastul acesta era un sfetnic rău; pesemne că aşa se urzesc crimele. Îmi blestemai atunci, tremurând de mânie, sărăcia decentă şi cinstită, mansarda mea fecundă, în care se zămisliseră atâtea cugetări. Cerui socoteală lui Dumnezeu, dracului, stării sociale, tatălui meu, universului întreg, pentru soarta, pentru nenorocirea mea; mă culcai flămând, rostind blesteme demne de luat în râs, dar hotărât s-o cuceresc pe Fedora. Inima acestei femei era un ultim bilet de loterie ce putea să-mi aducă avere.

Te scutesc de primele mele vizite la Fedora, ca să ajung mai repede la dramă. Căutând să mă adresez fără încetare sufletului acestei femei, încercai să-i câştig raţiunea, să-i atrag de partea mea vanitatea Ca să fiu sigur că mă va iubi, îi ofeream mii de prilejuri să se iubească şi mai mult pe ea însăşi; niciodată n-o lăsam într-o stare ele indiferentă: femeile vor emoţii cu orice preţ! Le dădui din belşug. Mai degrabă aş fi înfuriat-o, decât s-o văd nepăsătoare faţă de mine. Dacă la început, stăpânit de o voinţă neclintită şi de dorinţa de a mă face iubit, căpătai un oarecare ascendent asupra ei, curând însă patima mea crescu, nu mai putui să fiu stăpân pe mine însumi, căzui în sinceritate, mă pierdui şi devenii îndrăgostit ca un nebun. Nu ştiu prea bine ce se cheamă, în poezie sau în conversaţie, iubire; dar sentimentul care se dezvoltă deodată în dubla mea personalitate nu l-am găsit descris nicăieri, nici în frazele retorice şi meşteşugite ale lui Jean-Jacques Rousseau, a cărui locuinţă o ocupam poate atunci, nici în concepţiile reci ale celor două secole literare ale noastre[176], nici în

pictura Italiei. Priveliştea lacului Brienne[177], câteva arii de Rossini, Madona lui Murillo, care se află în posesia mareşalului Soult, scrisorile doamnei Lescombat, unele vorbe de duh împrăştiate prin culegerile, de anecdote, dar mai cu seamă rugăciunile celor căzuţi în extaz şi anumite crâmpeie din istorioarele noastre populare, au fost singurele care au putut să mă înalţe în sferele divine ale primei mele iubiri. Nici un grai omenesc, nici o tălmăcire a gândirii, exprimată prin culori, prin marmură, prin cuvinte sau prin sunete, n-ar putea reda tăria, sinceritatea, perfecţiunea, spontaneitatea cu care apare dragostea în sufletul nostru! Da, cine spune artă, spune minciună. Iubirea trece prin nesfârşit de multe transformări, înainte de a se amesteca pentru totdeauna cu viaţa noastră şi de a o pecetlui pentru veci cu para flăcării ei. Secretul acestei infuzii ce se petrece pe nesimţite scapă analizei artistului. Adevărata pasiune se exprimă prin ţipete, prin suspine plicticoase, pentru un om rece. Trebuie să iubeşti cu adevărat ca să înţelegi urletele lui Lovelace, citind Clarisse Harlowe[178]. Iubirea e un pârăiaş naiv, pornit din pătucul lui de pietriş şi de flori şi care, făcându-se râu, apoi fluviu îşi schimbă firea şi înfăţişarea la fiecare val, până când se aruncă într-un ocean nemărginit, în care minţile înguste văd monotonie, dar unde sufletele mari se pierd în nesfârşite contemplări. Cum să îndrăzneşti a descrie acele învolburări vremelnice ale sentimentelor, acele nimicuri care au atâta preţ, acele cuvinte al căror accent seacă toate comorile graiului, acele priviri mai grăitoare decât cele mai frumoase poeme? În fiecare din acele scene mistice în cursul cărora ne îndrăgostim, fără să ne dăm seama, de o femeie, se deschide o prăpastie în stare să înghită toată poezia sufletului omenesc.

Ah, cum am putea, oare, să redăm prin comentarii viile şi tainicele frământări ale sufletului, când abia găsim destule cuvinte ca să descriem tainele vădite ale frumuseţii? Ce lucruri fascinante! Câte ceasuri n-am stat pierdut într-un

extaz de negrăit, nefăcând altceva decât s-o privesc! Eram fericit, dar de ce? Nu ştiu. În astfel de clipe, dacă pe chipul ei se revărsa un şuvoi de lumină, se producea într-însul nu ştiu ce fenomen ce-i dădea o înfăţişare strălucitoare; puful abia vizibil ce-i aurea pielea delicată şi subţire îi împodobea uşor trăsăturile feţei cu o graţie asemănătoare cu a liniilor zării când tremură în depărtare topindu-se în razele soarelui. Se părea că ziua o mângâie contopindu-se cu ea, sau că de pe chipu-i strălucitor se răsfrângea o lumină mai vie ca lumina însăşi; iar dacă o umbră trecea peste dulcele ei chip; îl învăluia într-o culoare care-i dădea alte expresii, schimbându-i nuanţele. Adesea, părea că un gând i se zugrăveşte pe fruntea de marmură; atunci privirea i se învăpăia, pleoapele i se zbăteau, trăsăturile îi tremurau, tulburate de un zâmbet; mărgeanul expresiv al buzelor se însufleţea, se desfăcea, apoi se închidea; în fine nu ştiu ce reflex al părului îi arunca umbre negre peste tâmplele strălucitoare: oricare din aceste mişcări însemna un cuvânt, o frază rostită de ea. Fiecare nuanţă a frumuseţii ei prilejuia noi desfătări ochilor mei, dezvăluia gingăşii necunoscute inimii mele. Mă străduiam să-i descifrez un sentiment, o speranţă în schimbările feţei. Aceste discursuri mute porneau din sufletul ei şi se pierdeau într-al meu, ca sunetul într-un ecou, şi mă copleşeau de bucurii fugare, dar lăsându-mi impresii adânci. Vocea ei îmi producea un delir pe care abia îl puteam stăpâni. La fel ca nu mai ştiu care prinţ din Lorena, aş fi putut să ţin un cărbune aprins în palmă atât timp cât ea şi-ar fi plimbat degetele-i mângâietoare prin părul meu. Nu mai era o admiraţie, o dorinţă, ci o vrajă, o fatalitate. Deseori, întors în mansarda mea, o vedeam ca prin ceată pe Fedora la ea acasă, şi-i împărtăşeam viaţa; dacă ea suferea, sufeream şi eu, şi a doua zi îi spuneam: „Ai suferit!”

De câte ori, chemată de puterea extazului meu, nu mi-a apărut în puterea nopţii! Uneori, ţâşnind ca o lumină, îmi smulgea condeiul din mână, speria ştiinţa şi studiul, care se

retrăgeau întristate, şi mă silea s-o admir, reluând atitudinea plină de farmec în care o văzusem cu câteva ceasuri mai înainte. Alteori, o întâmpinam eu însumi în lumea închipuirilor şi o salutam ca pe o speranţă, rugând-o să mă lase doar să-i ascult vocea argintie; pentru ca pe urmă să mă trezesc din somn plângând.

Într-o zi, după ce-mi făgăduise să meargă cu mine la teatru, refuză deodată fără motiv să mai iasă, şi mă rugă să o las singură. Deznădăjduit de o împotrivire ce mă costa o zi de lucru – şi, să o spun? Ultimul meu ban – mă dusei acolo unde ar fi trebuit să fie ea, voind să văd piesa pe care dorise s-o vadă ea. Abia mă aşezasem când simţii ceva ca un trăsnet săgetându-mi inima. O voce îmi şopti; „E aici!” întorsei capul şi zării pe contesă ascunsă în umbră în fundul lojii sale de la rangul întâi. Privirea nu-mi şovăi deloc, ochii-mi o găsiră din prima clipă cu o precizie miraculoasă, sufletul mi se avântă spre ea aşa cum o gâză zboară spre floare. Prin ce minune simţurile îmi fuseseră înştiinţate? Sunt unele tresăriri lăuntrice care pot mira pe oamenii superficiali, deşi aceste efecte ale naturii noastre interioare sunt tot atât de simple ca şi fenomenele obişnuite ale viziunii noastre exterioare; aşa că nu fui surprins, ci indignat. Cercetările mele asupra puterii morale, atât de puţin cunoscută, serveau, dacă nu la altceva, dar măcar să mă facă să întâlnesc în iubirea mea câteva confirmări vii ale sistemului meu. Îmbinarea aceasta dintre savant şi îndrăgostit, dintre o veritabilă idolatrie şi o iubire ştiinţifică, avea în ea ceva ciudat. Ştiinţa se arăta adesea mulţumită de ceea ce despera pe îndrăgostit şi, tocmai când credea că triumfă, îndrăgostitul gonea departe de el ştiinţa, simţindu-se fericit. Fedora mă văzu şi deveni serioasă; o stingheream. În prima pauză, mă dusei să-i fac o vizită. Era singură, rămăsei în loja ei. Cu toate că nu ne vorbiserăm niciodată de dragoste, simţeam că va trebui să avem o explicaţie. Nu-i spusesem încă taina mea şi totuşi era între noi un fel de înţelegere: ea îmi împărtăşea totdeauna

planurile ei de petreceri şi mă întreba în ajun, cu un fel de îngrijorare prietenească, dacă voi veni a doua zi; mă consulta cu o privire când spunea o vorbă de duh, ca şi cum ar fi vrut să-mi placă numai mie; dacă mă îmbufnam, începea să mă mângâie; dacă făcea ea pe supărata, aveam oarecum dreptul de a-i cere socoteală; dacă mă făceam vinovat de vreo greşeală, ea se lăsa rugată mult până să mă ierte. Aceste toane, ce începuseră să ne placă, erau pline de dragoste. Ea punea în ele atâta graţie şi cochetărie, iar eu, Fa rându-mi, găseam atâta fericire! În momentul acela, însă, intimitatea noastră era cu totul ruptă şi stăteam unul în faţa altuia ca doi străini. Contesa era de gheaţă; eu mă temeam de o nenorocire.

— Ai să mă însoţeşti, îmi zise ea la sfârşitul piesei.

Vremea se schimbase pe neaşteptate. Când ieşirăm, cădea o ninsoare amestecată cu ploaie. Trăsura Fedorei nu putu să pătrundă până la uşa teatrului. Văzând o femeie elegantă silită să traverseze strada, un comisionar îşi întinse umbrela deasupra capetelor noastre şi, după ce ne urcarăm, aşteptă să fie plătit pentru serviciul său. N-aveam nici un ban, în clipa aceea mi-aş fi dat zece ani din viaţă pentru zece centime. Tot ceea ce înseamnă a fi un bărbat, dimpreună cu miile lui de vanităţi, se prăbuşi în mine deodată sub o durere infernală. Cuvintele: „N-am mărunţiş, dragul meu!” fură rostite pe un ton aspru ce părea pornit din iubirea mea îndurerată, rostite de mine, fratele acestui om, de mine care cunoşteam aşa de bine nenorocirea, de mine, cel care zvârlisem odinioară şapte sute de mii de franci cu atâta uşurinţă. Lacheul împinse în lături pe comisionar, şi caii spintecară aerul. În drumul spre casă, Fedora, distrată, sau căutând să pară preocupată, răspundea doar prin monosilabe dispreţuitoare la întrebările mele. Mă hotărâi să tac. Fu un moment penibil. Ajunşi acasă la ea, ne aşezarăm în faţa căminului. Când valetul se retrase, după ce aţâţase focul, contesa se întoarse spre mine cu un aer greu de definit şi îmi zise cu un fel de solemnitate:

— De când m-am întors în Franţa, averea mea a ispitit pe mai mulţi tineri; mi s-au făcut declaraţii de dragoste ce mi-ar fi putut măguli mândria; am cunoscut bărbaţi ale căror sentimente erau atât de sincere şi adânci, încât m-ar fi luat în căsătorie chiar dacă n-ar fi găsit în mine decât o fată săracă, aşa cum eram odată, în fine, află, domnule de Valentin, ca mi-au fost oferite noi titluri şi noi bogăţii; dar, ia de asemeni, aminte că n-am vrut să-i mai văd niciodată pe cei care au avut proasta inspiraţie de a-mi vorbi despre dragoste. Dacă afecţiunea mea pentru dumneata ar fi uşuratică, nu ţi-aş da un avertisment în care intră mai multă prietenie decât orgoliu. O femeie se expune la un fel de înjosire când, bănuindu-se iubită, se împotriveşte în faţa unui sentiment totdeauna măgulitor. Cunosc scenele Arsinoei, Aramintei[179], astfel că sunt familiarizată cu răspunsurile ce le-aş putea auzi în asemenea împrejurare; sper însă că astăzi nu voi fi judecată greşit de un om superior fiindcă i-am arătat în mod deschis sufletul meu.

Se exprima cu sângele rece al unui avocat sau al unui notar explicând clienţilor lui dedesubturile unui proces sau articolele unui contract. Timbrul limpede şi cuceritor al vocii ei nu trăda nici cea mai mică emoţie; numai chipul şi ţinuta, totdeauna nobile şi cuviincioase, îmi părură a avea o răceală, o rezervă de diplomat. Fără îndoială, se gândise bine înainte de a vorbi şi pregătise îndelung desfăşurarea acelei scene. O! Scumpul meu prieten, când unele femei găsesc plăcere în a ne sfâşia inima, când îşi pun în gând să înfigă un pumnal în ea şi să-l răsucească în rană, acele femei sunt adorabile, ele iubesc sau vor să fie iubite! Într-o bună zi ele ne vor răsplăti toate durerile, aşa cum Dumnezeu ne va răsplăti, se zice, faptele bune; ele ne vor întoarce însutit în plăcere, chinul a cărui violentă ştiu să o aprecieze; însăşi răutatea lor nu e oare plină de iubire? A fi torturat însă de o femeie, care te ucide cu indiferentă, nu-i oare un supliciu îngrozitor? În clipa aceea, Fedora călca, fără să ştie, peste toate speranţele mele, îmi zdrobea viaţa

şi-mi distrugea viitorul cu recea nepăsare şi nevinovata cruzime a unui copil care, din curiozitate, smulge aripile unui fluture.

— Mai târziu, a adăugat Fedora, vei recunoaşte, sper, tăria afecţiunii pe care o păstrez prietenilor mei. Faţă de ei, mă vei găsi totdeauna bună şi devotată. Aş putea să le dau viaţa, dar m-ai dispreţui dacă le-aş îngădui iubirea, fără să o împărtăşesc. Mă opresc. Eşti singurul, bărbat căruia i-am spus până acum aceste ultime cuvinte.

La început îmi pierise glasul şi abia putui stăpâni uraganul ce clocotea în mine; dar îmi înăbuşii repede durerea în fundul sufletului şi începui să zâmbesc:

— Dacă v-aş spune că vă iubesc, îi răspunsei, m-aţi izgoni; dacă m-aş învinovăţi de indiferentă, m-aţi pedepsi. Preoţii, magistraţii şi femeile nu-şi leapădă niciodată de-a-ntregul haina. Dar cum tăcerea nu indică nimic, îngăduiţi-mi, doamnă, să tac. Ca să-mi daţi avertismente atât de frăţeşti, înseamnă că vă e teamă să nu mă pierdeţi, şi gândul acesta mi-ar putea măguli orgoliul. Dar să lăsăm deoparte personalitatea. Sunteţi poate singura femeie cu care pot să discut, ca filosof, o hotărâre atât de contrară legilor naturii. În comparaţie cu celelalte semene ale dumneavoastră, sunteţi un fenomen. Ei bine, să căutăm împreună, în mod cinstit, cauza acestei anomalii psihologice.

Să existe oare cumva în dumneavoastră, ca la multe femei încântate de ele însele, îndrăgostite de frumuseţea lor, un sentiment de egoism rafinat care vă face să priviţi cu groază ideea de a aparţine unui bărbat, de a renunţa la voinţa dumneavoastră şi de a vă supune unei autorităţi convenţionale ce vă jigneşte? În cazul acesta, mi-aţi părea de o mie de ori mai frumoasă! Aţi fost, oare, pentru o primă şi singură dată, dispreţuită în dragoste? Sau preţul pe care-l atribuiţi taliei dumneavoastră elegante şi minunatului dumneavoastră bust vă face să vă temeţi de sluţirile maternităţii şi, din această pricină tainică, renunţaţi de a fi iubită cu adevărat? Aveţi vreo meteahnă care vă obligă să

rămâneţi castă fără voia dumneavoastră? Nu vă supăraţi, discut numai, cercetez, sunt la o mie de leghe de iubire. Natura, care zămisleşte orbi din naştere, poate tot atât de bine să creeze şi femei surde, mute sau oarbe în dragoste. Credeţi-mă, sunteţi un subiect preţios pentru observaţiile medicale! Nici nu vă daţi seama cât de mult preţuiţi. S-ar putea să aveţi un dezgust foarte îndreptăţit faţă de bărbaţi; vă aprob, toţi îmi par urâţi şi odioşi. Şi aveţi dreptate – adăugai, simţind că mă înăbuş – trebuie să ne dispreţuiţi; nu există nici un bărbat care să fie vrednic de dumneavoastră!

Nu-ţi voi spune toate frazele sarcastice pe care i le-am înşirat, râzând. Ei bine, cuvântul cel mai muşcător, ironia cea mai ascuţită, nu-i smulseră nici o tresărire, nici un gest de ciudă. Mă asculta păstrând pe buze şi în ochi surâsul ei obişnuit, surâsul acela pe care-l punea ca un veşmânt, mereu acelaşi, şi pentru prieteni, şi pentru simple cunoştinţe, şi pentru străini.

— Nu-s eu prea bună că mă las disecată astfel? Zise ea, prinzând un moment când o priveam în tăcere. După cum vezi, continuă râzând, în prietenie n-am susceptibilităţi prosteşti. Alte femei ţi-ar pedepsi obrăznicia, trântindu-ţi uşa în nas.

— Mă puteţi izgoni de aici, fără obligaţia de a vă justifica asprimea.

Spunând aceasta, mă simţeam în stare s-o ucid, dacă m-ar fi dat afară.

— Eşti nebun, rosti ea, zâmbind.

— V-aţi gândit vreodată, reluai eu, la urmările unei iubiri pătimaşe? Mulţi bărbaţi, la desperare, şi-au ucis iubitele.

— Mai bine moartă decât nenorocită, răspunse ea cu răceală. Un bărbat atât de pasionat, desigur că-şi va părăsi într-o zi soţia şi o va lăsa în mizerie, după ce-i va fi tocat averea.

Această aritmetică mă ului. Văzui limpede prăpastia dintre mine şi femeia asta. Nu ne-am putut înţelege niciodată.

— Adio, îi spusei eu rece.

— Adio, răspunse ea, înclinând capul prieteneşte. Pe mâine.

O privii o clipă, săgetând-o cu toată iubirea la care renunţasem. Stătea în picioare şi-mi arunca surâsul ei obişnuit, nesuferitul surâs al unei statui de marmură, părând că exprimă dragostea, însă rece. Ai să înţelegi oare, scumpul meu prieten, toate chinurile ce mă asaltară în drumul spre casă prin ploaie şi zăpadă, mergând pe gheţuşul cheiului mai bine de o leghe, după ce pierdusem totul? O, ce bine ar fi să ştiu că nu se gândea deloc la sărăcia mea şi mă credea bogat, ca şi ea, legănându-mă uşor într-o trăsură! Câte prăbuşiri şi decepţii! Nu mai era vorba de bani, ci de toate bogăţiile sufletului meu. Mergeam la întâmplare, repetând în gând frazele acestei strană conversaţii; mă încâlceam aşa de rău în comentarii, încât sfârşeam prin a mă îndoi până şi de valoarea nominală a cuvintelor şi a ideilor! Şi o iubeam încă, o iubeam pe această femeie rece, a cărei inimă voia să fie cucerită în orice moment şi care, uitând de fiecare dată făgăduielile din ajun, se arăta a doua zi ca o iubită nouă.

Cotind pe lângă zidurile Institutului, simţii că mă cuprinde un tremur. Îmi adusei abia atunci aminte că eram nemâncat. N-aveam nici o lăscaie. Şi, culmea nenorocirii, ploaia îmi deforma pălăria. Cum puteam să mai însoţesc de acum înainte o femeie elegantă şi să mă prezint într-un salon, fără o pălărie ca lumea! Mulţumită unor îngrijiri extreme şi blestemând moda neghioabă şi prostească ce ne obligă să arătăm căptuşeala pălăriilor ţinându-le necontenit în mână, o păstrasem până atunci pe a mea într-o stare îndoielnică. Fără a fi prea nouă ca să bată la ochi, nici prea uzată ca să pară o vechitură, nici prea roasă, nici prea mătăsoasă, putea să treacă drept pălăria unui om îngrijit: dar acum existenţa ei artificială era pe cale să-şi dea duhul; era rănită, turtită, pleoştită, ca o adevărată zdreanţă, ca o demnă reprezentantă a stăpânului ei. Din pricină că n-

aveam un franc şi jumătate, îmi pierdusem şi această eleganţă meşteşugită. Ah! Dar câte sacrificii nu făcusem pentru Fedora, în decurs de trei luni, fără ca ea să ştie! Adesea sacrificasem banii de pâine pe o săptămână, pentru a mă duce s-o văd o singură clipă. Că-mi lăsasem baltă lucrul şi că răbdam de foame, asta nu era nimic! Dar să străbaţi străzile Parisului, ferindu-te de a fi stropit, a goni ca să nu te apuce ploaia, să ajungi la ea tot atât de bine pus la punct ca şi înfumuraţii aceia care o înconjurau, ah! Pentru un poet îndrăgostit şi distrat, o astfel de grijă presupunea greutăţi nenumărate. Fericirea, iubirea mea, atârnau de un strop de noroi pe singura-mi vestă albă. Dacă mă stropeam, sau dacă mă uda puţin ploaia, eram nevoit să renunţ de a o mai vedea!

Şi să nu ai nici douăzeci şi daci de centime spre a-ţi curăţa la un văcsuitor cea mai uşoară pată de noroi de pe gheată! Iubirea mea crescuse şi mai mult prin aceste mici chinuiri necunoscute de alţii, dar imense pentru un om ce se leagă de orice. Oamenii nevoiaşi fac jertfe de care nu le e îngăduit să vorbească în faţa femeilor oare trăiesc în lux şi eleganţă; ele văd lumea printr-o prismă ce înfăşoară bărbaţii şi lucrurile în aur. Optimiste din egoism, crude din etichetă, femeile acestea nu se mai obosesc să cugete, mulţumindu-se să petreacă, şi îşi absolvă nepăsarea Faţă de nenorociri prin cufundarea în plăceri. Pentru ele, o băncuţă nu face niciodată cât un milion, ci milionul li se pare o băncuţă. Dacă dragostea trebuie să-şi susţină cauza prin sacrificii mari, nu-i mai puţin adevărat că tot ca trebuie să le învăluiască uşor într-un văl, să le îngroape în tăcere; numai că, risipindu-şi averea şi viaţa, jertfindu-se, bogaţii profită în schimb de prejudecăţile din lumea bună care dau totdeauna o anumită strălucire nesocotinţelor lor sentimentale; pentru ei, tăcerea vorbeşte şi vălul e o graţie, în timp ce cumplita mea sărăcie mă osândea la suferinţe îngrozitoare, fără a-mi fi măcar îngăduit să spun; „Iubesc!” sau „Mori” Dar la urma urmei, este asta un sacrificiu? Nu eram oare răsplătit din

belşug prin plăcerea pe care o încercam jertfind totul pentru ea? Contesa făcea ca cele mai neînsemnate întâmplări din viaţa mea să capete o valoare extraordinară, să fie învestite cu desfătări neasemuite. Nepăsător altădată în ceea ce priveşte aspectul îmbrăcămintei, îmi respectam acum haina ca pe un alt eu. Între a primi o rană şi a mi se desprinde un fir de la frac, n-aş fi stat în cumpănă să aleg! Cred, dar, că simţi situaţia mea, şi înţelegi furia, nebunia crescândă, care mă mistuiau în timpul drumului spre casă şi pe care mersul pe jos le agrava probabil şi mai mult! Încercam un fel de bucurie infernală de a mă vedea în culmea nenorocirii. Căutam să văd semnul unei prevestiri norocoase în această ultimă criză: dar o nenorocire nu vine niciodată singură. Uşa hotelului meu era între deschisă. Prin ferestruicile în formă de inimă, tăiate în obloane, zării o lumină ce se revărsa în stradă. Pauline şi mama ei stăteau de vorbă, aşteptându-mă. Auzii rostindu-se numele meu. Ascultai.

— Raphaël e mult mai bine decât studentul de la numărul şapte, spunea Pauline. Are un păr blond atât de frumos! Nu simţi în glasul lui ceva, nu ştiu ce anume, dar ceva care-ţi tulbură inima? Şi pe urmă, măcar că pare puţin cam mândru, e aşa de bun, are maniere aşa de distinse! O, e cu adevărat foarte bine! Sunt sigură că femeile trebuie să fie nebune după el!

— Vorbeşti despre el ca şi cum l-ai iubi, observă doamna Gaudin.

— O, îl iubesc ca pe un frate, răspunse ea râzând. Aş fi o urâcioasă dacă nu i-aş păstra prietenie. Nu m-a învăţat el muzica, desenul, gramatica, mă rog, tot ceea ce ştiu acum? Tu nu prea iei în seamă progresele mele, mămico, dar eu învăţ atât de mult că peste câtva timp voi fi destul de pregătită ca să dau lecţii, şi atunci vom putea ţine o servitoare.

Mă retrăsei încetişor, apoi, după ce făcui puţin zgomot, intrai în sală ca să-mi iau lampa, pe care Pauline veni s-o

aprindă. Biata copilă aruncase un balsam alinător peste rănile mele. Naivul ei elogiu la adresa mea avu darul de a mă încuraja. Aveam nevoie să cred în mine însumi şi să aud o judecată imparţială asupra adevăratei valori a calităţilor mele. Speranţele-mi, astfel înviorate, se răsfrângeau, poate la urmă, asupra lucrurilor pe oare le vedeam. Poate că până atunci nu privisem cu destulă luare aminte scena ce mi se oferea atât de des în faţa ochilor, a celor două femei în mijlocul sălii; atunci, însă, admirai în toată realitatea lui foarte plăcutul tablou ai acestui interior modest, înfăţişat cu atâta naivitate de pictorii flamanzi în operele lor. Mama, stând lângă o vatră aproape stinsă, împletea la ciorapi şi lăsa să-i fluture pe buze un surâs blând. Pauline picta paravane; culorile şi pensulele, întinse pe o măsuţă, vorbeau ochilor prin efectele lor drăgălaşe; dar, când se ridică de la locul ei şi veni să-mi aprindă lampa, toată lumina se revărsă asupra chipului alb; trebuia să fi fost robit de u pasiune prea aprigă spre a nu-i admira mâinile transparente şi trandafirii, frumuseţea capului şi atitudinea-i feciorelnică!

Noaptea şi tăcerea din jur întregeau cu farmecul Iar veghea aceea harnică, interiorul acela liniştit. Truda aceea continuă şi dusă cu atâta voie bună arăta o resemnare religioasă, plină de sentimente alese. Era acolo, între lucruri şi persoane, o armonie pe care n-aş putea-o defini. La Fedora, luxul era sec, el trezea în mine gânduri urâte, pe când sărăcia aceasta umilă, bunătatea asta firească, îmi răcoreau sufletul. Probabil ca prezenţa luxului mă umilea; lângă cele două femei, în mijlocul sălii aceleia întunecoase, unde viaţa, simplificată, părea a se refugia în emoţiile sufletului, mă împăcăm poate cu mine însumi, având prilejul să-mi manifest acea putere protectoare la care ţine atât de mult orice bărbat. Când fui aproape de Pauline, ea îmi aruncă o privire aproape ca de mamă şi strigă, cu mâinile tremurătoare, punând iute lampa jos:

— Doamne, ce palid eşti! Vai, e ud tot! Mama o să te usuce. Apoi, după o mică pauză adăugă: Domnule Raphaël, ştiu că-ţi place laptele: astă-seară am avut smântână, uite, vrei să guşti?

Sări ca o pisicuţă luând o cană de porţelan plină de lapte şi mi-o aduse aşa de repede, mi-o puse sub nas într-un chip aşa de drăguţ, că nu ştiam ce să fac.

— Vrei să mă refuzi? Făcu ea cu o voce schimbată.

Amândoi ne înţelegeam mândria: Pauline părea că suferă din pricina sărăciei ei şi că pe mine mă învinuieşte de trufie. Mă înduioşai. Smântână era desigur prânzul ei de a doua zi; o primii totuşi. Biata fată încercă să-şi ascundă bucuria, dar licărirea din ochi o trăda.

— Chiar aveam nevoie, îi spusei, aşezându-mă pe scaun. (O expresie de îngrijorare îi umbri fruntea.) Ţi-aduci aminte, Pauline, de pasajul acela în care Bossuet ne vorbeşte despre Dumnezeu spunând că el răsplăteşte un pahar de apă mai bucuros decât o victorie?

— Da, răspunse ea.

Şi pieptul i se zbătea ca pieptul unei pitulici, ţinută în mână de un copil.

— Ei bine, fiindcă în curând ne vom despărţi, adăugai cu o voce tremurătoare, lasă-mă să-ţi arăt recunoştinţa pentru îngrijirile pe care, dumneata şi mama dumitale, le-aţi avut faţă de mine.

— O, să lăsăm socotelile astea, zise ea râzând.

Râsul ei ascundea o emoţie ce mă îndureră.

— Pianul meu, continuai eu ca şi cum nu i-aş fi auzit ultimele vorbe, este una dintre piesele cele mai bune ale lui Ecard[180]: ţi-l dăruiesc. Primeşte-l fără nici o rezervă, şi aşa, n-aş putea să-l iau cu mine în călătoria pe care am de gând s-o fac.

Lămurite, probabil, de accentul melancolic al vorbelor inele, cele două femei părură a mă fi înţeles şi se uitară la mine cu o curiozitate amestecată cu groază. Iubirea pe care o căutam în mijlocul regiunilor îngheţate din lumea mare,

iat-o, aşadar, aici, sinceră, fără lux, dar mângâietoare şi, poate, durabilă.

— Nu e nevoie să-ţi faci atâtea griji, îmi spuse mama. Rămâi aici, adăugă ea, soţul meu se află în drum spre casă. Astă-seară am citit Evanghelia sfântului Ioan, în timp ce Pauline ţinea atârnată între degete cheia noastră legată de biblie, şi cheia s-a răsucit. Această prevestire arată că Gaudin e sănătos şi-i merge bine. Pauline a mai încercat o dată, pentru dumneata şi pentru tânărul de la numărul şapte, dar cheia nu s-a răsucit decât pentru dumneata. O să fim cu toţii bogaţi, Gaudin are să se întoarcă milionar: l-am văzut în vis pe o corabie plină de şerpi; din fericire, apa era tulbure, ceea ce înseamnă aur şi pietre preţioase.

Vorbele acestea prieteneşti şi deşarte, asemănătoare cântecelor îngânate de o mamă care alină rănile copilului ei, îmi redară un fel de linişte. Din tonul şi din privirea bunei femei se desprindea acea blajină simpatie care nu curmă mâhnirea, dac o domoleşte, o leagănă şt o uşurează. Mai pătrunzătoare decât mama ei, Pauline mă cerceta cu multă nelinişte; ochii ei inteligenţi păreau a-mi ghici atât viaţa, cât şi viitorul. Mulţumii mamei şi fiicei cu o înclinare a capului, apoi fugii de lângă ele, de teamă să nu mă înduioşez.

Ajuns sus, în podul meu, mă culcai în prada nenorocirii mele. Imaginaţia mea fatală îmi schiţa mii de planuri fără temei şi îmi dicta nişte hotărâri imposibile. Când un om răscoleşte prin cenuşa averii lui, el tot mai găseşte acolo un anumit sprijin; eu însă mă aflam în neant. Ah, dragul meu, dăm prea uşor vina pe sărăcie. Să fim mai indulgenţi faţă de urmările celui mai activ dintre toate dizolvantele sociale. Acolo unde stăpâneşte sărăcia, nu mai există nici ruşine, nici crime, nici virtuţi, nici spirit. În momentele acelea eram cu mintea pustiită, fără nici o putere, ca o fetiţă căzută în genunchi în faţa unui tigru. Un om fără pasiune şi fără bani rămâne stăpân pe propria sa persoană; dar când un sărac lipit pământului iubeşte, el nu-şi mai aparţine sieşi, prin

urmare nu se mai poate nici măcar omorî. Iubirea ne înzestrează cu un fel de religie bună pentru uzul propriu, prin care respectăm în noi înşine o altă viaţă; dar ea devine atunci cea mai îngrozitoare dintre suferinţe, suferinţa străbătută de o speranţă, o speranţă care te face să accepţi orice torturi. Am adormit cu gândul de a mă duce a doua zi să-i împărtăşesc lui Rastignac ciudata hotărâre a Fedorei.

— Aha, aha! Mă întâmpină Rastignac, văzându-mă intrând la el la nouă dimineaţa, ştiu ce te aduce, Fedora te-a dat probabil afară. Anumite suflete bune, geloase de succesul tău la contesă, au zvonit că te căsătoreşti cu ea. Numai Dumnezeu ştie câte năzbâtii ţi-au atribuit şi cu câte calomnii te-au blagoslovit rivalii tăi!

— Ah, acum înţeleg totul! Strigai eu.

Mi-am adus aminte de toate obrăzniciile mele şi mi-am dat seama cât de sublimă fusese contesa. După părerea mea. Eram un mişel care nu suferise încă destul de mult, iar în îngăduinţa ei nu vedeam acum decât mila răbdătoare a iubirii.

— Să n-o luăm aşa repede, îmi spune prudentul gascon. Fedora e înzestrată, cu acea putere de pătrundere proprie femeilor profund egoiste, şi s-ar putea să te fi judecat într-un moment când tu nu vedeai în ea decât averea şi luxul; în pofida dibăciei tale, poate că ţi-a citit până în fundul sufletului. E destul de prefăcută pentru a nu ierta nici o prefăcătorie. Mă tem, adăugă el, că te-am îndrumat pe o cale greşită. Cu toată fineţea spiritului şi a manierelor ei, făptura aceasta mi se pare că vrea să fie impunătoare ca ţoale femeile care nu simt plăcerea decât prin cap. Pentru ea, fericirea stă întreagă în bunăstarea vieţii, în desfătările sociale; la ea, sentimentul e un mijloc, e în stare să te nenorocească şi să facă din tine primul ei servitor.

Rastignac vorbea unui surd. Îl întrerupsei, arătându-i cu o falsă voioşie situaţia mea bănească.

— Ieri seară, îmi răspunse el, un ghinion teribil mi-a suflat toţi banii de care puteam dispune. Fără nenorocul ăsta

păcătos, mi-aş îi împărţit bucuros punga cu tine. Dar hai să prânzim la restaurant, poate că stridiile ne vor da un sfat bun.

Se îmbrăcă, puse să se înhame caii la cabrioletă, apoi, ca şi cum am fi: fost doi milionari, intrarăm la „Café de Paris” cu înfumurarea unor speculatori îndrăzneţi ce trăiesc din capitaluri închipuite. Îndrăcitul de gascon mă uimea cu purtările lui nestingherite şi cu netulburata-i încredere în sine. Pe când ne luam cafeaua, după ce terminasem o masă foarte gustoasă şi cât se poate de bine combinată, Rastignac, care distribuia saluturi la o mulţime de tineri deopotrivă de recomandabili prin graţia persoanei lor ca şi prin eleganţa vestimentară, îmi spuse, văzând pe unul dintre aceşti dandy[181] intrând pe uşă:

— Uite-ţi omul.

Şi făcu semn spre un gentilom cu lavalieră mare, care părea a căuta o masă pe placul său, chemându-l să vină ca să-i vorbească.

— Şmecherul acesta, îmi şopti Rastignac la ureche, e decorat fiindcă a publicat lucrări pe care nici nu le înţelege: e chimist, istoric, romancier, publicist; încasează sferturile, treimile, jumătăţile de la nu ştiu câte piese de teatru şi e tot atât de ignorant ca măgăreaţa lui don Miguel. Nu-i un om, e un nume, o etichetă cunoscută de public. De aceea se va feri totdeauna să păşească în acele birouri deasupra cărora se află inscripţia: „Aici poţi să scrii singur.” E atât de şiret, că ar putea trage pe sfoară un congres întreg. În două cuvinte, e o corcitură morală, nici prea cinstit, nici cu totul potlogar. Dar, sst! S-a bătut deja în duel; lumea nu cere mai mult şi spune despre el: „E un om onorabil”.

— Ei, excelentul meu prieten, onorabilul meu prieten, ce mai face Înţelepciunea Voastră? I se adresă Rastignac în clipa când necunoscutul se aşează la o masă vecină.

— Ia, aşa şi aşa. Sunt copleşit de muncă. Mi-au căzut în mână nişte materiale din care aş putea întocmi cele mai curioase memorii istorice, dar nu ştiu cui să le atribui. Asta

mă chinuie cumplit; şi totul trebuie făcut în grabă, cât timp memoriile mai sunt încă la modă.

— E vorba de niscaiva memorii contemporane, sau vechi? Despre viaţa de la curte? Sau despre ce?

— Despre afacerea Colierului[182].

— Să nu zici că-i o minune?! Făcu Rastignac râzând către mine.

Apoi, întorcându-se spre speculator:

— Domnul de Valentin, reluă el, arătându-mă, e unul dintre prietenii mei, pe care ţi-l prezint ca pe una dintre viitoarele noastre celebrităţi literare. A avut o mătuşă, marchiză, foarte bine văzută la curte, şi de doi ani lucrează la o istorie regalistă a revoluţiei.

Pe urmă, aplecându-se la urechea ciudatului negustor, îi zise:

— Are talent, dar e un prostănac care ar putea să-ţi facă memoriile, în numele mătuşii lui, pentru o sută de taleri de volum.

— Îmi convine, răspunse celălalt, fluturându-şi lavaliera, Chelner, stridiile mele repede!

— Da, dar îmi vei da şi mie un comision de douăzeci şi cinci de ludovici, iar lui îi vei plăti un volum înainte, reluă Rastignac.

— Nu, nu. Nu-i dau înainte decât cincizeci de taleri, ca să fiu mai sigur că voi primi repede manuscrisul.

Rastignac îmi repetă încet convorbirea aceasta negustorească, apoi, fără să-mi ceară părerea:

— Primim, îi răspunse el. Când putem să venim să încheiem afacerea?

— Ei bine, veniţi mâine scară, la ora şapte, să cinăm aici.

Ne sculărăm să plecăm. Rastignac zvârli ceva chelnerului, puse nota de plată în buzunar şi ieşirăm. Eram uluit de uşurinţa, de nepăsarea cu care o vânduse pe respectabila mea mătuşă, marchiza de Montbauron.

— Prefer să plec cu vaporul în Brazilia şi să-i învăţ pe indienii de acolo algebra, despre care habar n-am, decât să

pătez numele familiei mele!

Rastignac mă întrerupse cu un hohot de râs.

— Eşti un prost! Ia mai întâi cei cincizeci de taleri, şi apucă-te de memorii. Când vor fi gata, vei refuza să le pui pe numele mătuşii tale, nerodule! Doamna de Montbauron, moartă pe eşafod, cu fustele, consideraţia, frumuseţea, fardul şi pantofii ei, face mai mult decât şase sute de franci fireşte. Iar dacă librarul nu va binevoi să-ţi plătească mătuşa atât cât merită, n-are decât să găsească vreun bătrân şarlatan sau mai ştiu eu ce contesă decăzută, ca să iscălească memoriile.

— Ah! Exclamai eu, pentru ce am ieşit oare din mansarda mea virtuoasă! Lumea are feţe atât de urâte şi mârşave!

— Bun, răspunse Rastignac, e vorba de afaceri şi noi facem poezie! Eşti un copil. Ascultă: în ce priveşte memoriile, publicul le va judeca; în ce priveşte proxenetul meu literar, află că şi-a cheltuit opt ani din viaţă şi şi-a plătit relaţiile cu librăria prin experienţe destul de crude. Împărţind cu el în mod inegal munca pentru scrierea cărţii, o să te alegi, în schimb, cu partea cea mai bună a câştigului. Căci douăzeci şi cinci de ludovici sunt pentru tine o sumă cu mult mai mare decât o mie de franci pentru el. La urma urmei, cred că poţi să scrii şi tu nişte memorii istorice, făcând o operă de artă cum nu mai există alta, de vreme ce Diderot a scris şase predici tot pentru o sută de taleri[183].

— Fie, îi spusei mişcat, m-ai prins la strâmtoare, dragul meu prieten, îţi rămân recunoscător. Douăzeci şi cinci de ludovici mă vor face un om bogat.

— Şi încă mai bogat decât crezi, replică el râzând. Dacă Finot îmi dă un comision pentru această afacere, nu bănuieşti că el e tot pentru tine? Haidem la Bois de Boulogne[184] – făcu el – o vom vedea acolo pe contesa ta, iar eu ţi-o voi arăta pe frumoasa văduvioară cu care urmează să mă însor, o fiinţă încântătoare, o alsaciană niţel cam grăsuţă. Citeşte pe Kant, pe Schiller, pe Jean-Paul, precum şi o groază de cărţi hidraulice[185]. Are mania de

a-mi cere mereu părerea şi trebuie să-i dau impresia că înţeleg mofturile acelea nemţeşti şi că ştiu o grămadă de balade, şi unele şi altele, otrăvuri pe care doctorul mi le-a interzis. N-am izbutit încă s-o lecuiesc de entuziasmul ei literar, varsă şiroaie de lacrimi când îl citeşte pe Goethe şi sunt nevoit să plâng şi eu puţin, aşa de formă, căci e vorba de un venit de cincizeci de mii de livre, iubitule, precum şi de cel mai drăguţ picioruş şi cea mai drăguţă mânuşiţă din lume! Ah, dacă n-ar zice enghelul meu şi ceardă, în loc de înger şi ceartă, ar fi o femeie desăvârşită!

O văzurăm pe contesă, strălucitoare, într-un echipaj scânteietor. Cocheta ne salută foarte afectuos, aruncându-mi un zâmbet ce mi se păru atunci divin şi plin de iubire. Ah, eram fericit, mă credeam iubit, aveam bani şi toate comorile dragostei, scăpasem de sărăcie! Uşor, vesel, mulţumit de tot ce mă înconjura, o găsii fermecătoare pe iubita prietenului meu. Copacii, aerul, cerul, întreaga natura părea că-mi repetă zâmbetul Fedorei. Întorcându-ne de la Champs Élyseés, ne abăturăm pe la pălărierul şi croitorul lui Rastignac. Afacerea Colierului mă ajută să trec de la mizerabila mea stare de pace, la o formidabilă stare de război. De acum încolo puteam să ţin piept fără teamă, prin graţie şi eleganţă, cu tinerii ce roiau în jurul Fedorei. Mă întorsei acasă, mă închisei în camera mea, stând liniştit, în aparenţă, la fereastra mansardei, dar luându-mi pentru totdeauna adio de la acoperişurile mele, trăind în viitor, dramatizându-mi viaţa, mizând pe dragoste şi pe desfătările ei. Vai, cât de vijelioasă poate să devină o existenţă între cei patru pereţi ai unei mansarde! Sufletul omenesc e o zână care face dintr-un pai, diamante; sub bagheta ei, palatele fermecate răsar ca florile într-o câmpie sub mângâierea caldă a soarelui.

A doua zi, spre prânz, Pauline bătu încetişor la uşa mea şi-mi aduse – ce crezi?

— O scrisoare de la Fedora. Contesa mă ruga să trec s-o iau din grădina Luxembourg, pentru a ne duce să vedem

împreună Muzeul şi Jardin des Plantes.

— Comisionarul aşteaptă răspunsul, îmi spuse fata după o clipă de tăcere.

Aşternui pe hârtie la repezeală un bileţel de mulţumire şi-l dădui Paulinei să-l ducă. Mă îmbrăcai. În clipa când, destul de mulţumit de mine, terminam cu gătitul, mă cuprinse un fior de gheaţă la gândul: „Fedora a venit cu trăsura sau pe jos? Va ploua? Va fi frumos? Dar, îmi spusei, indiferent dacă va fi venit pe jos sau cu trăsura, eşti sigur vreodată de ceea ce-i poate trece prin cap unei femei? S-ar putea să n-aibă bani la ea şi dacă-i vine chef să dea cinci franci vreunui pui de coşar numai fiindcă-i plac zdrenţele lui?”

N-aveam nici o para chioară şi urma să am bani abia seara. O, cât de scump plăteşte un poet, în asemenea crize ale tinereţii, forţa intelectuală cu care l-a înzestrat felul de viaţă şi munca! Într-o secundă, mă înţepară, ai tot atâtea săgeţi, mii de gânduri vii şi dureroase. Mă uitai la cer prin fereastra mansardei, timpul era foarte nesigur. La nevoie, puteam să închiriem o trăsură cu ziua; dar asta nu mă va face să tremur în orice moment, când mi-ar fi lumea mai dragă, la gândul că s-ar putea să nu-l întâlnesc pe Finot, seara? Nu mă simţeam destul de tare ca să îndur o astfel de teamă în toiul fericirii mele. Deşi eram convins că nu voi găsi nimic, întreprinsei o mare explorare prin odaia mea, căutai galbenii imaginari până şi în fundul saltelei, scotocii tot, scuturai chiar şi o pereche de cizme vechi. În prada unei înfrigurări nervoasa, mă uitai la mobile cu o privire rătăcită, după ce le întorsesem pe toate cu susul în jos. Vei putea înţelege oare delirul ce mă cuprinse când, deschizând pentru a şaptea oară sertarul mesei mele de scris, pe care-l trăsei cu acea nepăsare ce ne copleşeşte în urma desperării, zării, lipită de o margine a cutiei, pitită viclean, dar curată, zâmbitoare, lucitoare ca o stea ce răsare, o frumoasă şi nobilă monedă de cinci franci? Fără a-i mai cere socoteală nici de tăcerea, nici de cruzimea de care era vinovată stând ascunsă acolo, o sărutai ca pe un

prieten credincios ce-mi sare în ajutor şi o salutai cu un strigăt ce răsună în toată casa. Mă întorsei brusc şi o văzui pe Pauline galbenă ca ceara.

— Am crezut, zise ea cu o voce sugrumată, că te-ai lovit! Comisionarul. (Se întrerupse ca şi cum s-ar fi înăbuşit.) Dar l-a plătit mama, adăugă ea.

Apoi fugi, zburdalnică şi copilăroasă ca un capriciu. Mititica! Îi dorii fericirea mea. În clipa aceea mi se părea că port în suflet toată fericirea de pe pământ şi aş fi vrut să înapoiez nenorociţilor partea pe care credeam că le-o răpesc lor.

După cum mai întotdeauna se întâmplă să ni se adeverească presimţirile rele, contesa dăduse drumul trăsurii. Printr-una dintre acele toane pe care femeile frumoase nu şi le explică adesea nici lor însele, ea voia să meargă la Jardin des Plantes de-a lungul bulevardelor, pe jos.

— Dar o să plouă, îi spusei.

Ea găsi cu cale să mă contrazică. Întâmplător, fu frumos atâta timp cât străbăturăm grădina Luxembourg. Când ieşirăm, un nor gros. A cărui direcţie mă umplea de nelinişte, lăsând să cadă câţiva stropi de apă, ne sili să ne urcăm într-o trăsură. Când dădurăm în bulevard, ploaia încetă, cerul se înseninã iar, Ajungând la Muzeu, eu vrui să dau drumul trăsurii, dar Fedora mă rugă să o reţin. Ce de chinuri! Dar faptul că vorbeam cu ea, înăbuşindu-mi în piept un delir tainic ce fără îndoială se trăda pe chipul meu prin cine ştie ce zâmbet prostesc şi silit; faptul că rătăceam prin Jardin des Plantes, străbătând aleile înverzite şi simţind braţul ei sprijinit pe al meu, avea în el ceva fantastic, era un vis întreg, în plină zi. Totuşi, mişcările ei, fie mergând, fie oprindu-se, n-aveau nici o căldură, nimic drăgăstos, cu toată aparenta lor voluptate. De câte ori încărcăm să-mi armonizez oarecum fiinţa cu a ei, mă loveam de o bruscare lăuntrică şi ascunsă din partea sa, de ceva pornit parcă, de ceva neobişnuit. Femeile fără suflet n-

au nimic cald în gesturile lor, De aceea, nu puteam fi uniţi nici prin aceeaşi voinţă, nici prin acelaşi pas. Nu există cuvinte care să exprime acest dezacord material dintre două fiinţe, căci nu ne-am obişnuit încă să descifrăm o cugetare într-o mişcare. Fenomenul acesta din făptura noastră se simte instinctiv, el nu poate fi exprimat.

În timpul acelor învolburări violente ale pasiunii mele – reluă Raphaël după un moment de tăcere, şi, ca şi cum ar fi răspuns unei mustrări ce şi-ar fi adresat-o sieşi – nu mi-am cercetat senzaţiile, nu mi-am analizat fericirea, nici nu mi-am numărat bătăile inimii, aşa cum face un avar cercetându-şi sau cântărindu-şi piesele de aur. O, nu. Dar astăzi experienţa îşi aruncă trista ei lumină asupra întâmplărilor petrecute mai înainte şi amintirea îmi aduce în faţa ochilor toate aceste imagini, aşa cum pe un timp frumos valurile mării aruncă la ţărm, bucată cu bucată, rămăşiţele unui naufragiu.

— Ai prilejul să-mi faci un serviciu destul de important, îmi zise contesa, privindu-mă cu un aer încurcat. După ce ţi-am mărturisit repulsia mea fată de iubire, îmi vine mai uşor să-ţi cer un serviciu în numele prieteniei. Nu crezi că ai câştigat mai mult, adăuga ea râzând, îndatorându-mă astăzi?

O priveam cu durere. Fiindcă nu simţea nimic alături de mine, era linguşitoare şi nu afectuoasă; mi se părea că joacă doar un rol, ca o actriţă dibace; apoi, deodată, tonul vocii ei, o privire, un cuvânt, îmi trezeau din nou speranţele. Dar, dacă iubirea mea întărâtată mi se oglindea toată în ochi, ea înfrunta fulgerele din privirea mea fără ca limpezimea privirii ei să se tulbure, căci, ochii săi păreau căptuşiţi cu o foiţă de metal, ca ai tigrilor. În momentul acela, o uram.

— Protecţia ducelui de Navarreins, zise ea în continuare, dând vocii accente pline de dezmierdare, mi-ar fi foarte folositoare pe lângă o persoană atotputernică din Rusia, a cărei intervenţie e necesară pentru a mi se face dreptate

într-o afacere care priveşte în acelaşi timp averea şi poziţia mea în lume, anume recunoaşterea căsătoriei mele de către împărat. Ducele de Navarreins e vărul dumitale, nu-i aşa? O scrisoare din partea lui ar hotărî totul.

— Îţi stau la dispoziţie, îi răspunsei. Porunceşte.

— Eşti foarte amabil, reluă ea strângându-mi mâna. Vino să iei masa cu mine, îţi voi spune totul, ca unui duhovnic.

Femeia asta atât de neîncrezătoare, atât de ascunsă, şi pe care nimeni n-o auzise spunând o iotă în legătură cu interesele ei, avea aşadar să mă consulte.

— O, ce dragă mi-e acum tăcerea pe care mi-ai impus-o! Rostii eu. Dar aş fi vrut o încercare şi mai grea încă.

În momentul acela, ea primi beţia privirilor mele şi nu-mi refuză admiraţia; mă iubea, deci! Ajunserăm acasă la ea. Din fericire, ultimii bani de pe fundul pungii mele putură mulţumi pe birjar. Petrecui o zi minunată, singur cu ea, la ea. Era prima dată când puteam s-o văd aşa. Până în ziua aceea lumea, politeţea ei stânjenitoare şi felul rece de a se purta, ne despărţiseră mereu, chiar şi în timpul somptuoaselor ei mese. De data asta însă eram la ea ca şi cum am fi trăit amândoi sub acelaşi acoperiş, era a mea, ca să zic aşa. Imaginaţia-mi hoinară distrugea ţoale piedicile, înşiruia toate întâmplările vieţii după pofta inimii şi mă arunca în deliciile unei iubiri fericite. Socotindu-mă soţul ei, o admiram când o vedeam ocupată cu amănunte neînsemnate, mă simţeam plin de fericire chiar numai când o priveam cum îşi scoate şalul sau pălăria. Mă lăsă singur câteva clipe, apoi se întoarse cu părul aranjat, fermecătoare. Pentru mine se gătise aşa de frumos! În timpul mesei, mă copleşi cu tot felul de atenţii şi puse graţii nesfârşite în mii de lucruri ce par nimicuri şi care, totuşi, formează jumătate din viaţă. Când trecurăm amândoi în faţa unui foc sclipitor, aşezaţi pe mătăsuri, înconjuraţi de cele mai îmbietoare creaţii ale unui lux oriental, când văzui atât de aproape de mine această femeie a cărei frumuseţe celebră făcea să palpite nenumărate inimi, această femeie

atât de greu de cucerit, vorbindu-mi, făcându-mă obiectul tuturor gingăşiilor ei, dulcea mea fericire deveni aproape o suferinţă. Spre nenorocirea mea, îmi amintii de importanta afacere ce trebuia să închei, şi voii să plec la întâlnirea ce-mi fusese dată în ajun.

— Cum! Aşa curând? Făcu ea văzându-mă că-mi iau pălăria.

Mă iubea! Aşa credeam cel puţin, auzind-o rostind aceste trei cuvinte cu o voce mângâietoare. Spre a-mi prelungi extazul, aş fi dat bucuros câte doi ani din viaţă pentru fiecare ceas pe care ea era dispusă să mi-l acorde. Fericirea mea crescu odată cu toţi banii pe care-i pierdeam! Era miezul nopţii când mă lăsă să plec. Totuşi, a doua zi, eroismul meu mă costă multe remuşcări, mă temeam să nu fi pierdut afacerea cu memoriile, devenită de cea mai mare însemnătate pentru mine. Alergai la Rastignac, şi ne duserăm împreună să-l prindem la sculare pe titularul lucrărilor mele viitoare. Finot îmi citi un act în care nu era deloc vorba de mătuşa mea şi, după iscălirea lui, îmi numără cincizeci de taleri. Prânzirăm împreună toţi trei. După ce-mi achitai noua pălărie, apoi şaizeci de bonuri de câte un franc şi cincizeci, precum şi datoriile, nu-mi mai rămase decât treizeci de franci; dar pentru câteva zile înlăturasem toate grijile vieţii. Dacă aş îi vrut să-l ascult pe Rastignac, puteam să am comori adoptând pe faţă „sistemul englez”. El ţinea morţiş să-mi creeze un credit şi să mă convingă să mă împrumut, pretinzând că împrumuturile susţin creditul. După el, viitorul era, dintre toate capitalurile de pe lume, cel mai demn de luat în seamă şi cel mai solid. Ipotecându-mi astfel datoriile în contul veniturilor mele viitoare, mă făcu muşteriul croitorului său, un adevărat artist care înţelegea „tinereţea” şi urma să mă lase în pace până la căsătoria mea.

Din ziua aceea, terminai cu viaţa monahală şi studioasă pe care o dusesem timp de trei ani. Eram nelipsit de la Fedora, unde încercai să întrec, prin aparenţe, pe toţi neobrăzaţii şi

pe toţi eroii de salon ca se aflau acolo. Crezând că am scăpat pentru totdeauna de sărăcie, îmi recăpătai libertatea de spirit, îmi zdrobeam rivalii şi treceam drept un bărbat plin de farmec, cu multă prestanţă şi irezistibil. Dar unii mai pricepuţi spuneau, când era vorba de mine: „Un băiat atât de deştept n-ar trebui să aibă pasiuni decât în cap!” îmi lăudau cu indulgenţă mintea, în pofida sensibilităţii. „Ferice de el că nu iubeşte! Spuneau ei. Dacă ar iubi, ar mai avea oare atâta voioşie, atâta vervă?” Cu toate astea, în prezenţa Fedorei eram de un sentimentalism stupid! Singur cu ea, nu mă pricepeam să-i spun nimic, sau dacă deschideam gura o făceam ca să defăimez iubirea; eram de-o veselie tristă, ca un curtean care vrea să-şi ascundă o ciudă amarnică. În cele din urmă, încercam să mă fac indispensabil vieţii, fericirii, vanităţii ei; aflându-mă zi de zi în preajma sa, devenisem un sclav, o jucărie, eram neîncetat la ordinele sale.

După ce-mi pierdeam astfel toată ziua, mă întorceam acasă ca să lucrez nopţile şi nu mai dormeam decât două-trei ceasuri în cursul dimineţii. Dar, neavând, ca Rastignac, obişnuinţa „sistemului englez”, mă trezii în curând fără nici un ban. Din clipa aceea, scumpul meu prieten” încrezut dar fără noroc, elegant dar fără bani, îndrăgostit dar fără să se ştie. Căzni din nou în viaţa aceea chinuită, în acea rece şi adâncă nenorocire ascunsă cu grijă sub înşelătoarele aparenţe ale luxului. Simţii din nou suferinţele de la început, dar cu mai puţină ascuţime; mă obişnuisem fără îndoială cu crizele lor teribile. Adesea prăjiturile şi ceaiul, servite cu atâta zgârcenie în saloane, erau singura mea hrană. Uneori, îmbelşugatele mese ale contesei îmi ţineau de foame două zile. Îmi consacrasem tot timpul, toate străduniile şi toată puterea de observaţie ca să pătrund mai adânc în caracterul de nepătruns al Fedorei. Mai înainte, speranţa sau deznădejdea îmi influenţau opinia, vedeam în ea, rând pe rând, sau femeia cea mai iubitoare, sau fiinţa cea mai nesimţitoare a sexului ei; acum, momentele acestea

alternative de bucurie şi tristeţe deveniră de nesuportat. Voii să-mi ucid dragostea, ca să dau un deznodământ acestei lupte îngrozitoare, în sufletul meu luceau câteodată licăriri sinistre şi mă făceau să întrezăresc prăpăstii între mine şi ea. Contesa îmi despărţea temerile: niciodată nu surprinsesem vreo lacrimă în ochii ei; la teatru, scena cea mai înduioşătoare o lăsa rece şi zâmbitoare. Îşi rezerva toată ascuţimea de spirit pentru ea, şi n-o interesa nici nenorocirea, nici fericirea altuia. Pe scurt, îşi bătuse joc de mine! Fericit de-a face un sacrificiu pentru ea, mă înjosisem aproape ducându-mă la ruda mea, ducele de Navarreins, un egoist care roşea din pricina sărăciei mele şi care era prea pornit împotrivă-mi ca să nu mă urască. El mă primi cu politeţea aceea rece care dă vorbelor şi gesturilor aparenţa insultei. Privirea lui îngrijorată îmi făcu milă. Îmi era ruşine pentru el, de micimea sa în mijlocul atâtor măreţii, de sărăcia lui în mijlocul acelui lux. Îmi vorbi de pierderile considerabile pe care i le pricinuise impozitul de trei la sută; îi spusei atunci scopul vizitei mele. Schimbarea sa la faţă, care din glacială deveni binevoitoare, mă dezgustă. Ei bine, dragul meu, se duse la contesă şi mă zdrobi. Fedora găsi pentru el farmece, vrăji necunoscute; îl seduse şi trată fără mine acea afacere misterioasă din care eu nu aflai un cuvânt: nu fusesem pentru ea decât un mijloc! Atunci când se întâmplă ca şi vărul meu să fie la ea, părea a nici nu mă băga în seamă şi mă primea poate cu mai puţină plăcere chiar decât în ziua când îi fusesem prezentat. Într-o seară, mă umili în faţa ducelui printr-unul dintre acele gesturi şi printr-una dintre acele priviri, pe oare nici o vorbă nu le-ar putea schiţa. Am plecat plângând, punând la cale mii de planuri de răzbunare, gândindu-mă la siluiri îngrozitoare. Adesea o însoţeam la Bouffons; acolo, lângă ea, cu totul copleşit de dragoste, o contemplam, lăsându-mă pradă farmecului de a asculta muzica, mistuindu-mi sufletul în dubla desfătare de a iubi şi de a-mi regăsi bătăile inimii în frazele muzicianului.

Iubirea mea umplea văzduhul, scena, triumfa pretutindeni, numai asupra iubitei mele nu. Apucam atunci mâna Fedorei, îi studiam trăsăturile feţei şi ochii, implorând o contopire a sentimentelor noastre, una dintre acele armonii năprasnice care, stârnite de note, fac să vibreze sufletele la unison; mâna ei rămânea însă mută, iar ochii-i nu spuneau nimic. Când focul din inimă, ce-mi izbucnea prin ţoale fibrele, o lovea prea tare în obraz. Îmi arunca surâsul acela căutat, convenţional, reprodus la Salon pe buzele tuturor portretelor. Nu asculta muzica. Dumnezeieştile pagini ale lui Rossini, Cimarosa, Zingarelli nu-i aminteau nici un sentiment, nu-i tălmăceau nici o clipă de lirism din viaţa ei; sufletul ei era sterp. Fedora se producea acolo ca un spectacol în spectacol. Binoclul îi rătăcea fără încetare de la o lojă la alta; îngrijată, deşi stăpânită, era victima modei: loja, pălăria, trăsura, persoana sa erau totul pentru ea. Întâlneşti adesea oameni cu o înfăţişare uriaşă care ascund o inimă caldă şi duioasă într-un trup de bronz; ea ascundea o inimă de bronz sub un înveliş plăpând şi delicat. Ştiinţa mea fatală reuşea să destrame multe văluri.

Dacă a avea maniere alese înseamnă a te uita pe tine însuţi pentru altul, a pune în voce şi în gesturi o blândeţe continuă, a te face plăcut altora ajutându-i să se simtă mulţumiţi de ei înşişi, atunci Fedora, cu toată fineţea ei, nu izbutise să şteargă urmele originii de rând; uitarea de sine era falsitate; manierele-i în loc să fie înnăscute, fuseseră dobândite cu trudă; în fine politeţea ei aducea a ceva impus. Cu toate astea, cuvintele ei mieroase erau pentru favoriţi expresia bunătăţi, exageraţia ei pretenţioasă era un nobil entuziasm. Numai eu, singurul, îi studiasem strâmbăturile, îi despuiasem fiinţa lăuntrică de pojghiţa aceea subţire cu care lumea se declară mulţumită, şi nu mă mai lăsam înşelat de maimuţărelile ei; îi cunoşteam ca-n palmă sufletul de pisică. De câte ori vreun nerod îi făcea complimente, o lăuda, mi-era ruşine pentru ea. Şi totuşi o iubeam încă! Speram să-i topesc inima de gheaţă sub

aripile unei iubiri de poet. Dacă izbuteam câteodată să-i trezesc în suflet o duioşie de femeie, dacă o iniţiam în sublimul devotamentului, atunci o vedeam desăvârşită, devenea un înger pentru mine. O iubeam ca bărbat, ca amant, ca artist, când, pentru a o cuceri, ar fi trebuit să n-o iubesc deloc; un înfumurat sigur de sine, un om calculat şi rece, ar fi triumfat poate. Deşartă, şireată, ar fi înţeles fără îndoială limbajul vanităţii, s-ar fi lăsat prinsă în capcanele unei intrigi amoroase; un bărbat aspru, nepăsător, ar fi dominat-o cu uşurinţă. Chinuri ascuţite îmi sfâşiau sufletul când îşi dădea prosteşte pe faţă tot egoismul. Cu îndurare o vedeam parcă târziu, cândva, singură în viaţă, neavând cui să întindă o mână, neîntâlnind nici o privire prietenoasă în care să şi-o odihnească pe a ei. Într-o seară, avui curajul să-i zugrăvesc în culori viguroase bătrâneţea-i pustie, goală şi tristă. În faţa unei asemenea îngrozitoare răzbunări a naturii înşelate, ea rosti o frază cumplită:

— Voi fi mereu bogată, îmi răspunse. Ei bine, cu aur putem crea oricând în jurul nostru sentimentele de care avem nevoie spre a ne simţi bine.

Ieşii zguduit de logica acestui lux, a acestei femei, a lumii de azi, învinuindu-mă că nu-s decât un idolatru neghiob. După cum eu n-o iubeam pe Pauline cea săracă, de ce dar bogata Fedora nu l-ar respinge pe Raphaël? Conştiinţa noastră e un judecător ce nu dă greş, atâta timp cât n-am ucis-o încă. „Fedora – îmi striga un glas sofistic – nici nu iubeşte, nici nu respinge pe nimeni; e liberă, dar odinioară s-a dat pentru aur. Fie ca amant, fie ca soţ, contele rus a avut-o. Ispita o va mai încerca, măcar o dată, în viaţă. Aşteapt-o!” Nici castă, nici stricată, această femeie trăia departe de umanitate, într-o sferă a ei proprie, poate infern, poate paradis. Acest mister – femelă, înveşmântat în caşmir şi broderii – răscolea în inima mea toate simţămintele omeneşti: mândrie, ambiţie, dragoste, curiozitate.

O slăbiciune a modei sau acea poftă de a părea originali, ce ne urmăreşte pe toţi, răspândise mania de a lăuda un mic spectacol de la un teatru de pe bulevard. Contesa îşi manifestă dorinţa de a vedea faţa dată cu făină a unui actor ce făcea deliciul câtorva oameni de spirit, şi eu avui cinstea de a o însoţi la prima reprezentaţie a nu ştiu cărei farse proaste. Loja nu costa decât cinci. Franci, dar eu n-aveam o lăscaie. Având încă de scris o jumătate de volum memorii, nu îndrăzneam să-i cerşesc un ajutor lui Finot, iar Rastignac, providenţa mea bună, lipsea. Strâmtoarea asta necontenită mă urmărea pas cu pas. Alta dată, pe când ieşeam de la teatrul „Des Bouffons”, pe o ploaie a naibii, Fedora chemase o trăsură ca să mă ducă acasă, fără să mă pot sustrage îndatoririi la care mă obliga vrând-nevrând: nu vru să ia în seamă niciunul dintre motivele mele, nici că îmi place să merg pe ploaie, nici că vreau să mă duc să joc cărţi. Nu-mi bănuia sărăcia nici după stânjeneala în mişcări, nici după vorbele glumeţe dar triste. Ochii mi se învăpăiau, dar oare înţelegea ea vreo privire? Viaţa tinerilor e o jucărie supusă celor mai ciudate capricii! Pe drum, fiecare învârtitură a roţilor îmi stârnea gânduri ce-mi mistuiau creierii; încercai să desprind o scândură de la fundul trăsurii, sperând să mă prăvălesc pe pavaj şi astfel să scap, dar, întâmpinând greutăţi de neînvins, începui să râd fără rost, apoi căzui într-o tăcere posacă, buimac, ca un om cu laţul de gât. Când sosii cu trăsura acasă, la primele cuvinte ce le gângăvii, Pauline mă întrerupse zicând:

— Dacă n-ai mărunt.

Ah, muzica lui Rossini nu era nimic pe lângă aceste vorbe. Dar să ne întoarcem la teatrul Funambulilor[186]. Ca să pot conduce pe contesă acolo, mă gândii să amanetez rama de aur ce încadra portretul mamei mele. Cu toate că Muntele de Pietate se conturase în mintea mea ca o poartă de închisoare, totuşi aş fi preferat să-mi duc singur patul acolo, decât să cer cuiva de pomană. Privirea unui om căruia îi ceri bani îţi produce atât de mult rău! Uncie împrumuturi

ne costă onoarea, după cum unele refuzuri rostite cu glas prietenesc ne distrug o ultimă iluzie. Pauline lucra, mama ei se culcase. Aruncând o privire furişă spre patul ale cărui perdele erau puţin trase, şi văzându-i profilul liniştit şi galben întipărit pe pernă, în întuneric, crezui că doamna Gaudin doarme adânc.

— Ai o supărare! Îmi zise Pauline, care-şi lăsă pensula pe paletă.

— Copila mea, mi-ai putea face un mare serviciu, îi răspunsei.

Ea mă privi cu un aer aşa de fericit, că tresării.

„M-o fi iubind oare?” îmi spusei în gând.

— Pauline. Rostii eu.

Şi mă aşezai alături de ea ca s-o studiez bine. Ea îmi ghici gândul, atât de întrebător îmi era tonul; îşi aplecă ochii şi eu o examinai îndeaproape, crezând că pot citi în inima ei ca într-a mea, atât de naivă şi curată îi era expresia chipului.

— Mă iubeşti? O întrebai.

— Puţin. Cu pasiune. Deloc! Făcu ea.

Nu mă iubea. Accentul ei glumeţ drăgălăşenia gestului pe oare-l schiţă nu arătau decât o zburdalnică recunoştinţă de fetişcană. Îi mărturisii dar strâmtoarea mea, încurcătura în care mă găseam şi o rugai să mă ajute.

— Cum, domnule Raphaël, zise ea, dumneata nu vrei să te duci la Muntele de Pietate, şi mă trimiţi pe mine?

Roşii, zăpăcit de logica unui copil. Ea îmi luă atunci mâna, ca şi cum ar fi vrut să îndulcească printr-o mângâiere adevărul exclamaţiei sale.

— O, m-aş duce bucuroasă, zise ea, dar nu mai e nevoie. Azi dimineaţă, am găsit după pian două monede de câte cinci franci, care lunecaseră fără ştirea dumitale între zid şi scândura podelei şi le-am pus pe masa dumitale.

— Dar trebuie să primeşti bani în curând, domnule Raphaël, îmi zise buna ei mamă, care îşi arătă capul printre perdeluţe; până atunci ţi-aş putea împrumuta câţiva taleri.

— O, Pauline, exclamai strângându-i mâna, cât de mult aş vrea să fiu bogat!

— Nu mai spune! Şi pentru ce? Făcu ea cu un aer ştrengăresc.

Mâna ei tremurând într-a mea răspundea la toate bătăile inimii mele; îşi retrase iute degetele, examinându-le lung pe ale mele.

— Te vei însura cu o femeie bogată, zise ea, dar îţi va face multă inimă rea. Ah, Doamne, te va băga în mormânt! Sunt sigură.

În strigătul ei era un fel de credinţă în superstiţiile nebuneşti ale mamei sale.

— Eşti prea credulă. Pauline!

— O, în mod precis, zise ea privindu-mă cu groază, femeia pe care o vei iubi te va ucide.

Îşi reluă iar pensula şi o înmuie în culoare, fără a-şi ascunde o emoţie puternică, şi nu se mai uită la mine. În clipa aceea aş fi vrut să cred şi eu în năluci. Omul nu e chiar atât de deplâns atunci când devine superstiţios. O superstiţie e adesea o speranţă. Ajuns în camera mea, văzui într-adevăr doi nobili taleri, a căror prezenţă nu mi-o puteam explica. În mrejele gândurilor ce mă cuprinseră înainte de a mă fura somnul, încercai să-mi verific cheltuielile spre a da de rostul acestei descoperiri nesperate, dar adormii pierdut în calcule zadarnice. A doua zi, Pauline veni să mă vadă tocmai în clipa când, dădeam să ies spre a mă duce să închiriez o lojă.

— Poate că nu-ţi ajung zece franci, îmi spuse roşind buna şi îndatoritoare fată. Mama m-a trimis să-ţi dau banii ăştia. Ia-i, ia-i!

Aruncă trei taleri pe masă şi vru să fugă; dar o prinsei şi-o oprii. Admiraţia îmi secă lacrimile ce-mi şiroiau în ochi.

— Pauline, îi spusei, eşti un înger! Împrumutul acesta mă mişcă mult mai puţin decât delicateţea cu care mi-l dai. Doream o soţie bogată, elegantă, cu titluri; vai, acum aş vrea să fiu milionar şi să întâlnesc o fată săracă, dar cu un

suflet bogat, aşa ca dumneata, şi aş renunţa la acea iubire fatală care zici că m-ar ucide. S-ar putea să ai dreptate.

— Lasă-mă! Zise ea.

Fugi, şi vocea ei de privighetoare, trilurile-i vesele răsunară pe scară.

„Ferice de ea că nu iubeşte încă!” îmi spusei gândindu-mă la chinurile pe care le înduram eu de câteva luni încoace.

Cei cincisprezece franci ai Paulinei îmi fură cât se poate de bineveniţi. Fedora, cu gândul la duhoarea plebei din sala în care urma să stăm câteva ceasuri, regretă că n-are un buchet; mă dusei să-i iau flori, îi adusei viaţa şi averea mea. Avui în acelaşi timp şi plăcere şi remuşcări oferindu-i un buchet al cărui preţ îmi arătă cât de costisitoare e galanteria superficială obişnuită în lume. Curând însă, ea se plânse de mirosul prea tare al unei iasomii de Mexic, apoi fu cuprinsă de un dezgust intolerabil când privi sala, când se văzu nevoită să se aşeze pe o banchetă tare; mă mustră pentru că o dusesem acolo. Deşi era cu mine, voi să plece; plecă chiar. Îmi petrecusem nopţi întregi fără somn, îmi risipisem două luni din viaţă, ca să nu-i plac! Nicicând demonul acesta n-a fost mai graţios şi mai crud. Pe drum, alături de ea într-un cupeu îngust, îi sorbeam răsuflarea, îi atingeam mănuşa parfumată, îi vedeam de aproape toate comorile frumuseţii, simţeam un abur dulce ca irisul: femeie întreagă, şi de foc femeie. În momentul acela, o străfulgerare a mintii mă ajută să pătrund în profunzimile acestei vieţi misterioase. Mă gândii deodată la cartea publicată de curând de un poet, care era o adevărată concepţie de artist tăiată în statua lui Polycles. Aveam impresia că văd aievea monstrul acela care, aici ofiţer, îmblânzeşte un cal nărăvaş; aici fată tânără, se găteşte în haine scumpe şi deznădăjduieşte iubiţii; aici amant, deznădăjduieşte o dulce şi modestă fecioară. Neputând să dezleg altfel taina Fedorei, îi povestii legenda aceea fantastică; dar nimic nu trăda asemănarea ei cu această

plăsmuire a imposibilului; se mulţumi să râdă cu poftă, ca un copil de o fabulă din O mie şi una de nopţi.

„Ca să reziste iubirii unui bărbat de vârsta mea, căldurii comunicative a acestei frumoase molipsiri a sufletului, Fedora trebuie să sufere de vreo meteahnă tainică! Îmi spusei, pe când mă întorceam acasă. Să fie, cumva, ca şi lady Delacour, roasă de vreun cancer? Viaţa ei e, fără îndoială, o viaţă anormală."

La gândul acesta, simţii un fior rece. Apoi făcui cel mai nebunesc şi în acelaşi timp mai înţelept plan ce i-a putut trece vreodată prin cap unui îndrăgostit. Spre a examina trupul acestei femei aşa cum îi studiasem sufletul şi mintea, spre a o cunoaşte până la turmă în întregime, m-am hotărât să rămân o noapte la ea, în odaia ei, fără ştirea ei. Iată cum mi-am dus la îndeplinire această acţiune ce-mi sfâşia sufletul aşa cum dorinţa de răzbunare muşcă inima unui călugăr corsican. În zilele de primire, la Fedora se strângeau prea mulţi invitaţi pentru ca portarul să poată ţine socoteala celor care intrau şi ieşeau. Fiind sigur că voi putea rămâne în casă la ea fără să dau loc la vreun scandal, aşteptai cu nerăbdare apropiata serată a contesei. Pe. Când mă îmbrăcam, pusei în buzunarul vestei un briceguţ englezesc, în loc de pumnal. Neştiind până unde mă putea duce hotărârea mea romanţioasă, voiam să fiu înarmat iar în cazul că ar fi fost găsit asupra mea, acest instrument literar n-ar fi avut nimic suspect.

Când saloanele începură să se umple, mă dusei în camera de culcare, să văd cum stau lucrurile acolo, şi găsii storurile şi obloanele trase. A fost o prima satisfacţie. Cum camerista putea să vină să tragă draperiile de la ferestre, le dezlegai eu din inelele lor; riscam mult făcând aceste treburi înainte de vreme, dar îmi asumasem toate primejdiile ce puteau surveni şi le calculasem cu sânge rece. Pe la miezul nopţii, m-am dus să mă ascund în firida unei ferestre. Ca să nu mi se vadă picioarele, încercai să mă urc pe brâul căptuşelii de lemn, cu spatele sprijinit de zid, ţinându-mă de zăvorul

ferestrei. După ce mi-am studiat echilibrul, după ce am încercat punctele de sprijin, după ce am măsurat spaţiul ce mă despărţea de perdele, izbutii să mă familiarizez cu greutăţile poziţiei mele, în aşa fel încât puteam sta multă vreme acolo fără a fi descoperit, dacă crampele, tuşea şi strănuturile m-ar fi lăsat în pace. Spre a nu mă obosi degeaba, rămăsei în picioare, aşteptând momentul critic, când trebuia să stau agăţat în aer ca un păianjen în pânza lui. Mătasea albă şi muselina perdelelor cădeau în faţa mea în falduri groase ca tuburile unei orgi; făcui în ele nişte găuri, cu briceagul, spre a vedea totul, ca prin nişte creneluri. Auzeam murmurul nedesluşit din saloane, râsetele vorbitorilor. Strigătele lor. Tumultul acela vag, agitaţia înăbuşită de acolo se potoli treptat. Câţiva bărbaţii veniră să-şi ia pălăriile, depuse alături de locul unde stăteam eu, pe scrinul contesei. Când atingeau perdelele, mă cutremuram, temându-mă de zăpăcelile, de dibuirile şi căutările acelor oameni grăbiţi să plece şi care scotoceau peste tot. Faptul că nu fusesem descoperit mi se păru un semn bun pentru reuşita acţiunii mele. Ultima pălărie a fost ridicată de un bătrân amorez al Fedorei, care, crezându-se singur, privi cu nesaţ patul şi scoase un oftat adânc, urmat de o exclamaţie plină de alean. Contesa, care rămăsese în iatacul de lângă odaia ei doar cu vreo cinci sau şase intimi, le propuse să ia ceaiul acolo. Calomniile, pentru care societatea actuală şi-a rezervat puţina credinţă ce-i mai rămâne. Se amestecară atunci cu epigramele, bârfelile, cu zgomotul ceştilor şi al linguriţelor. Fără nici o milă faţă de rivalii mei, Rastignac stârnea un râs nebun prin glumele-i muşcătoare.

— Domnul de Rastignac e un om cu care nu e bine să te certi, spuse contesa râzând.

— Cred şi eu, răspunse el cu prefăcută naivitate. Totdeauna am învins în duşmăniile melE. Ca şi în prietenii, adăugă el. Poate că duşmanii îmi sunt tot atât de folositori ca şi prietenii. Am studiat destul de profund limbajul

modern şi artificiile fireşti de care ne servim ca să atacăm totul sau să apărăm totul. Elocinţa ministerială e o perfecţionare socială. Când unul dintre prietenii voştri e sărac cu duhul, îi ridicaţi în slavă cinstea, sinceritatea. Când opera altuia e greoaie, o prezentaţi drept o lucrare conştiincioasă. Dacă o carte e prost scrisă, îi lăudaţi ideile. Cutare e nestatornic şi fără cuvânt, voi exclamaţi cu orice prilej: Aş! E seducător, impune, farmecă. Dar când e vorba de duşmanii voştri, îi împroşcaţi cu vrute şi nevrute, îi faceţi cum vă vine la gură şi vă pricepeţi tot atât de bine să le descoperiţi cusururile, pe cât de dibaci sunteţi în a sublinia meritele prietenilor. Această folosire a ochelarilor în materie de morală constituie tot secretul conversaţiilor noastre şi toată arta curtezanului. A nu te sluji de ea, înseamnă a voi să te baţi fără arme cu nişte oameni îmbrăcaţi în fier ca nişte cavaleri cu platoşe de oţel. În ce mă priveşte, eu uzez şi chiar abuzez de ea. De aceea şi sunt respectat, eu şi prietenii mei, căci, la urma urmei, sabia mea e tot atât de temut ca şi limba mea.

Unul dintre cei mai zeloşi admiratori ai Fedorei, un tânăr a cărui obrăznicie era cunoscută de toată lumea şi care-şi făcea din ea un mijloc de parvenire, ridică mănuşa aruncată cu atâta dispreţ de Rastignac. Începu, vorbind de mine, să-mi laude peste măsură talentele şi persoana. Rastignac uitase genul acesta de calomnie. Elogiul lui sardonic înşelă pe contesă, care mă jertfi fără milă. Spre a-şi distra prietenii, ea le vorbi despre tainele mele, despre pretenţiile şi speranţele mele.

— Are viitor, zise Rastignac. Poate că într-o zi va fi în stare să se răzbune în mod cumplit. Talentele lui îi egalează, dacă nu-i întrec chiar curajul. De aceea socot că cei care îl atacă au multă îndrăzneală, deoarece el are o memorie bună.

— Şi face memorii, adăugă contesa, căreia păru că-i displace tăcerea adâncă ce se lăsase.

— Memorii de contesă falsă, doamnă, replică Rastignac. Pentru a le scrie, trebuie să ai altfel de curaj.

— Cred că are destul curaj, reluă ea. Îmi e credincios.

Îmi venea să sar şi să mă arăt deodată în faţa lor, ca umbra lui Banquo din Macbeth[187]. Pierdeam o iubită, dar aveam un prieten! Amorul îmi şopti însă imediat unul dintre acele paradoxuri laşe şi subtile cu care ştie să ne aline toate durerile.

„Dacă Fedora mă iubeşte, îmi spusei, poate că dinadins vorbeşte aşa, ca să-şi ascundă iubirea sub o glumă răutăcioasă. De câte ori nu se întâmplă ca inima să dezmintă minciunile gurii!”

În sfârşit, peste puţin, obraznicul meu rival, rămas singur cu contesa, voi să plece.

— Ei, ce! Aşa repede? Îi zise ea cu un glas plin de alintare, ce mă făcu să tresar. Nu-mi acorzi încă o clipă? Nu mai ai să-mi spui nimic şi nu vrei să renunţi la una dintre plăcerile dumitale, pentru mine?

El plecă.

— Ah, rosti ea căscând, toţi sunt la fel de plicticoşi!

Apoi, trăgând cu putere un cordon, zgomotul unei sonerii răsună în apartament. Contesa intră în dormitor fredonând o arie din Prin che spunti. N-o auzise nimeni, niciodată, cântând, şi mutismul ăsta dădea loc la interpretări bizare. Se zicea că făgăduise primului iubit, vrăjit de talentele ei şi gelos de ea şi dincolo de mormânt, să nu mai acorde nimănui o fericire pe care el voia să fie singurul care să o fi gustat. Îmi încordai toate fibrele suflatului ca să-i sorb melodia. Din notă în notă, vocea se ridică. Fedora căpătă aripi, parcă, bogăţiile glasului ei se desfăşurară din plin şi melodia luă un accent dumnezeiesc. Glasul contesei avea o limpezime vie, un ton potrivit, ceva armonios şi vibrant, care pătrundea, tulbura şi mângâia sufletul. De obicei, cântecele sunt totdeauna îndrăgostite. Aceea care cânta aşa trebuia că ştie să şi iubească. Frumuseţea acestei voci îmi păru, clar, un mister mai mult, la o femeie şi aşa atât de misterioasă. O vedeam aşa cum te văd pe tine, părea că se ascultă ea însăşi şi că simte o plăcere deosebită, ca o

desfătare de dragoste. Se opri în faţa căminului, încheind motivul principal al acelui rondo; dar cinci tăcu, fizionomia i se schimbă deodată, trăsăturile i se descompuseră şi chipul arăta istovire. Îşi scosese masca; actriţa îşi sfârşise rolul. Totuşi, veştejirea aceea, pe care efortul artistic sau oboseala serii o imprimase frumuseţii ei, nu era lipsită de farmec.

„Iat-o aşa cum este!” îmi zisei.

Îşi puse un picior pe bara de bronz a galeriei de la sobă, ca şi cum ar fi vrut să se încălzească, îşi trase mănuşile, îşi desprinse brăţările şi îşi scoase pe deasupra capului un lanţ de aur la capătul căruia era stimată cutiuţa de parfumuri, încrustată cu pietre preţioase. Simţeam o plăcere nespusă privindu-i mişcările înzestrate cu drăgălăşenia pisicilor ce se spală la soare. Se privi în oglindă şi zise cu glas tare, necăjită parcă:

— Astă-seară n-am fost frumoasă. Tenul mi se ofileşte cu o repeziciune îngrozitoare. Ar trebui poate să mă culc mai devreme, să renunţ la viaţa asta de petreceri. Ei, dar ce, Justine îşi bate joc de mine?

Sună din nou. Camerista veni în fugă. Unde îşi avea camera? Nu ştiu. Venise pe o scară dosnică. Eram curios s-o cercetez. Imaginaţia mea de poet dăduse de multe ori vina pe servitoarea asta invizibilă, o fată oacheşă, bine făcută.

— Doamna a sunat?

— De două ori, răspunse Fedora. Începi oare să surzeşti?

— Pregăteam laptele de migdale pentru doamna.

Justine îngenunche, desfăcu şireturile pantofilor, îşi descălţă stăpâna, care, întinsă alene pe un fotoliu cu arcuri, lângă foc, căsca, scărpinându-se în cap. Toate mişcările îi erau foarte fireşti şi nici un simptom nu-mi dezvălui nici suferinţele tainice, nici pasiunile pe care i le bănuisem.

— Georges e îndrăgostit, zise ea. Am să-l dau afară. N-a tras perdelele astă-seară. Unde-i e gândul?

La observaţia asta, îmi sări inima din loc. Noroc însă că nu mai fu vorba de perdele.

— Viaţa e aşa de goală! Reluă contesa. Ei, ia seama să nu mă zgârii, ca ied. Uite, vezi – spuse ea arătându-i un genunchi mic, mătăsos – am şi acum urmele ghearelor tale.

Îşi vârî picioarele goale în papucii de catifea căptuşiţi cu puf, apoi îşi desprinse rochia, în timp ce Justine luă un pieptene ca să-i aşeze părul.

— Ar trebui să vă măritaţi, doamnă, să faceţi copii.

— Copii! Atât mi-ar mai lipsi ca să mă dea gata! Protestă ea. Un soţ! Dar unde-i bărbatul căruia m-aş putea.? Eram pieptănată bine astă-seară?

— Nu tocmai bine.

— Eşti o proastă.

— Nimic nu vă vine mai rău decât când vă încreţiţi prea tare părul, continuă Justine. Buclele mari, netede, vă prind mai bine.

— Adevărat?

— Credeţi-mă, doamnă, părul încreţit nu le vine bine decât blondelor.

— Să mă mărit? Nu, nu! Căsătoria e o negustorie pentru care nu sunt făcută eu.

Îngrozitoare scenă pentru un îndrăgostit! O femeie atât de singuratică, fără rude, fără prieteni, neîncrezătoare în dragoste, ca de altfel nici un alt simţimânt; şi – oricât de slabă ar fi în ea nevoia aceea de a-şi deschide inima, firească oricărei făpturi omeneşti – să nu şi-o satisfacă decât stând de vorbă cu camerista ei, spunând fraze goale sau nimicuri! Mă cuprinse mila. Justine îi descheie corsajul. Când ultimul văl căzu de pe ea o privii cu toată atenţia. Avea un piept de fecioară care mă ameţi; prin cămaşă, la lumina lumânărilor, corpul ei alb şi trandafiriu strălucea ca o statuie de argint scânteind sub învelişul de mătase. Nu, nici un cusur n-o putea face să se teamă de privirile furişe ale amorului. Ah, un corp frumos va învinge totdeauna hotărârile cele mai agresive. Stăpâna se aşează în faţa focului, tăcută şi gânditoare, în timp ce camerista aprindea lampa de alabastru atârnată la capătul patului. Justine

aduse o încălzitoare pentru pat, pregăti aşternutul, îşi ajută stăpâna să se culce; apoi, după un răstimp destul de lung, hărăzit diferitelor servicii mărunte ce trădau adânca veneraţie a Fedorei pentru sine însăşi, fata plecă. Contesa se răsuci de câteva ori în pat, era agitată, ofta; de pe buze i se desprindea un şuierat uşor, pe care abia îl auzeam şi care vădea o anumită nervozitate. Întinse mâna spre masă, luă o fiola, vărsă în lapte, înainte de a-l bea, patru sau cinci picături dintr-o licoare neagră; în fine, după câteva suspine adânci, exclamă:

— Ah, Doamne!

Exclamaţia aceasta şi mai ales accentul cu care o rosti îmi zdrobiră inima. Avui impresia că nu se mai mişcă. Mă cuprinse teama; dar în curând auzii respiraţia egală şi adâncă a unei persoane adormite; dădui la o parte mătasea foşnitoare a perdelelor, îmi părăsii ascunzişul şi mă aşezai la picioarele patului ei, privind-o cu un simţământ de nedescris. Era răpitoare, aşa cum dormea. Avea un braţ adus peste cap, ca un copil; chipul ei, liniştit şi frumos, învăluit de dantele, exprima o suavitate ce mă înflăcăra. Încrezându-mă prea mult în virtuţile mele, scăpasem din vedere supliciul de a fi atât de aproape şi atât de departe de ea! Am fost nevoit să îndur toate chinurile pe care mi le pregătisem singur. „Ah, Doamne!” frântura asta dintr-o cugetare necunoscută, singura cu care aveam să mă aleg, îmi schimbase dintr-odată părerile asupra Fedorei. Exclamaţia aceasta, neînsemnată sau prea încărcată de conţinut, fără miez sau plină de sens, putea fi interpretată deopotrivă aa un semn de fericire sau de suferinţă, ca o durere trupească sau ca o mâhnire. Să fi fost oare un blestem, sau o rugăciune? O amintire, sau o speranţă? Un regret, sau o teamă? În oftatul acela era o viaţă întreagă o viaţă de sărăcie sau de bogăţie; în el se putea ascunde chiar şi o crimă! Enigma ascunsă în această frumoasă arătare de femeie renăştea. Fedora putea fi explicată în atât de multe chipuri, încât devenea inexplicabilă. Intonaţiile răsuflării ce-

i şuiera printre dinţi, aci slabă, aci mai tare, grava sau uşoară, formau un fel de limbaj căruia îi atribuiam tot atâtea gânduri şi simţăminte. Visam împreună cu ea, speram să-i pătrund tainele strecurându-mă în somnul ei, pluteam între mii de supoziţii şi între mii de hotărâri, potrivnice. Văzându-i chipul frumos atât de liniştit şi nevinovat, îmi fu peste putinţă să cred că femeia asta nu avea inimă. Mă decisei să fac încă o încercare. Să-i povestesc viaţa, dragostea, sacrificiile mele, sperând că voi izbuti astfel să-i trezesc mila şi să-i smulg o lacrimă, ei, care nu plângea niciodată.

Îmi legasem toate nădejdile de această ultima încercare, când zvonurile străzii îmi vestiră sosirea zorilor. La un moment dat mi-o închipuisem pe Fedora deşteptându-se în braţele mele. Puteam să mă aşez încetişor lângă ea, să mă strecor în pat şi să o îmbrăţişez. Gândul ăsta mă chinui atât de crud, că, voind să-l înlătur, fugii în salon, Fără să ţin seama că făceam zgomot; din fericire, ajunsei lângă o uşă dosnică ce dădea spre o scară mică. Aşa cum şi bănuiam, cheia se afla în broască: trăsei uşa cu putere, ieşii cu toată îndrăzneala în curte şi, fără să cercetez dacă eram sau nu văzut de cineva, din trei salturi fui în stradă.

După două zile, un autor trebuia să citească o comedie, la contesă; mă dusei şi eu, cu intenţia ne a rămâne cel din urmă spre a-i cere un lucru destul de ciudat; voiam s-o rog să-mi acorde seara de a doua zi, consacrându-mi-o în întregime şi închizând uşa pentru oricare altul. Când mă văzui singur cu ea, curajul mă părăsi. Fiecare bătaie a pendulei mă îngrozea. Mai era un sfert de ceas până la miezul nopţii.

„Dacă nu-i vorbesc, îmi spusei, îmi voi zdrobi capul de colţul sobei.”

Îmi acordai un răgaz de trei minute; cele trei minute trecură, nu-mi zdrobii capul de marmură, dar inima mi se îngreună ca un burete muiat în apă.

— Eşti foarte amabil, îmi spuse ea.

— Ah, doamnă, răspunsei, dacă m-aţi putea înţelege.

— Dar ce ai? Continua ea. Eşti galben la faţa.

— Şovăiesc să vă cer o favoare.

Ea mă încurajă printr-un gest şi îi cerui întâlnirea.

— Bucuroasă, zise ea. Dar de ce nu mi-ai vorbi chiar acum?

— Ca să nu vă înşel câtuşi de puţin, mă simt dator să vă arăt cât de mare este făgăduiala ce mi-o faceţi: vreau să petrec o seară lângă dumneavoastră, ca un frate lângă o soră. Fiţi fără teamă, vă cunosc repulsiile; m-aţi putut cunoaşte îndestul ca să fiţi sigură că nu vă voi cere nimic ce ar putea să vă displacă; de altminteri, îndrăzneţii nu procedează aşa. Mi-aţi dat dovadă de prietenie, sunteţi bună, plină de îngăduinţă. Ei bine, aflaţi că mâine trebuie să-mi iau rămas bun de la dumneavoastră. Nu, nu vă retrageţi făgăduiala! Strigai, văzând-o că vrea să vorbească.

Şi dispărui.

În luna mai, ce a trecut, pe la ceasurile opt seara, mă găseam singur cu Fedora, în salonaşul ei gotic. Nu tremuram deloc, eram sigur că voi fi fericit. Iubita mea trebuia să-mi aparţină, sau dacă nu, mă aruncam în braţele morţii. Hotărâsem soarta nemernicei mele iubiri, un bărbat e cu adevărat tare numai atunci când îşi mărturiseşte slăbiciunea. Îmbrăcată într-o rochie de caşmir albastru, contesa era întinsă pe un divan, cu o pernă sub picioare. O tichie orientală, acoperământ de cap pe care pictorii îl atribuie primilor evrei, adăuga seducţiilor ei un farmec şi mai ciudat. Pe figură i se întipărise o vrajă fugară, ce părea să demonstreze că noi suntem în orice moment alte fiinţe, cu totul unice, fără nici o asemănare cu noi cei din viitor, sau cu noi cei din trecut. N-o mai văzusem niciodată atât de încântătoare.

— Ştii, îmi zise ea râzând, că mi-ai aţâţat curiozitatea?

— N-o voi înşela, răspunsei ai răceală, aşezându-mă alături de ea şi apucându-i o mână pe care ea şi-o lăsa într-a mea.

Aveţi o voce foarte frumoasă!

— Dar nu m-ai auzit niciodată cântând, exclamă ea cu un gest de surpriză.

— Vă voi dovedi contrariul atunci când va fi nevoie. Să fie oare cântecul dumneavoastră minunat o taină în plus? Fiţi pe pace, n-am de gând să o dezleg.

Stăturăm cam vreun ceas vorbind ca doi prieteni. Dacă aveam tonul, purtările şi gesturile unui bărbat căruia Fedora nu trebuie să-i refuze nimic, aveam însă şi întregul respect al îndrăgostitului. Purtându-mă astfel, obţinui hatârul de a-i săruta mâna: ea îşi scoase mănuşa cu o mişcare graţioasă şi în momentul acela eram atât de voluptuos legănat în iluzia în care încercam să cred, că tot sufletul mi se topi şi se revărsă în sărutarea aceea. Fedora se lăsă linguşită, alintată, cu o neînchipuită uitare de sine. Dar să nu mă învinovăţeşti de nerozie: dacă aş fi vrut să fac un pas mai mult peste această dezmierdare frăţească, aş fi simţit ghearele pisicii. Rămaserăm vreo zece minute cufundaţi într-o tăcere adâncă. O admiram, împrumutându-i farmece pe care ea ştia să şi le însuşească, prefăcându-se. În clipa aceea era a mea, numai a mea. Posedam aceasta făptură seducătoare, aşa cum îmi era îngăduit să o posed: cu gândul; o înfăşuram în dorinţele mele, o ţineam în braţe, o strângeam, imaginaţia mea o cuceri. Contesa fu învinsă de puterea unei fascinaţii magnetice. De aceea mi-a părut totdeauna rău că nu am avut-o atunci în întregime pe această femeie; dar în momentul acela nu voiam trupul ei, ci doream un suflet, o viaţă, acea fericire ideală şi desăvârşită, care formează un vis prea frumos ca să putem crede multă vreme în el.

— Doamnă, îi spusei în cele din urmă, simţind că ultimul ceas al beţiei mele sosise, ascultaţi-mă. Vă iubesc, ştiţi asta, v-am spus-o de mii de ori, ar fi trebuit să mă pricepeţi. Dar nevoind să vă cuceresc iubirea nici prin graţii de îngâmfat, nici prin linguşiri sau stăruinţe de neghiob, n-am fost înţeles. Ah, câte suferinţe n-am îndurat pentru

dumneavoastră, de care dumneavoastră nu sunteţi totuşi vinovată! Peste câteva clipe, însă, mă veţi judeca singură. Există două feluri de sărăcie, doamnă. Aceea care umblă în zdrenţe pe străzi; fără să se ruşineze şi care, fără să ştie, îl imită pe Diogene, hrănindu-se cu puţin, reducând viaţa la cea mai simplă expresie a ei; mai fericită decât bogăţia poate, în orice caz nepăsătoare, pentru ea lumea începe acolo unde cei tari nici nu vor să se uite. Apoi e sărăcia luxului, o sărăcie spaniolă, care ascunde un cerşetor sub un titlu; trufaşă, înzorzonată, această sărăcie, gătită în vestă albă şi cu mănuşi galbene, are trăsuri şi pierde o avere din pricină că-i lipseşte o centimă. Una e sărăcia poporului; cealaltă, a escrocilor, a regilor şi a oamenilor de talent. Eu nu-s nici om din popor, nici rege, nici escroc; poate că n-am nici talent: sunt o excepţie. Numele meu îmi porunceşte mai curând să mor decât să cerşesc. Fiţi pe pace, doamnă, astăzi sunt bogat, nu-mi lipseşte nimic din tot ceea ce-mi trebuie, i-am spus văzând că figura sa ia acea expresie rece care se întipăreşte în trăsăturile noastre atunci când suntem atacaţi de niscaiva cerşetoare din lumea bună. Vă amintiţi ziua când aţi vrut să vă duceţi la teatrul Gymnase fără mine, crezând că n-o să fiu acolo?

Ea făcu un semn afirmativ din cap.

— Îmi cheltuisem ultimul ban ca să viu să vă văd. Vă amintiţi plimbarea pe care am făcut-o împreună la Jardin des Plantes? Trăsura m-a costat atunci toată averea mea.

Îi povestii sacrificiile, îi descrisei viaţa mea, nu aşa cum ţi-o povestesc ţie acum, în beţia vinului, ci în nobila beţie a inimii. Pasiunea se revărsa în cuvinte înflăcărate, în modulaţii de simţire uitate după aceea şi pe care nici arta, nici amintirea nu le-ar mai putea reproduce. Nu era povestirea lipsită de căldură a unei iubiri dispreţuite; dimpotrivă, iubirea mea, însufleţită de puterea şi frumuseţea năzuinţelor ei, îmi inspira cuvinte ce cuprindeau o viaţă întreagă în repetarea strigătelor unui suflet sfâşiat. Accentul meu era acela al ultimelor rugăciuni

făcute de un muribund pe câmpul de bătălie. Ea începu să plângă. Mă oprii. Dumnezeule! Lacrimile ei erau rodul acelei emoţii false cumpărate cu cinci franci la poarta unui teatru: avusesem succesul unui actor bun.

— Dacă aş fi ştiut. Zise ea.

— Nu continuaţi, strigai eu. Vă iubesc încă destui de mult în momentul acesta, ca să vă ucid.

Ea voi să apuce cordonul soneriei. Izbucni în râs.

— Nu chemaţi, adăugai. Vă voi lăsa să vă sfârşiţi viaţa în linişte. Ar însemna să înţeleg greşit ura, ucigându-vă! Nu vă temeţi de nici o violenţă: am stat o noapte întreagă lângă patul dumneavoastră, fără să.

— Domnule. Făcu ea roşind.

Dar, după acest prim gest schiţat în numele pudoarei cu care e, desigur, înzestrată orice femeie, chiar şi cea mai insensibilă, îmi aruncă o privire plină de dispreţ şi-mi spuse:

— Trebuie să-ţi fi fost destul de frig!

— Credeţi, doamnă, că frumuseţea dumneavoastră îmi e aşa de scumpă? Îi răspunsei ghicind sentimentele ce-o stâmpeau. Chipul dumneavoastră e pentru mine făgăduinţa unui suflet mai frumos ca frumuseţea dumneavoastră. Ah, doamnă, bărbaţii care nu văd în femeie decât femeia îşi pot cumpăra în fiecare seară câte o odaliscă demnă de haremuri, devenind fericiţi fără mare cheltuială. Eu însă am fost mai pretenţios, am vrut să trăiesc inimă lângă inimă alături de dumneavoastră, alături de dumneavoastră, care n-aveţi inimă. Acum ştiu bine asta. Dacă ar fi să fiţi a unui bărbat, l-aş asasina. Dar nu l-aţi iubi, şi moartea lui v-ar îndurera poate. Cât sufăr! Exclamai eu.

— Dacă această promisiune te poate consola, zise ea pe un ton vesel, te asigur că nu voi fi a nimănui.

— Ei bine! Reluai eu, întrerupând-o, dumneavoastră îl batjocoriţi chiar şi pe Dumnezeu şi veţi fi pedepsită! Într-o zi, culcată pe un divan, neputând suferi nici zgomotul, nici lumina, condamnată să trăiţi într-un fel de mormânt, veţi îndura chinuri nemaipomenite. Când veţi căuta pricina

acestor dureri, lente şi răzbunătoare, vă veţi aminti atunci de nenorocirile pe oare le-aţi presărat din plin în calea dumneavoastră. Semănând peste tot blesteme, veţi culege în schimb ură. Suntem propriii noştri judecători, călăii unei justiţii ce domneşte aici pe pământ şi pluteşte deasupra justiţiei omeneşti, dar e mai prejos de aceea a lui Dumnezeu.

— A, făcu ea râzând, prin urmare sunt o criminală fiindcă nu te iubesc? Dar e vina mea? Nu, nu te iubesc; eşti bărbat, asta e de ajuns. Mă simt fericită singură, de ce mi-aş schimba viaţa – egoistă, dacă vrei – luându-mi pe cap un stăpân cu toane? Căsătoria e o taină în virtutea căreia noi nu ne comunicăm decât necazurile. De altminteri, copiii mă plictisesc. Nu te-am prevenit în mod cinstit asupra firii mele? De ce nu te-ai mulţumit cu prietenia mea? Aş vrea să pot răscumpăra suferinţele pe care ţi le-am pricinuit nedându-mi seama cât de socotiţi erau bănuţii dumitale; acum înţeleg întinderea sacrificiilor făcute, dar numai o iubire ţi-ar putea răsplăti devotamentul, atenţiile, iar eu te iubesc atât de puţin, încât scena de faţă mă dezgustă pur şi simplu

— Simt cât sunt de ridicol, iertaţi-mă, îi spusei cu blândeţe, neputându-mi stăpâni lacrimile. Vă iubesc atât de mult – continuai – că ascult cu încântare crudele vorbe ce le rostiţi. Ah, aş vrea să-mi pot pecetlui dragostea cu tot sângele din mine!

— Toţi bărbaţii ne declamă, mai bine sau mai rău, aceste fraze clasice, replică ea, continuând să râdă. Dar se pare că e foarte greu să mori la picioarele noastre, căci ar însemna să întâlnesc asemenea morţi la tot pasul. E miezul nopţii, dă-mi voie să mă culc.

— Şi peste două ceasuri veţi exclama: „Ah, Doamne!” îi spusei.

— Ca alaltăieri! Da, zise ea, mă gândeam la agentul meu de schimb, uitasem să-i spun să-mi schimbe rentele de cinci în trei, şi peste zi cele de trei scăzuseră.

O contemplam cu ochii scânteind de furie. Ah, abia atunci am înţeles că uneori o crimă trebuie să fie un poem întreg. Obişnuită desigur cu declaraţiile cele mai pătimaşe, ea şi dăduse uitării lacrimile şi cuvintele mele.

— V-aţi căsători cu un pair al Franţei? O întrebai cu răceală.

— Poale, dacă ar fi duce.

Îmi luai pălăria, o salutai.

— Daţi-mi voie să vă însoţesc până la uşa apartamentului, zise ea punând o ironie sfredelitoare în gest, în ţinuta capului şi în ton.

— Doamna.

— Domnule?

— N-o să vă mai văd.

— Nădăjduiesc, răspunse ea înclinând capul cu o expresie plină de impertinenţă.

— Vreţi, deci, să fiţi ducesă? Reluai, însufleţit de un fel de nebunie pe care gestul ei mi-o aprinse în inimă. Vă plac atât de mult titlurile şi onorurile? Ei bine, lăsaţi-vă numai iubită de mine, porunciţi condeiului meu să nu vorbească, vocii mele să nu răsune decât pentru dumneavoastră, fiţi principiul lainic al vieţii mele, fiţi steaua mea! Pe urmă să nu mă acceptaţi de soţ decât ca ministru, ca pair al Franţei, ca duce. Mă voi face tot ceea ce veţi dori să fiu!

— Nu ţi-ai pierdut timpul degeaba ca avocat, spuse ea zâmbind, pledoariile dumitale au căldură!

— Tu ai prezentul, izbucnii atunci, iar eu viitorul! Eu nu pierd decât o femeie, tu pierzi un nume, o familie. Timpul e plin de răzbunarea mea: ţie îţi va aduce urâţenia şi o moarte solitară; mie gloria!

— Mulţumesc de peroraţie! Zise ea reţinându-şi un căscat şi arătând prin atitudinea ei dorinţa de a nu mă mai vedea.

Cuvintele acestea mă făcură să tac. Îi aruncai toată ura din mine într-o privire, şi fugii. Trebuia sau s-o uit pe Fedora, să mă vindec de nebunia mea, să-mi reiau singurătatea studioasă, sau să mor. Îmi impusei dar o muncă fără preget,

voiam să-mi termin lucrările începute. Timp de cincisprezece zile nu ieşii din mansarda mea şi-mi petrecui toate nopţile în studii lâncede. Cu toată hărnicia şi inspiraţiile desperării mele, lucram greu şi cu opintiri. Muza mă părăsise. Nu puteam să alung fantoma superbă şi batjocoritoare a Fedorei. În fiecare gând al meu mocnea un alt gând bolnăvicios, nu ştiu ce dorinţă, cumplită ca o remuşcare. Eram la fel ca pustnicii din Thebaida. Fără să trăiesc în rugăciuni ca ei, trăiam ca ei într-un pustiu, zdrobindu-mi sufletul în loc să zdrobesc stânci. La nevoie chiar mi-aş fi strâns şalele cu un brâu căptuşit cu ace, pentru a învinge durerea morală printr-o durere fizică.

Într-o seară, Pauline intră în camera mea.

— Ai să mori aici, îmi spuse ea cu o voce rugătoare, ar trebui să mai ieşi, să te duci să-ţi vezi prietenii.

— Ah, Pauline, prezicerea dumitale a fost adevărată. Fedora mă ucide, vreau să mor. Nu mai pot îndura viaţa.

— Dar ce, n-a mai rămas decât o femeie pe lumea asta? Zise ea surâzând. De ce încarci cu suferinţe nesfârşite o viaţă atât de scurtă?

Mă uitai la Pauline cu uimire. Ea mă lăsă singur. Nu băgasem de seamă că s-a retras, îi auzisem glasul fără să înţeleg sensul vorbelor ei. Curând după aceea fui nevoit să duc manuscrisul memoriilor antreprenorului meu literar. Absorbit de pasiunea mea, nu ştiam cum de am putut să trăiesc atâta vreme fără bani, ştiam doar că cei patru sute cincizeci de franci ce mi se cuveneau îmi ajungeau ca să-mi plătesc datoriile, mă dusei dar să-mi iau banii şi mă întâlnii cu Rastignac, care mă găsi schimbat, slăbit.

— Din ce spital ieşi? Mă luă el.

— Femeia aceea mă ucide, replicai eu. Nu pot nici s-o detest, nici s-o uit.

— Ar fi mai bine s-o omori, poate că atunci ai uita-o, zise el râzând.

— M-am gândit şi la asta, răspunsei. Dar, dacă uneori; mi răcoresc sufletul cu ideea unei crime – viol sau asasinat, sau

amândouă împreună – nu mă simt în stare s-o comit în realitate. Contesa e un monstru admirabil care ar cere iertare, şi nu oricine poate să fie Othello[188]!

— E la fel ca toate femeile pe care nu le putem avea, spuse Rastignac întrerupându-mă.

— Sunt nebun! Exclamai. Simt nebunia mugindu-mi uneori în creier. Gândurile îmi sunt ca nişte fantome, joacă pe dinaintea mea fără să le pot prinde. Mai bine mori, decât aşa viaţă! De aceea caut cu tot dinadinsul mijlocul cel mai bun de a pune capăt acestei lupte. Nu e vorba de Fedora cea vie, de Fedora din cartierul Saint-Honoré, ci de Fedora mea, de aceea care e aici! Spusei lovindu-mă cu palma peste frunte. Ce-ai zice de nişte opium, bunăoară?

— Aida de! Chinuri groaznice, răspunse Rastignac.

— Asfixia?

— Vulgar.

— Sena?

— Năvoadele şi morga sunt prea murdare.

— Un glonţ?

— Şi dacă dai greş? Rămâi desfigurat! Ascultă, adăugă el, ca toţi tinerii, am reflectat şi eu asupra sinuciderii. La treizeci de ani, care dintre noi nu s-a omorât cel puţin de două sau de trei ori? Am găsit că nimic nu e mai preferabil decât să sfârşeşti viaţa în plăceri. Aruncă-te în desfrâu, şi atunci, ori tu, ori pasiunea la, veţi pieri. Desfrânarea, dragul meu, e regina tuturor sinuciderilor. Nu aduce ea apoplexia fulgerătoare? Şi apoplexia e un glonte care nu dă greş niciodată. Orgiile ne oferă din belşug toate plăcerile fizice; ele sunt ca un opium luat picătură cu picătură. Silindu-ne să bem cu înverşunare, desfrâul înzestrează vinul cu sfidări mortale. Butoiul de pelin al ducelui de Clarence[189] are, oricum, un gust mai plăcut decât nămolul Senei! Când cădem cu nobleţe sub masă, oare nu-i asta o mică asfixie periodică? Iar dacă ne culege vardistul şi ne întinde pe patul rece al secţiei, nu gustăm oare plăcerile morgii, atât numai că nu avem burţile balonate, umflate, albastre sau

verzi, dar având în schimb conştiinţa stării în care ne aflăm? A, continuă el, sinuciderea asta lentă nu-i o moarte de băcan falit, te asigur. Negustorii au pângărit prestigiul râului, ei se aruncă în apă spre a-şi înduioşa creditorii. În locul tău, aş căuta să mor cu eleganţă. Dacă vrei să creezi un nou fel de moarte din lupta contra vieţii, sunt gata să te urmez şi eu. Şi mie mi s-a urât de viaţă, şi eu sunt decepţionat. Alsaciana ce mi-a fost propusă ca nevastă are şase degete la piciorul stâng, şi nu pot să trăiesc cu o femeie care are şase degete! Asta s-ar afla şi aş ajunge de râsul lumii. Pe deasupra, n-are decât optsprezece mii de franci zestre; averea îi scade, în timp ce degetele îi sporesc. La dracu! Ducând o viaţă desperată, vom avea poate norocul să dăm de fericire!

Rastignac mă seduse. Planul lui făcea să licărească ispite prea mari, aprindea prea multe speranţe, în sfârşit, avea un colorit prea poetic ca să nu-i placă unui poet.

— Dar bani? Îi spusei.

— N-ai patru sute cincizeci de franci?

— Da, dar sunt dator croitorului, gazdei.

— Îţi plăteşti croitorul? N-ai să ajungi niciodată nimic, nici măcar ministru.

— Şi ce-am putea face cu douăzeci de poli?

— Să-i punem la joc.

Mă înfiorai.

— Aha, reluă el, băgând de seamă rezerva mea, eşti dispus să te arunci în ceea ce eu numesc „sistemul prin desfrâu”, dar ţi-e teamă de masa verde!

— Ascultă, îi răspunsei, am făgăduit tatălui meu că nu voi călca niciodată într-o casă de joc. Nu numai că această făgăduială e sfântă pentru mine, dar mă cuprinde un dezgust de neînvins de câte ori trec prin faţa unui tripou. Ia aceşti o sută de taleri şi du-te singur. În timp ce tu vei risca averea noastră, eu mă reped să-mi pun afacerile în ordine, apoi mă voi întoarce să te aştept acasă la tine.

Iată, scumpul meu, cum mă pierdui. E de ajuns pentru un tânăr să întâlnească o femeie care nu-l iubeşte, sau una care-l iubeşte prea mult, pentru ca întreaga-i viaţă să fie dată peste cap. Fericirea ne înghite forţele, aşa cum nenorocirea ne seacă virtuţile, întors la hotelul Saint-Quentin, contemplai îndelung mansarda în care dusesem viaţa castă a unui savant, o viaţă ce-ar fi fost poate onorabilă, lungă, şi pe care n-ar fi trebuit s-o părăsesc pentru viaţa pasionată ce mă târa într-o prăpastie. Pauline mă surprinse într-o atitudine melancolică.

— Ei bine, ce ai? Mă întrebă ea.

Mă ridicai nepăsător şi numărai banii ce-i datoram mamei sale, adăugând chiria pentru şase luni. Ea mă privi cu un fel de groază.

— Te părăsesc, scumpa mea Pauline.

— Am bănuit! Murmură ea.

— Ascultă, copila mea, nu renunţ de a mă întoarce aici. Păstrează-mi chilia asta timp de o jumătate de an. Dacă nu mă întorc până la 15 noiembrie, vei fi moştenitoarea mea. Manuscrisul acesta pecetluit – îi spusei arătându-i un pachet de hârtii – este copia marii mele lucrări asupra Voinţei: îl vei depune la Biblioteca regelui. Cât despre tot ceea ce las aici, vei face cum vei voi.

Ea îmi aruncă nişte priviri ce-mi sfâşiau inima. Pauline sta în faţa mea, ca o conştiinţă întruchipată.

— Şi nu voi mai lua lecţii? Zise ea, arătându-mi pianul.

Nu răspunsei nimic.

— Ai să-mi scrii?

— Adio, Pauline.

O trăsei încet spre mine şi o sărutai frăţeşte, o sărutare de bătrân, pe fruntea ei plină de dragoste, imaculată ca fulgii de zăpadă ce n-au atins încă pământul. Ea se smulse şi fugi. N-am vrut s-o văd pe doamna Gaudin. Am pus cheia la locul ei obişnuit şi am plecat. Când dădeam să ies din strada Cluny, auzii în urma mea un pas uşor de femeie.

— Ţi-am brodat punga asta, ai s-o refuzi şi pe ea? Îmi spuse Pauline.

La lumina felinarului mi se păru că zăresc o lacrimă în ochii Paulinei, şi suspinai. Stăpâniţi poate amândoi de acelaşi gând, ne despărţirăm cu graba unor oameni care ar fugi de ciumă.

Viaţa de destrăbălare în braţele căreia mă aruncam îmi şi apăru în faţă, exprimată într-un chip ciudat de odaia unde aşteptam cu o nobilă nepăsare întoarcerea lui Rastignac. Pe cămin se înălţa o pendulă deasupra căreia o Venera, aplicată peste carapacea unei broaşte ţestoase, ţinea în braţele ei o ţigară de foi consumată doar pe jumătate. În jur se aflau mobile elegante, daruri de dragoste. Nişte ciorapi purtaţi stăteau întinşi pe un divan voluptos. Confortabilul fotoliu cu arcuri în care mă tolănisem era plin de cicatrice ca un soldat bătrân; oferea privirilor nişte braţe jerpelite şi arăta pe spetează rapănul format din pomada şi untdelemnul lăsate de chicile tuturor prietenilor. Belşugul şi sărăcia se împerecheau naiv pe pat, pe pereţi, pretutindeni. Ai fi zis, palatele Neapolelui înconjurate de lazaroni[190]. Era o cameră de jucător sau de tânăr stricat, cu luxul lui specific, trăind din senzaţii şi fără a se sinchisi de dezordine. Altminteri, tabloul acesta nu era lipsit de poezie. Viaţa dăinuia aici cu toate strălucirile şi zdrenţele ei surprinzătoare, spontană, aşa cum şi e, de fapt, dar reală, fantastică, aidoma unui han răscolit de un hoţoman care a furat de acolo tot ce i-a plăcut. Un Byron din care lipseau câteva file servise la încălzitul vetrei acestui tânăr care riscă o mie de franci la joc, dar n-are o bucată de lemn pentru foc, care se plimbă în cabrioletă, fără să aibă o cămaşă ca lumea. A doua zi, o contesă, o actriţă sau écarté-ul[191] îi aduceau o garderobă de rege. Ici, lumânarea era înfiptă în teaca unui amnar fosforic; colo, zăcea un portret de femeie despuiat de rama sa de aur. Cum ar putea oare un tânăr, cu o fire lacomă de senzaţii, să renunţe la atracţiile unei vieţi atât de bogată în contraste, şi care-i

oferă plăcerile războiului în timp de pace? Aproape aţipisem când, cu o lovitură de picior, Rastignac dădu uşa de perete şi strigă:

— Victorie! Vom putea muri după plac.

Îmi arătă pălăria plină de aur, o puse pe masă şi amândoi ţopăirăm în jurul ei ca doi canibali care s-ar pregăti să devoreze o pradă, urlând, bufnind, sărind, dându-ne ghionţi în stare să ucidă şi un rinocer, şi închinând osanale imaginii tuturor plăcerilor din lume cuprinse pentru noi În pălăria aceea.

— Douăzeci şi şapte de mii de franci, repetă Rastignac, adăugând câteva bilete de bancă la grămada de aur. Altora, bănetul ăsta le-ar ajunge să trăiască, nouă ne va ajunge oare ca să murim? O, da, vom închide ochii într-o baie de aur. Ura!

Şi ne puserăm iar pe ţopăit. Împărţirăm ca nişte moştenitori, monedă cu monedă, începând cu napoleonii dubli, trecând de la monedele mari la cele mici şi, măsurându-ne bucuria, îngânarăm multă vreme: „Una ţie! Una mie!”

— Astă-seară nu vom mai dormi, zise Rastignac. Joseph, adu punciul!

Şi aruncă un pumn de aur credinciosului său servitor, spunându-i:

— Iată partea ta! Îngroapă-te cu ei dacă poţi.

A doua zi mi-am cumpărat mobile de la Lesage, am închiriat apartamentul unde m-ai cunoscut, în strada Taitbout, şi am angajat pe cel mai bun tapiţer să mi-l aranjeze. Am avut mulţi cai. M-am aruncat într-un vârtej de plăceri goale şi reale totodată. Am jucat, câştigând şi pierzând, rând pe rând, sume enorme, dar numai la baluri, la prieteni, niciodată în casele de joc, faţă de care păstram acelaşi sfânt dispreţ de la început. Pe nesimţite, îmi făcui prieteni. Le câştigasem încrederea datorită micilor certuri, sau acelei uşurinţe încrezătoare cu care ne dăm în vileag tainele, înjosindu-ne împreună; dar poate că ne legăm mai

degrabă unii de alţii prin viciile noastre. Am încercat şi câteva compoziţii literare ce mi-au adus laude. Maeştrii literaturii de succes, nevăzând în mine un rival de temut, mă slăveau, desigur mai puţin pentru meritul meu personal, cât pentru a lovi în aceia al confraţilor. Devenii un „viveur”192, ca să mă servesc de o expresie pitorească consacrată de limbajul orgiilor voastre. Îmi puneam ambiţia în joc, atât ca să mă omor repede, cât şi ca să-i strivesc cu verva şi puterea mea pe cei mai veseli camarazi. Eram totdeauna vioi, elegant. Treceam drept un om cu duh. Nimic nu trăda în mine acea existenţă îngrozitoare, care face dintr-un om o simplă pâlnie, un aparat de digerat, sau un cal de lux. Curând, desfrâul îmi apăru în toată maiestatea ororii lui! Şi îl înţelesei pe deplin!

De bună seamă, oamenii cuminţi şi aşezaţi, care etichetează sticle pentru moştenitorii lor, nu pot nici pe departe să conceapă, fie teoria acestei existenţe adânci, fie starea ei normală; poţi oare să vâri poezia în capul provincialilor pentru care opiumul şi ceaiul, atât de darnice în desfătări, nu sunt decât două medicamente? Chiar la Paris, în această capitală a cugetării, nu se întâlnesc oare atâţia desfrânaţi numai pe jumătate? Neputând suporta excesul plăcerii, ei pleacă obosiţi după prima orgie, asemeni acelor cuminţi burghezi care, după ce au ascultat o nouă operă de Rossini, sfârşesc prin a afurisi muzica. Ei renunţă la o astfel de viaţă, ca un om cumpătat care nu vrea să mai mănânce brânzoaice de Ruffec[193] fiindcă cea dintâi i-a produs o indigestie. Nici vorbă, desfrâul este o artă, ca şi poezia, şi are nevoie de suflete tari. Pentru a-i deprinde tainele, pentru a-i gusta frumuseţile, omul trebuie să se consacre oarecum unor studii temeinice. Ca toate ştiinţele, şi el este la început respingător, spinos. Piedici imense stau în calea plăcerilor mari ale omului, nu a desfătărilor lui mărunte, ci a sistemelor care îi transformă în obişnuinţă senzaţiile cele mai rare, le concentrează, i le fecundează,

creând o viaţă dramatică în viaţa lui şi împrumutându-i o uriaşă, o fulgerătoare cheltuire a forţelor.

Războiul, puterea politică, artele, sunt corupţiuni tot atât de depărtate de înţelegerea omenească, tot atât de adânci, ca şi desfrâul, şi la toate e greu de ajuns. Dar, odată ce omul a pornit la asaltul acestor mari mistere, nu trece el oare într-o altă lume? Generalii, miniştrii şi artiştii sunt îndeobşte cu toţii mânaţi spre desfrâu din nevoia de a-şi răcori în distracţii violente o existenţă cu totul deosebită de viaţa comună. La drept vorbind, războiul este desfrâul sângelui, după cum politica este cel al intereselor. Toate excesele sunt surori. Aceste monstruozităţi sociale sunt înzestrate cu puterea abisurilor, ele ne atrag cu tărie, aşa cum Sfânta Elena îl chema pe Napoleon[194], ne dau ameţeli, ne fascinează, şi dorim să le vedem străfundurile, fără să ştim pentru ce. Poate că în aceste genuni este ascunsă însăşi ideea nemărginirii, sau poate că ele cuprind cine ştie ce măreaţă măgulire pentru om; nu-şi pune el oare atunci totul în joc? Pentru câteva clipe menite să contrasteze cu paradisul ceasurilor de studiu, cu bucuria creaţiei, artistul obosit are nevoie, asemeni unui Dumnezeu, de odihna de duminică, sau, asemeni unui diavol, de plăcerile iadului, ca să opună truda simţurilor, trudei impulsurilor lui interioare. Lordul Byron nu şi-ar fi putut găsi tihna, în flecărelile unui baston ce-l încântă pe un rentier oarecare; poet, el voia Grecia, ca să se măsoare cu Mahmud. În război omul nu devine oare un înger ucigaş, un fel de călău, însă de proporţii uriaşe? Nu e nevoie oare de încântări extraordinare pentru a ne face să acceptăm acele dureri cumplite, duşmane ale plăpândului nostru înveliş, care înconjoară pasiunile ca o cingătoare de spini? Dacă e zguduit de tuse şi suferă un fel de agonie din pricina abuzului de tutun, fumătorul n-a participat, în schimb, într-o lume de vis, la desfăşurarea unor serbări minunate? Fără să-şi îngăduie măcar răgazul de a-şi şterge picioarele înfundate în sânge până la glezne, Europa n-a reînceput un

război înainte de a-l fi terminat bine pe celălalt? Omul privit ca masă n-are şi el beţiile lui, după cum natura îşi are accesele ei de dragoste? Pentru omul luat ca individ, pentru orice Mirabeau care vegetează într-un regim paşnic şi nu aşteaptă decât izbucnirea furtunilor, desfrâul cuprinde totul, el e o continuă îmbrăţişare a întregii vieţi, sau, mai exact, un duel cu o putere necunoscută, cu un monstru: la început monstrul înspăimântă, trebuie să-l apuci de coarne şi asta cere eforturi istovitoare de nedescris. Natura te-a înzestrat cu un stomac strâmt sau leneş; tu îl domesticeşti, îl lărgeşti, îl înveţi să suporte vinul, îmblânzeşti beţia.

— Îţi petreci nopţile în nesomn, îţi însuşeşti, în sfârşit, temperamentul unui colonel de cuirasieri, zămislindu-te a doua oară, ca spre a-l sfida pe Dumnezeu! După ce omul s-a metamorfozat astfel, după ce a ajuns soldat bătrân, neofitul şi-a deprins sufletul cu artileria şi picioarele cu marşul, fără a aparţine încă monstrului, dar fără a şti nici care dintre ei e stăpânul celuilalt, se aruncă unul asupra altuia, luptându-se cu înverşunare spre a se răpune reciproc, într-o zonă unde totul este minunat, unde toate durerile sufletului amorţesc şi unde nu retrăiesc decât fantome de idei. Din acea clipă, lupta asta îngrozitoare a devenit ceva necesar. Aidoma acelor personaje fabuloase care, după cum spun legendele, şi-au vândut sufletul diavolului, ca să dobândească puterea de a face rău, desfrânatul îşi amanetează moartea în schimbul tuturor plăcerilor vieţii îmbelşugate şi rodnice! În loc de a se scurge molcom între două maluri monotone, sau în fundul unei tejghele ori al unui birou, viaţa spumegă şi goneşte atunci ca un torent.

În fine, desfrâul este fără îndoială pentru trup, ceea ce sunt voluptăţile mistice pentru suflet. Beţia te cufundă în visuri ale căror fantasmagorii sunt tot atât de curioase ca şi ale extazului. Îţi procură ceasuri fermecătoare ca toanele unei fete mari, conversaţii foarte plăcute cu prietenii, cugetări în care este zugrăvită o viaţă întreagă, bucurii sincere şi fără ascunzişuri, călătorii fără oboseală, poeme

desfăşurate în câteva fraze. Brutala satisfacţie a animalului, înăuntrul căruia ştiinţa a pătruns ca să caute un suflet, e urmată de toropeli încântătoare după care tânjesc oamenii sătui de inteligenţa lor. Aceştia nu simt oare, cu toţii, nevoia unei descărcări totale, şi desfrâul nu e oare un fel de bir pe care geniul trebuie să-l plătească Răului? Uită-te la toţi oamenii mari: natura îi face sau desfrânaţi, sau piperniciţi. Batjocoritoare sau geloasă, o putere le viciază sufletul sau trupul spre a zădărnici strădaniile talentelor lor. În ceasurile beţiei, lucrurile şi oamenii îţi defilează prin faţa ochilor înveşmântaţi în propriile tale haine sufleteşti, Rege al creaţiunii, o poţi transforma după plac. În cursul acestui nesfârşit delir, viaţa îţi toarnă în vene, cu voia şi plăcerea ta, plumbul ei topit. Într-o zi, aparţii cu totul monstrului; atunci te trezeşti, cum m-am trezit eu, în ghearele desperării; sfârşeala ţi s-a aşezat la căpătâi.

De eşti un soldat bătrân, oftica te doboară; de eşti diplomat, un anevrism îţi prinde moartea de inimă doar cu un fir de aţă; mie, o boală de plămâni îmi va spune poate: „Haide!” cum i-a spus cândva lui Rafael din Urbino, răpus de abuzul de dragoste.

Iată cum s-a desfăşurat existenţa mea! Intram sau prea devreme sau prea târziu în viaţa de societate; desigur, forţa mea ar fi devenit periculoasă dacă n-aş fi potolit-o în felul acesta; lumea n-a scăpat oare de Alexandru prin cupa lui Hercule, la sfârşitul unei orgii? Oricum, anumite destine, care până la urmă nu pot fi decât înşelate, au nevoie de cer sau de infern, de desfrâu sau de azilul de pe muntele Saint-Bernard. Adineauri n-am avut curaj să fac morală acestor două făpturi, zise el arătând spre Euphrasie şi Aquilina. Ele sunt povestea mea personificată, o imagine a groaznicei mele vieţi. Nu putea fi deci vorba de a le scuza; dimpotrivă, ele îmi apăreau ca nişte judecători.

În cursul acestui poem viu, în toiul acestei boli ameţitoare, avui însă două crize bogate în dureri ucigătoare. Mai întâi, câteva zile după ce mă aruncasem, ca Sardanapal[195], pe

rugul meu, o întâlnii pe Fedora sub peristilul teatrului „Des Bouffons”. Ne aşteptam fiecare trăsura.

— A, te văd aşadar tot în viaţă!

Aceasta era expresia prin care i s-ar fi putut traduce zâmbetul, precum şi cuvintele răutăcioase şi viclene pe care i le spunea curtezanului ei, povestindu-i fără îndoială istoria mea şi judecându-mi dragostea ca pe o dragoste de rând. Se felicita de falsa-i isteţime spirituală. Ah, eram gata să mor pentru ea, o adoram încă, o vedeam în toate excesele şi beţiile mele, mă închipuiam cu ea ori de câte ori mă aflam în patul femeilor uşoare – pentru ca acum să mă simt ţinta batjocurii ei! De ce nu-mi puteam sfâşia pieptul ca să-mi smulg iubirea de acolo şi să i-o arunc la picioare! În al doilea rând, ajunsei repede la fundul comorii; noroc că trei ani de privaţiuni mă înzestraseră cu cea mai robustă sănătate, şi în ziua când mă trezii fără nici un ban, mă simţii foarte bine. Ca să mor mai departe, semnai poliţe cu scadenţa apropiată, şi ziua plăţii sosi, Crude emoţii, ce sfârtecă fără milă inimile tinere! Încă nu eram făcut să îmbătrânesc; sufletul îmi era mereu tânăr, mereu verde şi viu. Prima datorie îmi trezi din amorţire toate virtuţile, care se apropiară cu paşi domoli şi se prezentară în faţa mea, mâhnite. Căzui la învoială cu ele, aşa cum ne înţelegem cu acele mătuşi bătrâne care încep prin a ne dojeni şi sfârşesc prin a ne dărui lacrimi şi bani.

Mai severă, imaginaţia îmi arăta numele meu călătorind din oraş în oraş, prin pieţele Europei. „Numele nostru suntem noi înşine”, a spus Eusčbe Salverte[196]. După multe vagabondări, aveam să mă întorc iarăşi, ca umbra unui german[197], în locuinţa mea din care nu ieşisem decât ca să mă trezesc în chip năprasnic pe mine însumi. Pe oamenii de bancă, aceste adevărate remuşcări comerciale, când îi vedeam altădată pe străzile Parisului îmbrăcaţi în cenuşiu, purtând livreaua stăpânilor lor, cu câte o placă de argint la piept, îi priveam cu indiferenţă; acum însă îi uram din capul locului. Oare nu unul dintre ei avea să vie într-o

dimineaţă să-mi ceară socoteală pentru cele unsprezece poliţe pe care îmi pusesem semnătura? Semnătura mea valora trei mii de franci, atât cât nu valoram eu însumi! Portăreii, cu mutrele lor nepăsătoare în faţa tuturor deznădejdilor, în faţa morţii chiar, se iveau înaintea mea ca nişte călăi ce-i spun osânditului: „Iată, sună ceasurile trei şi jumătate”. Ajutorii lor aveau dreptul să pună stăpânire pe mine, să-mi scrie numele pe o bucată de hârtie, să-l terfelească, să-şi bată joc de el. DATORAM! A datora înseamnă aşadar a nu-ţi mai aparţine? Înseamnă că alţi oameni au dreptul să-mi ceară socoteală de viaţa mea? Să mă întrebe de ce mănânc budincă de carne? De ce beau băuturi reci? De ce dorm, de ce mă plimb, de ce gândesc şi mă distrez, fără să-mi plătesc datoriile? În mijlocul unei poezii, în văpaia unei idei sau la prânz, înconjurat de prieteni, de veselie, de glume gingaşe, mă pot pomeni oricând cu un domn în haină cafenie, cu o pălărie roasă în mână, intrând la mine. Domnul acesta e o datorie de-a mea, o poliţă, un spectru care-mi strică tot cheful, mă sileşte să mă scol de la masă şi să mă duc să-i vorbesc; el îmi răpeşte veselia, iubita, tot, până şi patul pe care dorm. Remuşcarea e mai îngăduitoare, ea nu ne aruncă nici în stradă, nici la Sainte-Pelagie[198]. Ea nu ne înfundă în cloaca scârboasă a viciului; ne azvârle doar pe eşafod, unde gâdele ne înnobilează, deoarece în momentul execuţiei toată lumea crede în nevinovăţia noastră, pe când societatea nu recunoaşte nici o virtute desfrânatului fără bani.

Sunt apoi acele datorii ce umblă în două labe, îmbrăcate în postav verde, purtând ochelari albaştri sau umbrele multicolore, acele datorii în carne şi oase cu care ne pomenim nas în nas la colţul străzii tocmai când ni-e lumea mai dragă, oamenii aceia care, mai presus de orice, au îngrozitorul drept de a spune: „Domnul de Valentin mi-e dator şi nu-mi plăteşte. Îl am la mână. Să poftească numai să nu se poarte cum trebuie!”

Suntem obligaţi să ne salutăm creditorii, şi încă să-i salutăm graţios. „Când îmi plăteşti?” ne întreabă ei. Şi iată-ne siliţi să minţim, să ne rugăm de altcineva pentru bani, să ne ploconim înaintea unui imbecil cocoţat pe sacul lui de aur, să-i suportăm privirea rece de lipitoare, mai odioasă decât o palmă primită peste obraz, să-i suferim morala drămuită cu cântarul şi prostia fără margini. O datorie înseamnă o operă de imaginaţie pe care ei n-au de unde s-o înţeleagă. Un datornic e târât, ba adesea e robit, de mari avânturi sufleteşti, pe când nimic măreţ nu subjugă, nimic generos nu călăuzeşte pe cei care trăiesc în bani şi nu cunosc decât banii. Totdeauna mi-a fost silă de bani.

Dar o poliţă se poate metamorfoza şi într-un bătrân împovărat de o familie grea, şi plin de virtuţi. S-ar putea să fiu dator unui om ce seamănă leit cu un portret de Greunze[199], unui paralitic înconjurat de o droaie de copii, văduvei unui soldat, şi să-mi întindă cu toţii mâini rugătoare. Teribili creditori cu care trebuie să plângem laolaltă şi cărora, chiar după ce le-am plătit, le datorăm încă ajutorul nostru!

În ajunul scadenţei, mă culcasem cu liniştea silită a celor pe care-i fură somnul înaintea execuţiei, sau înaintea unui duel, lăsându-se legănaţi de o nădejde înşelătoare. Dar când mă trezii şi privii totul la rece, când îmi simţii sufletul încarcerat în portofelul unui bancher, aşternut sub nişte coloane, înscris cu cerneală roşie, datoriile ţâşniră din toate părţile în jurul meu ca lăcustele: ele se aflau în pendulă, pe fotolii, sau lipite de mobilele de care mă foloseam cu mai multă plăcere. Devenite prada scorpiilor de la Châtelet[200], aceste blânde sclave fără grai aveau să fie ridicate deci de vătăşei şi zvârlite fără milă în stradă. Ah, eu însumi aveam să fiu scos la mezat! Soneria apartamentului îmi răsuna în inimă, mă lovea acolo unde ar trebui să fie loviţi regii, la cap. Era un adevărat martiriu, fără să am măcar cerul drept răsplată. Da, pentru un om cu sufletul larg, o datorie este un iad, dar un iad cu portărei şi cu

samsari. O datorie neplătită e o josnicie, un început de hoţie şi, mai rău decât atât, o minciună: ea urzeşte crime, tot ea înalţă scândurile pentru eşafod!

Poliţele mele fură protestate. Peste trei zile, le-am plătit. Şi iată cum: un speculator veni la mine şi-mi propuse să-i vând insula pe care o aveam în Loara, unde se afla mormântul mamei. Am primit. În timp ce iscăleam contractul la notarul cumpărătorului meu, în fundul biroului său întunecos, simţii că mă cuprinde o răcoare asemănătoare aceleia dintr-un beci. Mă înfiorai, recunoscând acelaşi frig umed ce mă cuprinsese pe marginea gropii unde odihneşte tatăl meu. Luai întâmplarea asta drept o prevestire funestă. Mi se păru că aud vocea mamei şi că îi văd umbra; nu ştiu ce putere făcea să-mi răsune vag în ureche propriul meu nume, în mijlocul unui dangăt de clopote! Preţul insulei îmi lăsă, după achitarea tuturor datoriilor, două mii de franci. Fireşte, aş fi putut reveni la paşnica viaţă de studiu, m-aş fi putut întoarce în mansarda mea, după ce trecusem prin toate vâltorile vieţii, aş fi putut reveni aici cu capul plin de observaţii importante şi bucurându-mă chiar de un anumit renume. Dar Fedora nu-şi lăsase prada din gheare. Se întâmpla adesea că ne pomenim faţă în faţă. Făceam în aşa fel încât să-i ajungă mereu la urechi numele meu, rostit de curtezanii ei, care se arătau uimiţi de deşteptăciunea mea, de caii, de succesele, de echipajele mele. Ea rămânea rece şi nesimţitoare la ţoale, chiar şi la oribila frază: „Se omoară pentru dumneata!” rostită de Rastignac. Mobilizasem o lume întreagă ca să mă răzbun, dar fericit tot nu eram! Răscolind astfel viaţa până în cele mai ticăloase străfunduri ale ei, simţeam tot mai mult satisfacţiile unei iubiri împărtăşite, a cărei fantomă o urmăream de-a lungul destrăbălărilor şi în mijlocul orgiilor.

Din nenorocire însă, eram înşelat în socotelile mele; pentru binefaceri eram pedepsit cu nerecunoştinţă, greşelile mi-erau răsplătite cu mii de plăceri. Sinistră filosofie, dar adevărată pentru un desfrânat! În plus, Fedora

mă molipsise cu lepra vanităţii ei. Cercetându-mi sufletul, îl găsii cangrenat, putred, Demonul îmi pusese pecetea lui pe frunte. Din clipa aceea îmi era cu neputinţă să mă lipsesc de tresăririle continue ale unei vieţi primejduită în orice clipă, sau de nesuferitele rafinamente ale bogăţiei. Milionar chiar, aş fi jucat mereu, aş fi mâncat, aş fi gonit înainte. Nu mai voiam să rămân singur cu mine însumi. Aveam nevoie de curtezane, de prieteni falşi, de vin, de mâncăruri bune ca să mă ameţesc. Verigile ce-l leagă pe un om de familie, în mine fuseseră rupte pentru totdeauna. Osândit la plăceri, trebuia să-mi împlinesc destinul de sinucigaş.

În ultimele zile de bogăţie, făcui în fiecare seară excese neînchipuite; dar în fiecare dimineaţă moartea mă arunca din nou în braţele vieţii. Asemenea unui beneficiar de rentă viageră, aş fi putut trece liniştit printr-un pârjol. În cele din urmă mă trezii singur cu o piesă de douăzeci de franci, şi atunci îmi adusei aminte de norocul lui Rastignac.

— Lasă, lasă! Exclamă apoi Raphaël, amintindu-şi deodată de talismanul lui, pe care-l scoase din buzunar.

Fie că, obosit de luptele acestei lungi zile, nu mai avea puterea să-şi cârmuiască mintea prin valurile de vin şi de lichior; fie că, exasperat de imaginea vieţii sale, se îmbătase pe nesimţite de torentul vorbelor lui, Raphaël se aprinse, se înflăcără cu totul, ca un om cu desăvârşire lipsit de judecată.

— Ducă-se dracului moartea! Strigă el învârtind pielea de sagri în mână. Acum vreau să trăiesc! Sunt bogat, dispun de toate puterile. Nimic nu mi se va mai putea împotrivi. Cine nu e bun, atunci când poate să facă tot ceea ce vrea? Lasă, lasă! Am vrut să am un venit de două sute de mii de livre, îl voi avea. Salutaţi-mă voi, porcilor, ce vă tolăniţi pe covoarele astea ca pe nişte băligar! Sunteţi ai mei – halal de-aşa proprietate! Sunt bogat, pot să vă cumpăr pe toţi, chiar şi pe deputatul acela care sforăie acolo. Haideţi, canalii din înalta societate, binecuvântaţi-mă! Sunt papa!

În momentul acela, exclamaţiile lui Raphaël, până atunci acoperite de basul neîntrerupt al sforăiturilor, fură pe neaşteptate auzite. Cea mai mare parte dintre somnoroşi se treziră, ţipând, îl văzură pe vorbăreţ clătinându-se pe picioare şi blestemară gălăgioasa lui beţie printr-un concert de înjurături.

— Linişte! Strigă Raphaël. Câinilor, la coteţ! Émile, am mii de comori, o să-ţi dau numai ţigări de Havana.

— Te aud, răspunse poetul. Fedora sau moartea! Zi-i înainte. Afurisita aia de Fedora te-a înşelat. Toate femeile sunt fiicele Evei. Povestea ta nu-i câtuşi de puţin dramatică.

— A, dormeai, prefăcutule?

— Nu. Fedora sau moartea! Aici ai rămas.

— Trezeşte-te, urlă Raphaël către Émile lovindu-l cu pielea de sagri atât de tare, încât ai fi zis că vrea să scoată scântei din ea.

— Mii de trăsnete! Zise Émile sărind în picioare şi apucându-l pe Raphaël de mijloc. Prietene, nu uita că eşti cu femei de moravuri uşoare.

— Sunt milionar.

— Dacă nu eşti milionar, beat însă eşti, asta-i sigur.

— Beat de putere. Pot sa te omor! Tăcere, eu sunt Nerone[201]! Sunt Nabucodonosor[202]!

— Ei, Raphaël, suntem în prezenţa unor persoane din lumea de jos, ar trebui să taci, din demnitate.

— Viaţa mi-a fost o prea lungă tăcere. Acum vreau să mă răzbun pe lumea întreagă. N-am să mă distrez risipind nişte bani murdari, ci am să imit, am să rezum epoca mea consumând vieţi omeneşti, şi inteligenţe, şi suflete, iată un lux care nu e meschin nu-i aşa?

— Belşugul ciumei! Mă voi lupta cu frigurile galbene, verzi, albastre, cu armatele, cu eşafoadele. Pot s-o am şi pe Fedora. Dar nu, pe Fedora n-o vreau, ea e boala mea, eu am să mor de Fedora!

— Pe Fedora vreau s-o uit!

— Dacă mai ţipi aşa te duc în sufragerie.

— Vezi pielea asta? E testamentul lui Solomon. Acum, Solomon, regizorul ăsta caraghios, e al meu! Stăpânesc Arabia, chiar şi Petreea[203]! Întregul univers e al meu. Şi tu eşti al meu, dacă vreau. Da, dacă vreau, ia seama! Pot cumpăra toată dugheana asta a ta de jurnalist; iar tu ai să fii valetul meu, îmi vei face cuplete, îmi vei pune hârtiile în regulă. Valet! Valet înseamnă: „E sănătos, fiindcă nu se gândeşte la nimic!

După asemenea vorbe, Émile îl duse pe Raphaël în sufragerie.

— Ei bine! De dragul meu, îi spuse el, sunt valetul tău. Iar tu ai să fii redactorul-şef al unui jurnal, dar taci, te rog, fii cuminte, din consideraţie pentru mine! Mă iubeşti?

— Dacă te iubesc! O să ai ţigări de Havana cu pielea asta. Nu uita pielea, amice, pielea suverană! E un leac minunat, pot să vindec şi bătăturile cu ea. Ai bătături? Ţi le scot la iuţeală.

— Niciodată nu te-am văzut atât de stupid.

— Stupid, zici? Nu. Pielea asta se strânge când am o dorinţă. Ah! Ce ironie. Brahmanul – e un brahman în ea!

— Brahmanul, carevasăzică, era un mucalit, fiindcă, vezi tu, dorinţele trebuie să întindă.

— Bine, bine, aşa-i!

— Îţi spun că.

— Da, e adevărat, sunt de acord cu tine. Dorinţa întin.

— Eu îţi spun, pielea!

— Aşa-i.

— Nu mă crezi. Te cunosc, amice, minţi ca un rege proaspăt urcat pe tron.

— Cum, vrei să iau în serios aiurările tale de beţiv?

— Fac rămăşag cu tine, pot să-ţi dovedesc. Să luăm măsura.

— Vai de mine, n-are nici gând să se culce! Exclamă Émile când văzu că Raphaël se apucă să scotocească prin sufragerie.

Valentin, înzestrat cu o sprinteneală de maimuţă, datorită acelei ciudate lucidităţi ale cărei manifestări contrastează uneori la beţivi cu viziunile tulburi ale beţiei, găsi până la urmă un şervet şi o călimară, repetând întruna:

— Să luăm măsura! Să luăm măsura!

— Ei bine, da, răspunse Émile, să luăm măsura.

Cei doi prieteni întinseră bine şervetul, pe care suprapuseră pielea de sagri. Émile, a cărui mână părea mai sigură decât a lui Raphaël, trase cu condeiul o linie de cerneală pe marginea talismanului, în timp ce prietenul său îi spunea:

— Am dorit un venit de două sute de mii de livre, nu-i aşa? Ei bine, când le voi avea, ai să vezi că pielea s-a făcut mai mică.

— Aşa e. Dar acuma culcă-te. Vrei să te aşezi pe canapeaua asta? Ei, stai bine?

— Da, gazetăraşule. Tu ai să mă distrezi, ai să mă aperi ele muşte. Prietenul de la nevoie are dreptul să fie şi prietenul din zile bune. De aceea, am să-ţi dau ţi – ţigări. De. Hav.

— Haide, cloceşte-ţi aurul, milionarule.

— Tu, cloceşte-ţi tu articolele. Bună scara. Hai, spune-i bună seara lui Nabucodonosor! Iubire! Să ne aducă de băut! Franţa. Glorie şi bogă. Boga.

Peste puţin, ambii prieteni îşi împletiră sforăiturile cu sunetele muzicii din saloane. Concert de prisos! Lumânările se stinseră una câte una prin câte o plesnitură a discurilor de cristal ale sfeşnicelor. Noaptea înfăşură cu linţoliul ei lunga orgie în care povestirea lui Raphaël fusese ca o orgie de vorbe, de fraze fără idei şi de idei ce n-au apucat încă să fie exprimate.

A doua zi, pe la amiază, frumoasa Aquilina se sculă, căscând obosită, cu obrajii brăzdaţi de dungile taburetului de catifea pictată pe care îşi odihnise capul. Euphrasie, trezită din somn de mişcările tovarăşei sale, sări deodată în sus scoţând un strigăt răguşit; frumoasa ei figură albă, atât de proaspătă în ajun, era acum galbenă şi palidă ca a unei

femei de stradă când se duce la spital. Unul câte unul, oaspeţii se răsuceau cu gemete sinistre; îşi simţeau braţele şi picioarele ţepene şi mii de oboseli de tot felul îi răspundeau de cum se deşteptau din somn. Un valet veni şi deschise obloanele şi ferestrele saloanelor. Adunarea se trezi de-a binelea, chemată la viaţă de razele calde ale soarelui ce se revărsau peste capetele somnoroşilor. Din pricina dormitului, stricându-şi elegantele edificii ale pieptănăturilor şi ştergându-şi sulimanul, femeile, surprinse de strălucirea zilei, prezentau un spectacol hidos: părul le atârna fără nici o graţie, fizionomiile îşi schimbaseră expresia, ochii, atât de sclipitori ieri, le erau acum tulburi de istovire! Tenurile spălăcite, care străluceau atât de mult la lumina lămpilor, te îngrozeau; figurile limfatice atât de albe, atât de catifelate când sunt odihnite, deveniseră verzi; gurile, mai înainte roşii şi ispititoare, acum învineţite şi uscate, purtau ruşinoasele stigmate ale beţiei. Bărbaţii îşi renegau amantele de peste noapte văzându-le în halul acesta, decolorate, cadaverice, ca nişte flori strivite pe stradă după trecerea unei procesiuni. Dar bărbaţii aceştia dispreţuitori erau şi mai respingători. Te-ai fi înfiorat văzând fetele acelea omeneşti cu ochii înfundaţi în orbite şi cu cearcăne, ce păreau că nu văd nimic, feţe buhăite de vin, aiurite de un somn chinuit, mai degrabă obositor decât reconfortant. Feţele acelea scofâlcite, ce trădau poftele fizice lipsite de poezia cu care ni le împodobeşte sufletul, aveau în ele ceva feroce şi respingător de bestial. Această apariţie a viciului fără veşminte şi măşti, acest schelet al păcatului zdrenţuit, rece, gol şi golit de sofismele spiritului sau de încântările luxului, îi înspăimântă pe vitejii lor atleţi, oricât ar fi ei de obişnuiţi să se lupte cu desfrâul. Artişti, şi curtezane rămaseră cu toţii tăcuţi, cercetând cu priviri rătăcite dezordinea din casă, unde totul fusese răsturnat, răvăşit de focul patimilor. Deodată răsună un râs satanic; era Taillefer, care, auzind horcăitul surd al oaspeţilor săi, încercă să-i salute cu o strâmbătură; chipul lui, asudat şi

roşu ca sângele, plutea deasupra acestei scene ca o imagine infernală a crimei fără remuşcări. (Vezi Hanul roşu.)204 Tabloul părea desăvârşit. Era o viaţă de mocirlă în mijlocul luxului, un oribil amestec de strălucire şi de mizerie umană, desfrâul trezit din somn, după ce storsese cu mâinile lui vânjoase toate fructele vieţii, pentru a nu lăsa în juru-i decât nişte hârburi ticăloase sau nişte minciuni în care nici el însuşi nu mai crede. Ai fi zis că ai în faţă Moartea rânjind în mijlocul unei familii atinse de ciumă: nu mai erau acolo nici parfumuri, nici lumini ameţitoare; nici veselie, nici dorinţe: ci dezgustul cu duhorile lui greţoase şi cu filosofia lui dureroasă, şi soarele strălucind ca adevărul, şi un aer curat ca virtutea, ce contrastau cu o atmosferă înăbuşită, încărcată de miasme – miasmele orgiei! Cu toate că erau obişnuite cu viaţa de viciu, multe dintre acele tinere fete se gândeau la deşteptarea lor din somn, de altădată, când, neprihănite şi curate la suflet, dădeau cu ochii, prin ferestruicile ţărăneşti năpădite de curpeni sau de bujori, de o privelişte limpede, fermecată de trilurile vesele ale ciocârliei, acoperită de rouă şi strălucind în sclipirile ceţoase ale răsăritului. Altele îşi aduceau aminte de prânzurile din familie, de masa în jurul căreia copiii şi tatăl râdeau laolaltă, cu nevinovăţie, unde totul avea o vrajă de nespus, iar bucatele erau simple ca şi inimile. Un artist se gândea la liniştea din atelierul lui, la statuia castă şi la modelul graţios care-l aştepta. Un tânăr, amintindu-şi că are un proces de care atârna soarta unei familii, cugeta la tranzacţia importantă ce reclama prezenţa lui. Savantul îşi regreta cabinetul unde îl chema o nobilă lucrare. Aproape toţi erau nemulţumiţi de ei înşişi. În momentul acela, Émile, vioi şi îmbujorat ca cel mai drăguţ dintre băieţii de prăvălie ai unui magazin la modă, apăru râzând.

— Sunteţi mai sluţi ca nişte vătăşei! Strigă el. Astăzi n-o să mai fiţi în stare de nimic, ziua e pierdută. Sunt de părere să ne apucăm să dejunăm.

La aceste cuvinte, Taillefer ieşi să dea ordine. Femeile se îndreptară alene către oglinzi spre a se aranja după dezordinea de peste noapte. Se sculă toată lumea. Cei mai vicioşi îi dăscăleau pe cei mai cuminţi. Curtezanele făceau glume pe socoteala acelora care păreau a nu fi în stare să continue acest chef de pomină. În câteva clipe, fantomele de acolo se însufleţiră, formară grupuri, îşi puneau întrebări şi îşi zâmbeau. Valeţii, îndemânatici şi iuţi, traseră repede mobilele la locul lor şi puseră fiecare lucru la rostul lui. Un prânz strălucitor fu întins îndată. Oaspeţii năvăliră atunci în sala de mâncare. Aici, deşi totul purta pecetea neştearsă a orgiilor din ajun. Mai dăinuia totuşi o urmă de viaţă şi gândire, ca în ultimele spasme ale unui muribund. Aidoma unui alai din marţea grasă[205] saturnala fusese înmormântată de măştile acelea obosite de dansuri, mahmure de beţie şi care încercau să arate că ispita n-are nici o putere asupra lor nevoind să recunoască de fapt propria lor moleşea! A.

În momentul când vajnica adunare înconjura masa capitalistului, Cardot, care, în ajun, dispăruse pe neobservate după cină, ca să-şi sfârşească orgia în patul conjugal, îşi arătă mutra slugarnică, pe care flutura un zâmbet voios. Ai fi zis că mirosise vreo moştenire ce trebuia gustată, împărţită, inventariată, parafată, vreo moştenire cu o groază fie acte de făcut, cu onorarii grase, şi la fel de mustoasă ca şi muşchiul fraged în care amfitrionul îşi implânta chiar atunci cuţitul.

— O, o, vom prânzi în prezenta notarului! Strigă de Cursy.

— Vii tocmai la timp ca să clasezi şi să parafezi toate documentele astea, îi spuse bancherul, arătându-i oaspeţii din jurul mesei.

— De fapt, nu-i nici un testament de făcut; cât despre contracte de căsătorie, poate! Zise savantul, care pentru prima dată după un an avusese de-a face cu o femeie.

— O, o!

— A, a!

— O clipă, ţipă Cardot, asurzit de un cor de glume proaste, vin aici pentru o afacere serioasă. Aduc şase milioane unuia dintre dumneavoastră. (Tăcere adâncă.) Domnule, zise el, adresându-se lui Raphaël, care în momentul acela era ocupat să-şi şteargă fără ceremonie ochii cu un colt al şervetului, mama dumneavoastră nu era, ca domnişoară, din familia O'Flaharty?

— Da, răspunse imediat Raphaël; Barbe-Marie.

— Aveţi, reluă Cardot, actul dumneavoastră de naştere şi acela al doamnei de Valentin?

— Cred că da.

— Ei bine, domnule, sunteţi singurul moştenitor al maiorului O'Flaharty, decedat în august 1828, la Calcutta.

— Un noroc incalcuttabil[206], strigă atotştiutorul.

— Fiindcă maiorul lăsase prin testament mai multe sume pentru câteva stabilimente publice, guvernul francez a cerut Companiei Indiilor să-i transmită această moştenire, continuă notarul. În momentul de faţă ea e transformată în bani gheaţă şi se poate încasa. De cincisprezece zile căutăm fără succes pe urmaşii legali ai domnişoarei Barbe-Marie O'Flaharty, când ieri, la masă.

În aceeaşi clipă Raphaël se ridică pe neaşteptate cu gestul brusc al unui om care e lovit de ceva. Se produse un fel de aclamaţie tăcută; primul simţământ al oaspeţilor fu dictat de o invidie surdă, toţi ochii se întoarseră spre el ca tot atâtea flăcări. Apoi, un murmur asemănător aceluia al unei săli pline care se întăreită, o larmă ca de revoluţie se iscă uşor, se înteţi, şi fiecare salută, prin câte o scurtă cuvântare, imensa avere anunţată de notar. Recăpătându-şi luciditatea prin această bruscă supunere a sorţii, Raphaël întinse la repezeală pe masă şervetul cu care măsurase mai înainte pielea de sagri. Apoi, fără să asculte nimic din cele ce se spuneau în jurul lui, întinse talismanul deasupra şi nu-şi putu stăpâni un fior de groază văzând că între linia trasă pe pânză şi marginea pielii se făcuse o dungă albă.

— Ei bine, ce mai vrea! Exclamă Taillefer. A căpătat atâta avere fără nici o bătaie de cap!

— Ţine-l, nu-l lăsa! Strigă Bixiou către Émile. Să nu moară de bucurie.

O gălbeneală înspăimântătoare se aşternu pe figura veştejită a moştenitorului, trăsăturile i se contractară, pometii obrajilor i se albiră, adânciturile i se întunecară, căpătă o mască lividă, rămase cu privirile pironite în gol. Vedea MOARTEA, Banchetul acesta strălucitor, înconjurat de curtezane ofilite, fie chipuri sătule, această agonie a desfătărilor era o imagine vie a propriei sale vieţi. Raphaël se uită de trei ori la talismanul care se lăfăia între nemiloasele linii trase pe şervet; încerca să se îndoiască, dar o presimţire cât se poate de limpede îi spulbera neîncrederea. Stăpânea lumea, putea sa facă orice, dar nu mai voia nimic. Ca unui călător în mijlocul deşertului, apa de băut i se împuţinase şi trebuia să-şi măsoare viaţa după numărul înghiţiturilor. Vedea cum fiecare dorinţă îi scurtează zilele şi începea să creadă în pielea de sagri, se simţea parcă bolnav, se întreba: „Nu-s cumva atins la plămâni? Mama n-a murit oare de o boală de piept?”

— A, a, Raphaël, acuma ştiu că ai să te distrezi! Mie ce-ai să-mi dai? Spunea Aquilina.

— Să bem pentru moartea unchiului, maiorul O'Flaharty! Asta da; om.

— O să ajungă pair al Franţei.

— Vax! Ce mai înseamnă un pair al Franţei după revoluţia din iulie! Zise atotştiutorul.

— O să aibă o lojă la „Bouffons”?

— Sper că o să ne blagoslovească pe toţi cu câte ceva! Spuse Bixaou.

— Un om ca el ştie să facă lucrurile în mare, zise Émile.

Uralele acestei vesele adunări răsunau în urechile lui Valentin, fără ca el să poată pricepe înţelesul vreunui cuvânt. Se gândea, nici el nu ştia de unde până unde, la traiul fără variaţie şi fără dorinţe al unui ţăran din Bretania,

împovărat de copii, muncindu-şi ogorul, mâncând hrişcă, bând cidru dea dreptul dintr-un urcior, crezând în Fecioară şi în rege, împărtăşindu-se la Paşti, jucând la horă duminica, pe o pajişte verde şi ascultând predica popii fără s-o înţeleagă. Spectacolul ce i se înfăţişa în acel moment înaintea ochilor, tapetele aurite, curtezanele, ospăţul, luxul de acolo îl sugrumau parcă şi-l făceau să tuşească.

— Doreşti nişte sparanghel? Îl întreba bancherul.

— Nu doresc nimic! Îi răspunse Raphaël cu o voce tunătoare.

— Bravo! Replică Taillefer. Dumneata ştiu că înţelegi averea, ea e un certificat de obrăznicie. Eşti de-al nostru! Domnilor, să bem pentru atotputernicia aurului. Domnul de Valentin, devenit de şase ori milionar, a ajuns la putere. E rege, poate orice, e mai presus de orice, ca toţi bogaţii. Pentru el de acum încolo, formula „Francezii sunt egali în faţa legii” nu e decât o minciună înscrisă în fruntea constituţiei. Nu el va asculta de legi, ci legile vor asculta de el. Pentru milionari nu există eşafoduri şi nici călăi!

— Într-adevăr, replică Raphaël la rândui lui, îşi sunt ei înşişi călăi!

— Încă o prejudecată! Urlă bancherul.

— Să bem! Zise Raphaël, băgând talismanul în buzunar.

— Stai, ce faci? Sări Émile, apucându-l de mână. Domnilor, adăugă el adresându-se adunării destul ce nedumerită de purtarea lui Raphaël, aflaţi că prietenul nostru de Valentin – ce spun eu?

— Domnul marchiz de Valentin, deţine secretul îmbogăţirii. Dorinţele lui se împlinesc chiar în clipa când le formulează. Afară doar dacă nu vrea să treacă în faţa noastră drept un lacheu, drept un om fără inimi; ci are să ne îmbogăţească pe toţi.

— Ascultă, dragul meu Raphaël, eu vreau un şirag de perle, exclamă Euphrasie.

— Dacă e recunoscător, mie îmi va dărui două trăsuri şi nişte cai frumoşi şi iuţi! Zise Aquilina.

— Pentru mine vreau să doreşti un venit de o sută de mii de livre!

— Eu vreau caşmiruri!

— Mie plăteşte-mi datoriile pe care le am!

— Loveşte-l cu o apoplexie pe unchiul meu, slăbănogul ăla înalt!

— Raphaël, mă mulţumesc cu un venit de zece mii de livre!

— Astea zic şi eu donaţiuni! Rosti notarul.

— Ar trebui să mă vindece de gută!

— Fă să scadă rentele! Strigă bancherul.

Toate frazele astea izbucniră ca jerbele exploziei de la sfârşitul unui foc de artificii. Dar cine ar putea să spună că dorinţele acestea însetate nu erau luate mai mult în serios decât în glumă?

— Scumpe prietene, zise Émile, cu un accent grav, eu mă mulţumesc cu un venit de două sute de mii de livre. Dă-mi-l din toată inima, haide!

— Émile, spuse Raphaël, dar tu nu ştii care-i preţul?

— Frumoasă scuză! Strigă poetul. Nu se cuvine oare să ne jertfim pentru prietenii noştri?

— Îmi vine aproape să vă doresc moartea la toţi, răspunse Valentin, aruncând o privire sumbră şi încruntată asupra oaspeţilor.

— Muribunzii sunt teribil de cruzi, glăsui Émile, râzând. Iată-te bogat, adăugă el, de data asta cu un aer serios; ei bine, nu-ţi dau nici două luni, ca să te faci fioros de egoist. Ai şi devenit stupid, nu vrei să mai ştii de glumă. Nu-ţi mai lipseşte decât să crezi în pielea aceea de sagri.

Raphaël, care începea să se înspăimânte de ironiile acelei adunări, rămase tăcut, bău fără măsura şi se îmbătă, voind să uite o clipă de puterea lui blestemată.

III.

AGONIA.

Î n primele zile ale lunii decembrie, cu toate că ploua tare, un bătrân septuagenar mergea pe strada Varenne, ridicând nasul la poarta fiecărei clădiri şi căutând adresa domnului

marchiz Raphaël de Valentin, cu naivitatea unui copil şi cu aerul absorbit al filosofilor. Pecetea unei aprige mâhniri luptând cu un caracter despotic răbufnea pe chipul lui uscat ca un pergament răsucit în foc şi încadrat da un păr în neorânduială lung şi cărunt. Dacă vreun pictor ar fi întâlnit personajul acesta ciudat, slab şi osos, îmbrăcat în negru, fără îndoială că, de îndată ce s-ar fi întors la atelier, l-ar fi reprodus în albumul său, înscriind dedesubtul portretului: Poet clasic în căutarea unei rime. După ce verifică numărul ce-i fusese indicat, această reîncarnare leită a lui Rollin[207] bătu uşor la poarta unui palat măreţ.

— Domnul Raphaël e acasă? Se adresă moşneagul unui portar în livrea.

— Domnul marchiz nu primeşte pe nimeni, răspunse valetul, înghiţind un dumicat enorm pe care-l muiase într-o ceaşcă mare de cafea.

— Îi văd trăsura colo, răspunse bătrânelul, arătând spre un echipaj strălucitor tras sub cupola de lemn în formă de cort, care apăra de ploaie treptele peronului. O să iasă, am să-l aştept.

— Hei, tăticule, s-ar putea să stai aici până mâine dimineaţă, reluă portarul. Trăsura e totdeauna trasă acolea, pregătită pentru domnul. Dar, rogu-le, pleacă; e destul să las numai o dată pe cineva străin să intre în casă fără să am ordin, şi mi s-a dus simbria de şase sule de franci!

În momentul acela, un bătrân înalt, al cărui costum semăna în totul cu al unui uşier ministerial, ieşi din vestibul şi coborî iute câteva trepte, uitându-se îndeaproape la moşneagul încremenit.

— Poftim, uite-l pe domnul Jonathas, zise portarul; vorbeşte cu el.

Cei doi bătrâni, atraşi unul spre altul de o simpatie sau de o curiozitate reciprocă, se întâlniră în mijlocul vastei curţi de onoare, la cotitura unei alei presărată cu fire de iarbă crescute printre pietrele pavajului. O tăcere încremenită înconjura întreaga clădire. Văzându-l pe Jonathas, ai fi dorit

să pătrunzi taina ce plutea pe chipul său, taină despre care stăteau mărturie până şi cele mai mici lucruri din casa aceea posomorâtă. Cea dintâi grijă a lui Raphaël, după ce primise imensa moştenire a unchiului său, fusese să afle unde trăia bătrânul servitor devotat, pe dragostea căruia putea să se bizuie. Jonathas izbucni în lacrimi de bucurie revăzând pe tânărul său stăpân, de care crezuse că se despărţise pentru totdeauna, dar nimic nu-i egală fericirea când marchizul îi încredinţă înaltele sarcini de intendent. Bătrânul Jonathas deveni o putere intermediară plasată între Raphaël şi restul lumii. Mânuitor suprem al averii stăpânului său, executând orbeşte gânduri pe care nu le cunoştea, el era ca un al şaselea simţ prin care tresăririle vieţii puteau să ajungă la Raphaël.

— Domnule, aş dori să vorbesc cu domnul Raphaël, se adresă moşneagul către Jonathas, urcând câteva trepte ale peronului spre a se adăposti de ploaie.

— Să vorbiţi cu domnul marchiz? Exclamă intendentul. Abia îmi adresează câte un cuvânt mie, care sunt al doilea tată al său.

— Dar şi eu îi sunt ca un al doilea tată, rosti moşneagul. Dacă soţia dumitale l-a alăptat odinioară, apoi eu i-am dat să sugă la sânul muzelor, E sugaciul meu, copilul meu, carus alumnus! 208 Eu i-am şlefuit creierul, i-am transformat inteligenţa, i-am dezvoltat geniul, şi, îndrăznesc s-o spun, spre onoarea şi gloria mea. Nu-i el unul dintre bărbaţii cei mai de seamă ai epocii noastre? L-am avut sub ochii mei într-a şasea, într-a treia şi la retorică[209]. Sunt profesorul său.

— A, domnul este domnul Porriquet?

— Întocmai. Dar domnul?

— Sst! Sst! Făcu Jonathas către doi rândaşi, al e căror glasuri tulburau tăcerea de pustnicie în care era învăluită casa.

— Dar, domnule, reluă profesorul, nu cumva domnul marchiz e cumva bolnav?

— Domnule dragă, răspunse. Jonathas, numai Dumnezeu ştie ce-i cu stăpânul meu. Uită-te şi dumneata, nu există în tot Parisul o casă ca a noastră. Mă auzi? Măcar una la fel. Pe legea mea, nu. Domnul marchiz a cumpărat palatul ăsta, care era mai înainte al unui duce şi pair. A cheltuit trei sute de mii de franci ca să-l mobileze. Îţi dai seama, trei sute de mii de franci e o sumă! În schimb fiecare odaie din casa noastră e o adevărată minune, „Bun – mi-am zis eu văzând atâta măreţie – e ca la răposatul bunicu-său; tânărul marchiz o să primească tot oraşul, ba chiar şi curtea!” Ţi-ai găsit! Dumnealui n-a vrut să vadă pe nimeni. Duce o viaţă ciudată, domnule Porriquet, o viaţă al cărei tipic nu suferă nici o abatere, mă auzi? Domnul se scoală în toate zilele la aceeaşi oră. Numai eu – eu singur, pricepi?

— Am voie să intru în camera lui. Deschid uşa la ora şapte, atât vara cât şi iarna. Asta e o lege. Gând intru, îi spun: „Domnule marchiz, e timpul să vă sculaţi şi să vă îmbrăcaţi.” El se scoală şi se îmbracă. Eu trebuie să-i dau halatul, totdeauna făcut în acelaşi fel şi din aceeaşi stofă. Sunt obligat să-l înlocuiesc când n-ar mai putea fi de folos, nu de alta, dar să-l scutesc pe el de osteneala de a cere un halat nou. Bagă de seamă ce imaginaţie!

La urma urmei, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să facă ce vrea, băieţaşul ăsta. Şi la drept vorbind, ţin atât de mult la el că dacă mi-ar da o palmă pe obrazul drept, i l-aş întoarce şi pe cel stâng! Chiar şi dacă mi-ar cere să fac pentru el şi lucruri mai grele, le-aş face, mă-nţelegi? De fapt, mi-a dat în grijă atâtea fleacuri, încât am cu ce să mă ocup toată ziua. Citeşte jurnalele, nu-i aşa? Ordin să i le pun pe masă în acelaşi loc. De asemenea vin, totdeauna la aceeaşi oră, să-i rad eu însumi barba, şi nu mă mai sperii de asta. Bucătarul ar pierde cele o mie de livre rentă viageră care-l aşteaptă după moartea domnului, dacă prânzul n-ar fi servit stăpânului la ceasurile zece în toate dimineţile, iar cina la ceasurile cinci precis, fără nici o abatere. Lista de bucate e făcută pentru un an întreg, zi cu zi. Domnul

marchiz n-are nimic de râvnit. Are fragi când sunt fragi, şi cea dintâi scrumbie sosită la Paris, el o mănâncă. Programul e tipărit, ştie pe dinafară dimineaţa ce cină va avea seara. Apoi se îmbracă la aceeaşi oră, cu aceleaşi haine şi cu aceleaşi cămăşi puse totdeauna de mine – mă auzi?

— Pe acelaşi fotoliu.

Trebuie să mă mai îngrijesc să fie totdeauna la îndemână acelaşi postav; în caz de nevoie, de i se strică, să zicem redingota, trebuie s-o înlocuiesc cu alta, fără a-i spune nici un cuvânt. Dacă vremea e frumoasă, intru şi-i zic stăpânului meu: „Domnul iese astăzi?” El îmi răspunde da sau nu. Dacă are poftă să se plimbe, nu aşteaptă până se pun caii, fiindcă ei sunt în permanentă înhămaţi; vizitiul stă, fără nici o abatere, cu biciul în mână, aşa cum îl vezi colo. Seara, după cină, domnul se duce într-o zi la „Operă”, într-alta la „Itali.”, ba nu, la Italieni[210]” nu s-a dus încă până acum, n-am putut să capăt o lojă decât ieri. Apoi se întoarce la ceasurile unsprezece precis şi se culcă.

În răstimpurile de peste zi, când nu face nimic, citeşte întruna, vezi dumneata, o patimă a lui. Am ordin să citesc înaintea dumnealui Jurnalul librăriei, să cumpăr cărţile noi, pentru ca dânsul să le găsească pe cămin chiar în ziua punerii lor în vânzare. Sunt însărcinat să intru din oră în oră la el, ca să văd de foc şi de celelalte şi să am grijă ca nimic să nu-i lipsească. Mi-a dat, domnule, o cărţulie ca s-o învăţ pe dinafară, unde sunt scrise toate îndatoririle mele, un catehism în toată regula! Vara trebuie să menţin, cu grămezi de gheaţă, temperatura la acelaşi grad de răcoare şi să pun în orice timp flori proaspete peste tot. E bogat, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să-şi facă toate gusturile. Bietul băiat, destul a fost lipsit de cele trebuitoare altădată!

Nu chinuieşte pe nimeni, e bun ca pâinea caldă, niciodată nu scoate o vorbă, dimpotrivă – tăcere desăvârşită şi în casă şi în grădină! Într-un cuvânt, stăpânul meu n-are nevoie să aibă nici o dorinţă, toate merg ca pe roate şi la ţanc! Şi are

dreptate: dacă nu ţii de scurt servitorii, totul iese alandala. Eu îi spun tot ce trebuie să facă, şi el mă ascultă. Nici nu poţi să-ţi închipui până unde a împins lucrurile. Apartamentele sale sunt. Cum să-ţi spun. Înşirate la rând. Ei bine, dacă el deschide, să zicem, uşa camerei lui sau a biroului de lucru, tronc! Toate uşile se deschid de la sine, printr-o maşinărie specială. Drept urmare, poate să străbată casa de la un capăt la celălalt, fără să dea de o singură uşă închisă. E drăguţ şi comod, iar pentru noi, ăştia, cum nu se poate mai plăcut! E drept că toate astea ne-au costat cam mult! Ce mai tura-vura, domnule Porriquet, ascultă ce mi-a spus: „Jonathas, să ai grijă de mine ca de un copil în scutece”. În scutece, da, domnule, în scutece, aşa a spus. „Ai să te gândeşti tu la toate nevoile mele în locul meu.” Eu sunt stăpânul – înţelegi?

— Şi el e aproape ca şi servitor. Pricina? A, zău, iată ceea ce nimeni pe lume nu ştie, afară de el şi de bunul Dumnezeu. Atâta ştiu, că nu îngăduie nici o abatere!

— Face un poem, rosti bătrânul profesor.

— Crezi, domnule, că face un poem? Asta te robeşte oare aşa de mult? Oricum, mie nu-mi vine a crede. Dumnealui îmi repetă adesea că vrea să trăiască vergetând ca o vergetaţie. Nu mai departe decât ieri, domnule Porriquet, se uita la o lalea şi spunea îmbrăcându-se: „Aşa-i şi viaţa mea. Vergetez, dragul meu Jonathas!” La ora asta, mulţi spun că e monoman. Nu îngăduie nici o abatere!

— Totul îmi dovedeşte, Jonathas, reluă profesorul cu o gravitate doctorală care stârni un respect profund bătrânului valet, că stăpânul dumitale lucrează la o operă mare. E adâncit în vaste meditaţii şi nu vrea să fie tulburat de grijile vieţii de toate zilele. În toiul muncii sale intelectuale, un om de geniu uită de orice. Într-o zi, celebrul Newton[211].

— A, Newton, am auzit de el. Zise Jonathas. Dar nu-l cunosc.

— Newton, un mare geometru, continuă Porriquet, a stat douăzeci şi patru de ore cu coatele sprijinite pe masă; când s-a trezit din visarea lui, a doua zi, credea că e tot în ajun, ca şi cum ar fi dormit. Mă duc să-l văd, drăguţul de el, am să-i fiu de folos.

— Nu se poate! Strigă Jonathas. De-ai fi şi regele Franţei – ăla vechi, se-nţelege!

— Şi tot n-ai intra, afară numai dacă ai sparge uşile, şi-ai trece peste trupul meu. Dar, domnule Porriquet, mă reped să-i spun că dumneata eşti aici şi am să-l întreb aşa: „Să-l las să urce?” El îmi va răspunde cu da, sau nu. Niciodată nu-i spun: Vă face plăcere? Voiţi? Doriţi? Cuvinte ca astea sunt şterse din vorbirea noastră. O dată mi-a scăpat unul din gură. „Vrei să mă ucizi?” s-a răstit el la mine, foc de mânie.

Jonathas îl lăsă pe bătrânul profesor în vestibul, făcându-i semn să nu înainteze; dar se întoarse repede cu un răspuns favorabil şi conduse pe vârstnicul învăţat de-a lungul unor apartamente măreţe ale căror uşi erau toate deschise.

Porriquet zări de departe pe elevul său stând la gura sobei. Înfăşurat într-un halat cu flori mari şi cufundat într-un fotoliu cu arcuri, Raphaël citea jurnalul. Adânca melancolie în prada căreia părea a fi era exprimată de atitudinea bolnăvicioasă a trupului său cocârjat şi întipărită pe fruntea şi pe faţa lui, palide ca o floare veştejită. Un fel de graţie feminină şi acele ciudăţenii proprii bolnavilor bogaţi dădeau o anumită distincţie persoanei sale. Mâinile lui, semănând cu ale unei femei frumoase, erau de o albeaţă moale şi delicată. Păru-i blond, acum rar, cădea în bucle în jurul tâmplelor, cu o cochetărie căutată. O căciuliţă grecească, trasă de un ciucure prea greu pentru caşmirul uşor din care era făcută, îi atârna într-o parte i capului. Lăsase să-i cadă la picioare cuţitul de malachit încrustat cu aur de care se slujise ca să taie foile unei cărţi. Pe genunchi se afla tubul de chihlimbar al unei enorme hukale indiene[212], ale cărei spirale smălţuite se întindeau ca un

şarpe în camera sa: uitase să mai soarbă parfumurile răcoroase din ea. Totuşi extrema slăbire generală a trupului său tânăr era dezminţită de nişte ochi albaştri în care părea că se retrăsese toată viaţa, în care sclipea o vioiciune de necrezut ce cuprindea totul dintr-o singură privire. Ochii aceştia îţi făceau rău, văzându-i. Unii puteau citi în ei o crudă disperare; alţii, puteau ghici o luptă lăuntrică, la fel de cumplită ca o remuşcare. Era ca privirea adâncă a neputinciosului care-şi înăbuşă dorinţele în fundul inimii, sau a avarului care se bucură în gând de toate plăcerile pe care i le-ar putea da banii, dar şi le refuză pentru a nu-şi micşora comoara; sau ca privirea lui Prometeu[213] înlănţuit, ori a lui Napoleon înfrânt, vorbind la Elysée[214], în 1815, despre greşeala strategică făptuită de duşmanii lui, cerând comanda pentru douăzeci şi patru de ore, fără a o obţine. Adevărată privire de cuceritor şi de blestemat! Mai mult încă, era privirea pe care, cu câteva luni mai înainte, Raphaël o aruncase asupra Senei, sau asupra ultimei sale piese de aur pusă la joc. El îşi lăsa voinţa, inteligenta, la cheremul bunului simt al unui ţăran bătrân abia civilizat printr-o slugărire de cincizeci de ani. Aproape bucuros de a fi un fel de automat, el renunţa la viaţă, ca să poată trăi, despuindu-şi sufletul de toată poezia dorinţei. Spre a lupta mai bine cu nemiloasa putere a cărei sfidare o primise, se făcuse cast în felul lui Origen[215], păstrându-şi imaginaţia. A doua zi după ce se pomeni pe neaşteptate îmbogăţit de un testament, văzând cum descreşte pielea de sagri, el se afla la notarul său. Acolo, un doctor cu destulă faimă povestea cu toată seriozitatea, la desert, despre felul cum un elveţian atacat de o boală de plămâni se vindecase singur. Omul acela nu scosese o vorbă timp de zece ani şi-şi impusese să nu respire decât de şase ori pe minut în aerul greu al unui grajd, urmând un regim alimentar foarte cumpătat. „Voi face la fel!” îşi spuse în sinea lui Raphaël, care voia cu orice preţ să trăiască. În mijlocul unui mare lux, el ducea viaţa unei maşini cu aburi. Când bătrânul

profesor văzu cadavrul acesta tânăr, tresări; totul i se părea nefiresc în trupul acela gingaş şi slăbit. Uitându-se la marchizul cu privirea învăpăiată, cu fruntea împovărată de gânduri, profesorul nu izbuti să recunoască în el pe elevul cu chipul fraged şi îmbujorat, cu silueta tinerească, a cărui amintire o mai păstra încă. Dacă clasicul personaj, critic pătrunzător şi păstrător al bunului gust, l-ar fi citit pe lordul Byron, ar fi fost încredinţat că vede pe Manfred acolo unde ar fi vrut să vadă pe Childe Harold[216].

— Bună ziua, dascăle Porriquet, zise Raphaël către profesorul său, strângând degetele îngheţate ale bătrânului într-o mână fierbinte şi umedă. Ce mai faci?

— Eu, bine, răspunse moşneagul îngrozit de atingerea acelei mâini arzătoare. Dar dumneata?

— O, trag nădejde să fiu sănătos.

— Lucrezi, nici vorbă, la vreo operă frumoasă?

— Nu, răspunse Raphaël. Exegi monumenium! 217 dascăle Porriquet, am încheiat o pagină mare şi am zis adio pentru totdeauna ştiinţei. Aproape că nici nu ştiu pe unde s-o mai fi aflând manuscrisul meu.

— Stilul e curat, nu-i aşa? Întrebă profesorul. Sper că dumneata n-ai adoptat limba barbară a noii şcoli care socoate că face minuni inventându-l din nou pe Ronsard[218]!

— Lucrarea mea e o operă de strictă fiziologie.

— O, asta e altceva, reluă profesorul. În ştiinţă, gramatica trebuie să se supună cerinţelor descoperirilor. Totuşi, dragul meu, un stil limpede, armonios, limba lui Massillon[219], a domnului Buffon[220], a marelui Racine[221], adică un stil clasic, nu strică niciodată nimic. Dar, prietene – reluă profesorul întrerupându-se – uitam scopul vizitei mele. E o vizită de interes.

Aducându-şi prea târziu aminte de verbozitatea pretenţioasă şi de perifrazele retorice cu care un lung profesorat îl obişnuise pe dascălul său, Raphaël se căi aproape că-l primise; dar în clipa când era cât pe-aci să

dorească a-l vedea afară, îşi înăbuşi repede dorinţa aruncând o privire furişă spre pielea de sagri, atârnată în faţa lui şi întinsă pe fondul alb al unei sofale pe care contururile ei fatidice erau însemnate cu îngrijire printr-o linie roşie ce-o mărginea cu exactitate. De la orgia aceea fatală, Raphaël îşi sugruma şi cel mai nevinovat capriciu şi trăia în aşa fel încât să nu pricinuiască nici cea mai mică tresărire cumplitului talisman. Pielea de sagri era ca un tigru cu care el era silit să trăiască, ferindu-se de a-i stârni ferocitatea. Ascultă, deci, cu toată răbdarea, vorbăria bătrânului profesor. Moş Porriquet avu nevoie de un ceas întreg ca să-i povestească persecuţiile a căror ţintă devenise după revoluţia din iulie. Unchiaşul fiind pentru un guvernământ tare, îşi exprimase patriotica dorinţă ca băcanii să fie lăsaţi la tejghelele lor, oamenii de stat la mânuirea treburilor publice, avocaţii la palatul de justiţie, şi pairii Franţei la palatul Luxembourg[222]; dar unul dintre miniştrii poporului din guvernul regelui-cetăţean îl alungase de la catedră, învinuindu-l de carlism. Bătrânul se trezi fără post, fără pensie şi fără pâine. Fiind sprijinul unui nepot sărac, a cărui întreţinere la seminarul Saint-Sulpice o suporta, venise mai puţin pentru ei însuşi, cât pentru copilul său adoptiv, să-l roage pe fostul lui elev să ceară noului ministru, nu reintegrarea sa, ci slujba de director la vreun liceu din provincie. Raphaël era în prada unei somnolenţe de neînvins, când glasul monoton al unchiaşului încetă de a-i mai răsuna în urechi. Silit de politeţe să privească în ochii albicioşi şi aproape nemişcaţi ai bătrânului cu vorba înceată şi greoaie, rămase ca năucit, ca magnetizat de o inexplicabilă forţă a inerţiei.

— Îmi pare rău, prea bunul meu dascăl Porriquet, replică el, fără să ştie precis cărei întrebări îi răspundea, dar în chestiunea asta nu pot să fac nimic, absolut nimic. Doresc din toată inima să reuşeşti.

În aceeaşi clipă, fără să ia în seamă efectul pe care vorbele acestea banale, pline de egoism şi nepăsare, îl produseră pe

fruntea galbenă şi încreţită a bătrânului, Raphaël sări deodată din fotoliu, ca o căprioară speriată. Văzu o dungă albă, subţire, între marginea pielii negre şi linia roşie, şi scoase un ţipăt atât de cumplit, că bietul profesor se îngrozi.

— Ei bine, dobitoc bătrân! Strigă el, vei fi numit director de liceu! Mai bine îmi cereai o rentă viageră de o mie de livre, în locul unei dorinţe omucide! Vizita dumitale nu m-ar fi costat atunci nimic. În Franţa sunt mii de slujbe, dar eu n-am decât o singură viaţă! Şi o viaţă de om face mai mult decât toate slujbele din lume. Jonathas!

Jonathas apăru.

— Iată ce isprăvi îmi faci, nătărăule! Pentru ce mi-ai propus să-l primesc pe domnul? Spuse el arătând spre moşneagul înmărmurit. Mi-am încredinţat sufletul în mâinile tale ca să mi-l sfâşii? În clipa de faţă îmi smulgi zece ani de viaţă! Încă o greşeală ca asta şi o să mă conduci la lăcaşul unde l-am condus eu pe tata. Crezi că nu mi-ar fi plăcut s-o posed mai degrabă pe frumoasa Fedora, decât să îndatorez scheletul ăsta bătrân, zdreanţa asta omenească? Pentru el am bani. La urma urmei, chiar dacă toţi Porriqueţii din lume ar muri de foame, ce mă interesează pe mine asta?

Mânia albise faţa lui Raphaël; o uşoară dâră de spumă i se prelingea de pe buzele tremurătoare, iar expresia ochilor îi era năprasnică. La această privelişte cei doi bătrâni fură cuprinşi de un fior spasmodic, ca doi copii în faţa unui şarpe. Tânărul căzu din nou în fotoliu; în sufletul lui se produse un. Fel de reacţie, din ochii lui arzători curseră şiroaie de lacrimi.

— Ah! Viaţa mea! Frumoasa mea viaţă! Se tângui el. S-a terminat cu toate, nici gânduri mângâietoare, nici dragoste, nimic!

Se întoarse către profesor.

— Răul s-a produs, vechiul meu prieten, reluă el cu o voce blândă. Sper că te-am răsplătit din plin pentru îngrijirile ce

mi-ai dat altădată; dar ştiu cel puţin că nenorocirea mea va fi spre binele unui om vrednic şi cumsecade.

Era atâta duioşie în accentul ce înfăşură vorbele acestea aproape neînţelese, încât cei doi bătrâni plângeau, aşa cum plângi atunci când auzi o melodie tânguitoare cântată într-o limbă străină;

— E epileptic! Rosti Porriquet cu voce joasă.

— Recunosc bunătatea dumitale, prietene – zise încet Raphaël – vrei să mă scuzi. Boala-i un accident, lipsa de omenie ar fi un viciu. Acum lasă-mă, adăugă el. Mâine sau poimâine, poate chiar astă-seară, vei primi numirea dumitale, căci rezistenţa a fost învinsă de mişcare. Adio.

Bătrânul se retrase, pătruns de oroare şi în prada unei adânci îngrijorări cu privire la sănătatea morală a lui Valentin. Scena aceasta avusese pentru el ceva supranatural. Se îndoia până şi de sine însuşi, şi se pomeni pipăindu-se, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-un vis urât.

— Ascultă, Jonathas, spuse tânărul adresându-se bătrânului său servitor. Încearcă să înţelegi misiunea ce ţi-am încredinţat.

— Da, domnule marchiz.

— Trebuie să ştii că eu sunt ca un om scos din rândul celorlalţi.

— Da, domnule marchiz.

— Toate bucuriile vieţii roiesc în jurul patului meu de moarte şi dansează în faţa mea ca nişte femei frumoase; dacă le chem, mor. Mereu moartea! Tu trebuie să fii ca o stavilă între mine şi restul lumii.

— Da, domnule marchiz, zise bătrânul valet, ştergându-şi broboanele de sudoare ce-i podidiră fruntea zbârcită. Dar, dacă nu voiţi să vedeţi femei frumoase, ce-o să faceţi diseară la „Italieni”? O familie engleză care se întoarce la Londra mi-a cedat restul abonamentului ei, şi aveţi o lojă frumoasă. O, o lojă superbă, la rangul întâi.

Căzut într-o visare adâncă, Raphaël nu mai asculta.

Vedeţi trăsura aceea fastuoasă, cupeul acela simplu pe dinafară, de culoare cenuşie, dar pe tăbliile căruia sclipeşte blazonul unei vechi şi nobile familii? Când cupeul acesta trece în grabă pe stradă, grizetele îl admiră. Îi râvnesc mătasea galbenă, covorul de la Savonnerie[223], ciucurii subţiri ca paiul de orez, pernele moi şi oglinzile multe. Doi lachei în livrea stau la spatele acestei trăsuri aristocrate; dar în fund, pe mătase, se sprijină un cap înfrigurat, cu cearcăne la ochi, capul lui Raphaël, trist şi gânditor. Nefericită imagine a bogăţiei! Străbate Parisul ca o săgeată, ajunge la peristilul teatrului „Favart”, portiera se deschide, cei doi valeţi îl susţin, o lume întreagă îl priveşte invidioasă.

— Dar ce-a făcut ăla ca să fie aşa de bogat? Zise un biet student în drept, care din lipsă de un taler, nu putea să asculte acordurile pline de vrajă ale lui Rossini.

Raphaël mergea încet prin culoarele teatrului, nu-şi îngăduia nici o desfătare din plăcerile atât de jinduite altădată. Aşteptând actul al doilea al Semiramidei[224], se plimba prin foaier, rătăcea prin culoare, uitând de loja sa, în care nu intrase încă. În adâncul inimii sale nu mai exista sentimentul de proprietate. Asemeni tuturor bolnavilor, nu se gândea decât la boala lui.

Rezemat de marginea căminului, în jurul căruia foiau prin mijlocul foaierului tineri şi bătrâni eleganţi, foşti şi actuali miniştri, pairi fără demnităţi şi demnităţi fără pairi, aşa cum au rămas după revoluţia din iulie, precum şi o lume întreagă de speculatori şi jurnalişti, Raphaël văzu la câţiva paşi de el, printre capetele de acolo, o figură stranie şi ireală. Clipind din ochi cu multă îndrăzneală, se apropie de această fiinţă bizară, spre a o privi mai de aproape. „Ce pictură desăvârşită!” îşi zise el. Sprâncenele, părul, barbişonul ŕ la Mazarin pe care necunoscutul ţi-l arăta cu mândrie, erau cănite cu negru; dar, aplicat pe un păr probabil prea alb, cosmeticul produsese o culoare liliachie şi nefirească, ale cărei nuanţe se schimbau după

răsfrângerile mai tari sau mai slabe ale luminilor. Faţa lui, îngustă şi turtită, ale cărei zbârcituri erau umplute cu straturi groase de roşu şi alb, exprima în acelaşi timp viclenie şi îngrijorare. Câteva colţuri ale feţei rămăseseră neboite, trădând într-un chip ciudat bătrâneţea şi tenul vânăt, astfel că era cu neputinţă să nu te apuce râsul văzând capul acela cu bărbuţa ascuţită, cu fruntea teşită, semănând atât de mult cu acele caraghioase figuri de lemn pe care le sculptează ciobanii din Germania în timpul lor liber. Examinând rând pe rând pe bătrânul Adonis şi pe Raphaël, un observator s-ar fi putut înşela, recunoscând în marchiz privirea unui tânăr sub masca unui bătrân, iar în necunoscut privirea obosită a unui bătrân sub masca unui tânăr. Valentin încerca să-şi amintească în ce împrejurare l-a mai văzut el pe moşneagul acela stafidit, spilcuit, care făcea pe berbantul, bătând din călcâie şi încrucişându-şi mereu braţele, ca şi cum ar fi avut de cheltuit cine ştie ce energie a unei tinereţi zglobii. Mersul lui nu părea nici greoi, nici silit. Redingota elegantă, încheiată cu grijă, ascundea un schelet îmbătrânit, dar viguros, dându-i înfăţişarea unui moşneag înfumurat ce se ţine încă în pas cu moda. Acest soi de păpuşă plină de viaţă avea pentru Raphaël farmecul unei arătări, şi el o privea ca pe un vechi tablou de Rembrandt, înnegrit de timp, dar restaurat de curând, vernisat şi pus într-o ramă nouă. Comparaţia aceasta îl ajută să pornească pe urma cea bună în amintirile lui tulburi: el recunoscu pe negustorul de curiozităţi, pe omul căruia îi datora nefericirea sa. În momentul acela, fantasticul personaj schiţă un râs mut ce i se întipări pe buzele reci, întinse pe o dantură falsă. Odată cu acest râs, imaginaţia bogată a lui Raphaël îi arătă în omul din faţa lui asemănări izbitoare cu chipul acela deosebit prin care pictorii l-au înfăţişat totdeauna pe Mefistofel al lui Goethe. Mii de superstiţii puseră atunci stăpânire pe sufletul îndârjit al lui Raphaël, crezu în puterea demonului, în toate vrăjile transmise de legendele evului mediu şi prelucrate apoi de

poeţi. Respingând cu groază o soartă ca a lui Faust, invocă deodată cerul, simţindu-se ca toţi muribunzii, de o credinţă fierbinte în Dumnezeu, în Fecioara Maria: O lumină senină şi curată îl făcu să întrezărească cerul lui Michelangelo şi al lui Sanzio din Urbino: nori, un bătrân cu barba albă, capete înaripate, o femeie frumoasă stând jos înconjurată de o aureolă. În clipa aceea înţelegea, accepta aceste minunate creaţii ale căror plăsmuiri, aproape vii, îi lămureau aventura sa şi-i îngăduiau o ultimă nădejde. Dar, când îşi întoarse iarăşi ochii spre foaierul teatrului, în locul Fecioarei văzu o fată încântătoare, pe detestabila Euphrasie, dansatoarea cu trupul mlădios şi uşor, îmbrăcată într-o rochie strălucitoare, acoperită cu perle orientale, care apăru aţâţătoare lângă al ei bătrân nerăbdător, ca să se arate, trufaşă, cu fruntea semeaţă, cu ochii sclipitori în faţa acestei lumi invidioase şi hrăpăreţe, vorbind parcă despre bogăţia fără margini a negustorului ale cărui comori ea le toca acum. Raphaël îşi aduse aminte de dorinţa pe care şi-o exprimase, mai mult în glumă. În ziua când primise darul fatal bătrânului, şi gustă toate plăcerile răzbunării privind adânca umilire a acelei înţelepciuni sublime, a cărei cădere i se păruse atunci cu neputinţă. Centenarul o înfăşură pe Euphrasie cu un zâmbet funebru, iar ea răspunse cu un cuvânt de dragoste; apoi ei îi dădu braţul uscat, făcu de două sau de trei ori înconjurul foaierului, culegând cu nespusă plăcere privirile pătimaşe şi complimentele aruncate de mulţime amantei sale, fără să observe râsetele dispreţuitoare, fără să audă batjocurile muşcătoare a căror ţintă era.

— Din ce cimitir o fi dezgropat stricata asta tânără cadavrul acela? Rosti cel mai ferchеş dintre romanticii de acolo.

Euphrasie prinse a zâmbi. Glumeţul era un tânăr cu părul blond, cu mustaţă, cu ochi albaştri şi strălucitori, zvelt, purtând un frac scurt, o pălărie pe o ureche şi gata să răstălmăcească orice într-un limbaj fără perdea.

„Câţi bătrâni, îşi spuse Raphaël în sinea lui, nu-şi sfârşesc o viaţă de cinste, da muncă, de virtute, printr-o nebunie? Asta e cu un picior în groapă şi-i arde de dragoste.”

— Ei bine, domnule, spuse Valentin tare, oprind pe negustor şi aruncând o ocheadă Euphrasiei, nu vă mai amintiţi de preceptele severe ale filosofici dumneavoastră?

— A, răspunse negustorul cu o voce spartă, acum sunt fericit ca un tânăr. Eu am privit existenţa de-a-ndoaselea. Un singur ceas de dragoste face cât o viaţă întreagă.

În momentul acela spectatorii auziră clopoţelul sunând sfârşitul pauzei şi părăsiră foaierul spre a-şi relua locurile. Bătrânul şi Raphaël se despărţiră. Când intră în loja lui, marchizul zări pe Fedora, aşezată de partea cealaltă a sălii, chiar în faţa lui. Sosită fără îndoială abia atunci, contesa îşi dădea eşarfa pe spate îşi descoperea gâtul, schiţa toate acele mici mişcări indescriptibile ale unei cochete preocupate să-şi găsească o poză; toate privirile erau aţintite asupra ei. Un tânăr pair ai Franţei o însoţea; ea îi ceru lornieta pe care i-o dăduse să o ţie. După gest, după felul cum privea pe noul ei partener. Raphaël ghici tirania la care era supus urmaşul său. Fermecat desigur, aşa cum fusese şi el odată, păcălit ca şi el, luptând cu toată puterea unei iubiri adevărate împotriva calculelor reci ale acestei femei, tânărul acela trebuie că suferă chinuirile la care Valentin din fericire renunţase. O bucurie de nedescris învioră figura Fedorei când, după ce-şi îndreptase binoclul asupra tuturor lojilor şi examinase în fugă toaletele, căpătă siguranţa că întrecea prin găteala şi splendoarea ei pe cele mai frumoase, pe cele mai elegante femei ale Parisului; începu să râdă, ca să-şi arate dinţii albi, şi îşi clătină capul împodobit cu flori ca să se facă admirată; privirea-i rătăcea din lojă în lojă, făcând haz de o beretă prinsă cu stângăcie pe fruntea unei prinţese ruse, sau de o pălărie fără gust care-i venea oribil fiicei cutărui bancher. Deodată păli, întâlnind ochii ficşi ai lui Raphaël; dispreţuitul ei iubit o fulgera cu o intolerabilă privire plină de dispreţ. Ştiut fiind

că niciunul dintre curtezanii ei alungaţi nu-i nesocotea puterea, Valentin, singurul din lume, era la adăpost de farmecele ei. Un despotism înfruntat fără teamă de pedeapsă e ca şi cum s-ar afla pe marginea prăbuşirii. Această maximă e săpată mai adânc în inima unei femei decât în capul regilor. De aceea, Fedora vedea în Raphaël sfârşitul prestigiului şi al cochetăriei sale. O vorbă de duh aruncată în ajun de el la „Operă” străbătuse toate saloanele. Tăişul acelei teribile epigrame făcuse contesei o rană de nelecuit. În Franţa, putem cauteriza o plagă, dar nu cunoaştem încă leacul de a vindeca răul produs de o frază. În clipa când toate femeile se uitau, rând pe rând, la marchiz şi la contesă, Fedora ar fi vrut să-l ştie înfundat în beciurile unei Bastilii, deoarece, cu tot talentul ei de a se preface, rivalele îi ghiciseră durerea. Pe deasupra, ea vedea că-şi pierde şi ultima consolare. Aceste cuvinte foarte plăcute: „Eu sunt cea mai frumoasă!” această frază eternă, care potolea toate suferinţele vanităţii ei, deveni o minciună.

La începutul celui de al doilea act, o femeie veni şi se aşeză lângă Raphaël, într-o lojă care până atunci stătuse goală. Toată lumea din sală scoase un murmur de admiraţie. Marea aceea de feţe omeneşti îşi răscoli undele-i înţelegătoare şi toate privirile se îndreptară spre necunoscută. Tineri şi bătrâni stârniră un zgomot care se prelungi atât de mult, încât, în timp ce cortina se ridica, muzicanţii din orchestră se întoarseră ca să ceară tăcere; dar se alăturară şi ei aplauzelor, sporind larma neînţeleasă. În loje se iscară şuşoteli însufleţite. Femeile se înarmară cu lornioanele lor, bătrânii întineriţi ştergeau cu pielea mănuşilor sticlele binoclurilor. Entuziasmul se potoli încetul cu încetul, cântecele răsunară pe scenă, totul intră în ordine. Lumea bună, ruşinată de a fi cedat unei porniri fireşti, recăpătă răceala aristocratică a manierelor ei alese. Bogătaşii ţin să nu se mire de nimic, de la prima aruncătură de ochi asupra unei opere frumoase, ei trebuie să observe

cusurul care îi va scuti de admiraţie, pe care o socotesc un sentiment vulgar. Totuşi, câţiva bărbaţi rămaseră nemişcaţi, fără să asculte muzica, pierduţi într-o vrajă prostească, continuând să contemple pe vecina lui Raphaël. Valentin zări într-un benoar, alături de Aquilina, faţa mârşavă şi roşie ca ardeiul a lui Taillefer; acesta îi adresă o strâmbătură de aprobare. Apoi văzu pe Émile care, dintr-un fotoliu de orchestră, părea a-i spune: „Ei, dar priveşte o dată frumoasa făptură de lângă tine!” în sfârşit, Rastignac, aşezat lângă doamna de Nucingen şi fiica sa, îşi răsucea mănuşile ca un om desperat că e silit să stea ţintuit locului, fără a se putea duce alături de divina necunoscută. Viaţa lui Raphaël atârna de un pact încheiat cu sine însuşi, pe care nu-l călcase încă; el se legase să nu se uite niciodată cu atenţie la nici o femeie, şi pentru a se pune la adăpost de orice ispită, purta un ochean ale cărui sticle microscopice, aşezate într-un anumit fel, distrugea armonia celor mai frumoase trăsături, dându-le o înfăţişare hidoasă. Pradă încă terorii ce-l cuprinsese în cursul dimineţii când, pentru o simplă urare făcută din politeţe, talismanul se îngustase atât de repede, Raphaël se hotărî cu toată îndârjirea să nu-şi întoarcă deloc faţa spre vecina lui. Aşezat pe scaun ca o ducesă, stătea cu spatele spre colţul lojii sale şi acoperea cu nesinchisire jumătate din perspectiva spre scenă a necunoscutei, având aerul de a o dispreţui, de a nici nu voi să ştie că o femeie frumoasă se află în spatele lui. Vecina imita întru totul poziţia lui Valentin: îşi rezemase cotul de marginea lojii şi îşi întoarse capul pe trei sferturi, ca să poată vedea cântăreţii stând ca şi cum ar fi pozat unui pictor. Cele două persoane păreau doi îndrăgostiţi certaţi, care îşi iac mutre, îşi întorc spatele şi-s gata să se sărute la cel dintâi cuvânt de dragoste. Din când în când, penele de marabu sau părul necunoscutei atingeau capul lui Raphaël şi-i producea o senzaţie plăcută, împotriva căreia el lupta cu mult curaj; curând, el simţi dulcele contact al broderiei care împodobea marginea rochiei, apoi rochia însăşi lăsă să i se

audă foşnetul subţire al faldurilor, ca un tremur plin de moleşitoare vrăji; în fine, mişcarea aceea imperceptibilă pe care răsuflarea o imprima spatelui, pieptului, veşmintelor acestei femei frumoase, întreaga ei viaţă suavă se revărsă deodată în Raphaël ca o scânteie electrică; tulul şi dantela transmiseră întocmai umărului său înfiorat căldura delicioasă a acelui spate alb şi gol. Printr-un capriciu al naturii, cele două fiinţe, separate de etichetă, despărţite de abisurile morţii, respirau acum în acelaşi tempo şi se gândeau poate una la alta. Pătrunzătorul parfum de aloe sfârşi prin a-l ameţi pe Raphaël. Imaginaţia lui, întărâtată de un obstacol, pe care piedicile o aprindeau şi mai tare, îi schiţă repede, în linii de foc, o femeie. Se întoarse brusc. Contrariată desigur de a fi fost lovită de un străin, necunoscuta făcu şi ea o mişcare asemănătoare cu a lui; chipurile lor, însufleţite de acelaşi gând, se treziră faţă în faţă.

— Pauline!

— Domnul Raphaël!

Înmărmuriţi şi unul şi altul, se priviră o clipă în tăcere. Raphaël văzu că Pauline e îmbrăcată într-o rochie simplă şi de bun gust. Prin mătasea care-i acoperea cu castitate bustul, nişte ochi pricepuţi puteau întrezări o albeaţă de crin şi puteau ghici forme pe care şi o femeie ar fi fost în stare să le admire. Apoi, era înzestrată cu aceeaşi feciorelnică modestie de totdeauna, cu aceeaşi candoare cerească, cu aceeaşi atitudine plină de gingăşie. Stofa mânecii arăta înfiorarea care făcea să-i palpite corpul, cum îi palpita şi inima.

— O, vino mâine la hotelul Saint-Quentin, zise ea, ca să-ţi iei hârtiile. Voi fi acolo la amiază. Fii punctual.

Se ridică în grabă şi dispăru. Raphaël voi să plece în urma Paulinei, dar se temu să n-o compromită, rămase pe loc, se uită la Fedora, o găsi urâtă; apoi, nemaiputând să priceapă nici o frază din toată muzica, simţind că se înăbuşă în sala

aceea cu sufletul încărcat de fericire, ieşi şi se întoarse acasă.

— Jonathas, îi spuse bătrânului servitor după ce se întinse în pat ca să se culce, dă-mi o picătură de laudanum pe o bucăţică de zahăr, şi mâine să nu mă scoli decât la douăsprezece fără douăzeci de minute.

— Vreau să fiu iubit de Pauline! Zise el a doua zi, privind talismanul cu o profundă nelinişte.

Dar pielea nu făcu nici o mişcare, părea a-şi fi pierdut forţa de contractare; nu putea, desigur, să înfăptuiască o dorinţă deja împlinită.

— Aha! Exclamă Raphaël, simţindu-se descătuşat ca dintr-o cuirasă de plumb pe care ar fi purtat-o din ziua în care primise talismanul, aşadar minţi, nu mă mai asculţi, pactul e rupt! Sunt liber deci, voi trăi! Totul n-a fost, oare, decât o glumă proastă?

Pe când rostea aceste cuvinte, nu îndrăznea să creadă în cele ce gândea. Se îmbrăcă tot atât de simplu ca odinioară şi se hotărî să meargă pe jos la fosta-i locuinţă, încercând să se regăsească, în închipuire, aşa cum era în fericitele zile când se lăsa pradă fără nici o primejdie furiei dorinţelor lui, când nu ştia să preţuiască desfătările omeneşti. Mergea pe drum, în gând nu cu Pauline de la hotelul Saint-Quentin, ci cu Pauline din ajun, cu acea iubită desăvârşită, visată atât de des, cu acea fată spirituală, iubitoare, artistă, înţelegând pe poeţi. Înţelegând poezia şi trăind în lux; într-un cuvânt, o Fedoră înzestrată cu un suflet frumos, sau o Pauline contesă şi de două ori milionară, cum era Fedora. Când se trezi pe pragul tocit, pe lespedea crăpată din faţa uşii unde de atâtea ori fusese năpădit de gânduri de desperare, o femeie bătrână ieşi din sală şi-i spuse:

— Nu cumva dumneavoastră sunteţi domnul Raphaël de Valentin?

— Da, măicuţă, răspunse el.

— Ştiţi unde-i vechea dumneavoastră locuinţă, reluă ea, sunteţi aşteptat acolo.

— Hotelul acesta îl ţine tot doamna Gaudin? Întrebă Raphaël.

— O, nu, domnule, Doamna Gaudin e acum baroană. Stă într-o casă frumoasă, aici, de cealaltă parte a fluviului. Ştiţi, bărbatul ei s-a întors. Doamne! A adus grămezi de bănet. Se zice că ar putea cumpăra tot cartierul Saint-Jacques, dacă ar voi. Mi-a dat gratis hotelul, dimpreună cu chiria ce-o mai avea de încasat. A, e o femeie bună, orice s-ar spune! Şi nu s-a făcut mai mândră, a rămas tot cum era.

Raphaël se urcă iute la mansardă, şi când atinse ultimele trepte ale scării, auzi sunetul pianului. Pauline era acolo, îmbrăcată modest, cu o rochie de percalină[225]; dar croiala rochiei, mănuşile, pălăria, aruncate în neorânduială pe pat, arătau o avere întreagă.

— Ah, iată-te dar! Exclamă Pauline întorcând capul şi ridicându-se cu o mişcare naivă de bucurie.

Raphaël se aşează alături de ea, roşind, ruşinat, fericit; o privea cu nesaţ, fără să rostească nici un cuvânt.

— Ia spune, pentru ce ne-ai părăsit atunci? Reluă ea, lăsându-şi ochii în jos, în timp ce faţa i se făcea tot mai purpurie. Ce s-a întâmplat cu dumneata?

— Ah, Pauline, am fost şi sunt încă foarte nenorocit!

— Eh! Exclamă ea înduioşată. Ţi-am bănuit soarta încă de ieri când te-am văzut bine îmbrăcat, în aparenţă bogat, dar în realitatE. Au un cumva domnul Raphaël e la fel ca mai înainte?

Valentin nu-şi putu stăpâni câteva lacrimi ce-i podidiră ochii, şi zise:

— Pauline! Eu.

Dar nu sfârşi, ochii îi scânteiară de iubire, inima îi năvăli toată în priviri.

— O, mă iubeşte! Mă iubeşte! Exclamă Pauline.

Raphaël făcu un semn din cap, nu se mai simţea în stare să rostească nici o vorbă. La gestul acesta, fata îi apucă mâna, i-o strânse cu putere şi-i spuse, aci râzând, aci zguduită de suspine:

— Bogaţi, bogaţi! Fericiţi! Bogaţi! Pauline a ta e bogată. Dar s-ar cuveni să fiu astăzi săracă de tot. De mii de ori mi-am spus că aş plăti cuvintele: Mă iubeşte! Cu toate comorile de pe pământ. O, dragul meu Raphaël, am milioane! Iubeşti luxul, ei bine, vei fi mulţumit; dar trebuie să iubeşti şi inima mea, e atât de multă dragoste pentru tine în inima asta! Nu ştii? Tata s-a întors acasă. Sunt o moştenitoare bogată. Şi mama şi el mă lasă să-mi hotărăsc singură soarta; sunt liberă, înţelegi?

În prada unui fel de delir, Raphaël strângea mâinile Paulinei şi i le săruta cu atâta ardoare, cu atâta nesaţ, încât sărutarea lui părea mai degrabă un spasm. Pauline îşi desprinse mâinile, le puse pe umerii lui Raphaël, îl cuprinse de gât: amândoi se înţeleseră, se îmbrăţişară şi se sărutară cu acel sfânt şi fermecător elan, străin de orice gând ascuns, ce înnobilează numai un singur sărut, sărutul cel dintâi prin care două suflete se contopesc unul cu altul.

— Ah! Exclamă Pauline căzând iarăşi pe scaun, nu vreau să te mai părăsesc niciodată. Nici nu ştiu de unde îmi vine atâta îndrăzneală! Adăugă ea apoi roşindu-se.

— Îndrăzneală; Pauline? O, nu-ţi fie teamă, nu-ţi fie teamă de nimic, e iubire, iubire adevărată, profundă, eternă ca şi a mea, mă auzi?

— O, vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte! Zise ea. Gura ta a fost atâta timp mută pentru mine.

— Aşadar, mă iubeai?

— O, Doamne, dacă te iubeam! De câte ori n-am plâns, uite, aici, dereticând prin odaie, deplângând sărăcia ta şi a mea. Mi-aş fi vândut sufletul şi diavolului, numai ca să te scutesc pe tine de o supărare! Astăzi, Raphaël al meu, căci eşti cu adevărat al meu: al meu capul acesta frumos, a mea inimă ta! O, da, mai ales inima ta, comoară nepieritoare! Ei, dar unde am rămas? Reluă ea după o clipă. A, da; suntem stăpânii a trei, patru, cinci milioane, cred. Dacă aş fi săracă, aş vrea poate să-ţi port numele, să fiu soţia ta: acum însă aş vrea să renunţ pentru tine la lumea întreagă, aş vrea să fiu

încă, să fiu mereu, servitoarea ta. Ascultă, Raphaël, dându-ţi inima, fiinţa, averea mea, nu-ţi voi de nimic mai mult astăzi decât ţi-am dat în ziua când am pus, uite colo – zise ea arătând sertarul mesei – o simplă piesă de cinci franci. Ah, cât de mult m-a durut atunci bucuria ta!

— De ce, oare, eşti bogată? Rosti Raphaël. De ce, oare nu ai vanitate? Eu nu pot să-ţi dau nimic în schimb!

Îşi frângea mâinile de fericire, de desperare, de dragoste.

— Când vei fi doamna marchiză de Valentin – te cunosc bine, suflet ceresc – titlul acesta şi averea mea n-ar face cât.

— Un singur fir din părul tău! Îl întrerupse ea.

— Şi eu, şi eu am milioane; dar la ce folosesc acum bogăţiile acestea pentru noi? A, am însă viaţa mea, pot să ţi-o dau, ia-o.

— O, iubirea ta, Raphaël, iubirea ta face cât lumea toată. Cum gândurile tale sunt şi ale mele? Dar asta înseamnă că sunt cea mai fericită dintre fericite.

— Să nu ne audă cineva, zise Raphaël.

— Aş, nu-i nimeni, răspunse ea cu un gest sprinţar.

— Atunci, vino! Rosti Valentin întinzând braţele spre ea.

Îi sări pe genunchi şi-şi împreună mâinile în jurul gâtului lui Raphaël.

— Sărută-mă, spuse ea, pentru toate supărările pe care mi le-ai produs, pentru a şterge suferinţa pe care mi-au pricinuit-o bucuriile tale, pentru toate nopţile pe care le-am petrecut pictând paravane.

— Paravane?

— Fiindcă suntem bogaţi, comoara mea, acum pot să-ţi spun tot. Sărman copil! Cât e de uşor să-i înşeli pe oamenii deştepţi! Crezi că puteai să ai jiletci albe şi cămăşi curate de două ori pe săptămână, pentru trei franci de spălat pe lună? Dar beai de două ori mai mult lapte decât ţi se cuvenea pentru banii ce-i dădeai! Te păcăleam la toate: la lemne, la gaz, şi la bani deci! O, dragul meu Raphaël, zise ea râzând, nu mă lua de nevastă, sunt o fiinţă prea vicleană.

— Dar cum făceai?

— Lucram până la două noaptea, şi dădeam mamei jumătate din preţul paravanelor mele, iar cealaltă jumătate era pentru tine.

Se priviră un moment în tăcere, amândoi uluiţi de bucurie şi iubire.

— Oh! Exclamă Raphaël, într-o zi vom plăti, fără îndoială, fericirea asta prin cine ştie ce suferinţă îngrozitoare.

— Oi fi însurat?! Făcu Pauline. Ah, nu vreau să te las nici unei alte femei.

— Sunt liber, scumpa mea.

— Liber, repetă ea. Liber, şi al meu!

Se lăsă să alunece de pe genunchii lui, îşi împreună mâinile şi-l privi pe Raphaël cu o înflăcărare cucernică.

— Mi-e teamă că am să înnebunesc. Cât de drăguţ eşti tu! Reluă ea trecându-şi o mână prin părul blond al iubitului ei. Contesa ta, Fedora, e o proastă! Ce plăcere am simţit ieri văzându-mă salutată de toţi oamenii aceia! Ea, niciodată n-a fost aplaudată! Ce zici, iubitule, când spatele meu ţi-a atins braţul, am auzit în mine nu ştiu ce glas care-mi striga: „El e alături!” M-am întors şi te-am văzut. Oh! Am fugit, simţeam că mă cuprinde o poftă nebună de a-ţi sări de gât în faţa întregii lumi.

— Ce fericită eşti că poţi vorbi! Zise Raphaël. Mie, mi-e inima încleştată. Aş vrea să plâng, nu pot. Nu-ţi retrage mâna. Mi se pare că aş sta toată viaţa să te privesc aşa, fericit, mulţumit.

— O, mai spune o dată, scumpul meu!

— Ah, ce pot să spună vorbele? Rosti Valentin lăsând să cadă o lacrimă Fierbinte pe mâinile Paulinei. Mai târziu, voi încerca să-ţi spun prin cuvinte iubirea mea; acum nu pot decât să o simt.

— Ah, strigă ea, sufletul ăsta frumos, geniul asta minunat, inima asta pe care o cunosc atât de bine, oare toate-s ale mele, după cum eu sunt a ta?

— Pentru totdeauna, dulcea mea făptură, zise Raphaël cu o voce mişcată. Vei fi soţia mea, geniul meu bun. Prezenţa

ta mi-a spulberat totdeauna necazurile şi mi-a răcorit inima; în clipa asta, zâmbetul tău îngeresc m-a purificat, aş zice. Am impresia că încep o viaţă nouă. Trecutul crud şi tristele mele nebunii mi se par a nu mai fi decât nişte visuri urâte. Alături de tine sunt curat, respir aerul fericirii. Oh, fii totdeauna aici, adăugă el strângând-o cu veneraţie la inima lui.

— Vie moartea când va vrea, exclamă Pauline în extaz. Am trăit.

Fericit cel ce va ghici desfătările lor, înseamnă că le-a cunoscut!

— O, scumpul meu Raphaël, zise Pauline după două ceasuri de tăcere, aş vrea ca pe viitor nimeni să nu păşească în mansarda asta a noastră.

— Ar trebui să zidim uşa, să zăbrelim lucarna şi să cumpărăm casa, răspunse marchizul.

— Aşa să facem, încuviinţă ea.

Apoi, după o clipă:

— Am cam uitat să căutăm manuscrisele tale!

Izbucniră într-un râs neprihănit.

— Nu-i nimic, îmi bat joc de toate ştiinţele! Rosti Raphaël.

— A, domnule, dar gloria?

— Tu eşti singura mea glorie.

— Erai aşa de amărât când făceai mâzgăliturile astea, zise ea răsfoind hârtiile.

— Draga mea Pauline.

— O, da, sunt Pauline a ta. Spune.

— Unde locuieşti?

— În strada Saint-Lazare. Dar tu?

— În strada Varenne.

— Ce departe o să fim unul de altul, până la.

Se întrerupse, uitându-se la iubitul ei cu un aer şiret şi cochet.

— Dar n-o să mai stăm decât cel mult cincisprezece zile despărţiţi, răspunse Raphaël.

— Adevărat, peste cincisprezece zile vom fi căsătoriţi!

Sări în sus ca un copii.

— O, sunt o fată denaturată, reluă ea, nu mă mai gândesc nici la tata, nici la mama, nici la nimic pe lume! Ştii, scumpul meu, că tata e foarte bolnav. S-a întors din Indii cu sănătatea zdruncinată. Puţin a lipsit ca să moară la Havre, unde ne dusesem să-l întâmpinăm. Ah, Dumnezeule! Exclamă apoi, privindu-şi ceasornicul, s-a şi făcut ora trei! La patru, când se trezeşte, trebuie să fiu lângă el. Ştii, acasă eu sunt stăpâna: mama îi îndeplineşte toate dorinţele, tata mă adoră; dar nu vreau să abuzez de bunătatea lor, n-ar fi frumos! Bietul tata, el m-a trimis ieri la „Italieni”. O să vii să-l vezi mâine, nu-i aşa?

— Doamna marchiză de Valentin vrea să-mi facă cinstea de a-mi lua braţul?

— Stai, vreau să iau cheia acestei camere, spuse ea. Nu e oare un palat, nu e comoara noastră?

— Pauline, încă o sărutare!

— O mie! Dumnezeule, zise ea privindu-l pe Raphaël, oare totdeauna o să fie aşa? Mi se pare că visez.

Coborâră încet scara; apoi, strâns uniţi, mergând în acelaşi pas, tresărind împreună sub povara aceleiaşi fericiri, gângurind ca doi porumbei, ajunseră în piaţa Sorbonei, unde aştepta trăsura Paulinei.

— Vreau să merg la tine acasă, spuse ea. Vreau să-ţi văd camera, cabinetul unde lucrezi, şi să mă aşez la masa la care scrii. Va fi ca odinioară, adăugă roşindu-se.

— Joseph, se adresă ea apoi unui valet, merg în strada Varenne, înainte de a mă întoarce acasă. Acum e trei şi un sfert, la patru trebuie să fiu acasă. Georges să mâne caii repede.

Şi în câteva clipe cei doi îndrăgostiţi fură duşi la palatul lui Valentin.

— O, ce fericită sunt că am văzut toate astea, exclamă Pauline mototolind mătasea perdelelor ce împodobeau patul lui Raphaël. Când m-oi culca, o să fiu cu gândul aici. O să-mi

închipui cum stă căpşorul tău iubii pe perna asta. Ia spune, Raphaël, n-ai luat sfatul nimănui ca să-ţi mobilezi casa?

— Al nimănui.

— Adevărat? Nu o femeie a.?

— Pauline!

— Ah, simt că sunt de o gelozie cumplită! Ai gust bun. Mâine vreau să am şi eu un pat la fel cu al tău.

Raphaël, beat de fericire, cuprinse în braţe pe Pauline.

— Stai, tata. Tata? Făcu ea.

— Acum am să te conduc eu, căci vreau să te părăsesc cât mai puţin cu putinţă, spuse Valentin.

— Cât de drăguţ eşti! Nu îndrăzneam să-ţi propun.

— Nu eşti tu, oare, viaţa mea?

Ar fi poate de prisos să însemnăm cu de-amănuntul toate acele adorabile flecăreli ale dragostei cărora numai accentul, privirea sau un gest ce nu poate fi tradus în cuvinte le dau valoare. Valentin conduse pe Pauline până acasă la ea, apoi se întoarse cu inima plină de toată plăcerea pe care poate s-o simtă şi s-o ducă un om aici, pe pământ. După ce se aşează în fotoliul său, lângă foc, gândindu-se la neaşteptata şi desăvârşita îndeplinire a tuturor speranţelor sale, un fior rece îi străbătu deodată sufletul, aşa cum lama de oţel a unui pumnal se înfige în pieptul unui om: se uită la pielea de sagri, văzu că se micşorase puţin. Rosti o straşnica înjurătură franţuzească de zei şi dumnezei, fără ocoluri ipocrite, apoi îşi lăsă capul pe fotoliu şi rămase aşa, nemişcat, cu ochii aţintiţi asupra unui cârlig, fără să-l vadă însă.

— Dumnezeule mare! Se tângui el, cum, adică toate dorinţele mele, toate! Biata Pauline!

Luă un compas şi măsură să constate câtă viaţă îl costase dimineaţa aceea.

— Dacă mai am pentru vreo două luni de zile! Zise el.

O sudoare de gheaţă îl năpădi prin toţi porii; deodată, lăsându-se cuprins de o nemaipomenită pornire de furie, înşfăca pielea de sagri, strigând:

— Sunt un dobitoc!

Ieşi, alergă cât putu, străbătu grădina şi aruncă talismanul în fundul unui puţ.

„Fie ce-o fi!” îşi zise el. La dracul cu toate prostiile astea!

Raphaël se lăsă, deci, în mrejele fericirii de a iubi şi trăi inimă lângă inimă cu Pauline. Căsătoria lor, întârziată de unele piedici asupra cărora nu merită să ne oprim, trebuia să se celebreze în primele zile ale lui martie. Se încercaseră unul pe altul, nu se îndoiau de ei, fericirea le dezvăluise toată puterea dragostei lor, încât niciodată două suflete, două caractere, n-au fost mai perfect unite decât cum erau ei prin iubire, Studiindu-se laolaltă, se iubeau şi mai mult: de o parte şi de alta, aceeaşi gingăşie, aceeaşi pudoare, aceeaşi voluptate, cea mai dulce dintre voluptăţi, a îngerilor; nici un nor nu le umbrea cerul; rând pe rând dorinţele unuia se impuneau ca o lege pentru celălalt. Bogaţi amândoi, nu cunoşteau capricii pe care nu le-ar fi putut satisface şi, în consecinţă, nu aveau capricii. Un gust ales, un simţământ al frumosului, o adevărată poezie stăpânea sufletul soţiei, care dispreţuia fleacurile femeieşti; un zâmbet al iubitului ei făcea mai mult decât toate perlele de Ormuz, iar muselina sau florile erau podoabele ei cele mai scumpe. Pauline şi Raphaël fugeau, de altfel, de lume; singurătatea le era aşa de frumoasă, aşa de bogată în plăceri! Oamenii de lume vedeau absolut în fiecare seară această drăgălaşă căsnicie de contrabandă, fie la „Italieni”226, fie la „Operă”. Dacă la început câteva bârfeli înveseliră saloanele, curând torentul de evenimente ce se abătu asupra Parisului făcu să fie uitaţi doi îndrăgostiţi atât de inofensivi; în fine, ca o armă de apărare împotriva clevetirilor, căsătoria lor fu anunţată şi, din întâmplare, servitorii lor erau discreţi, aşa că nici o răutate prea mare nu le putu întina fericirea.

Spre sfârşitul lunii februarie, epocă în care multe zile frumoase te fac să crezi că au sosit bucuriile primăverii, într-o dimineaţă, Pauline şi Raphaël dejunau împreună într-

o mică seră, un fel de salon încărcat de flori şi situat la acelaşi nivel cu grădina. Soarele dulce şi palid de iarnă, ale cărui raze se răsfrângeau printre arbuştii rari, încălzea uşor temperatura. Ochii ţi se înveseleau de contrastele puternice ale diferitelor frunzişuri, de coloritul tufelor înflorite şi de toate fanteziile luminii şi ale umbrei. În timp ce tot Parisul se încălzea încă în faţa mohorâtelor căminuri, cei doi soţi tineri râdeau în voie sub o boltă de camelii, de liliac şi de verdeaţă. Caietele lor vesele răsăreau deasupra narciselor, lăcrămioarelor şi trandafirilor de Bengal. În sera voluptuoasă şi bogată, picioarele călcau pe o rogojină africană colorată ca un covor. Pereţii, acoperiţi cu o pânză verde de dril, nu arătau nici cea mai mică urmă de umiditate. Mobila era făcută dintr-un lemn în aparenţă de rând, dar a cărui coajă lustruită sticlea de curăţenie. Un pisoi ghemuit pe masa unde-l atrăsese mirosul laptelui se lăsa să fie mânjit cu cafea pe bot de către Pauline; ea se juca cu el, amăgindu-l cu smântâna, pe care i-o dădea numai s-o miroasă, ca să-i pună la încercare răbdarea şi să-l aţâţe la luptă; izbucnea în râs ori de câte ori el îşi arăta ghearele, şi făcea mii de glume anume ca să-l împiedice pe Raphaël să citească gazeta, care de zece ori până atunci îi căzuse din mâini. În această scenă matinală se revărsa o fericire greu de exprimat în cuvinte, ca tot ceea ce e firesc şi adevărat. Raphaël se prefăcea mereu că-şi citeşte jurnalul şi privea pe furiş spre Pauline în luptă cu pisoiul, spre Pauline a lui înfăşurată într-un capot lung care nu i-o ascundea însă cu totul, spre Pauline a lui cu părul în neorânduială şi arătând un picioruş alb cu vinişoare albastre într-un pantof de catifea neagră. Era fermecătoare s-o vezi pe jumătate dezbrăcată; încântătoare ca şi chipurile plăsmuite de Westhall, părea în acelaşi timp şi fecioară şi femeie; poate mai mult fată decât femeie, ea se bucura de o fericire deplină şi nu cunoştea din iubire decât primele ei desfătări. În clipa când, cu totul absorbit de dulcea lui visare, Raphaël uitase de ziar, Pauline i-l smulse

din mână, îl mototoli şi făcu din el un cocoloş, îl aruncă în grădină, iar pisoiul se repezi să prindă politica ce se învârtea, ca totdeauna, ca o sfârleză, în jurul ei însăşi. Când Raphaël, distras de această scenă copilărească, dădu să-şi continue lectura şi făcu gestul de a ridica foaia pe care n-o mai avea în mână, auzi izbucnind nişte hohote vesele, sincere, ce se dezlănţuiau unele dintr-altele ca trilurile unei păsărele.

— Sunt geloasă pe ziar, zise ea ştergându-şi lacrimile pe care le făcuse să curgă râsul ei de copil. Nu-i o trădare, spune, continuă ea, devenind iarăşi femeie, să citeşti proclamaţii ruseşti când eşti cu mine şi să preferi proza ţarului Nicolae, cuvintelor şi privirilor de dragoste?

— Nu citeam, îngerul meu iubit, te priveam.

În acel moment, paşii greoi ai grădinarului, ai cărui saboţi cu ţinte pe talpă făceau să scrâşnească nisipul aleilor, răsunară lângă seră.

— Iertaţi, domnule marchiz şi dumneavoastră, doamnă, dacă vă tulbur, dar vă aduc o ciudăţenie cum n-am mai văzut niciodată. Am scos adineauri, cu îngăduinţa dumneavoastră, o găleată de apă, şi am dat de buruiana asta curioasă! Uitaţi-vă la ea! Se vede treaba că-i obişnuită cu apa, căci nu era udă deloc, ba nici măcar umedă. Era uscată ca lemnul şi câtuşi de puţin unsuroasă. Fiindcă domnul marchiz este, nici vorbă, mai învăţat ca mine, m-am gândit că trebuie să i-o aduc, fiindcă l-ar putea interesa.

Şi grădinarul arată lui Raphaël nemiloasa piele de sagri, a cărei suprafaţă abia dacă era cel mult de un lat de palmă.

— Mulţumesc, Vaničre, zise Raphaël. E un lucru foarte ciudat.

— Ce ai, îngerul meu? Te îngălbeneşti! Exclamă Pauline.

— Du-te, Vaničre.

— Vocea ta mă sperie, continuă fata, e atât de schimbată. Ce ai? Spune! Ce simţi? Te doare ceva? Ţi-e rău! Un doctor, strigă ea. Jonathas, ajutor!

— Scumpa mea Pauline, taci, răspunse Raphaël, recăpătându-şi sângele rece. Să ieşim. E lângă mine o floare a cărei parfum îmi face rău. Să fie oare verbina aceea?

Pauline se repezi asupra nevinovatei plante, o smulse din rădăcina şi o aruncă în grădină.

— O, îngerul meu! Exclamă ea, strângându-l pe Raphaël într-o îmbrăţişare fierbinte ca iubirea lor şi oferindu-i cu o cochetărie galeşă buzele rumene ca să i le sărute, văzându-te pălind, am simţit că nu-ţi voi putea supravieţui: viaţa ta e şi viaţa mea. Raphaël dragă, ia pune mâna să vezi! Simt încă fiorul morţii în spate, mi-i frig. Buzele tale ard. Dar mâna? E rece ca gheaţa, adăugă ea.

— Nebuna mea! Exclamă Raphaël.

— De unde vine lacrima asta? Lasă-mă s-o sorb.

— O, Pauline, Pauline, mă iubeşti prea mult!

— Cu tine se petrece ceva neobişnuit, Raphaël! Nu te ascunde, am să-ţi aflu în curând taina. Dă asta încoace, zise ea luând pielea de sagri.

— Tu eşti călăul meu! Răcni tânărul aruncând o privire de groază spre talisman.

— Ce voce schimbată! Făcu Pauline, lăsând să-i cadă din mână fatalul simbol al destinului.

— Mă iubeşti? Întrebă el.

— Dacă te iubesc ce întrebare-i asta?

— Atunci, lasă-mă, du-te!

Sărmana fată ieşi.

— Cum! Izbucni Raphaël după ce rămase singur, în secolul luminilor în care am aflat că diamantele nu sunt decât cristale de carbon, într-o epocă în care totul se explică, în care politia ar târî pe un nou Messia în faţa tribunalelor şi ar supune miracolele lui, Academiei de Ştiinţe, într-o vreme când nu mai credem decât în parafele notarilor, eu să cred – tocmai eu!

— Într-un fel de Mane, Tekel, Fares? 227. Nu, pe Dumnezeul meu, nu pot concepe că Fiinţa supremă ar

putea găsi plăcere în chinuirea unei făpturi cinstite. Mă duc să văd ce spun savanţii!

Peste puţin ajunse, între Hala de vinuri, imensă îngrămădeală de butoaie, şi Salpętričre[228], imens seminar de beţie, în faţa unei băltoace în care zburătăceau câteva raţe ce se deosebeau prin varietatea speciilor lor şi ale căror culori plăcute, asemănătoare vitraliilor unei catedrale, sclipeau în razele soarelui. Toate raţele din lume se strânseseră parcă acolo, măcăind, dând din aripi, bălăcindu-se, şi formând un fel de parlament răţesc întrunit contra voinţei lui, dar din fericire fără chartă şi fără principii politice, şi trăind, fără teamă de vânători, sub ochiul naturaliştilor care se mulţumeau să le privească din când în când.

— Pe domnul Lavrille uite-l colo, îi răspunse un păzitor lui Raphaël, care întrebase de marele pontif al zoologiei.

Marchizul văzu un omuleţ cu totul adâncit în nişte meditaţii foarte grave în faţa a două raţe. Savantul acesta între două vârste, avea o înfăţişare blândă, pe care un aer îndatoritor o făcea şi mai blajină; dar în toată persoana lui se oglindea o mare preocupare ştiinţifică: peruca, necontenit scărpinată şi răsucită pe cap în toate felurile posibile şi imposibile, lăsa să se vadă un smoc de păr alb şi trăda furia descoperirilor care, asemenea tuturor pasiunilor, ne smulge cu atâta putere dintre lucrurile lumeşti, încât pierdem până şi conştiinţa eului nostru. Raphaël, om de ştiinţă şi de studiu, admiră pe naturalistul ale cărui cugetări erau consacrate dezvoltării cunoştinţelor omeneşti, ale cărui erori chiar slujeau gloria Franţei; numai că o femeiuşcă ar fi râs fără îndoială de felul cum era soluţionată continuitatea dintre pantalonii şi jiletca vărgată a savantului, crăpătură acoperită de altfel în mod decent de o cămaşă pe care, tot aplecându-se şi ridicându-se întruna, cufundat în observaţiile sale zoogenezice, o boţise de nu se mai cunoştea.

După câteva fraze introductive de politeţe, Raphaël socoti de cuviinţă să adreseze domnului Lavrille un compliment banal asupra raţelor sale.

— A, suntem bogaţi în raţe, răspunse naturalistul. Genul acesta e de altminteri, după cum de bună seamă ştiţi, cel mai fecund din ordinul palmipedelor. Începe cu lebăda şi sfârşeşte cu raţa zinzin, cuprinzând o sută treizeci şi şapte de varietăţi bine distincte, fie care cu numele lor, cu obiceiurile, cu patria, cu fizionomia lor, şi care nu seamănă între ele mai mult decât seamănă un alb cu un negru. Într-adevăr, domnule, când mâncăm o raţă nu ne dăm seama de întinderea.

Se întrerupse, văzând o răţuşcă ce urca malul băltoacei.

— Vedeţi, aceea de colo e lebăda cu cravată, sărmană fiică a Canadei, venită de la o depărtare atât de mare ca să ne arate penajul ei cenuşiu şi arămiu, şi cravata neagră! Uite, se ciuguleşte.

Iată faimoasa gâscă-pufoasă, zisă şi raţa eider, cu puful căreia se învelesc ibovnicele noastre; drăguţa de ea! Cine nu i-ar admira pieptul de un alb roşiatic, ciocul acela verde?

Adineauri, domnule, continuă el după o pauză, am fost martorul unei împerecheri care era aproape să mă deznădăjduiască. Căsătoria s-a făcut însă destul de uşor şi aştept cu nerăbdare rezultatul. Mă mândresc că voi obţine a o suta treizeci şi opta specie, căreia poate îi va fi dat să poarte numele meu! Iată pe noii soţi, zise el arătând o pereche de raţe. De o parte e o gâscă râzătoare (anas albifrons), de cealaltă răţoiul şuierător (anas ruffina al lui Buffon). Am şovăit mult între răţoiul şuierător, răţoiul cu sprâncene albe şi răţoiul căprişor (anas clypeata): iacă, uite-l pe căprişor, ticălosul ăla arămiu de colo, cu gâtul verzui şi atât de fudul irizat. Dar, domnule, răţoiul şuierător, fiind moţat, vei înţelege uşor că n-am stat în cumpănă. Nu ne lipseşte aici decât raţa cu tichie neagră. Colegii mei pretind cu toţii că această raţă e totuna cu lişiţa cu ciocul încovoiat; în ceea ce mă priveşte însă.

Aci făcu gestul acela admirabil ce ilustrează în acelaşi timp modestia şi orgoliul savanţilor, orgoliu plin de încăpăţânare, modestie plină de încredere în sine.

— Eu nu cred aşa ceva, continuă el. După cum vezi, dragă domnule, nu ne distrăm aici. În momentul de faţă, lucrez la monografia neamului raţelor. Dar vă stau la dispoziţie.

În timp ce se îndreptau spre o casă destul de arătoasă de pe strada Buffon, Raphaël supuse pielea de sagri investigaţiilor domnului Lavrille.

— Cunosc produsul acesta, spuse savantul în cele din urmă, după ce măsurase talismanul cu lupa; a servit de căptuşeală la capacul vreunei cutii. Sagriul e cunoscut încă din antichitate! Astăzi pielarii preferă să-l înlocuiască însă cu un fel de piele de calcan, care, după cum poate ştiţi, nu-i altceva decât jupuiala lui raja sephen, un peşte din Marea Roşie.

— Dar aceasta, domnule, fiindcă aveţi atâta bunăvoinţă.

— Aceasta, reluă savantul, întrerupându-l e cu totul altceva. Între aşa-zisa piele de calcan şi sagri, este domnul meu, aceeaşi deosebire ca între ocean şi pământ, ca între peşte şi patruped. Cu toate astea, pielea de peşte e mai scorţoasă decât aceea de animat terestru. Aceasta, zise el arătând talismanul, este, după cum cred că ştiţi, unul dintre produsele cele mai curioase ale zoologiei.

— Ca să vezi! Exclamă Raphaël.

— Domnul meu, pronunţă savantul aşezându-se în fotoliu, aceasta este o piele de măgar.

— Asta ştiu, zise tânărul.

— Există în Persia, continuă, naturalistul, un măgar extrem de rar, colunul celor vechi, equus asinus, sau kulanul tătarilor; Pallas[229] s-a dus să-l studieze şi l-a redat ştiinţei. În adevăr, multă vreme animalul acesta trecuse drept fantastic. Este, după cum ştiţi, celebru în Sfânta Scriptură; Moise a interzis de a fi împerecheat cu congenerii săi. Dar coiunul e şi mai celebru prin prostituţiunile al căror obiect a fost şi de care pomenesc

adesea profeţii Bibliei. Pallas, după cum probabil ştiţi, declară în ale sale Act. Petrop., tomul II, că aceste excese bizare sunt încă şi astăzi privite cu religiozitate de către persani şi nogai, fiind socotite un leac suveran contra durerilor de rinichi şi a gutei sciatice. Dar, fireşte, noi, ca nişte bieţi parizieni ce suntem, nici nu bănuiam aşa ceva! Muzeul nu posedă nici un exemplar de colun. Şi ce animal superb! Urmă savantul. Când te gândeşti că-i plin de mistere; ochiul său e înzestrat cu un fel de covor în care se reflectă totul şi căruia orientalii îi atribuie o mare putere de fascinaţie; pielea lui e mai elegantă şi mai lucioasă decât a celor mai frumoşi cai ai noştri: e brăzdată cu dungi mai mult sau mai puţin roşcate şi seamănă bine cu pielea de zebră. Părul lui are ceva moale, unduios, unsuros la pipăit; vederea lui egalează în exactitate şi precizie pe aceea a omului; ceva mai înalt decât cei mai frumoşi măgari domestici ai noştri, e înzestrat cu un curaj extraordinar. Dacă, din întâmplare, e atacat, se apără cu o superioritate remarcabilă împotriva celor mai feroce jivine; cât despre iuţeala mersului său, ea nu se poate asemui decât cu zborul păsărilor; un colun, domnul meu, ar învinge la curse pe cei mai buni cai arabi sau persani, după cum susţine tatăl conştiinciosului doctor Niebuhr[230] – a cărui moarte recentă o deplângem, după cum ştiţi, cu toţii – media mersului obişnuit al acestor admirabile vieţuitoare este de şapte mii de paşi geometrici pe oră.

Măgarii noştri degeneraţi nu ne-ar putea ajuta să ne facem o idee despre acest măgar liber şi semeţ. Are o atitudine vioaie, sprintenă, un aer inteligent, fin, o fizionomie graţioasă şi mişcări pline de cochetărie! Este regele zoologic al Orientului. Superstiţiile turceşti şi persane îi presupun chiar o origine misterioasă, şi numele lui Solomon se întâlneşte adesea în legendele pe care povestitorii din Tibet şi Tartaria le spun despre însuşirile atribuite acestor nobile animale. În sfârşit, un colun domesticit valorează sume imense; e aproape imposibil să

fie prins în munţi, unde sare ca o căprioară şi parcă zboară ca o pasăre. Fabula despre caii înaripaţi, Pegasul[231] nostru, a luat fără îndoială naştere în ţările acestea, unde păstorii au putut să vadă adesea un colun sărind de pe o stâncă pe alta. Măgarii de călărie obţinuţi în Persia din împerecherea unei măgăriţe cu un colun domesticit sunt vopsiţi cu roşu, după o datină străveche. Obiceiul acesta stă probabil la originea proverbului nostru: „Rău ca un măgar roşu”. Într-un timp când ştiinţele naturale erau foarte neglijate în Franţa, cine ştie ce călător va fi adus, cred eu, vreun exemplar din animalele acestea ciudate care îndură tare anevoie sclavia. De aici dictonul!

Pielea pe care mi-o prezentaţi dumneavoastră – zise mai departe savantul – este pielea unui colun. Părerile asupra originii numelui sunt împărţite. Unii susţin că sagri e un cuvânt turcesc, alţii vor ca Sagri să fie oraşul sau centrul unde acest produs zoologic e supus unei preparaţii chimice, descrisă destul de bine de Pallas, ce-i dă aspectul zgrunţuros pe care-l admirăm noi; Martellens mi-a scris că Sâagri e un râu.

— Domnule, vă mulţumesc pentru lămuririle date, ele ar putea constitui o pagină preţioasă pentru un oarecare don Calmet[232], dacă ar mai exista benedictini; dar am avut onoarea de a vă aminti că bucata aceasta era la început de o mărime egală cu. Harta aceea geografică, spuse Raphaël arătând lui Lavrille un atlas deschis; ori, în decurs de trei luni, ea s-a îngustat văzând cu ochii.

— Bine, reluă savantul, înţeleg. Domnul meu, toate pieile vieţuitoarelor cu o structură primitivă sunt expuse unei degradări naturale, uşor de înţeles, şi ale cărei proporţii depind de influenţele atmosferice. Metalele înseşi se dilată sau se strâng în chip vizibil, căci inginerii au observat spaţii destul de considerabile între blocurile de piatră legate la început între ele prin bare de fier. Ştiinţa e vastă, viaţa omenească e scurtă. De aceea n-avem pretenţia de a cunoaşte toate fenomenele naturii.

— Domnule, stărui Raphaël cu sufletul la gură, aproape uluit, iertaţi întrebarea pe care vă voi face. Sunteţi sigur că această piele e supusă legilor comune ale zoologiei, că poate să se întindă?

— O, nici vorbă! Ei, drăcie! Făcu domnul Lavrille încercând să întindă talismanul. Dar, domnule, adăugă el, dacă vreţi să vă duceţi la domnul Planchette, celebrul profesor de mecanică, el va găsi fără îndoială un mijloc de a acţiona asupra acestei piei, de a o înmuia, de a o întinde.

— Ah, domnule, îmi salvaţi viaţa!

Raphaël salută pe savantul naturalist şi alergă la Planchette, lăsând pe bunul Lavrille în mijlocul cabinetului său plin de bocale şi plante uscate. Din această vizită se alesese, fără să ştie, cu toată ştiinţa omenească: o nomenclatură! Preacumsecadele Lavrille semăna cu Sancho Panza povestind lui Don Quijote istoria cu caprele, făcându-i mare plăcere să numere animalele şi să le numeroteze. Ajuns aproape de sfârşitul vieţii, el cunoştea abia o părticică din nemăsuratul număr al imensei cirezi azvârlită de Dumnezeu de-a lungul oceanului lumilor, într-un scop neştiut de nimeni. Raphaël se declară mulţumit.

„Am să-mi ţin măgarul în frâu”, îşi spuse el.

Sterne spusese înaintea lui: „Să ne cruţăm măgarul, dacă vrem să trăim mult”. Dar animalul e aşa de năzdrăvan!

Planchette era un bărbat înalt, uscăţiv, un adevărat poet pierdut într-o nesfârşită contemplare, ocupat să privească mereu o genune fără fund, MIŞCAREA. Muritorii de rând testează de nebunie minţile acestea sublime, pe aceşti oameni neînţeleşi, care trăiesc într-o admirabilă nepăsare faţă de lume şi de lux, stând zile întregi ca să fumeze o ţigară stinsă, ori apărând într-un salon fără a-şi fi împerecheat totdeauna cum trebuie fiecare nasture de la haină cu cheotoarea lui. Într-o bună zi, după ce au măsurat îndelung vidul, sau au îngrămădit la X-uri sub Aa-gG, au săvârşit analiza cutărei legi naturale şi au descompus elementul cel mai redus; la un moment dat mulţimea

admiră o nouă maşină sau vreun vehicul a cărei alcătuire simplă ne miră şi ne uimeşte! Savantul zâmbeşte modest, spunând admiratorilor săi: „Dar ce-am creat oare? Nimic. Omul nu inventează forţa, ci o călăuzeşte doar, iar ştiinţa consta în imitarea naturii.”

Raphaël îl surprinse pe mecanician proptit pe cele două picioare ale sale, ca un spânzurat căzut ţeapăn sub ştreang. Planchette urmărea o bilă de agată care se învârtea pe un cadran în formă de soare, aşteptând să se oprească. Bietul om nu era nici decorat, nici plătit de stat, deoarece nu ştia să-şi pună în valoare calculele. Fericit să pândească toată viaţa o descoperire, nu se gândea nici la glorie, nici la lume, nici la el însuşi, ci trăia în ştiinţă pentru ştiinţă.

— Imposibil de definit strigă el. A, bună ziua, domnule, rosti apoi văzându-l pe Raphaël; a dumneavoastră prea plecată slugă. Ce mai face mămica? Du-te de vezi pe nevastă-mea.

— Şi când te gândeşti că aş fi putut să trăiesc şi cu aşa! Îşi spuse Raphaël, smulgând pe savant din visarea sa, cerându-i mijlocul de a acţiona asupra talismanului pe care i-l prezentă.

— Chiar de ar fi să râdeţi de naivitatea mea, domnule, zise marchizul în încheiere, nu vă voi ascunde nimic. Pielea asta îmi pare a poseda o putere de rezistenţă pe care nimic nu o poate birui.

— Domnul meu, începu Planchette, oamenii de lume iau totdeauna ştiinţa cam peste picior, toţi ne spun cam acelaşi lucru pe care un filfizon îl spusese lui Lalande[233] la sfârşitul unei eclipse, venind la el cu câteva dame: „Aveţi bunătatea să reîncepeţi.” Ce efect voiţi să produceţi? Scopul mecanicii este să aplice legile mişcării sau să le neutralizeze. Cât despre mişcarea în sine, v-o declar cu toată umilinţa, nu suntem în stare să o definim.

Acestea spuse, am observat anumite fenomene constante, care guvernează acţiunea solidelor şi a fluidelor. Reproducând cauzele generatoare ale acestor fenomene, noi putem pune corpurile în mişcare, putem să le transmitem o forţă locomotivă în raporturi de viteză determinată, să le aruncăm în sus, să le divizăm simplu sau la infinit, chit că le-am sparge sau le-am pulveriza; apoi să le îndoim, să le imprimăm o rotaţie, să le modificăm, să le comprimăm, să le dilatăm sau să le întindem. Toată ştiinţa asta, domnul meu, se sprijină, pe un singur fapt. Vedeţi bila aceasta? Adăugă el. Ea e aci, pe piatra asta. Iat-o acum dincolo. Ce nume să dăm actului acesta fiziceşte atât de firesc, dar pentru spirit atât de extraordinar? Mişcare, locomoţie, schimbare deloc? Câtă vanitate ascunsă sub nişte cuvinte! Un nume este oare o soluţie? Totuşi, asta e ştiinţa.

Maşinile noastre folosesc sau descompun acest act, acest fapt. Un fenomen atât de neînsemnat, adaptat unor mase, ar putea arunca Parisul în aer. Avem putinţa de a mări viteza în dauna forţei, şi forţa în dauna vitezei. Ce este

forţa, ce este viteza? Ştiinţa noastră nu-i în stare să o spună, după cum nu-i în stare să creeze o mişcare. O mişcare, oricare ar fi ea, este o putere imensă, şi omul nu inventează puteri. Puterea este una, ca şi mişcarea, esenţa însăşi a puterii. Totul este mişcare. Cugetarea e o mişcare. Natura e bazată pe mişcare. Moartea e o mişcare ale cărei scopuri ne sunt prea puţin cunoscute. Dacă Dumnezeu este etern, fiţi siguri că el e totdeauna în mişcare. Dumnezeu este, poate, mişcarea însăşi! Iată de ce mişcarea nu se poate explica, întocmai ca şi Dumnezeu; ca şi el e adâncă, fără margini, de neînţeles, de neatins. Cine a pipăit, a cuprins, a măsurat vreodată mişcarea? Îi simţim efectele fără a le vedea. Putem chiar să le negăm, cum negăm pe Dumnezeu. Unde se află şi unde nu se află ea? De unde porneşte? Care îi este cauza? Care e sfârşitul? Ea ne învăluie, ne apasă şi ne scapă. Este evidentă ca un fapt, obscură ca o abstracţie, este în acelaşi timp şi cauză şi efect. Are nevoie, ca şi noi, de spaţiu, dar ce este spaţiul? El e dovedit numai de mişcare; fără mişcare, nu-i decât o vorbă goală. Problemă de nedezlegat, asemenea vidului, asemenea creaţiunii şi infinitului, mişcarea năuceşte cugetarea omenească, şi tot ce-i e îngăduit omului să înţeleagă, este că n-o va înţelege niciodată.

Între fiecare din punctele ocupate rând pe rând în spaţiu de această bilă, continuă savantul, se află o prăpastie pentru judecata omenească, prăpastia în care s-a prăbuşit Pascal[234]. Pentru a acţiona asupra substanţei necunoscute pe care voiţi să o supuneţi unei forţe necunoscute, trebuie să studiem mai întâi această substanţă; după structura sa, ea sau se va sfărâma sub o lovitură, sau va rezista; dacă se rupe în bucăţi şi dacă intenţia dumneavoastră nu este de a o împărţi astfel, înseamnă că nu ne-am atins ţinta propusă. Dacă voiţi să o comprimaţi, trebuie să transmitem o mişcare egală tuturor părţilor substanţei, în aşa fel încât să micşorăm în mod uniform intervalul care le separă. Iar dacă doriţi să o

întindeţi, trebuie să încercăm a imprima fiecărei molecule o forţă excentrică egală; căci, fără observarea exactă a acestei legi, n-am face decât să batem pasul pe loc. În mişcare există, aşadar, domnul meu, moduri infinite, combinaţii nesfârşite. Asupra cărui efect vă hotărâţi?

— Domnule, se grăbi să răspundă Raphaël, doresc indiferent ce presiune, oricât de puternică, pentru a întinde cât mai mult pielea aceasta.

— Substanţa din faţa noastră fiind finită, precizează matematicianul, n-ar putea fi destinsă la nesfârşit – dar apăsarea va mări neapărat întinderea suprafeţei sale în dauna grosimii; ea se va subţia până când nu va mai avea substanţă.

— Obţineţi rezultatul acesta, domnule, exclamă Raphaël, şi veţi câştiga milioane.

— V-aş fura banii, credeţi-mă, răspunse profesorul cu tonul flegmatic al unui olandez. Am să vă demonstrez cât aţi bate din palme existenţa unei maşini sub care însuşi Dumnezeu ar putea fi strivit ca o muscă. Ea ar reduce pe un om la starea de hârtie sugătoare, pe un om încălţat, îmbrăcat, cu cravată, cu pălărie, cu aur, cu giuvaeruri, cu tot.

— Oribilă maşina!

— În loc de a-şi zvârli copiii în apă, chinezii ar face mai bine să-i bage în ea, adăugă savantul, fără să se gândească la respectul omului faţă de progenitura sa.

Stăpânit cu totul de ideea lui, Planchette luă o oală de flori, goală, găurită la fund şi o depuse pe lespedea cadranului solar; apoi se duse să aducă puţină humă dintr-un colţ al grădinii. Raphaël rămase fermecat ca un copil căruia doica îi povesteşte un basm minunat. După ce lăsă huma pe lespede, Planchette scoase din buzunar un cosoraş, tăie două ramuri de soc şi începu să le scoată miezul, suflând în ele cât putea, ca şi cum Raphaël nici n-ar fi fost acolo.

— Iată elementele maşinii, zise el.

Lipi cu o mână de lut unul dintre tuburile de lemn pe fundul oalei, în aşa fel ca ţeava soclului să corespundă cu gaura vasului. Totul semăna cu o pipă enormă. Întinse un strat de humă în formă de lopată pe lespede, aşează oala de flori pe partea cea mai largă şi fixă ramura de soc pe porţiunea ce reprezenta coada lopeţii. În sfârşit aruncă puţină humă la celălalt capăt al tubului de soc, implântă drept în sus cealaltă ramură scobită, o lipi şi pe ea cu lut, ca să stea prinsă de cea orizontală, în aşa fel ca aerul, sau un anume fluid la îndemână, să poată circula în maşina asta improvizată şi să ajungă de la gura tubului vertical, prin canalul intermediar, până în oala cea mare de flori care era goală.

— Acest aparat, domnul meu, zise el cu seriozitatea unui academician ce-şi pronunţă discursul de recepţie, este unul dintre cele mai frumoase titluri de glorie de care se bucură marele Pascal în admiraţia noastră.

— Nu înţeleg.

Savantul prinse a zâmbi. Se duse şi luă dintr-un pom fructifer o sticluţă în care farmacistul îi trimisese o soluţie pentru stârpit furnicile; îi sparse fundul, îşi făcu o pâlnie, o vârî cu grijă în gaura ramurii scobite pe care o fixase vertical în argilă, şi care era paralelă cu marele rezervor închipuit de oala de flori; apoi cu ajutorul unei stropitori, turnă cantitatea de apă necesară pentru ca lichidul să se ridice până la acelaşi nivel şi în vasul cel mare şi în mica ţeavă rotundă de soc. Raphaël nu se gândea decât la pielea lui de sagri.

— Apa, domnul meu, zise mecanicianul, este socotită încă şi astăzi drept un corp incompresibil, nu uitaţi acest principiu fundamental; cu toate acestea ea se comprimă, dar atât de puţin, încât trebuie să socotim coeficientul ei de contractare egal cu zero. Vedeţi suprafaţa pe care o prezintă apa ajunsă la gura vasului de flori?

— Da, domnule.

— Ei bine, presupuneţi că această suprafaţă este de o mie de ori mai mare decât orificiul tubului de sec prin care am turnat lichidul. Iată, scot pâlnia.

— De acord.

— Ei bine, domnul meu, dacă prin vreun mijloc oarecare măresc volumul acestei mase, introducând încă apă prin orificiul micului tub, Fluidul, silit sa coboare aici se va ridica în rezervorul închipuit de vasul de flori, până când lichidul va ajunge la acelaşi nivel şi în unul şi în celălalt.

— Ăsta se-nţelege! Zise Raphaël.

— Dar cu deosebirea, reluă savantul, că dacă subţirea coloană de apă adăugată în micul tub vertical prezintă o forţă egală, să zicem, cu greutatea unei livre, şi ştiind că acţiunea ei se va transmite fidel masei lichide şi va reacţiona asupra tuturor punctelor suprafeţei pe care o capătă în vasul de flori, înseamnă că vor forma în acesta o mie de coloane de apă, care – tinzând toate să se ridice, ca şi cum ar fi împinse de o forţă egală cu aceea ce face lichidul să coboare în băţul de soc vertical – vor produce în mod necesar aici – zise Planchette arătând lui Raphaël suprafaţa vasului de flori – o forţă de o mie de ori mai mare decât forţa introdusă pe acolo.

Şi savantul indică marchizului, cu degetul, ramura de soc înfiptă vertical în humă.

— E foarte simplu, rosti Raphaël.

Planchette zâmbi iar.

— Folosind alţi termeni, reluă el cu acea logică dârză proprie matematicienilor, vom spune că pentru a împiedica irupţia apei va trebui să desfăşurăm asupra fiecărui punct al marii suprafeţe o forţă egală cu forţa ce acţionează în conductul vertical; dar numai cu deosebirea că dacă coloana lichidă e înaltă de un picior, cele o mie de coloane mici suprafeţei mari nu vor înregistra decât o urcare foarte mică.

— Acum, zise Planchette, dând un bobârnac beţigaşelor sale, să înlocuim aparatul acesta mititel şi caraghios cu

tuburi metalice de o forţă şi de o dimensiune corespunzătoare; dacă acoperiţi cu o platină groasă, mobilă, suprafaţa fluidă a marelui rezervor, şi dacă acestei platine îi opuneţi o alta a cărei rezistenţă şi soliditate să fie mai presus de orice încercare, iar, în plus, dacă îmi acordaţi posibilitatea de a adăuga fără încetare prin micul tub vertical apă la masa lichidă, obiectul prins între cele două planuri solide este în mod necesar silit să cedeze în faţa imensei forţe ce-l comprimă la nesfârşit. Mijlocul de a introduce în chip constant apă prin tubul cel mic este un fleac în mecanică, întocmai ca şi modul de a transmite puterea masei lichide unei platine. Două pistoane şi câteva supape sunt de ajuns pentru asta. Admiteţi atunci, scumpul meu domn, zise el luând de braţ pe Valentin, că nu există nici o materie care, pusă între aceste două rezistenţe nelimitate, să nu fie constrânsă de a se lăţi?

— Cum! Autorul Scrisorilor provinciale a inventat.? Se miră Raphaël.

— El singur, domnule. Mecanica nu cunoaşte nimic mai simplu şi mai frumos. Principiul opus, expansibilitatea apei, a creat maşina cu aburi. Dar apa nu-i expansibilă decât într-o anumită măsură, în timp ce incompresibilitatea ei, fiind o forţă oarecum negativă, este nelimitată.

— Dacă pielea asta se întinde, spuse Raphaël, vă făgăduiesc să ridic o statuie colosală lui Blaise Pascal, să înfiinţez un premiu de o sută de mii de franci pentru cea mai frumoasă problemă de mecanică rezolvată în fiecare perioadă de zece ani, să le dau zestre verişoarelor şi mătuşilor dumneavoastră, în sfârşit, să clădesc un azil pentru matematicienii săraci sau loviţi de nebunie.

— Ar fi de mare folos, răspunse Planchette. Domnul meu – reluă el cu calmul unui om trăind numai în sfera lui intelectuală – vom merge mâine la Spieghalter. Acest distins mecanician a construit, după planurile mele, o maşină perfecţionată, cu care un copil ar putea să ţină o mie de stoguri de fân în pălăria lui.

— Pe mâine, domnule.

— Pe mâine.

— Trăiască mecanica! Exclamă Raphaël. E cea mai frumoasă dintre toate ştiinţele! Celălalt, cu măgarii lui, cu clasificările, cu raţele, cu speciile şi cu bocalele lui pline de monştri, e bun cel mult să noteze punctele într-un biliard public.

A doua zi, Raphaël veni foarte vesel să-l ia pe Planchette şi se duseră împreună în strada Sănătăţii, nume de bun augur. La Spieghalter, tânărul se pomeni într-o hală imensă, privirile îi căzură asupra unei mulţimi de cuptoare roşii şi duduitoare. Era o ploaie de foc, un potop de cute, un ocean de pistoane, de şuruburi, de pârghii, de grinzi, de pile, de piuliţe, o mare de tuciuri, de lemne, de supape şi de vergele de oţel. Praful de pilitură te îneca. Mai era acolo fier înroşit în foc, oamenii erau îmbrăcaţi în fier, totul mirosea a fier, fierul căpăta viaţă, era organizat, se topea, curgea, gândea, luând toate formele, supunându-se tuturor capriciilor. Prin vâjâitul foalelor, prin crescendo-urile ciocanelor, prin şuierăturile strungurilor care făceau fierul să mârâie, Raphaël ajunse într-o încăpere mare, curată şi bine aerisită, unde putu să privească în voie presa imensă de care îi vorbise Planchette. Admiră un fel de dulap de fontă prevăzut cu nişte tălpici de fier legate între ele printr-o bară solidă.

— Dacă veţi învârti cu iuţeală manivela asta de şapte ori, îi spuse Spieghalter arătându-i un vălătuc de fier lucios, veţi putea face ca o planşă de oţel să se zdrobească în mii de bucăţi, ca nişte ace ascuţite ce v-ar intra în carne.

— Drace! Exclamă Raphaël.

Planchette vârî el însuşi pielea de sagri între cele două plăci ale atotputernicei prese şi, plin de acea siguranţă pe care o dau convingerile ştiinţifice, învârti cu iuţeală vălătucul.

— Trântiţi-vă la pământ, suntem pierduţi! Strigă Spieghalter cu o voce tunătoare, aruncându-se cel dintâi cu

faţa la pământ.

O şuierătură înfiorătoare răsună în toate atelierele. Apa ce se afla în maşină sparse fonta, ţâşni cu o putere nemaipomenită şi se îndreptă, din fericire, spre un cuptor vechi pe care-l răsturnă, îl rostogoli şi-l răsuci aşa cum furia unui râu învălătuceşte o casă şi o ia cu sine.

— O, zise cu mult calm Planchette, sagriul e tot atât de teafăr cum te văd şi mă vezi! Meştere Spieghalter, pesemne că a fost vreun pai în fonta dumitale, sau tubul cel mare era crăpat.

— Nu, nu, îmi cunosc bine fonta. Domnul n-are decât să-şi ia buclucul ăsta de aici, căci trebuie să aibă pe dracul într-însul.

Neamţul apucă un ciocan de fierărie, zvârli pielea pe o nicovală şi, cu toată forţa pe care o dă mânia, descărcă asupra talismanului cea mai teribilă lovitură ce hăuise vreodată în atelierele sale.

— Se pare că nici nu-i pasă! Strigă Planchette pipăind sagriul cel îndărătnic.

Lucrătorii alergară la faţa locului. Contramaistrul luă pielea şi o împinse în mangalul aprins dintr-un cuptor. Toţi, strânşi în cerc în jurul focului, aşteptau cu nerăbdare mişcarea unei foaie imense. Raphaël, Spieghalter şi profesorul Planchette se aflau în mijlocul oamenilor mânjiţi de fum şi atenţi. Văzând ochii aceia albi, capetele colbăite de fier, hainele negre şi lucioase, piepturile acelea păroase, Raphaël se crezu transportat în lumea nocturnă şi fantastică a baladelor germane. Contramaistrul înhăţă pielea cu cleştele, după ce o lăsase în foc timp de vreo zece minute.

— Dă-mi-o înapoi, zise Raphaël.

Contramaistrul o prezentă cu o plecăciune dispreţuitoare lui Raphaël. Marchizul răsuci cu uşurinţă pielea, care în mâinile sale se făcu rece şi mlădioasă. Un ţipăt de groază se auzi deodată, toţi lucrătorii fugiră de acolo. Valentin rămase singur cu Planchette în atelierul pustiu.

— Este sigur ceva diabolic într-însa! Rosti Raphaël cu desperare. Nici o forjă omenească să nu-mi poată acorda aşadar o zi de viaţă în plus?

— Domnul meu, am greşit, zise matematicianul cu un aer mâhnit, trebuia să supunem această piele ciudată acţiunii unui laminor. Unde mi-a fost oare capul când v-am propus o presiune?

— Eu am cerut-o, replică Raphaël.

Savantul răsuflă uşurat, ca un vinovat achitat de către doisprezece juraţi. Totuşi, intrigat de problema stranie pe care i-o punea această piele, el se gândi o clipă, apoi zise:

— Substanţa asta necunoscută trebuie tratată prin reactivi. Să mergem la Japhet, poate că chimia va fi mai norocoasă decât mecanica.

Valentin porni calul la galop, în speranţa de a-l prinde pe faimosul chimist Japhet în laboratorul său.

— Ei, vechiul meu prieten, zise Planchette zărind pe Japhet stând într-un fotoliu şi contemplând un precipitat, ce face chimia?

— Doarme. Nimic nou. Cu toate astea, Academia a recunoscut existenta salicinei, dar salicina, asparigină, vaiiquelina, digitalina[235], nu-s descoperiri.

— Neputând inventa lucruri pozitive, zise Raphaël, se pare că sunteţi nevoit să inventaţi denumiri.

— Din păcate, ai dreptate, tinere!

— Uite, se adresă profesorul Planchette către chimist, încearcă să ne descompui substanţa asta; dacă extragi din ea vreun element oarecare, îl botez dinainte diabolină, deoarece voind s-o comprimăm, ne-a distrus o piesă hidraulică.

— Ia să vedem, ia să vedem despre ce-i vorba! Strigă vioi chimistul. Poate că am dat de vreun nou corp simplu.

— Domnule, zise Raphaël, e nici mai mult nici mai puţin decât o piele de măgar.

— Domnule. Făcu grav celebrul chimist.

— Nu glumesc deloc, replică marchizul dându-i pielea de sagri.

Baronul Japhet atinse pielea cu vârful sensibil al limbii sale atât de obişnuită să guste sărurile, acizii, alcalinele, gazele, apoi spuse, după câteva încercări:

— Nici un gust! Da, ia să-i dăm să bea puţin acid ftoric.

Supusă acţiunii acestui element, care dizolvă pe loc orice ţesut animal, pielea nu suferi nici o alterare.

— Nu-i sagri! Declară chimistul. Să tratăm necunoscutul acesta misterios ca pe un mineral şi să-i dăm peste nas punându-l într-un creuzet infuzibil unde tocmai am nişte oxid de potasiu roşu.

Japhet ieşi, apoi se întoarse numaidecât.

— Domnule, îi spuse el lui Raphaël, daţi-mi voie să iau numai o bucăţică din substanţa aceasta ciudată, pare atât de extraordinară.

— O bucăţică? Se sperie Raphaël. Nici cât un fir de păr. Dar, la urma urmei, încercaţi! Adăugă el cu un aer în acelaşi timp şi trist şi glumeţ.

Savantul rupse un brici voind să taie pielea, încercă să o sfâşie printr-o puternică descărcare de electricitate, apoi o supuse acţiunii pilei voltaice[236], dar toate forţele ştiinţei eşuară în faţa teribilului talisman. Se făcuse ora şapte seara. Planchette, Japhet şi Raphaël, nebăgând de seamă goana timpului aşteptau rezultatul unei ultime experienţe. Sagriul ieşi victorios din cea mai grozavă încercare la care fusese supus graţie unei cantităţi respectabile de clorură de azot

— Sunt pierdut! Se tângui Raphaël. Aici e voinţa lui Dumnezeu. Nu-mi rămâne decât să mor.

Lăsă pe cei doi savanţi înmărmuriţi.

— Să ne ferim de a povesti întâmplarea asta la Academie, colegii şi-ar râde de noi, îi spuse Planchette chimistului după o lungă pauză în care se priviră unul pe altul fără a îndrăzni să-şi împărtăşească gândurile.

Cei doi savanţi erau ca nişte creştini ieşind din mormintele lor fără a se fi întâlnit cu Dumnezeu în ceruri. Ştiinţa? Neputincioasă! Acizii? Apă chioară! Potasiul roşu? Descalificat! Pila voltaică şi explozia? Două jucării!

— O presă hidraulică zdrumicată ca un miez de pâine! Adăugă Planchette.

— Eu cred în diavol, spuse baronul Japhet după o clipă de tăcere.

— Iar eu în Dumnezeu, răspunse Planchette.

Amândoi erau în rolurile lor. Pentru un mecanician universul e o maşină care are nevoie de un lucrător; pentru chimie – această creaţie a unui demon care descompune totul – lumea e un gaz înzestrat cu mişcare.

— Nu putem nega faptul, reluă chimistul.

— Iaca na! Ca să ne consoleze, domnii doctrinari au ticluit nebuloasa axiomă: Neghiob ca un fapt.

— Axioma ta, replică chimistul, mie mi se pare faptul unui neghiob.

Începură să râdă şi luară masa împreună, ca doi oameni ce nu mai văd într-o minune decât un simplu fenomen întors acasă, Valentin căzu pradă unei furii reci; nu mai credea în nimic, ideile i se înceţoşau, i se învălmăşeau în creier, şi i se ciocneau ca ale unui om pus în faţa unui fapt imposibil. Îi plăcuse să creadă că maşina lui Spieghalter avusese o meteahnă neştiută, iar neputinţa ştiinţei sau a focului nu-l mira; dar supleţea pielii când o răsucea în mână, şi asprimea ei când mijloacele de distrugere puse la îndemâna omului erau aplicate asupra ei, îl înspăimântau Acest fapt incontestabil îl făcea să-şi piardă minţile.

„Sunt nebun, îşi zise el. Cu toate că de azi dimineaţă n-am pus nimic în gură, nici nu mi-e foame, nici nu mi-e sete, şi simt în piept un foc care mă arde.”

Puse din nou pielea de sagri în rama în care fusese închisă mai înainte, apoi, după ce descrise cu o linie de cerneală roşie marginea talismanului, se aşează în fotoliul său.

— S-a făcut ceasul opt! Se miră el. Ziua de azi a trecut repede ca un vis.

Îşi lăsă coatele pe braţele fotoliului, îşi sprijini capul în mâna stângă, şi rămase aşa, pierdut într-una dintre acele meditaţii funebre, într-unul dintre acele gânduri mistuitoare a căror taină o duc cu ei în mormânt condamnaţii la moarte.

— Ah, Pauline, exclamă el, sărmana copilă! Sunt prăpăstii pe care dragostea nu le poate trece cu toată forţa aripilor ei!

În acel moment auzi foarte desluşit un suspin înăbuşit şi, printr-unul dintre acele fine instincte ale iubirii, recunoscu suflul Paulinei.

„O, îşi spuse el, iată-mi sentinţa! Dacă ea ar fi aici, aş vrea să mor în braţele ei.”

Un hohot de râs limpede, vesel, îl făcu să-şi întoarcă fata spre pat şi văzu printre perdeluţele diafane chipul Paulinei zâmbind ca un copil fericit de o ştrengărie ce i s-a prins; părul ei frumos i se răsfrângea în mii de şuviţe pe umeri, semăna cu un trandafir de Bengal rătăcit într-un buchet de trandafiri albi.

— L-am sedus pe Jonathas, zise ea. Patul acesta nu-i oare şi al meu, al meu care sunt soţia ta? Nu mă certa, iubitule, nu voiam decât să dorm în preajma ta, să-ţi fac o surpriză. Iartă-mi această nebunie.

Sări din pat cu o mişcare de pisică, apăru radioasă în muselinurile ei şi se aşează pe genunchii lui Raphaël.

— Despre ce fel de prăpăstii vorbeai tu, iubitul meu? Zise ea lăsând să i se vadă pe frunte o expresie de îngrijorare.

— Ale morţii.

— Mă faci să sufăr, răspunse ea. Sunt unele idei cu care noi, bietele femei, nu ne putem obişnui, ele ne răpun. Să fie oare din pricina dragostei prea mari, sau a lipsei de curaj? Nu ştiu. Moartea nu mă înspăimântă, reluă ea râzând. Să mor cu tine, mâine dimineaţă, împreună într-o ultimă sărutare, ar fi o fericire. Mi s-ar părea că aş fi trăit mai mult

de o sută de ani. Ce importantă are numărul zilelor, dacă într-o noapte, într-un ceas, am trăit o viaţă întreagă de pace şi de dragoste?

— Ai dreptate, prin gura ta frumoasă vorbite cerul. Dă-o s-o sărut, şi apoi să murim, spuse Raphaël.

— Să murim dar, răspunse ea râzând.

Pe la nouă ceasuri dimineaţa, lumina zilei răzbătea printre crăpăturile obloanelor; estompată de muselina perdelelor, lăsa totuşi să se vadă culorile bogate ale covorului şi mobilele mătăsoase ale camerei unde se odihneau cei doi îndrăgostiţi. Câteva aurituri sclipeau în lumină. O rază de soare se stingea pe plapuma moale pe care jocurile dragostei o aruncaseră la pământ. Atârnată de o oglindă înaltă, rochia Paulinei se profila ca o apariţie vaporoasă. Pantofiorii ei fuseseră uitaţi departe de pat. O privighetoare se aşează pe pervazul ferestrei, şi trilurile ei repetate, zgomotul aripilor ei când şi le desfăcu dintr-odată ca să-şi ia zborul, deşteptară pe Raphaël.

— Ca să mor, zise el sfârşind o idee începută în vis, trebuie ca organismul meu, mecanismul acesta de carne şi oase, însufleţit de voinţa mea, şi care face din mine un individ om, să prezinte o leziune pe care eu să o simt. Doctorii trebuie să cunoască simptomele vitalităţii atacate şi să-mi poată spune dacă sunt sănătos sau dacă sunt bolnav.

Îşi contemplă soţia care dormea ţinându-i capul în mâini, exprimând astfel şi în somn duioasele mângâieri ale dragostei. Întinsă graţios ca un copil şi cu faţa întoarsă spre el, Pauline părea că-l priveşte încă, întinzându-i o gură frumoasă, întredeschisă de o răsuflare egală şi curată. Dinţii ei mici de porţelan scoteau în relief roşeaţa buzelor, pe care rătăcea un surâs; rumeneala fetei era mai vie şi albeaţa-i era, s-ar putea spune, mai albă acum decât în orele cele mai drăgăstoase de peste zi. Dezgolirea graţioasă şi gingaşă, atât de plină de încredere, îmbina vraja dragostei cu adorabilul farmec al unui copil adormit. Femeile, chiar cele mai naturale, se supun în timpul zilei

unor anumite convenţiuni sociale care înlănţuiesc nevinovatele expansiuni ale sufletului lor; somnul însă pare că le redă spontaneităţii vieţii ce caracterizează anii copilăriei: Pauline nu roşea de nimic, ca una dintre acele făpturi scumpe şi cereşti cărora raţiunea nu le-a pus încă nici gânduri în gesturi, nici taine în priviri. Profilul i se desena pe pânza fină a pernelor, volanele mari de dantelă, amestecate prin părul ei zbârlit, îi dădeau un aer ştrengăresc; dar ea adormise legănată de plăcere, genele-i lungi erau alipite pe obraji ca pentru a-i apăra vederea de o lumină prea tare sau pentru a ajuta acea reculegere a sufletului când încearcă să păstreze o voluptate desăvârşită, însă fugară; urechea ei mică, albă şi trandafirie, încadrată de cârlionţi de păr şi îngropată într-o cochilie de broderii, ar fi înnebunit de dragoste pe un artist, pe un pictor, pe un bătrân, sau ar fi făcut dintr-un smintit un om cu judecata întreagă.

A-ţi vedea iubita adormită, râzând într-un vis liniştit sub protecţia ta, iubindu-te chiar şi în somn, în acele clipe când fiinţa pare că încetează de a mai fi, şi oferindu-ţi chiar şi atunci o gură mută ce-ţi vorbeşte despre ultima sărutare! A vedea o femeie ce ţi se dă cu totul, pe jumătate goală, dar învăluită în dragostea ei ca într-o mantie, şi castă în mijlocul dezordinii, a-i admira veşmintele împrăştiate, un ciorap de mătase scos în ajun pentru plăcerea ta, o cingătoare desfăcută ce-ţi dovedeşte o încredere nemărginită, nu-i aceasta o desfătare fără seamăn? Cingătoarea aceea cuprinde un întreg poem; femeia pe care o apără nu mai există, ea îţi aparţine, a devenit tu; a o trăda de acum înainte, înseamnă a te jigni pe tine însuţi. Raphaël contemplă înduioşat odaia încărcată de dragoste, plină de amintiri, unde lumina zilei căpăta nuanţe voluptuoase, apoi îşi întoarse privirile la femeia cu forme desăvârşite şi tinere, drăgăstoasă încă, ale cărei simţăminte mai ales erau ale lui şi numai ale lui. Dorea să trăiască o veşnicie. Când privirea

îi căzu asupra Paulinei, ea deschise numaidecât ochii, ca şi cum ar fi fost atinsă de o rază de soare.

— Bună dimineaţa, iubitule, zise ea zâmbind. Eşti frumos, răule!

Cele două capete, învăluite în graţia dragostei, a tinereţii, a penumbrei şi a tăcerii, formau unul dintre acele tablouri divine a căror vrajă trecătoare nu e hărăzită decât primelor zile ale pasiunii, aşa cum naivitatea, candoarea sunt atributele copilăriei. Vai! Primăvăraticele bucurii ale dragostei, întocmai ca şi râsetele copilăriei, sunt sortite să se spulbere şi să nu mai dăinuie decât în amintirea noastră pentru a ne sfâşia de deznădejde sau pentru a ne înfăşură cu un parfum consolator, după meandrele meditaţiilor noastre ascunse.

— De ce te-ai deşteptat? Întrebă Raphaël. Îmi făcea atâta plăcere să te văd adormită, că plângeam de.

— Şi eu la fel, răspunse ea, am plâns astă noapte privindu-te cum dormeai, dar nu de bucurie. Ascultă, Raphaël, dragul meu, ascultă-mă. Tu, când dormi, n-ai respiraţia prea limpede, în pieptul tău e ceva care răsună tare şi care m-a speriat. Ai în somn o tuse seacă, tocmai ca a tatii, pe care-l răpune ftizia. În hârâitul plămânilor tăi am recunoscut câteva din efectele ciudate ale acestei boli, apoi, aveai febră, sunt sigură, mâna ţi-era umedă şi fierbinte. Iubitule! Eşti tânăr, adăugă ea tremurând, ai putea încă să te vindeci, dacă, din nenorocire. Dar nu, strigă ea cu un accent vesel, nu-i nici o nenorocire, boala se ia, aşa zic doctorii.

Înlănţui pe Raphaël cu amândouă braţele şi-i sorbi răsuflarea într-una dintre acele sărutări în care sufletul se revarsă tot pe buze:

— Nu vreau să fiu bătrână, zise ea. Să murim tineri amândoi şi să ne urcăm la cer cu braţele pline de flori.

— Luăm astfel de hotărâri numai atunci când suntem pe deplin sănătoşi, răspunse Raphaël plimbându-şi degetele prin părul Paulinei.

Dar deodată îl apucă un acces groaznic de tuse, o tuse adâncă şi răsunătoare, ce părea a veni din mormânt, tuşea aceea ce face să pălească frunţile bolnavilor şi-i lasă tremurând, scăldaţi în sudoare, după ce le-a zguduit nervii, le-a zdrobit coastele, le-a secat măduva spinării şi le-a turnat în vine ceva greu ca plumbul topit. Obosit, galben, Raphaël se culcă din nou, secătuit ca un om a cărui întreagă vlagă s-a irosit într-o ultimă strădanie. Pauline îl privi cu ochii ficşi, măriţi parcă de spaimă, şi rămase nemişcată, albă şi îngândurată.

— Să nu mai facem nebunii, îngerul meu, zise ea voind să ascundă faţă de Raphaël îngrozitoarele presentimente ce-o răscoleau.

Apoi îşi acoperi faţa cu mâinile, căci i se părea că vede scheletul hidos al MORŢII. Capul lui Raphaël se făcuse livid şi se scofâlcise ca un craniu smuls din adâncurile unui cimitir spre a servi studiului unui savant Pauline îşi amintea de exclamaţia din ajun a lui Valentin şi îşi zise în sinea sa:

— Da, sunt prăpăstii pe care iubirea nu le poate trece, şi e silită să se îngroape în ele.

Câteva zile după această scenă plină de tristeţe, într-o dimineaţă de martie, Raphaël se afla aşezat într-un fotoliu, înconjurat de patru doctori care îl trăseseră la lumină în faţa ferestrei camerei sale şi rând pe rând îi luau pulsul, îl palpau, îi puneau diferite întrebări, având aerul că-şi dau tot interesul. Bolnavul le iscodea gândurile, interpretându-le fiecare gest, precum şi cele mai mici cute de pe frunţile lor. Consultul acesta era ultima lui nădejde. Judecătorii aceştia supremi aveau să pronunţe sentinţa lui de viaţă sau de moarte. De aceea, pentru a smulge ştiinţei omeneşti ultimul ei cuvânt, Valentin convocase oracolele medicinii moderne. Graţie averii şi numelui sau, se aflau acolo, dinaintea lui, cele trei sisteme între care plutesc cunoştinţele omeneşti. Trei dintre doctorii aceia aduceau cu ei toată filosofia medicală, reprezentând lupta pe care şi-au declarat-o reciproc, Spiritualitatea, Analiza şi nu ştiu ce

Eclectism batjocoritor. Al patrulea doctor era Horace Bianchon, bărbat plin de viitor şi de ştiinţă, cel mai distins poate dintre noii medici, înţelept şi modest reprezentant al tinerimii studioase ce se pregăteşte să primească moştenirea comorilor îngrămădite de cincizeci de ani la Facultatea din Paris, şi care va înălţa poate monumentul în vederea căruia secolele precedente au dat la iveală atâtea diverse materiale. Amic al marchizului şi al lui Rastignac, el îl îngrijea de câteva zile şi acum îl ajuta să răspundă întrebărilor puse de cei trei profesori, cărora ie explica din timp în timp, cu oarecare stăruinţă, diagnosticele care păreau a-i dovedi o ftizie pulmonară.

— Aţi făcut probabil multe excese, aţi dus desigur o viaţă uşuratică? Aţi lucrat prea mult cu spiritul, nu-i aşa? Îl întrebă pe Raphaël unul dintre cei trei doctori celebri al cărui cap pătrat, a cărui faţă lată şi fire energică păreau a trăda un geniu superior celui al preopinenţilor săi.

— Am voit să mă omor prin desfrâu, după ce lucrasem trei ani la o operă vastă, despre care vă veţi ocupa poate într-o zi şi dumneavoastră, îi răspunse Raphaël.

Marele doctor dădu din cap în semn de mulţumire, ca şi cum şi-ar fi spus: „Eram siguri” Doctorul acesta era ilustrul Brisset, şeful organiştilor, urmaşul lui Cabanis[237] şi Bichat, medicul celor cu vederi pozitive şi materialiste, care socot că omul e o fiinţă desăvârşită, supusă numai legilor propriului ei organism şi a cărei stare normală sau anomalii vătămătoare se explică prin cauze precise.

La acest răspuns, Brisset se uită în tăcere la un bărbat de statură mijlocie, a cărui faţă îmbujorată şi privire arzătoare păreau că aparţin unui satir antic şi care, cu spatele sprijinit de pervazul ferestrei, îl studia cu atenţie pe Raphaël, fără să spună nici un cuvânt. Exaltat, dar cu credinţă în Dumnezeu, doctorul Caméristus, şeful vitaliştilor[238], liric apărător al doctrinelor abstracte ale lui Van Helmont[239], vedea în viaţa omenească un principiu înalt, tainic, un fenomen inexplicabil, ce-şi bate joc

de bisturiu, face feste chirurgiei, nu se supune leacurilor farmaceutice, nici X-urilor algebrice, nici demonstraţiilor anatomiei şi îşi râde de toate strădaniile noastre; un fel de flacără intangibilă şi invizibilă, ascultând de nu se ştie ce lege divină, şi care stăruie adesea înăuntrul unui corp condamnat de sentinţele noastre, sau, dimpotrivă, se stinge tocmai în organismele cele mai robuste.

Un zâmbet sardonic flutura pe buzele celui de al treilea; doctorul Maugredie, spirit ales, dar pyronian şi sarcastic, care nu credea decât în scalpel, admitea, ca şi Brisset, moartea unui om sănătos tun şi recunoştea, dimpreună cu Caméristus, că un om poate trăi şi după moartea sa. Găsea câte ceva bun în ţoale teoriile, nu adopta niciuna, susţinea că cel mai bun sistem era de a nu avea niciunul şi de a se mărgini la fapte. Panurge al Facultăţii[240], rege al observaţiei, acest mare explorator, acest neîntrecut zeflemist, omul încercărilor deznădăjduite, luă pielea de sagri şi o examină.

— Aş vrea să fiu martorul coincidenţei care există între dorinţele dumneavoastră şi mişcarea pielii, îi spuse el marchizului.

— La ce bun? Făcu Brisset.

— La ce bun? Repetă Caméristus.

— A, văd că sunteţi de acord! Răspunse Maugredie.

— Contractarea asta e ceva foarte simplu, adăuga Brisset.

— E supranaturală, zise Caméristus.

— Într-adevăr, replică Maugredie, luând un aer grav şi înapoind pielea de sagri lui Raphaël, zbârcirea oricărei piei e un fapt inexplicabil şi totuşi natural, care de când e lumea, constituie disperarea medicinii şi a femeilor frumoase.

Examinând întruna pe cei trei doctori, Valentin nu descoperi la ei nici o simpatie pentru suferinţele lui. Toţi trei rămâneau tăcuţi după fiecare răspuns, măsurându-l din ochi cu indiferentă, sau punându-i noi întrebări fără să-l compătimească. O urmă de nepăsare străbătea prin

politeţea lor rece. Fie că n-aveau nici o îndoială, fie că stăteau pe gânduri, cuvintele lor erau atât de rare, atât de molatice, că uneori Raphaël îi crezu foarte distraţi. Numai Brissef răspundea din când în când: „Bun! Bine!” la toate simptomele dezesperante a căror existentă o demonstra Bianchon. Caméristus stătea cufundat într-o adâncă visare; Maugredie semăna cu un autor comic studiind doi tipi originali pentru a-i transpune întocmai pe scenă. Pe faţa lui Horace se citea o suferinţă adâncă, o înduioşare plină de tristeţe. Era doctor de prea puţin timp ca să rămână nesimţitor în faţa durerii şi nepăsător lângă palul unui muribund; nu putea să-şi stăpânească lacrimile prieteneşti, care împiedica pe un om să vadă limpede şi să prindă, ca un general de armată, momentul prielnic al victoriei, fără să nu asculte vaietele muribunzilor. După ce stătuseră cam vreo jumătate de ceas luând, ca să zicem aşa, măsura bolii şi a bolnavului, cum un croitor ia măsura unui tânăr pentru fracul său de nuntă, doctorii rostiră câteva banalităţi, vorbiră chiar despre treburile publice, apoi se pregătiră să treacă în biroul lui Raphaël pentru a-şi împărtăşi părerile şi a aşterne pe hârtie sentinţa.

— Domnilor, îi întrebă Valentin, nu pot sa asist şi eu la dezbateri?

La întrebarea sa, Brisset şi Maugredie protestară cu energie şi, cu toate stăruinţele bolnavului, refuzară să delibereze în prezenţa lui. Raphaël se supuse regulii, hotărându-se să se furişeze într-un coridor de unde va asculta în voie discuţiile medicale dintre cei trei profesori.

— Domnilor, începu Brisset, permiteţi-mi să vă spun repede părerea mea. Nu vreau nici să v-o impun, nici s-o lungim prin controversări: mai întâi, fiindcă e limpede, precisă şi rezultă dintr-o asemănare deplină între unul dintre bolnavii mei şi cazul pe care am fost chemaţi să-l examinăm; şi apoi, fiindcă sunt aşteptat la spital. Importanta faptului care reclamă prezenta mea acolo mă va scuza că iau cu dinţii cuvântul. Cazul de care ne ocupăm

este, de bună seamă, extenuat de lucrări intelectuale. Ce spunea că a făcut, Horace? Zise el adresându-se doctorului cel tânăr.

— O Teorie asupra voinţei.

— A, drace! Dar ăsta-i un subiect foarte vast. E extenuat, zic, din pricina exceselor de gândire, a lipsei de nutriţie, a folosirii repetate de stimulente prea tari. Acţiunea violentă a corpului şi a creierului a viciat deci funcţionarea întregului organism. E lesne, domnilor, să recunoaştem, în simptomele feţei şi ale corpului, o iritaţie neobişnuită la stomac, o nevroză a marelui simpatic, o sensibilitate prea vie a epigastrului şi o închircire a muşchilor pântecelui. Aţi remarcat cu toţii grosimea şi deplasarea ficatului. În fine, doctorul Bianchon a observat îndeaproape digestiile bolnavului său şi ne-a spus că sunt greoaie, anevoioase. La drept vorbind, stomacul nu mai există; omul a dispărut. Intelectul e atrofiat, deoarece omul nu mai digeră. Alterarea progresivă a epigastrului, centrul vieţii, a viciat întreg sistemul. De aici pornesc toate iradiaţiile constante şi vădite; dezordinea a trecut la creier prin plexusul nervos, de unde iritarea excesivă a acestui organ. Avem de-a face cu un caz de monomanie. Bolnavul e pradă unei idei fixe. Pentru el, acea piele de sagri se micşorează într-adevăr, deşi se prea poate ca ea să fi fost totdeauna aşa cum am văzut-o noi; dar, fie că se contractă, fie că nu, sagriul acesta este pentru el musca pe care un mare vizir o avea pe nas. Puneţi numaidecât lipitori la epigastru, calmaţi iritarea acestui organ în care rezidă toată existenta omenească, ţineţi bolnavul la regim şi monomania va înceta.

Nu voi spune mai mult doctorului Bianchon, el trebuie să hotărască ansamblul şi amănuntele tratamentului. Poate e o complicaţie a bolii, poate că şi căile respiratorii sunt iritate; dar eu cred că tratamentul aparatului intestinal este mult mai important, mai necesar şi mai urgent decât acela al plămânilor. Studiul încordat în domeniile abstracte şi anumite pasiuni violente au produs perturbări grave în

acest mecanism vital; totuşi e încă timp să-i reglăm resorturile, nimic nu-l ireparabil. Aşa că vă puteţi salva prietenul destul de uşor, îi spuse el lui Bianchon.

— Savantul nostru coleg, ia efectul drept cauză, răspunse Caméristus. E drept, schimbările atât de bine sesizate de dânsul există la bolnav, dar stomacul n-a produs iradiaţii gradate în organism şi spre creier, ca o spărtura ce-şi răspândeşte razele în toate părţile în jurul ei de-a lungul geamului. Pentru aceasta e nevoie mai întâi de o lovitură care să găurească sticla; ei bine, lovitura asta, cine a produs-o? Putem noi spune că ştim? Am observai îndeajuns pe bolnav? Cunoaştem oare toate accidentele din viaţa lui? Domnilor, elementul vital, jarul de care vorbeşte Van Helmont, este atins, vitalitatea însăşi este atacată în miezul ei; scânteia divină, inteligenţa tranzitorie ce pune în mişcare maşina şi produce voinţa – izvorul vieţii – a încetat de a mai coordona fenomenele zilnice ale mecanismului şi funcţiunile fiecărui organ: de aici derivă dezordinile atât de just semnalate de emeritul meu coleg. Motorul vieţii n-a pornii de la epigastru spre creier, ci de la creier spre epigastru. Nu, zise el lovindu-se cu putere în piept, nu, eu nu sunt un stomac devenit om! Nu, nu la asta se reduce totul! N-am curajul să spun că-i destul să am un epigastru bun, restul e numai de formă.

Nu putem, continuă el mai potolit, să supunem aceleaşi cauze fizice şi unui tratament uniform, tulburările grave survenite la pacienţi diferiţi, unii atacaţi într-o măsură mai mică, a iţii într-una mai mare. Nici un om nu seamănă cu altul. Fiecare dintre noi avem organe deosebite, cu felurite rosturi, altfel hrănite, proprii să îndeplinească misiuni diferite şi să ducă la capăt sarcinile necesare săvârşirii unei orânduiri a lucrurilor oare rămâne necunoscută pentru noi. Părticica aceasta din marele tot care, printr-o voinţă înaltă, produce şi întreţine în noi fenomenul însufleţirii, se formulează în chip deosebit pentru fiecare om şi face din el o fiinţă, în aparenţă mărginită, dar care printr-un anume

punct coexistă cu o cauză nemărginită. De aceea trebuie să studiem fiecare bolnav în parte, să-l analizăm bine, să aflăm în ce constă viaţa lui, care îi este puterea. De la moliciunea unui burete ud până la tăria unei pietre tocite, există o infinitate de nuanţe. Acesta e omul. Între organismele spongioase ale limfaticilor şi vigoarea metalică a muşchilor unor oameni destinat să aibă o viaţă lungă, câte greşeli n-ar făptui sistemul acesta unic, necruţător, al vindecării prin doborârea, prin atrofierea forţelor omeneşti pe care le socotiţi totdeauna iritate! În cazul de faţă, deci, aş propune un tratament numai moral, un examen amănunţit al fiinţei lăuntrice. Să căutăm cauza răului în adâncurile sufletului, nu în măruntaiele corpului! Un modic e o fiinţă Inspirată, înzestrată cu un geniu particular, căruia Dumnezeu îi dăruieşte puterea de a citi în vitalitate, aşa cum profetului îi dă ochi ca să vadă viitorul, poetului însuşirea de a evoca natura, muzicantului pe aceea de a îmbina sunetele Într-o ordine armonioasă, al cărei model se află poale sus, în ceruri!

— Veşnic cu medicina lui absolutistă, monarhică şi religioasă! Murmură Brisset.

— Domnilor, întrerupse Maugredie acoperind iute exclamaţia lui Brisset, să nu pierdem din vedere bolnavul.

„Iată dar unde a ajuns ştiinţa! Îşi zise cu tristeţe Raphaël. Vindecarea mea pluteşte între un şir de mătănii şi un şir de lipitori, între bisturiul lui Dupuytren[241] şi rugăciunea prinţului Hohenlohe! 242 Maugredie stă la îndoială pe linia care desparte faptul de cuvânt, materia de spirit. Omenescul da şi nu mă urmăreşte pretutindeni! Veşnicul Carymary, Carymara al lui Rablais; sunt bolnav sufleteşte, carymary! Sunt bolnav trupeşte, carymara! Voi mai trăi? Dumnealor habar n-au. Planchette era cel puţin mai sincer, spunându-mi: „Nu ştiu„„.

În acel moment Valentin auzi glasul doctorului Maugredie:

— Bolnavul e monoman, prea bine, sunt de acord! Zise el tare. Dar are un venit de două sute de mii de livre;

asemenea monomani sunt foarte rari şi le datorăm măcar o părere. Cât despre faptul dacă epigastrul a influenţat asupra creierului, sau creierul asupra epigastrului, am putea la urma urmei verifica, după moartea lui. Să rezumăm, deci. E bolnav, asta-i precis. Are nevoie de un tratament oarecare. Să lăsăm la o parte doctrinele. Să-i punem lipitori ca să-i calmăm iritaţia intestinală şi nevroza asupra existenţei cărora suntem cu toţii de acord, apoi să-l trimitem la băi: vom proceda în acelaşi timp după amândouă sistemele. Dacă e ofticos, nu mai avem ce-i face; prin urmare.

Raphaël părăsi repede coridorul şi se duse să se aşeze din nou în fotoliul său. Numaidecât cei patru doctori ieşiră şi ei din cabinet; Horace luă cuvântul şi-i zise:

— Domniile lor au recunoscut în unanimitate necesitatea aplicării imediate a lipitorilor la stomac şi urgenţa unui tratament în acelaşi timp fizic şi moral. Mai întâi un regim dietetic, pentru calmarea iritaţiei organismului dumneavoastră.

Aici Brisset făcu un semn de încuviinţare.

— Apoi un regim igienic, spre a vă schimba moralul. Prin urmare, vă sfătuim cu toţii să vă duceţi la băile de la Aix, în Savoia, sau, dacă preferaţi, la acelea de la Mont-Dor, în Auvergne; aerul şi priveliştile din Savoia sunt mai plăcute decât cele din Cantal, dar puteţi alege.

Aci, doctorul Caméristus schiţă un gest de învoire.

— Domniile lor, reluă Bianchon, constatând uşoare alterări în aparatul respirator, au căzut de acord asupra utilităţii prescripţiilor mele anterioare. Părerea dumnealor e că vindecarea dumneavoastră e uşoară şi va depinde de folosirea cu înţelepciune variată a acestor mijloace diferite. Şi.

— De-aia n-are ursul coadă! Îl întrerupse Raphaël zâmbind şi trăgând pe Horace în cabinetul său, ca să-i înmâneze costul unui consult inutil.

— Sunt logici, îi răspunse tânărul doctor. Caméristus simte, Brisset examinează, Maugredie se îndoieşte. Oare omul n-are un suflet, un trup şi o raţiune? Una dintre aceste trei cauze prime acţionează în noi într-un chip mai mult sau mai puţin viguros, aşa că va fi totdeauna ceva al omului în ştiinţa omenească. Crede-mă, Raphaël, noi nu vindecăm, noi ajutăm vindecarea.

Între medicina lui Brisset şi a lui Caméristus se află medicina de aşteptare, care se bizuie pe concursul naturii, dar pentru a o practica pe aceasta cu succes, trebuie să-ţi studiezi bolnavul timp de zece ani. Există, în fond, şi o medicină care procedează prin negaţii, ca în toate ştiinţele. Sileşte-te, deci, să duci o viaţă înţeleaptă, încearcă o călătorie în Savoia: lucrul cel mai bun este şi va fi întotdeauna să te laşi în seama naturii.

O lună mai târziu, întorcându-se de la plimbare, într-o frumoasă seară de vară, câteva din persoanele venite la băile din Aix se aflau întrunite în saloanele Cercului. Aşezat lângă o fereastră, cu spatele la lume, Raphaël stătu mult timp singur, cufundat într-una dintre acele repezi visări în cursul cărora gândurile noastre se nasc, se înlănţuiesc, se sting înainte de a căpăta forme şi trec prin noi ca nişte nouraşi uşori, abia coloraţi. Tristeţea e atunci dulce, bucuria vaporoasă şi sufletul aproape adormit. Lăsându-se în voia acestei vieţi senzoriale, Valentin se scălda în atmosfera călduţă a serii, sorbind aerul curat şi înmiresmat al munţilor, fericit că nu mai simţea nici o durere şi că, în sfârşit, redusese la tăcere ameninţătoarea sa piele de sagri. În clipa când razele roşii ale apusului se stingeau peste vârfuri şi temperatura se răcorea, el părăsi locul său, închizând fereastra.

— Domnule, îi zise o cucoană bătrână, fii atât de bun şi nu închide fereastra. Ne înăbuşim aici.

Fraza aceasta lovi timpanul lui Raphaël cu disonanţe de o asprime neobişnuită; fu ca o vorbă zvârlită cu nesocotinţă de un om în a cărui prietenie ne plăcea să credem, şi care

distruge iluzia unei călduri sufleteşti, dând la iveală un egoism nemărginit. Marchizul aruncă asupra bătrânei privirea rece a unui diplomat stăpân pe sine, chemă un valet şi-i zise scurt: „Deschide fereastra aceea!”

O vie mirare izbucni pe toate feţele la auzul acestor cuvinte. Adunarea prinse a şuşoti, privind pe bolnav ca un aer plin de subînţeles, ca şi cum ar fi săvârşit o necuviinţă gravă. Raphaël, care nu se dezbărase cu totul de vechea lui timiditate de adolescent, avu o tresărire de ruşine; dar se trezi din amorţeală, îşi recapătă energia şi-şi ceru socoteală sieşi de scena aceasta ciudată. Deodată, o lumină îi străbătu creierul, trecutul îi apăru într-o viziune clară în care cauzele simţământului ce-l stăpânea ieşiră în relief ca venele unui cadavru căruia, printr-o injecţie savantă, naturaliştii îi colorează chiar şi cele mai mici fibre; în tabloul acesta fugar, se recunoscu pe sine, îşi urmări existenţa zi cu zi, gând cu gând; se văzu, nu fără mirare, posomorât şi abătut în mijlocul unei lumi vesele, gândindu-se mereu la destinul lui, preocupat de boala sa, părând a dispreţui conversaţia cea mai neînsemnată, fugind de intimităţile acelea momentane ce se stabilesc repede între călători, poate tocmai fiindcă socotesc că nu se vor mai întâlni niciodată; în sfârşit; nu se sinchisea câtuşi de puţin de ceilalţi, şi era asemenea stâncilor nepăsătoare şi la mângâierile şi la furia valurilor. Apoi, prin darul deosebit al intuiţiei sale, citi în toate sufletele din jurul lui: descoperind sub lumina unui policandru ţeasta galbenă, profilul sardonic al unui bătrân, îşi aminti că-i câştigase banii la joc fără a-i fi propus să-şi ia revanşa; ceva mai încolo, zări o femeie frumoasă ale cărei cochetării îl lăsaseră rece: fiecare chip îl învinuia de câte o jignire, inexplicabilă în aparenţă, dar a cărei crimă se află totdeauna într-o rănire a amorului propriu. Jignise, fără să vrea, toate micile vanităţi ce roiau în jurul lui. Cei pe care îi invitase la petrecerile sale, sau cei cărora le oferise caii, îi pizmuiseră luxul; mirat de nerecunoştinţa lor, îi scuti de acest gen de umilire: de

atunci ei se crezură dispreţuiţi şi-l învinuiau de aristocratism. Sondând astfel inimile, putu să descifreze gândurile cele mai tainice; avu groază de societate, de politeţe, de spoiala ei. Bogat şi cu inteligenţă superioară, era invidiat, pizmuit; tăcerea sa înşela curiozitatea, modestia sa părea înfumurare pentru oamenii aceia înguşti la minte şi superficiali. Ghici crima latentă, de neiertat, de oare era vinovat faţă de ei: scăpa de sub putinţa de judecată a mediocrităţii lor. Împotrivindu-se despotismului lor inchizitorial, putea să se lipsească de ei; spre a se răzbuna de această regalitate clandestină, toţi se aliaseră pe tăcute pentru a-l face să le simtă puterea, pentru a-l supune unui anumit surghiun şi pentru a-i da a înţelege că şi ei se puteau lipsi de el. Cuprins mai întâi de milă în faţa acestor constatări privitoare la oameni, curând se înfioră gândindu-se la subtila sa facultate ce înlătura astfel învelişul de carne sub care e îngropată fiinţa morala, şi închise ochii ca şi cum ar îi vrut să nu mai vadă nimic. Deodată o perdea neagră se lăsă deasupra acestei sinistre fantasmagorii a adevărului, dar ei se pomeni în acea groaznică izolare ce procedează puterea şi dominarea.

În aceeaşi clipă îl apucă un acces violent de tuse. Departe de a percepe vreunul dintre acele cuvinte indiferente şi banale, prin care persoanele din lumea bună simulează cel puţin un fel de compătimire politicoasă atunci când se întâmplă să fie adunate laolaltă, el auzi exclamări duşmănoase şi cârtiri rostite în şoaptă. Societatea nu catadicsea nici măcar să se prefacă în faţa lui, deoarece simţea pesemne că el îi ghiceşte toate gândurile. „Are o boală molipsitoare. Preşedintele Cercului ar trebui să interzică intrarea sa în salon.” – „Conform regulamentului, e oprit, într-adevăr, să tuşeşti în halul acesta!” – „Când cineva e aşa de bolnav, n-ar trebui să vie la băi.” – „O să mă facă să plec de aici!”

Raphaël se ridică, spre a se sustrage acuzării generale şi se plimbă prin încăpere. Voia să găsească un refugiu şi se

îndreptă spre o femeie tânără ce stătea mai deoparte şi căreia se gândea să-i adreseze câteva cuvinte măgulitoare; dar, la apropierea lui, ea îi întoarse spatele şi se prefăcu a admira dansatorii, Raphaël se temea să nu fi făcut cumva uz de talismanul său în cursul acestei seri; nu simţi nici destulă voinţă, nici destul curaj pentru a înfiripa o conversaţie, părăsi salonul şi trecu în sala de biliard. Acolo, nimeni nu-i vorbi, nimeni nu-l salută şi nu-i aruncă nici cea mai uşoară privire de bunăvoinţă. Mintea lui, meditativă din fire, îl făcu să înţeleagă, cu ajutorul intuiţiei, cauza generală şi raţională a duşmăniei ce-o stârnise. Lumea aceea lipsită de orizont se supunea, poate fără să ştie, marii legi ce guvernează societatea înaltă, a cărei morală neînduplecată se desfăşoară în întregimea ei sub ochii lui Raphaël. O privire în trecut îi arătă expresia desăvârşită a acestei lumi întruchipate în Fedora. Nu-i era dat să întâlnească mai multă simpatie pentru boala lui la lumea de aici, decât întâlnise pentru suferinţele inimii la cealaltă. Lumea bună îi alungă pe nenorociţi din sinul ei, după cum un om cu o sănătate robustă aruncă din corpul său cauzele ce l-ar putea îmbolnăvi. Lumea are oroare de dureri şi nenorociri, se teme de ele ca de nişte molime, nu şovăie niciodată când e vorba să aleagă între acestea şi vicii! Viciul e un lux.

Oricâtă măreţie ar avea o nenorocire, societatea ştie să o micşoreze, să o ridiculizeze printr-o epigramă; ea desenează caricaturi pentru a arunca în capul regilor detronaţi umilirile pe care crede că le-a primit de la ei; asemenea tinerelor femei romane din circ, ea nu iartă niciodată pe gladiatorul care cade; trăieşte din aur şi batjocură. Moarte celor slabi! Este lozinca acestui soi de ordin ecvestru instituit la toate naţiunile de pe pământ, căci pretutindeni se află bogaţi, iar această sentinţă e scrisă în fundul inimilor împietrite de belşug şi hrănite de aristocratism. Strângeţi câţiva copii într-un colegiu: iată o imagine a societăţii, redată în mic, dar cu atât mai reală cu cât e mai naivă şi mai sinceră. Imagine care vă a înfăţişa

totdeauna nişte bieţi robi, făpturi ale suferinţei şi durerii, aflate necontenit între milă şi dispreţ, cărora Evanghelia le făgăduieşte cerul. Coborâţi mai jos pe scara fiinţelor organizate: dacă printre păsările dintr-un coteţ e una bolnavă, celelalte se reped cu ciocul la ea, o ciufulesc şi o ucid. Credincioasă acestei charte a egoismului, lumea îşi aruncă din plin sfidarea împotriva mizeriilor ce îndrăznesc să-i tulbure petrecerile, să-i adumbrească plăcerile.

Oricine suferă trupeşte sau sufleteşte, oricui îi lipsesc banii sau puterea, e un paria[243]. Mai bine să rămână în pustiul său! Dacă trece dincolo de graniţele lui, nu va găsi decât iarnă peste tot: răceală în priviri, răceală în purtări, în cuvinte, în inimi; să fie fericit dacă nu culege insulte acolo unde ar trebui să înflorească pentru el o mângâiere!

— Muribunzi, zăceţi pe paturile voastre părăsite. Bătrâni, rămâne ţi singuri în căminele voastre reci. Sărmane fete fără zestre, vă mistuiţi şi îngheţaţi în mansardele voastre solitare. Dacă lumea îngăduie o nenorocire, n-o face oare numai pentru a o modela spre folosul ei, pentru a profila de pe urma ei, pentru a-i pune samarul, o za, o chingă, pentru a o încăleca şi a face din ea o desfătare? Ţâfnoaselor domnişoare de companie, compuneţi-vă chipuri vesele; îndura ţi nevricalele pretinselor voastre binefăcătoare; plimbaţi-le câinii, disputându-vă demnitatea cu aceşti lăţoşi englezeşti; distraţi-le când vor, citiţi-le în suflet, dar nu deschideţi gura în faţa lor! Iar tu, rege al valeţilor fără livrea, parazit neruşinat, lasă-ţi caracterul acasă; digerează cum digerează amfitrionul tău, plângi când plânge el, râzi când râde, arată-i că-ţi place când te ia peste picior, iar dacă ai chef să crâcneşti, aşteaptă-te să fii zvârlit pe uşă. Astfel cinsteşte lumea nenorocirea: o ucide sau o alungă, o pedepseşte sau îşi bate joc de ea.

Reflecţiile acestea ţâşniră în inima lui Raphaël cu repeziciunea unei inspiraţii poetice; privi în jurul lui şi, simţi răceala neîndurată pe care societatea o emană picătură cu picătură ca să îndepărteze mizeriile din sânul ei, şi care

îngheaţă sufletul mai avan decât viscolul de decembrie corpul. Îşi încrucişă braţele pe piept, se sprijini cu spatele de perete şi căzu într-o melancolie adâncă. Se gândea la fărâma de fericire pe care această reglementare îngrozitoare o procură lumii. La ce se reduce ea? La distracţii fără plăcere, la veselie fără chef, la petreceri fără bucurii, la desfătări fără voluptate, în sfârşit un cămin plin de lemne sau de cenuşă, dar fără o scânteie de foc. Când ridică faţa, se văzu singur, jucătorii fugiseră de acolo.

„Ca să-i fac să-mi îndrăgească tusea, ar fi destul să le arăt puterea mea!” îşi zise el. La gândul acesta se înfăşură în dispreţul lui ca într-o mantie, întorcând spatele lumii.

A doua zi, doctorul staţiunii veni să-l vadă cu un aer prietenos şi se interesă de sănătatea lui. Raphaël avu o tresărire de bucurie auzind cuvintele amicale ce-i fură adresate. Găsi fizionomia doctorului plină de blândeţe şi de bunătate, buclele perucii sale blonde respirau filantropie, croiala hainei sale pătrate, cutele pantalonilor, ghetele sale largi ca ale unui quaker[244], totul, până la pudra împrăştiată în semicerc de codiţa sa pe spatele-i puţin încovoiat, trăda im caracter apostolic, exprima mila creştină şi devotamentul unui om care, din zel pentru bolnavii săi, se silea să joace cât mai bine whist şi table, numai ca să le câştige totdeauna banii.

— Domnule marchiz, zise el după ce vorbise câtva timp cu Raphaël, eu am să vă lecuiesc fără doar şi poate de această tristeţe. Acum cunosc destul de bine constituţia dumneavoastră, pentru a afirma că doctorii din Paris, ale căror mari merite îmi sunt cunoscute, s-au înşelat asupra naturii bolii dumneavoastră. Afară de cazul că aţi suferi vreun accident, veţi trăi, domnule marchiz, cât Matusalem[245]. Plămânii vă sunt puternici ca foalele de fierărie, iar stomacul dumneavoastră ar da de ruşine pe cel al unui struţ: dar de veţi continua să rămâneţi într-o climă călduroasă, riscaţi să ajungeţi fără discuţie şi fără zăbavă în lumea celor drepţi. Domnul marchiz o să mă înţeleagă din

două fraze. Chimia a demonstrat că respiraţia constituie la om o adevărată ardere, a cărei intensitate mai mică sau mai mare depinde de abundenţa sau de raritatea elementelor flogistice[246] adunate de organismul diferit al fiecărui individ. La dumneavoastră flogisticul abundă; sunteţi, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, supraoxigenat de firea aprinsă a oamenilor sortiţi pasiunilor mari. Respirând aerul proaspăt şi curat care accelerează viaţa la oamenii cu sângele mai potolit, dumneavoastră nu faceţi decât să grăbiţi şi mai mult o combustiune şi aşa destul de rapidă. Una dintre condiţiile vieţii dumneavoastră este, prin urmare, atmosfera greoaie a staulelor, a văilor. Da. Aerul vital recomandat pentru un om mistuit de geniu se găseşte numai în imaşurile cu iarba grasă din Germania, la Baden-Baden, la Toeplitz. Dacă nu vă e groază de Anglia, văzduhul ei ceţos vă va potoli incandescenţa; oricum, staţiunea noastră, situată la o mie de picioare deasupra nivelului Mediteranei, vă este funestă. Aceasta e părerea mea, zise el schiţând un gest de modestie; o spun împotriva intereselor noastre, deoarece, daca o veţi urma, vom avea nefericirea de a vă pierde de client.

Fără cuvintele din urmă, Raphaël ar fi fost sedus de falsa bunăvoinţă a mierosului doctor; dar el era un observator prea subtil ca să nu ghicească în accentul, în gestul şi în privirea ce însoţiră fraza aceasta uşor batjocoritoare, misiunea cu care omuleţul fusese de bună seamă însărcinat de conclavul veselilor săi bolnavi. Trândavii aceia cu feţele îmbujorate, babele acelea plictisite, englezii aceia rătăcitori, femeiuştile acelea scăpate de sub supravegherea soţilor şi aduse la băi de amanţii lor. Puseră deci la cale să alunge pe un biet muribund slab, plăpând, ce nu părea în stare să reziste unei persecuţii zilnice! Raphaël primi lupta, văzând în acest conflict un prilej de a se amuza.

— Deoarece aţi fi dezolat de plecarea mea, îi răspunse el doctorului, am să încerc să mă folosesc de preţiosul dumneavoastră sfat, rămânând totuşi aici. Începând de

mâine, voi pune să fie construită o casă unde vom transforma aerul după indicaţiile dumneavoastră.

Pricepând zâmbetul de-o amară ironie ce rătăci pe buzele lui Raphaël, doctorul se mulţumi să-l salute, fără a-i mai spune o vorbă.

Lacul Bourget e o vastă căldare scobită în munţi la o înălţime de şapte sau opt sute picioare deasupra Mediteranei, unde sclipeşte o picătură de apă albastră cum nu e nici o altă apă din lume Văzut de sus, de pe piscul Dintele Pisicii, lacul pare o peruzea rătăcită tocmai acolo. Marginile acestei frumoase picături de apă se întind pe o lungime de nouă leghe, şi în unele locuri are o adâncime de aproape cinci sute de picioare. Să fii acolo, într-o barcă, în mijlocul acestei întinderi de apă, pe un cer frumos, să nu auzi decât fâşâitul vâslelor, să nu vezi la orizont decât munţii neguroşi, să admiri zăpezile sclipitoare de pe piscurile îndepărtate; să treci, rând pe rând, de la stâncile de granit îmbrăcate parcă în catifea de ferigile sau de arbuştii pitici, la colinele surâzătoare, având de o parte deşertul, de alta o natură bogată, aidoma unui calic privind ospăţul unui bogătaş – iată atâtea armonii şi discordanţe ce formează un spectacol în care totul e măreţ, în care totul pare mic. Priveliştea munţilor schimbă legile opticii şi ale perspectivei; un brad de o sută de picioare vi se pare o trestie, văile largi apar înguste ca nişte cărări. Acest lac este singurul unde poţi să te destăinuieşti cuiva de la inimă la inimă. Aici poţi gândi, aici poţi iubi. În nici un alt loc nu veţi întâlni o îmbinare mai frumoasă între cer, munţi, apă şi pământ. Aici se găsesc balsamuri pentru toate suferinţele vieţii. Locul acesta stăpâneşte taina durerilor, le mângâie, le alină, iar în iubire presară ceva grav, recules, care face pasiunea mai adâncă, mai curată. Aici o sărutare e mult mai dulce. Dar acesta este mai ales lacul amintirilor; el le favorizează dându-le culoarea undelor sale, oglindă în care se reflectă totul. Raphaël nu-şi putea suporta povara decât în mijlocul acestui minunat peisaj; numai aici putea el să

stea tolănit alene, visător şi fără nici o dorinţă. După vizita doctorului, se duse să se plimbe, şi se opri la capătul dezgolit al unei coline frumoase pe care e aşezat satul Saint-Innocent. Din acest soi de promontoriu, vederea îmbrăţişează munţii Bugey, la poalele cărora curge Ronul, precum şi partea din fund a lacului; dar lui Raphaël îi plăcea să contemple de aici, pe malul celălalt, melancolica mănăstire de la Haut-Combe, lăcaşul de veci al regilor Sardiniei, prosternaţi la poalele munţilor ca nişte pelerini ajunşi la capătul călătoriei lor. Un fâşâit de vâsle egal şi cadenţat tulbură liniştea peisajului, răspândind un zvon monoton, asemenea psalmodierilor unor călugări. Mirat de a întâlni vizitatori în acea parte de obicei singuratică a lacului, marchizul cercetă, fără să-şi întrerupă visarea, persoanele aşezate în barcă şi recunoscu în partea dinapoi pe bătrâna care i se adresase cu atâta asprime în ajun. Când barca trecu prin faţa lui Raphaël, nu fu salutat decât de domnişoara de companie a bătrânei, o sărmană fată cu inima nobilă, pe care i se părea că o vede pentru prima dată. Peste câteva minute, ei dăduse cu totul uitării vizitatorii dispăruţi repede în dosul promontoriului, când auzi lângă el foşnetul unei rochii şi fâşâitul unor paşi uşori, întorcându-se, o zări pe domnişoara de companie; după aerul ei stânjenit, ghici că voia să-i vorbească şi înaintă spre dânsa. În vârstă de vreo treizeci şi şase de ani, înaltă şi subţirică, slabă şi glacială, era, ca toate fetele bătrâne, cam fâstâcită de privirea ei care nu se mai potrivea cu mersu-i nesigur, aproape stângaci şi fără sprinteneală. În acelaşi timp şi tânără şi bătrână, arăta, printr-o anumită demnitate a ţinutei, înalta preţuire ce-o punea pe comorile şi perfecţiunile ei trupeşti. Avea, de altminteri, gesturile discrete şi monahale ale femeilor obişnuite să se îndrăgească pe ele însele, desigur spre a nu-şi văduvi cu totul destinul amoros.

— Domnule, viaţa dumneavoastră e în pericol, nu mai veniţi la Cerc! Îi spuse ea lui Raphaël dându-se câţiva paşi

înapoi, ca şi cum şi-ar fi compromis virtutea.

— Dar, domnişoară, răspunse Valentin zâmbind, vă rog, vorbiţi mai limpede, de vreme ce aţi binevoit a veni până aici.

— Ah! Reluă ea, fără motivul puternic care mă aduce, n-aş fi riscat să atrag asupră-mi hula doamnei contese, căci dacă ar şti că v-am înştiinţat.

— Şi cine i-ar putea spune, domnişoară? Zise Raphaël.

— Aveţi dreptate! Răspunse fata bătrână, aruncându-i o privire tremurătoare ca o bufniţă scoasă la soare. Dar gândiţi-vă la dumneavoastră, adăugă ea; mai mulţi tineri care vor să vă alunge din staţiune şi-au pus în gând să vă provoace, să vă silească să vă bateţi în duel.

Vocea cucoanei bătrâne răsună în depărtare.

— Domnişoară, rosti marchizul, recunoştinţa mea.

Dar protectoarea lui fugise, auzind vocea stăpânei sale, care chelălăia din nou printre stânci.

„Biata fată! Nenorocirile se înţeleg şi se ajută totdeauna între ele”, gândi Raphaël aşezându-se. A poalele unui copac.

Cheia tuturor ştiinţelor este, fără discuţie, semnul de întrebare; datorăm cele mai multe dintre marile descoperiri lui Cum? Iar înţelepciunea în viaţă constă poate în a te întreba cu orice prilej: De ce? Dar în acelaşi timp această amăgitoare preştiinţă ne distruge şi iluziile. Valentin luând, fără intenţia de a filosofa, gestul bun al felei bătrâne drept obiect al gândurilor sale hoinare, găsi în el o mulţime de venin.

„Ca să fiu iubit de o domnişoară de companie, îşi zise el, nu-i nimic extraordinar în asta: am douăzeci şi şapte de ani, un titlu şi două sute de mii de livre venit! Dar ca stăpâna ei, care ar putea rivaliza cu pisicile în ceea ce priveşte hidrofobia, să o aducă într-o barcă, până lângă mine, iată un lucru straniu şi extraordinari Femeile astea două, venite aici, în Savoia, ca să nu facă altceva decât să doarmă şi care se trezise de obicei la amiază pentru a întreba dacă s-a

făcut ziuă, să se fi sculat oare astăzi înainte de opt spre a se ţine după mine, numai aşa de florile mărului?”

Îndată fata bătrână şi cvadragenara ei nevinovăţie fură pentru el dovada unei noi uneltiri a acelei lumi false şi sâcâitoare, o nouă viclenie grosolană, un nou complot stângaci, o dăscăleală de popă sau de nevastă. Duelul să fie oare o născocire, sau voiau doar să-l înspăimânte? Obraznice şi enervante ca nişte muşte, sufletele acestea meschine izbutiseră să-i înţepe vanitatea, să-i trezească mândria, să-i aţâţe curiozitatea. Nevrând nici să se lase păcălit, nici să treacă drept un laş, ba poate chiar încântat de această mică dramă, se duse în aceeaşi seară la Cerc. Stătea în picioare, rezemat de marmura căminului şi rămase liniştit în mijlocul salonului principal, silindu-se să nu işte nici un prilej de ceartă, însă măsurând din ochi toate chipurile şi sfidând oarecum adunarea cu aerul că e pregătit să înfrunte orice. Aştepta lupta ca un dulău sigur de puterea lui, dar fără să latre în zadar. Spre sfârşitul serii, se plimbă prin salonul de joc, păşind rar între uşa de la intrare şi aceea a biliardului, unde arunca din când în când câte o privire asupra tinerilor angajaţi la o partidă. După câteva rotiri, îşi auzi numele rostit de ei. Deşi vorbeau încet, Raphaël ghici lesne că devenise obiectul unei dezbateri şi sfârşi prin a prinde câteva fraze spuse cu glas ceva mai tare: „Tu?” – „Da, eu!” – „Nu te cred!” – „Facem rămăşag?” – „O, va pleca.

În momentul când Valentin, curios de a cunoaşte subiectul rămăşagului, se apropie să asculte cu atenţie convorbirea, un tânăr înalt şi zdravăn, plăcut la chip, dar cu privirea fixă şi îndrăzneaţă a oamenilor care se bizuie pe o putere materială oarecare, ieşi de la biliard.

— Domnule, zise el pe un ton liniştit, adresându-se lui Raphaël, mi-am luat sarcina să vă aduc la cunoştinţă un lucru pe care păreţi a nu-l şti: figura şi persoana dumneavoastră nu sunt pe placul celor de aici, şi îndeosebi

al meu. Sunteţi prea politicos ca să nu vă sacrificaţi binelui obştesc, aşa că vă rog să nu vă mai prezentaţi la Cerc.

— Domnule, gluma asta, ce se făcea sub Imperiu prin diferite garnizoane, a devenit astăzi de foarte prost gust, răspunse Raphaël cu răceală.

— Nu glumesc, reluă tânărul. Vă repet: sănătatea dumneavoastră ar suferi mult, rămânând aici; căldura, luminile, aerul şi lumea din salon vă sunt vătămătoare.

— Unde aţi studiat medicina? Întrebă Raphaël.

— Domnule, mi-am luat bacalaureatul la sala de tir Lepage din Paris, şi diploma de doctor la Cérisier, regele floretei.

— Mai aveţi de cucerit încă un titlu, replică Valentin. Studiaţi codul politeţii, veţi fi un gentilom perfect.

În momentul acela, ceilalţi tineri, unii zâmbind, alţii tăcuţi, ieşiră de la biliard. Jucătorii de la celelalte mese îşi întrerupseră jocul, îndreptându-şi atenţia spre ei, pentru a asculta o ceartă care le mergea la inimă. Singur în mijlocul acestei lumi vrăjmaşe.

Raphaël încercă să-şi păstreze sângele rece şi să nu se facă vinovat cu nimic; dar, întrucât adversarul său îşi permise un sarcasm în care insulta era învăluită într-o formă cu totul înţepătoare şi spirituală, se văzu silit să-i răspundă cât se poate de grav:

— Domnule, astăzi nu mai e îngăduit să pălmuieşti un om, dar nu ştiu cu ce cuvânt aş putea veşteji o purtare atât de laşă ca a dumneavoastră.

— Destul! Destul! O să vă explicaţi mâine, ziseră câţiva tineri, sărind între cei doi luptători.

Raphaël ieşi din salon, trecând drept cel care ofensase, după ce primise o întâlnire lângă castelul Boroeau, într-o mică pajişte în povârniş, nu departe de drumul deschis de curând prin care învingătorul putea să se îndrepte spre Lion. Raphaël trebuia să aleagă: ori să stea la pat, ori să părăsească băile Aix. Lumea triumfa.

A doua zi, pe la opt dimineaţa, adversarul lui Raphaël, urmat de doi martori şi un chirurg, îşi făcu primul apariţia

pe teren.

— Ne vom simţi foarte bine aici, e un timp minunat pentru duel! Exclama el vesel, privind bolta albastră a cerului, apele lacului şi stâncile, fără să pară abătut nici de cel mai mic gând de îndoială sau de moarte. Dacă-l nimeresc la umăr, spuse el în continuare, îl ţintuiesc la pat pentru o lună, ce zici, doctore?

— Pe puţin, răspunse chirurgul. Dar lasă salcia aia în pace; altfel o să-ţi oboseşti mâna şi n-o sa mai fi stăpân pe ea. Ai putea să-l omori, în loc să-l răneşti.

Se auzi huruitul unei trăsuri.

— Uite-l, ziseră martorii, care zăriră îndată pe drum o caleaşcă de călătorie înhămată cu patru cai şi mânată de doi surugii.

— Ce tip ciudaţi zise adversarul lui Valentin, vine la moarte cu diligenţa.

La duel, ca şi la jocul de cărţi, cele mai mici incidente înrâuresc imaginaţia actorilor foarte interesaţi în succesul unei lovituri; astfel, tânărul aştepta cu un fel de nelinişte sosirea trăsurii, care se opri în mijlocul drumului. Bătrânul Jonathas coborî eu anevoie cel dintâi spre a-l ajuta pe Raphaël sa coboare; îl susţinu cu braţele sale slabe, purtându-se cu el într-un chip delicat, ca un îndrăgostit cu iubita lui. Amândoi se pierdură pe cărăruia ce despărţea şoseaua de locul ales pentru luptă şi nu reapărură decât mult mai târziu; mergeau foarte încet. Cei patru spectatori ai acestei scene neobişnuite încercară o emoţie adâncă la vederea lui Valentin sprijinit de braţul servitorului său: palid şi prăpădit, mergea ca un gutos, cu capul în jos, şi nu spunea nimic. Ai îi zis că sunt doi bătrâni la fel de distruşi, unul de vreme, celălalt de cugetare; primul îşi avea vârsta scrisă pe părul lui alb, tânărul nu avea nici o vârstă.

— Domnule, n-am dormit deloc astă-noapte! Zise Raphaël către adversarul său.

Această frază glacială şi privirea cumplită care o însoţi făcu pe adevăratul provocator să tresară, îşi dădu seama de

greşeala făptuită şi se ruşină în sinea sa de purtarea lui. În atitudinea lui Raphaël, în timbrul vocii şi în gesturile lui, era ceva straniu. Marchizul făcu o pauză, şi toţi ceilalţi îi imitară tăcerea. Neliniştea şi încordarea atinseră punctul culminant.

— Este încă timp, reluă el, să-mi daţi o satisfacţie cât de uşoară; dar daţi-mi-o, domnule, altfel vă veţi pierde viaţa. În clipa asta vă bizuiţi încă pe iscusinţa dumneavoastră, fără a vă teme de ideea unei lupte în care sunteţi încredinţat că veţi fi cel mai tare. Ei bine, domnule, sunt generos, vă previn despre superioritatea mea. Posed o putere teribilă. Pentru a vă spulbera îndemânarea, pentru a face să vi se împăienjenească ochii, să vă tremure mâna şi să vă bată inima, pentru a vă omorî chiar, mi-e dă ajuns numai să doresc aceasta. Nu vreau să fiu nevoit a-mi exercita puterea, mă costă prea mult folosirea ei. Nu veţi fi singurul care veţi muri. Dacă, aşadar, vă împotriviţi să-mi cereţi scuze, glonţul dumneavoastră va nimeri în apa acelei cascade, cu toată îndemânarea dumneavoastră de a asasina, iar al meu drept în inima dumneavoastră, fără a o ţinti măcar.

În clipa aceea un murmur de voci nedesluşite îl întrerupse pe Raphaël. Pronunţând aceste cuvinte, marchizul îl înfăşurase fără întrerupere pe adversarul său în limpezimea de nesuportat a privirii sale fixe, apoi se îndreptase din spate arătând o faţă împietrită, la fel ca a unui nebun furios.

— Spune-i să tacă, se adresă tânărul către un martor, vocea lui îmi sfâşie pieptul!

— Domnule, conteniţi. Discursurile dumneavoastră sunt zadarnice, strigară către Raphaël chirurgul şi martorii.

— Domnilor, îmi îndeplinesc datoria. Tânărul acesta are de lăsat vreo vorbă cuiva?

— Destul! Destul!

Marchizul rămase în picioare, nemişcat, fără a-l slăbi din ochi pe Charles, adversarul său, care, stăpânit de o putere

aproape vrăjitorească, se simţea ca o pasăre în faţa unui şarpe: era nevoit să îndure privirea aceea ucigătoare, se ferea de ea, dar o întâlnea mereu.

— Dă-mi apă, mi-e sete, se adresă el aceluiaşi martor.

— Ţi-e frică?

— Da, răspunse el. Privirea omului ăsta mă arde şi mă orbeşte.

— Vrei să-i ceri scuze?

— Nu mai e timp.

Cei doi rivali fură aşezaţi la cincisprezece paşi unul de altul. Fiecare avea lângă sine câte două pistoale şi, urmând programul acestei ceremonii, trebuiau să tragă de două ori, încotro voiau, dar numai după semnalul dat de către martori.

— Ce faci, Charles? Strigă tânărul care-l însoţea pe adversarul lui Raphaël, bagi glonţul înainte de-a pune pulberea?

— Sunt mort! Răspunse el printre dinţi, m-aţi pus cu faţa în soare.

— Soarele e în spatele dumitale, îi spuse Valentin cu o voce gravă şi solemnă încărcându-şi pistolul încet, fără să-i pese nici de semnalul dat, nici de atenţia cu care îl ochea adversarul său.

Siguranţa aceasta nefirească avea ceva cumplit, care uimi chiar şi pe cei doi surugii, atraşi acolo de o curiozitate crudă. Jucându-se cu puterea lui, sau voind să o încerce, Raphaël vorbea cu Jonathas şi se uita la el în momentul când primi focul rivalului său. Glonţul lui Charles străpunse o ramură de salcie şi ricoşă în apă. Trăgând la întâmplare, Raphaël atinse pe adversarul său în inimă, şi fără să ţină seama de prăbuşirea tânărului cercetă repede pielea de sagri ca să vadă cât îl costa o viaţă de om. Talismanul nu era mai mare decât o frunză mică de stejar.

— Ei, ce vreţi să vedeţi aici, surugiilor? La drum! Zise marchizul.

Ajuns în aceeaşi seară în Franţa, apucă numaidecât drumul spre Auvergne şi se duse la băile din Mont-Dor. În timpul călătoriei inima îi fu străbătută de una dintre acele idei neaşteptate ce răzbat în sufletul nostru cum răzbate o rază de soare printre nişte nori groşi, deasupra unei văi întunecate. Triste licăriri, neîndurătoare înţelepciuni! Ele îşi aruncă lumina asupra întâmplărilor trecute, ne dezvăluie greşelile şi ne lasă într-un chip nemilos în faţa noastră înşine. Îi trecu deodată prin gând că posesiunea puterii, fie ea cât de mare, nu dă ştiinţa de a ne servi de ea. Sceptrul nu-i decât o jucărie în mâna unui copil, dar o secure pentru Richelieu[247], iar pentru Napoleon o pârghie de care atârnă lumea. Puterea ne lasă aşa cum suntem, ea nu întăreşte decât pe cei tari. Raphaël putuse să facă totul, el nu făcuse nimic.

La băile Mont-Dor, dădu peste aceeaşi lume care îl ocolea mereu cu paşii tiptili ai animalelor ce fug de stârvul unui semen al lor, după ce l-au mirosit de departe. Ura aceasta era reciprocă. Ultima lui păţanie îi stârnise un dezgust adânc faţă de lume. De aceea prima lui grijă fu să caute un refugiu cât mai depărtat de împrejurimile staţiunii. Simţea în chip instinctiv nevoia de a se apropia de natură, de adevăratele emoţii şi de viaţa aceea vegetativă în voia căreia ne lăsăm cu atâta plăcere când ne aflam în mijlocul plaiurilor câmpeneşti. A doua zi după sosirea sa, urcă, nu fără greutate, piscul Sancy şi colindă văile de sus, priveliştile. Aeriene, lacurile necunoscute, colibele rustice din munţii Dor, al căror farmec aspru şi sălbatic începe a ispiti penelurile pictorilor noştri. Uneori, întâlneşti aici admirabile peisaje pline de graţie şi prospeţime, ce contrastează puternic cu înfăţişarea înfiorătoare a acestor munţi pustii. La vreo jumătate de leghe de sat, Raphaël se pomeni într-un loc unde, atrăgătoare şi veselă ca un copil, natura părea a găsi o plăcere deosebită în a-şi ascunde comorile; văzând această sihăstrie pitorească şi primitivă el se hotărî să trăiască aici. Aici viaţa trebuie să fie liniştită şi

spontană, plină de sevă ca a unei plante închipuiţi-vă un con răsturnat, dar un con de granit larg la gură, un fel de lighean cu marginile formate din spărturi ciudate: ici platouri drepte fără vegetale, netede, albăstrii, pe care razele solare se răsfrâng ca într-o oglindă; colo, stânci sfârtecate de rupturi, brăzdate de râpe, de care atârnă paie de lavă a căror prăvălire e pregătită cu migală de apele ploilor, şi adesea încoronate de nişte arbori piperniciţi pe care îi chinuie vânturile; apoi, din loc în loc, văgăuni întunecate şi răcoroase din care se înalţă pâlcuri de castani falnici ca nişte cedri, sau grote gălbui căscând câte o gură neagră şi adâncă, înfăşurată în măceşi, în flori şi aşternută cu o limbă de verdeaţă. În mijlocul acestei căldări, poate fostul crater al vulcanului, se află un iaz a cărui apă limpede are strălucirea diamantului. În jurul bazinului adânc, înconjurat de granit, sălcii, stânjenei, frasini şi mii de plante aromatice, acum înflorite toate, se întinde o livadă verde ca o pajişte englezească; iarba-i subţire şi frumoasă e udată ele izvoarele ce şiroiesc prin crăpăturile stâncilor şi e îngrăşată de vreascuri şi frunzele uscate pe care furtunile le strâng fără încetare de pe vârfurile culmilor şi le îngrămădesc în fundul văii. Arătându-şi dinţii neregulaţi de lup, ca poalele unei rochii, iazul poate să aibă o întindere de vreo trei pogoane: după cum stâncile sunt mai apropiate sau mai depărtate de apă, livada are o lărgime de un pogon, sau cel mult două pogoane; în unele locuri abia au pe unde să treacă vitele. La o anumită înălţime, vegetaţia încetează. Granitul ia în văzduh formele cele mai bizare, şi capătă contururi indistincte ce din munţilor înalţi uşoare asemănări cu norii cerului. Aspectului blând al vâlcelei, stâncile goale şi pleşuve îi opun o privelişte sălbatică şi stearpă de dezolare, tot felul de surpături ce te înfioară, de forme atât de curioase încât una dintre stânci e chiar denumită Capucinul, într-atât de mult seamănă cu un călugăr. Uneori aceste suliţe ascuţite, aceste ascuţişuri cutezătoare, acele caverne aeriene se luminează una după

alta, după mersul soarelui sau după fanteziile văzduhului şi îmbracă nuanţele aurului, se colorează ca purpura, se fac roze, plumburii ori negricioase. Înălţimile acestea oferă o privelişte care se prelungeşte schimbându-se în fiecare clipă ca răsfrângerile irizate de la gâtul porumbeilor. Adesea, la răsăritul sau la apusul soarelui, o rază plăcută de lumină pătrunde printre două blocuri de lavă despre care ai zice că sunt despicate de o lovitură de bardă, până în fundul acestei cupe vesele unde zburdă apoi în apele bazinului, semănând cu dunga de aur ce se furişează prin crăpătura unui oblon şi străbate o cameră spaniolă închisă cu grijă pentru odihna de după-masă. Când soarele planează deasupra vechiului crater, umplut cu apă de cine ştie ce revoluţie antediluviană, coastele pietroase se înfierbântă, fostul vulcan se aprinde, şi căldura lui pripită face să încolţească seminţele, fecundează vegetaţia, colorează florile şi pârguieşte fructele acestui colţişor de pământ neştiut de nimeni.

La sosirea lui acolo, Raphaël zări mai multe vaci care păşteau pe pajişte; după ce făcu vreo câţiva paşi spre iaz văzu, în partea unde limba de pământ era mai largă, o casă modestă cu ziduri de piatră şi cu acoperişurile lemn. Învelişul acestui soi de coliba, ce se armoniza cu peisajul, era împodobit cu muşchi, iederă şi flori ce arătau că locuinţa era destul de veche. O dâră de fum subţire, de care păsărelele nu se mai speriau, se înălţa din ogeacul dărăpănat. La intrare, se afla o laviţa mare, aşezată între doi curpeni enormi cu flori roşii pline ele miresme. Zidurile abia se zăreau sub corzile vitelor şi sub ghirlandele de trandafiri şi iasomie te creşteau la întâmplare, nestingherite de nimic. Fără să dea nici o atenţie acestei găteli câmpeneşti, cei ce locuiau acolo n-o tulburau deloc şi lăsau naturii întreaga ei graţie feciorelnică şi sprinţară. Nişte scutece întinse pe o tufă de coacăz se zvântau la soare. O mâţă dormea pe o meliţă de tocat cânepa, iar dedesubt, un ceaun galben, spoit de curând, zăcea în

mijlocul unor coji ce cartofi. De cealaltă parte a casei, Raphaël zări un gard de mărăcini uscaţi, al cărui rost nu putea fi altul decât să împiedice găinile de a strica fructele şi zarzavaturile. Lumea părea că se sfârşeşte acolo. Această locuinţă semăna cu acele cuiburi de păsări împletite cu iscusinţă în scorbura unei stânci, pline de măiestrie şi de neîngrijire totodată.

Era o natură naivă şi bună, o rusticitate adevărată, însă poetică, pentru că înflorea la mii de leghe de poeziile noastre pieptănate, pentru că m-avea legătură cu nici o idee, pentru că trăi: a prin sine însăşi, un adevărat triumf al întâmplării.

În momentul când apăru Raphaël, soarele îşi arunca razele de la dreapta spre stânga şi înzestra cu şi mai multă strălucire culorile vegetaţiei şi scotea în relief sau împodobea prin prestigiul luminii, prin contrastele umbrelor fondul gălbui sau cenuşiu al stâncilor, diferitele feluri de verde al frunzişului, pilcurile albastre, roşii sau albe de flori, plantele agăţătoare dimpreună cu clopoţeii lor, catifeaua sclipitoare a muşchilor, ciorchinii purpurii ai bălăriilor, dar mai ales suprafaţa apei limpezi în care se oglindeau aidoma culmile stâncoase, copacii, casa şi cerul, în tabloul acesta minunat, totul îşi avea lustrul său, ele la bucata de mică strălucitoare, până la tufele de ierburi albicioase ascunse în colţurile uşor adumbrite; totul era plăcut pentru ochi: şi vaca bălţată cu părul lucios, şi gingaşele plante acvatice întinse ca nişte ciucuri ce pluteau deasupra apei într-o fundătură unde bâzâiau insecte azurii sau verzi ca smaraldul, şi rădăcinile copacilor, ca nişte chici de păr nisipoase ce încununau o figură informă de pietriş.

Miresmele căldicele ale apei, florilor şi grotelor, ce îmbălsămau coclaurile acesta, îi produseră lui Raphaël o senzaţie aproape voluptuoasă. Tăcerea măreaţă ce domnea peste această dumbravă, neînregistrată poate în rolurile. Perceptorului, fu curmată deodată de lătrăturile a doi câini. Vacile îşi întoarseră capetele spre intrarea vâlcelei, arătară

lui Raphaël boturile lor umede, apoi începură să pască din nou, după ce-l contemplată o clipă cu un aer nătâng. Cățărate ca printr-o minune pe stânci, o capră şi iada ei săriră sprintene şi se aşezară pe o lespede de granit, în apropiere de Raphaël, părând că-l întreabă ceva.

Hămăitul câinilor scoase din casă pe un copil dolofan care rămase cu gura căscată, apoi apăru şi un moşneag cu părul alb, potrivit ca înălţime. Aceste două fiinţe omeneşti se contopeau în cadrul peisajului, al văzduhului, al florilor şi al casei. Sănătatea se revărsa din plin în această natură îmbelşugată, aici bătrâneţea şi copilăria erau deopotrivă de frumoase; în fine, în toate formele de vieţuire de aici era o tihnă netulburată, o înfrăţire cu fericirea ce răsturna toate flecărelile noastre filosofice şi izbăvea inima de patimile ei umflate şi goale. Moşneagul părea unul dintre modelele preferate de penelul bărbătesc al lui Schnetz: avea o faţă oacheşă brăzdată de zbârcituri ce păreau aspre la pipăit, un nas drept, umerii obrajilor ieşiţi în afară şi străbătuţi de vinişoare roşii ca o frunză de viţă îmbătrânită, linii colţuroase, toate semnele vigorii, chiar acolo unde vigoarea nu se mai arată; mâinile-i bătătorite, deşi nu mai puteau munci, erau acoperite cu un păr alb şi rar; atitudinea lui de om cu adevărat liber te făcea să presupui că în Italia ar fi ajuns poate haiduc, din dragoste pentru scumpa lui libertate. Copilul, veritabil fiu al munţilor, avea nişte ochi negri cu care se putea uita în soare fără să clipească, o faţă de catran, un păr ca funinginea, ciufulit. Era sprinten şi hotărât, cu mişcări fireşti ca o pasăre; cu o îmbrăcăminte ca vai de lume, lăsa să i se vadă o piele albă şi fragedă printre zdrenţele de pe el. Amândoi rămaseră tăcuţi, în picioare, unul lângă altul; stăpâniţi de acelaşi simţământ, arătând pe chipurile lor o potrivire desăvârşită a traiului lor la [el de nepăsător. Moşneagul îşi însuşise zburdălnicia copilului, iar copilul voioşia moşneagului, printr-un fel de pact încheiat între două fiinţe deopotrivă de slabe, între o forţă gata să se sfârşească şi una gata să înceapă.

Îndată după ei, o femeie ca de treizeci de ani se ivi în pragul uşii. Mergea torcând. Era o ţărancă din Auvergne, rumenă, veselă, cu o faţă deschisă, cu dinţii albi, tipul caracteristic al femeii din Auvergne, cu statura, pieptănătura, portul din Auvergne, cu pieptul plin şi cu vorba din Auvergne; o ilustrare completă a ţinutului: hărnicie, ignoranţă, chiverniseală, bunăvoinţă, toate se citeau în înfăţişarea ei.

Femeia îl salută pe Raphaël şi intrară în vorbă. Câinii se domoliră, moşneagul se aşeză pe o ulucă la soare, iar copilul se ţinea peste tot de poala mamei fără să i se audă gura, dar ascultând, fără a slăbi din ochi pe străin.

— Nu vă e frică aici, femeie dragă?

— D-apoi de ce să ne fie frică, domnişorule? Când zăvorâm uşa, cine ar mai putea să intre în casă? O, nici nu ştim ce-i aia frică! Şi-apoi, zise ea poftind pe marchiz în odaia cea mare a casei, la ce-ar veni hoţii la noi? Să ne ia ce?

Arătă pereţii înnegriţi de fum, pe care, în loc de orice podoabe, se aflau poze din acelea colorate cu albastru, roşu şi verde ce înfăţişau Patimile lui Iisus Cristos sau Grenadierii gărzii imperiale; apoi, ici şi colo, în odaie, un pat vechi de nuc, cu tăblii, o masă cu picioarele strâmbe, nişte scăunaşe, covata cu pâine, o bucată de slănină atârnată de tavan, o ulcică cu sare, o sobă, iar deasupra ei câteva figuri mici de ipsos îngălbenite şi mâzgălite. Când ieşi din casă, Raphaël zări, cam pe la jumătatea înălţimii stâncilor, un bărbat cu o sapă în mână, stând aplecat, nedumerit şi uitându-se spre casă.

— E omul meu, domnişorule, zise guvernata zâmbind cu surâsul aceia al ţărancelor; sapă pământul, acolo, sus.

— Şi bătrânul e tatăl dumitale?

— Ba să iertaţi dumneavoastră, domnişorule, îi bunicu' lu' bărbatu-miu. Aşa cum îl vedeţi, a împlinit suta. Ce să vă spui, mai deunăzi s-a dus cu plodul ista pe jos pân' la Clermont! A fost verde ca stejarul pe vremea lui; acum nu mai poate decât să doarmă, să bea apă şi să mănânce. Se

joacă toată ziua cu băietul. Uneori ţâncul îl trage spre creste, dar ce gândiţi că şovăie?

Fără să mai stea pe gânduri, Valentin se hotărî să trăiască alături de bătrânul şi copilul aceia, să respire acelaşi aer, să mănânce din aceeaşi pâine, să bea aceeaşi apă, să doarmă somnul lor, să-şi simtă în vene sângele lor. Capriciu de muribund! A deveni un fel de melc al acelor stânci, a-şi salva învelişul pentru câteva zile încă, amăgind moartea, era pentru el supremul sens ai moralei individuale, veritabila formula a existenţei omeneşti, întregul ideal al vieţii, singura şi adevărata viaţă. Inima îi fu năpădită de o adâncă pornire de egoism în care se scufundă tot universul. În ochii lui, nu mai exista univers, universul era el însuşi. Pentru bolnavi, lumea începe la căpătâiul şi se termină la picioarele patului lor de suferinţă. Peisajul acesta era patul de suferinţă al lui Raphaël.

Cine n-a studiat măcar o dată în viaţă paşii şi mersul unei furnici, n-a înfipt un pai în unicul orificiu prin care respiră un melc, n-a urmărit zborul unei libelule graţioase, n-a admirat miile de nervuri, colorate ca un vitraliu de catedrală gotică, ce se desprind pe fondul roşcat al frunzelor de stejar? Cine nu s-a desfătat privind îndelung jocurile ploii şi ale soarelui pe un acoperiş de olane mucezite, sau n-a contemplat picăturile de rouă, petalele florilor, crestăturile variate ale caliciului lor? Cine nu s-a cufundat în asemenea visări materiale, trândave şi totuşi active, fără ţintă şi duci.! Totuşi la o cugetare? În sfârşit, cine n-a retrăit viaţa copilăriei, sau o viaţă de lenevie, ori una de sălbatic, dar fără trudirile ei? Astfel trăi Raphaël mai multe zile, fără îngrijiri, fără dorinţe, simţind o îmbunătăţire simţitoare, o tihnă nespus de plăcută, care-i potoli neliniştile, îi ostoi durerile. Se căţăra pe stânci şi se oprea pe câte un pisc de unde îmbrăţişa cu ochii priveliştea nesfârşită din jurul său. Acolo îşi petrecea zile întregi, ca o plantă la soare, ca un iepure în culcuşul lui. Sau, familiarizându-se cu fenomenele vegetaţiei, cu schimbările

cerului, iscodea toate progresele firii de pe pământ, din apă şi din aer.

Încercă să se contopească în marele mers al naturii, să se identifice cât mai deplin cu supunerea ei pasivă, pentru a cădea sub legea despotică şi conservatoare ce stăpâneşte întreaga viaţă instinctivă. Voia să scape de sub povara eului său. Asemenea criminalilor de altădată, care, urmăriţi de justiţie, scăpau de pedeapsă dacă se refugiau în umbra unul altar, şi el voia să se strecoare în mijlocul sanctuarului vieţii. Izbuti să devină o părticică din această vastă şi puternică plămădire: se împrietenise cu vânturile, se adăpostise în toate scorburile stâncilor, învăţase năravurile şi obiceiurile tuturor plantelor, studiase structura apelor, izvoarele lor, făcuse cunoştinţa cu animalele; în sfârşit, se contopi atât de mult cu această tină însufleţită, încât îi simţi oarecum sufletul şi-i pătrunse toate tainele. Pentru el, formele nesfârşite ale tuturor regnurilor nu erau decât dezvoltări ale aceleiaşi substanţe, combinări ale aceleiaşi mişcări, respiraţia vastă a unei fiinţe imense care acţiona, gândea, mergea, creştea şi cu care voia să crească, să meargă, să gândească, să acţioneze şi el. Îşi contopise cu totul viaţa lui proprie cu viaţa acestor stânci, se înrădăcinase în ele. Graţie acestui misterios iluminism – convalescenţă amăgitoare – asemănător cu acele deliruri alinătoare pe care natura ti Ic dăruieşte ca tot atâtea popasuri pe drumul durerii, Valentin gustă bucuriile unei a doua copilării îţi timpul primelor clipe ale şederii sale în mijlocul acestui surâzător peisaj.

Îşi petrecea vremea descoperind nimicuri, punând la cale mii de planuri, fără să ducă niciunul până la capăt, uitând a doua zi tot ce gândise în ajun; fără să-i mai pese de ceva, se simţi fericit, crezu că e salvat.

Într-o dimineaţă, se întâmplă să rămână în pat până la amiază, legănat de acea visare născută din amestecul veghii cu somnul, care împrumută realităţii haina închipuirilor şi dă himerelor relieful existentei, când, deodată, fără să-şi

dea seama dacă visa ori nu, auzi, pentru prima oară, raportul asupra sănătăţii sale, pe care gazda îl dădea lui Jonathas, venit, ca în fiecare zi, să i-l ceară. Auvergnata socotea desigur pe Valentin încă adormit, astfel că nu-şi coborâse deloc timbrul vocii ei de munteancă.

— Nu-i e nici mai bine, nici mai rău, spunea el. A tuşit iar, toată noaptea, să-şi dea sufletul, nu alta. Tuşeşte, scuipă, bietul domnişor, de ţi-e mai mare mila. Că ne şi întrebăm, io şi omul meu, de unde o fi având atâta putere să tuşească întruna. Mi se rupe inima în mine când îl auz. Afurisită boală, zău aşa! Tare mi-e teamă că n-o să mai scape! Mi-e să nu-l găsim ţeapăn în pat, într-o bună dimineaţă. E galben ca un sfânt de ceară! Doamne, mă uit la el când se scoală, şi ce să-ţi spui, are un trup aşa de slab de parc-ai zice că-s nişte cuie legate între ele. Unde mai pui, că şi miroase! Dar lui nici că-i pasă, toată ziulica umblă încoace şi încolo, de-ai crede că are sănătate să dea şi la alţii. Orice s-ar zice, are mult curaj de nu se plânge! Nu-ş' ce să mai cred, da' parcă i-ar fi mai bine în groapă, decât s-o ducă aşa. Că prea se chinuieşte, săracul de el! Ferească sfântul, domnule, noi nu-i dorim una ca asta, că n-avem nici un interes. De nu ne-ar da atâta cât ne dă, şi tot am ţinea la el, aşa că nu ne gândim la interes. Ah, Doamne, reluă ea, numai parizienii poate fi loviţi de boli atât de-ale dracului! De unde le-o fi luând oare? Bietul băiat! Nici vorbă că nu mai scapă. Frigurile alea, pricepi dumneata, alea îl mistuie, îl roade şi-l dă gata! El habar n-are, nu ştie nimic. Nu-şi dă seama. Ei, nu trebuie să plângi pentru asta, dom'le Jonathas! Mai bine gândeşte-te c-ar fi mai fericit să scape. Ar trebui să dai un acatist pentru el. Am văzut mulţi oare s-au tămăduit cu acatiste şi aş plăti şi eu cu drag o lumânare, ca să scăpăm o făptură aşa de blândă şi de bună, ca un mieluşel, zău aşa.

Vocea lui Raphaël devenise prea slabă pentru a se putea face auzită, fu deci nevoit să suporte toată vorbăria asta îngrozitoare. Totuşi, nerăbdarea îl goni din pat şi se arătă în pragul uşii:

— Ticălos bătrân, strigă el lui Jonathas, vrei dar să fii călăul meu?

Ţărancei i se păru că vede o stafie şi o rupse la fugă.

— Îţi interzic, spuse Raphaël în continuare, de a avea cea mai mică nelinişte în privinţa sănătăţii mele.

— Da, domnule marchiz, răspunse bătrânul servitor, ştergându-şi lacrimile.

— Şi ai face bine ca, de azi înainte, să nu mai vii aici fără să te chem.

Jonathas voi să se supună şi să plece; dar înainte de a se retrage, aruncă asupra marchizului o privire plină de dragoste şi compătimire, în care Raphaël citi sentinţa sa de moarte. Descurajat, cuprins dintr-odată de sentimentul adevărat al situaţiei lui, Valentin se aşează pe pragul uşii, îşi încrucişa braţele la piept şi lăsă capul în jos. Jonathas, speriat, se apropie de stăpânul său:

— Domnule.

— Pleacă, pleacă! Îi strigă bolnavul.

În dimineaţa zilei următoare, Raphaël se căţără din nou pe stânci şi se aşează într-o scobitură, plină de muşchi, de unde putea să vadă drumeagul ce venea dinspre staţiune până la locuinţa lui. La poalele piscului, zări pe Jonathas stând iarăşi de vorbă cu ţăranca. Un duh răutăcios îi tălmăci clătinările din cap, gesturile deznădăjduite, naivitatea sinistră a femeii, ba îi aduse chiar până la ureche, cu ajutorul vântului şi al tăcerii din jur, fatalele ei cuvinte. Plin de groază, se refugie pe cea mai înaltă creastă a munţilor şi stătu acolo până seara, fără a fi putut alunga groaznicele gânduri trezite în sufletul fui într-un mod atât de nenorocit de crudul interes al cărui obiect devenise. Deodată, în faţa sa apăru pe neaşteptate ţăranca însăşi, ca o umbră în umbra serii; printr-o bizară fantezie de poet, el încercă să vadă în rochia ei cu dungi albe şi negre e vagă asemănare cu coastele descărnate ale unei fantome.

— Iacă, se lasă noaptea, domnişorule dragă, îi spuse ea. Dacă staţi aici, o să vă faceţi ca un măr murat. Trebuie să

veniţi acasă. Nu-i sănătos să trageţi aer rece în piept, mai cu seamă că de azi dimineaţă n-aţi luat nimic în gură.

— Trasni-te-ar Dumnezeu, vrăjitoare bătrână! Strigă el, îţi poruncesc să mă laşi să trăiesc cum vreau eu, sau dacă nu, o şterg de aici! E destul că-mi săpaţi groapa în toate dimineţile, cel puţin nu mi-o scormoniţi şi seara.

— Groapa dumneavoastră, domnişorule! Săpăm groapa dumneavoastră! Aracan de mine, unde vedeţi groapă? Aş vrea să trăiţi cât moşu' nostru, nu să vorbiţi de groapă! Auzi colo, groapă! Şi-aşa, ne ducem prea devreme cu toţii-n groapă.

— Hai, termină! Zise Raphaël.

— Apucaţi-mi de braţ, domnişorule.

— Nu-i nevoie.

Sentimentul pe care omul îl suportă cel mai greu este mila, mai ales atunci când o merită. Ura e un întăritor, ea dă viaţă, inspiră răzbunare; pe când mila ucide, ne face şi mai slabi. Mila este răul care linguşeşte, este dispreţul în duioşie, sau duioşia în jignire. Raphaël vedea la moşneagul de o sută de ani o milă triumfătoare, la copil o milă plină de curiozitate, la femeie o milă cicălitoare, la bărbat o milă interesată; dar sub orice formă s-ar fi arătat acest sentiment, el era totdeauna prevestitor de moarte. Un poet creează o poemă, cumplită sau veselă, din imaginile care îl lovesc; sufletul lui înaripat aruncă la o parte nuanţele dulcege şi alege numai tonurile vii şi izbitoare.

Mila aceea produse în inima lui Raphaël o poema oribilă de doliu şi melancolie. Nu se gândise, de buna seamă, la sinceritatea simţămintelor naturale atunci când dorise să se apropie de natură. De câte ori se credea singur sub un copac, luptându-se cu o tusa îndărătnică, pe care nu o biruia decât ieşind istovit din teribila luptă, el vedea ochii strălucitori şi jucăuşi ai copilului, stând la pândă, ca un sălbatic, în dosul unei tufe de ierburi, şi cercetându-l cu acea curiozitate copilărească plină nu numai de batjocură şi de plăcere, dar şi un Fel de interes amestecat cu nepăsare.

Cumplita frază a trapiştilor[248]: „Frate, trebuie să mori” părea că stătea necontenit înscrisă în ochii ţăranilor cu care trăia Raphaël: el nu ştia de ce anume se temea mai mult, de vorbele lor naive, sau de tăcerea lor; totul în ei îl enerva. Într-o dimineaţă văzu doi oameni îmbrăcaţi în negru care îi dădeau târcoale. Îl miroseau, îl cercetau pe furiş; apoi, prefăcându-se că au venit acolo să se plimbe. Îi adresară câteva întrebări banale, la care el răspunse cât se poate de scurt. Recunoscu în ei pe doctorul şi preotul staţiunii, fără îndoială trimişi de Jonathas. Chemaţi de gazdele lui, sau atraşi de duhoarea unei morţi apropiate. Întrevăzu atunci propriul lui cortegiu mortuar, auzi litaniile preoţilor, numără lumânările, iar frumuseţile acestei bogate naturi la sânul căreia crezuse că avea să întâlnească viaţa nu le mai văzu decât ca printr-un crep de doliu.

Tot ceea ce mai înainte îi vestea o viaţă lungă, acum îi prezicea un sfârşit apropiat. A doua zi, porni spre Paris, nu fără a fi fost copleşit de urările melancolice şi sincer tânguitoare pe care i le adresară gazdele lui.

După ce călătorise toată noaptea, se trezi într-una dintre cele mai surâzătoare văi din Bourbonnais[249], ale cărei privelişti şi perspective goneau pe dinaintea lui, apărând şi dispărând repede ca imaginile nedesluşite ale unui vis. Natura se răsfăţa în ochii săi cu o cochetărie crudă, Iată râul Allier, desfăşurându-şi pe o vale largă panglica-i lichidă şi strălucitoare, apoi cătune modeste ascunse la poalele stâncilor gălbui, arătându-şi vârfurile clopotniţelor; iată morile înşirate pe o vâlcea ivindu-se deodată după nişte podgorii nesfârşite, şi castele vesele apărând din loc în loc, şi sate căţărate pe creste, sau drumuri străjuite de şiruri de plopi maiestuoşi; în sfârşit, iată Loara cu braţele ei largi de diamant sclipind în mijlocul prundişurilor aurii. Necontenite vrăji! Natura cea zburdalnică, plină de viaţă ca un copil, abia stăpânindu-şi zvâcniturile de dragoste şi seva lunii lui iunie, atrăgea în chip fatal privirile stinse ale bolnavului, care trase storurile cupeului şi se lăsă din nou furat de

somn Spre seară, după ce trecuse de Cosne, fu deşteptat de sunetele unei muzici zglobii şi se pomeni în faţa unei serbări ţărăneşti. Staţia de oprire era chiar lângă piaţă. În timp ce surugiii schimbară caii, el privi jocurile acelei mulţimi vesele, fetele gătite cu flori, drăguţe, atrăgătoare, flăcăii plini de neastâmpăr, apoi feţele ţăranilor bătrâni, şugubeţe şi înroşite de vinul băut. Copiii se zbenguiau primprejur, băbuţele vorbeau şi râdeau între ele; totul de acolo avea glas. Iar bucuria înfrumuseţa parcă şi mai mult veşmintele şi mesele întinse. Piaţa şi biserica păreau că sursa de fericire; acoperişurile, ferestrele, chiar şi porţile caselor păreau în plină sărbătoare. Asemenea muribunzilor cărora cel mai mic zgomot le face rău, Raphaël nu se putu opri să nu scoată un strigăt îngrozitor, nu-şi putu stăpâni dorinţa de a impune tăcere viorilor, de a curma mişcarea, de a înăbuşi glasurile, de a împrăştia petrecerea aceea ce nu se sinchisea de el. Se urcă plin de obidă în trăsură. Când îşi întoarse din nou privirea spre piaţă, nu mai văzu decât o veselie speriată, ţărance fugind în toate părţile, bănci părăsite. Pe platforma tarafului un lăutar orb continua să cânt din clarinet o horă răguşită. Muzica aceea fără jucători, moşneagul acela singur, cu profilul posac. În zdrenţe, cu părul răvăşit de vânt şi ascuns în umbra unui tei, erau ca o imagine fantastică a dorinţei lui Raphaël. Începu să cadă cu găleata, una dintre acele ploi repezi pe care norii încărcaţi de trăsnete din iunie le stârnesc din senin şi le potolesc lot aşa de brusc. Totul era atât de firesc, încât Raphaël, după ce privise câţiva nori alburii purtaţi de vânt prin văzduh, nu socoti să se mai uita la pielea de sagri. Se lăsă în coltul trăsurii, care porni numaidecât la drum.

A doua zi, era acasă, în odaia sa, în faţa căminului. Pusese să i se facă un foc zdravăn, îi era frig. Jonathas îi aduse un teanc de scrisori; toate erau de la Pauline. Deschise pe cea dintâi fără grabă şi o desfăcu de parcă ar fi fost hârtia cenuşie a unei somaţii trimise de perceptor. Citi prima frază: „Plecat! Dar asta e o fugă, dragul meu Raphaël. Cum!

Nimeni să nu-mi poată spune unde eşti? De fapt, dacă nu ştiu eu, cine altcineva ar şti?”

Nevoind să afle mai mult, luă cu răceală scrisorile şi le aruncă în foc, privind cu indiferentă şi fără strângere de inimă flăcările, jucăuşe care mistuiau hârtia parfumată, o încreţeau, o răsuceau şi o fărâmiţau.

Câteva frânturi se rostogoliră deasupra cenuşii, îngăduindu-i să vadă începuturi de fraze, cuvinte, gânduri pe jumătate arse şi pe care el le urmări maşinal printre flăcări, mai mult jucându-se: „. Stând ta uşa ta. Aşteptat. Capriciu. Mă supun. Rivale. Eu, nu! Pauline a ta. Iubeşte. Nu mai vrei dar pe Pauline? Dacă ai fi vrut să te desparţi de mine, nu m-ai fi părăsit aşa. Iubire veşnică. A muri.”

Cuvintele acestea îi stârniră un fel de remuşcare: întinse cleştele şi salvă din gura flăcărilor o ultimă fâşie de scrisoare: „. Am murmurat – scria Pauline – dar nu m-am plâns, Raphaël! Lăsându-mă departe de tine, ai voit, desigur, să mă scuteşti de unele necazuri. Într-o zi mă vei ucide, poate, dar tu eşti prea bun ca să mă faci să sufăr. Ei bine, nu mai pleca aşa. Crede-mă, pot să înfrunt cele mai mari torturi, dar alături de tine. Mâhnirea pe care mi-ai impune-o tu n-ar mai fi o mâhnire: port în inimă mult mai multă iubire decât ţi-am arătat. Pot să îndur totul, afară doar de a plânge pentru tine, şi de a nu şti ceea ce tu.”

Raphaël puse pe cămin frântura de scrisoare înnegrită de fum, apoi deodată o aruncă din nou în foc. Această hârtie era o imagine prea vie a iubirii sale şi a fatalei sale vieţi.

— Du-te de cheamă pe domnul Bianchon, zise el lui Jonathas.

Horace veni şi găsi pe Raphaël în pat.

— Dragul meu, poţi să-mi prepari o băutură care să aducă puţin cu opiul şi care să mă menţină într-o somnolenţă neîntreruptă, fără ca întrebuinţarea ei continuă să-mi facă rău?

— Nimic mai uşor, răspunse tânărul doctor: numai că va trebui să rămâi treaz câteva ceasuri pe zi, ca să te hrăneşti.

— Câteva ceasuri? Zise Raphaël întrerupându-l; nu, nu! Nu vreau să stau sculat decât cel mult o oră.

— Dar ce-ai de gând să faci? Întrebă Bianchon.

— A dormi înseamnă a trăi încă! Răspunse bolnavul. Nu lăsa pe nimeni să intre aici, nici chiar pe domnişoara Pauline de Vitschnau! Zise Valentin ului Jonathas în timp ce doctorul îi scria reţeta.

— Ei bine, domnule Horace, este vreo scăpare? Întrebă bătrânul servitor pe tânărul doctor, conducându-l până la scară.

— Poate s-o mai ducă mult aşa, sau poate să moară chiar astă-seară. La el şansele de viaţă şi de moarte sunt egale. Nu mai înţeleg nimic, răspunse medicul, schiţând un gest de îndoială. Trebuie distrat.

— Distrat! Domnule, dar dumneavoastră nu-l cunoaşteţi. A ucis deunăzi un om fără să zică uf! Nimic nu-l distrează.

Raphaël rămase câteva zile adâncit în neantul somnului său artificial. Graţie puterii materiale exercitate de opium asupra sufletului nostru imaterial, omul acesta cu o imaginaţie atât de puternică şi de activă se coborî până la nivelul animalelor acelea leneşe, ce stau încolăcite în mijlocul pădurilor, ca nişte putregaiuri vegetale, fără să facă măcar un pas pentru a prinde o pradă cât de uşoară. Alungase până şi lumina cerului, ziua nu mai pătrundea în odaia lui. Pe la orele opt seara, se scula din pat şi, fără să aibă o conştiinţă lucidă a existentei sale, îşi potolea foamea, apoi se culca numaidecât din nou. Ceasurile, friguroase şi închircite, nu-i aduceau decât imagini învălmăşite, vedenii tulburi, umbre negre jucând pe un fond întunecat. Se înmormântase într-o tăcere adâncă, într-o negare a mişcării şi a percepţiei.

Într-o seară se trezi mult mai târziu ca de obicei şi nu găsi masa servită. Sună pe Jonathas.

— Poţi să pleci din casa mea, îi zise el. Te-am făcut om bogat, îţi vei trăi bătrâneţile fericit; dar nu vreau să te las

să te mai joci cu viaţa mea. Ascultă, nenorocitule, mor de foame! Unde mi-e cina? Răspunde!

Jonathas schiţă un zâmbet de mulţumire, luă un sfeşnic a cărui lumină pâlpâia în întunecimea adâncă a imenselor apartamente şi conduse pe stăpânul său, care se supunea ca o maşină, până la o vastă galerie, a cărei uşă o deschise brusc. Dintr-odată, Raphaël, cotropit de lumină, fu orbit, uluit de un spectacol de necrezut. Candelabrele erau pline de lumânări aprinse, florile cele mai rare din sera lui erau aranjate cu mult gust şi în faţa lui se întindea o masă sclipitoare de argintării, de aur, de sidef şi porţelanuri; era o cină regească, din care ieşeau aburi şi ale cărei bucate gustoase făceau să-ţi lase gura apă. Văzu pe prietenii săi adunaţi acolo, alături de femei gătite şi fermecătoare, cu sânii aproape goi. Cu umerii dezgoliţi, cu părul plin de flori, cu ochi strălucitori, fiecare reprezentând o frumuseţe aparte, ispititoare sub deghizările voluptuoase, una cu forme atrăgătoare strânse într-o jachetă irlandeză, alta cu rochia provocatoare a andaluzelor; asta de ici pe jumătate goală în Diana, zeiţa vânătorii, cea de colo, drăgăstoasă şi sfioasă în costumul domnişoarei de la Valličre[250], toate erau deopotrivă hărăzite petrecerii. În privirile tuturor oaspeţilor străluceau veselia, amorul, plăcerea. În clipa când chipul ca de mort al lui Raphaël se ivi în deschizătura uşii, o aclamaţie izbucni deodată, puternică, scânteietoare ca înseşi razele acestei serbări improvizate. Glasurile, parfumurile, luminile, femeile de o frumuseţe cuceritoare îi zgândăriră simţurile, îi deşteptară dorinţe. O muzică foarte plăcută, ascunsă într-un salon vecin, acoperi cu o cascadă de melodii larma îmbătătoare şi desăvârşi această stranie viziune. Raphaël îşi simţi mâna cuprinsă de o mână mângâietoare, o mână de femeie ale cărei braţe albe şi reci se ridicau să-i cuprindă gâtul, mâna Aquilinei. Înţelese că tabloul acela nu era o părere înşelătoare ca imaginile fugare din visele lui serbede, scoase un ţipăt îngrozitor,

trânti brusc uşa şi plesni peste obraz pe bătrânul lui servitor, prăvălindu-l la pământ.

— Monstrule, te-ai jurat oare să mă ucizi? Strigă el.

Apoi, tremurând tot, din pricina primejdiei prin care trecuse, găsi puterea de a fugi în odaia sa, bău o doză mare de somnifer şi se culcă.

— Ce dracu-nseamnă asta! Zise Jonathas, ridicându-se. Domnul Bianchon îmi poruncise parcă să-l distrez.

Era aproape de miezul nopţii. Moment când Raphaël, printr-una dintre acele ciudăţenii fiziologice, spre uimirea şi desperarea ştiinţei medicale, strălucea de frumuseţe în timpul somnului. O roşeaţă vie îi îmbujora obrajii albi. Fruntea-i, graţioasă ca a unei fecioare, exprima geniu. Viaţa se oglindea în toată înflorirea ei pe chipul acesta liniştit şi odihnit. Ai fi zis că e un prunc adormit în legănările mamei sale. Somnul îi era dulce; din gura-i roşie se ridica o răsuflare egală şi curată, şi zâmbea, transportat desigur de vreun vis frumos într-o viaţă minunată. Poate că se vedea de o sută de ani, poate că nepoţeii îi urau zile îndelungate; poate că de pe banca-i rustică, prin frunzişul copacului, zărea în soare, ca profetul, deasupra muntelui, pământul făgăduit, într-o binefăcătoare depărtare!

— Iată-te, dar!

Cuvintele acestea, rostite de o voce argintie, risipiră imaginile înnegurate din somnul lui. La lumina lămpii, văzu stând pe patul său pe Pauline, dar o Pauline pe care despărţirea şi durerea o făcuseră mai frumoasă. Raphaël rămase înmărmurit la vederea chipului ei alb ca petalele unei flori de apă, şi care, încadrat de buclele părului negru, părea şi mai alb în umbră. Lacrimile îşi croiseră un drum lucios pe obrajii ei şi stăteau atârnate acolo, gata să cadă la cea mai mică mişcare. Îmbrăcată în alb, cu capul plecat şi abia atingând patul, era ca un înger coborât din ceruri, ca o viziune pe care o suflare ar putea s-o spulbere cu uşurinţă.

— Ah, am dat uitării totul! Exclamă ea în clipa când Raphaël deschise ochii. N-am glas decât pentru a-ţi spune:

Sunt a ta! Da, inima mea e numai iubire. Ah, niciodată, înger al vieţii mele, n-ai fost atât de frumos. Ochii tăi mă fulgeră. Dar ghicesc totul, lasă! Te-ai dus să-ţi îngrijeşti sănătatea fără mine, te temeai ca eu să nu. Ei bine!

— Fugi! Fugi! Lasă-mă, răspunse în cele din urmă Raphaël cu o voce înăbuşită. Dar pleacă o dată! Dacă rămâi aici, am să mor. Vrei să mă vezi cum mor?

— Cum mori! Repetă ea. Dar poţi tu să mori fără mine? Să mori? Dar eşti tânăr! Să mori? Dar eu te iubesc! Să mori? Adăugă ea cu o voce adâncă şi guturală, apucându-i mâinile cu o expresie de nebunie. Reci! Exclamă ea. Să mi se pară oare?

Raphaël trase de sub căpătâiul său fâşia de piele de sagri, mică şi subţire ca frunza de brebenel, şi arătându-i-o:

— Pauline, frumoasa imagine a frumoasei mele vieţi, să ne spunem adio! Zise el.

— Adio? Repetă ea cu un gest de uimire.

— Da. Acesta e un talisman care îmi îndeplineşte dorinţele şi îmi măsoară viaţa. Iată ce mi-a mai rămas din ea. Dacă mă mai priveşti puţin, am să mor.

Tânăra fată crezu pe Valentin nebun, luă talismanul şi căută o lampă. Luminată de flăcăruia tremurătoare ce se răsfrângea în acelaşi timp asupra lui Raphaël şi asupra talismanului, ea cercetă cu mare atenţie şi faţa iubitului ei şi ultima bucăţică din pielea vrăjită. Văzând pe Pauline atât de înfrumuseţată de groază şi iubire, el nu mai fu stăpân pe cugetul său: amintirea scenelor mângâietoare şi a desfătărilor ameţitoare ale pasiunii lui triumfă în sufletul său de mult timp adormit şi acestea se treziră din nou în el ca un foc ce nu fusese stins pe deplin.

— Pauline, vino! Pauline!

Un ţipăt înspăimântător izbucni din pieptul fetei, ochii i se făcură mari, sprâncenele, încordate de o durere nespusă, se îndepărtară cu groază: în ochii lui Raphaël ea citi acea dorinţă nestăvilită, de care se mândrea odinioară; dar, pe măsură ce dorinţa lui creştea, pielea se micşora în mâna ei,

gâdilându-i palma. Fără să cugete ce face, fugi în salonul alăturat, încuind uşa cu cheia.

— Pauline! Pauline! Strigă muribundul alergând după ea, te iubesc, le ador, te vreau! Te blestem dacă nu-mi deschizi! Vreau să mor în braţele tale.

Cu o forţă neaşteptată, ultimă izbucnire de viaţă, trânti uşa de pământ şi-şi văzu iubita pe jumătate goală rostogolindu-se pe o canapea. După ce încercase în zadar să-şi sfâşie pieptul, Pauline voia acum să se sugrume cu şalul, spre a-şi pricinui o moarte grabnică.

— Dacă mor eu, va trăi el! Îşi spunea ea trudindu-se să strângă nodul pe care şi-l făcuse.

Părul i se răvăşise, umerii îi erau dezgoliţi, veşmintele i se desfăcuseră şi, în această luptă cu moartea, cu ochii plini de lacrimi, cu fata umflată, zbătându-se într-o groaznică desperare, arăta lui Raphaël, orbit de patimă, mii de frumuseţi care îi sporiră delirul; el se aruncă asupra ei cu sprinteneala unei păsări de pradă, sfâşie şalul şi voi să o ia în braţe.

Muribundul căuta cuvinte care să exprime dorinţa ce mistuia ultimele sale puteri; dar nu găsi decât sunete sugrumate de un horcăit ce-i venea din piept unde fiecare respiraţie, săpată tot mai adânc, părea că porneşte din măruntaie. În cele din urmă, nemaiputând să scoată nici un sunet, muşcă de sân pe Pauline. Jonathas, îngrozit de ţipetele ce auzi. Veni în grabă şi încercă să smulgă din braţele fetei cadavrul deasupra căruia ea se prăbuşise într-un colţ al odăii.

— Ce doreşti? Zise ea. Este al meu, eu l-am ucis. N-am prevestit oare că aşa o să se întâmple?

EPILOG

— Şi ce s-a mai întâmplat cu Pauline?

— Ah, da, Pauline. Ai stat vreodată într-o seară blândă de iarnă, în faţa căminului casnic, furat de voluptatea amintirilor de dragoste sau tinereţe, contemplând dungile descrise de foc de-a lungul unui buştean de stejar? Ici,

flăcările desenează căsuţe roşii, ca ale unei table de şah; dincolo, strălucesc ca nişte fâşii de catifea; câteva vâlvătăi mici, albastre, aleargă, sar şi dansează pe fondul arzător al jeraticului. Apare un pictor necunoscut care se serveşte de această flacără; printr-un procedeu miraculos, el plăsmuieşte în inima acestor pălălăi purpurii sau liliachii o figură supranaturală şi de o gingăşie nespusă, fenomen cu totul trecător pe care întâmplarea nu-l va mai produce a doua oară: e o femeie cu părul răsfirat în vânt, şi al cărei profil exprimă o pasiune deosebit de dulce: un foc într-un alt foc! Ea zâmbeşte, dispare, n-o vei mai vedea apoi niciodată. Adio, floare de flăcări! Adio, element neîmplinit, neaşteptat, sosit prea devreme sau prea târziu pentru a te preface într-un minunat diamant!

— Dar, Pauline?

— N-ai înţeles? Să-ţi mai spun o data. La o parte! La o parte! Soseşte, iat-o, regina iluziilor, femeia care trece ca o sărutare, femeia vie ca un fulger, şi tot ca el ţâşnind fierbinte din cer, făptură nezămislită, numai spirit, numai iubire! Ai zice că s-a întrupat într-un fel de flacără, sau că flacăra s-a însufleţit o clipă pentru ea! Liniile formelor ei sunt de o puritate ce-ţi dovedeşte că vine din cer. Nu străluceşte oare ca un înger? Nu auzi oare fâşâitul aerian al aripilor ei? Mai uşoară ca o pasăre, se lasă din zbor lângă tine şi ochii ei teribili te fascinează; răsuflarea-i dulce dar puternică îţi cheamă buzele cu o forţă magică; apoi se înalţă iar şi te ia cu sine, le desprinzi de pământ. Încerci să-ţi treci numai o dată mâna-ţi înfiorată, mâna-ţi fanatizată peste trupul acesta de omăt, vrei să-i mângâi părul de aur, să-i săruţi ochii scânteietori. O boare te ameţeşte, o muzică fermecătoare te vrăjeşte. Te cutremuri din toate fibrele, eşti numai dor, numai suferinţă. Ah, fericire negrăită! Ai atins buzele acestei femei! Dar o durere cumplită te dezmeticeşte deodată. Vai! Vai! Te-ai lovit cu capul de colţul patului, ai îmbrăţişat scândura de mahon, sau aurriturile reci, vreo statuie, ori poate vreun Amor de bronz.

— Domnule, dar Pauline?

— Tot nu înţelegi? Ascultă! Într-o minunată dimineaţă, plecând din Tours, un tânăr îmbarcat pe vapor ţinea în mâna lui mâna unei femei frumoase. Uniţi astfel, admirară amândoi îndelung deasupra largilor braţele Loarei, o făptură albă, părelnic înfiripată în ceaţă, ca un rod al apelor şi al soarelui, sau ca un rod al norilor şi al aerului. Când una, când alta, silfidă sau ondină, arătarea aceea fluidă zbura prin văzduh ca un cuvânt căutat în van care cutreieră memoria fără a se lăsa prins; se plimba printre insule, îşi înclina capul printre plopii înalţi; apoi, căpătând proporţii uriaşe, făcea să strălucească miile de cute ale rochiei sale, sau să scânteieze auireo! A descrisă de soare în jurul frunţii ei; plutea pe deasupra cătunelor, pe deasupra colinelor şi părea că se aţine în calea vaporului ca să nu treacă prin faţa castelului d'Ussé. Ai fi zis că e fantoma unei zâne care voia să-şi apere ţara împotriva năvălirilor moderne.

— Bine, înţeleg asta în ce priveşte Pauline. Dar Fedora?

— O, Fedora, cu ea ai să te întâlneşti mereu. Ieri era la teatrul „Bouffons”, astă-seară se duce la „Operă”, o găseşti pretutindeni. Este, dacă vrei, lumea.

Paris 1830-31

SFÂRŞIT

1 De fapt, după cum reiese din cursul povestirii, episodul se petrece cu un an mai târziu, şi anume după revoluţia din iulie 1830.

2 Palais-Royal – în vremea lui Balzac, grupul de clădiri numit Palais-Royal, pentru că adăpostise la un moment dat vlăstare regale, era închiriat, în parte, unor tripouri.

3 Darcet (Pierre-Jean-Joseph) – chimist renumit din vremea lui Balzac (1777-1844). Preluase, desigur,

experienţele tatălui său, Jean Darcet (1725-1801) dintre care unele se refereau la extragerea gelatinei din oase. Amândoi sunt cunoscuţi pentru felul cum aplicau în industrie şi în practică descoperirile lor.

4 Cerber – nume dat unui paznic sau portar de neînduplecat, după numele câinelui cu trei capete Cerber, despre care, în mitologia greacă, se credea că e păzitorul infernului.

5 Trente-et-quarante – joc de cărţi, aşa numit pentru că câştigătorul este cel care totalizează un număr de puncte între treizeci şi patruzeci.

6 Gladiatori – în antichitate luptători de circ, uneori împotriva fiarelor sălbatice; erau recrutaţi dintre sclavi sau prizonieri şi de cele mai multe ori mureau în arenă.

7 Place de la Grčve – piaţa aşternută cu pietriş de lângă Sena, unde aveau loc execuţiile capitale; aici se adunau mai târziu muncitorii care nu aveau de lucru sau care-l lăsaseră, pentru a-şi apăra drepturile.

8 Tantali moderni – în mitologia romanii, Tantal, rege al Lydiei, a fost pedepsit de Jupiter să sufere de sete în mijlocul apei şi de foame sub crengile încărcate de fructe la care nu putea ajunge.

9 Di tanti palpiti – arie din opera Tancred a compozitorului italian Rossini.

10 Anul 1793 – momentul culminant al revoluţiei burgheze din Franţa (1789-1794), când masele populare, învingând grupul conservator al girondinilor, au trecut la măsuri radicale împotriva contrarevoluţionarilor.

11 Sterne (Laurence) – scriitor englez (1713-1768). Mânuia o ironie uşoară şi fină. Devine cunoscut prin lucrarea sa Viaţa şi opiniile lui Tristram Shandy publicată în 1760.

12 Lordul Castlereagh – Henry-Robert Castlereagh (1769-1822) om de stat englez, care a jucat un rol de prim plan în coaliţiile europene îndreptate împotriva lui Napoleon I, s-a sinucis într-un acces de nebunie.

13 Auger (Louis-Simon) – critic literar, secretar perpetuu al Academiei franceze (1772-1829).

14 La carita! La carita!

— În limba italiană: milostenie!

15 micul savoiard – micii coşari din Paris erau, cei mai mulţi, veniţi din Savoia, de unde plecau împinşi de mizerie.

16 Luvru – fostă reşedinţă la Paris a regilor Franţei; palatul Luvru a fost început în 1204 şi declarat în mod oficial terminat în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziţii. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franţei.

17 Institutul – organizat în urma revoluţiei burgheze în 1795. Institutul Franţei reuneşte cele cinci academii, înfiinţate în diverse epoci: aici, e vorba ele palatul Institutului, construit nu departe de Luvru, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a servi de colegiu.

18 Caliban – personaj fantastic din piesa lui Shakespeare Furtuna. Caliban e înfăţişat ca un pitic cocoşat, revoltat împotriva forţei superioare de care trebuie să asculte.

19 Palissy (Bernard) – artist ceramist din vremea Renaşterii franceze, născut prin 1510. Vasele şi plăcile lui de argilă smălţuită sunt adevărate opere de artă.

20 Abanosuri – renaissance – statui sau mobile de lemn de abanos, sculptale în stilul din vremea Renaşterii (renaissance).

21 Cicerone – ghid, călăuză.

22 Sesostris – nume purtat de mai mulţi faraoni (regi vechi ai Egiptului) din dinastia a XII-a.

23 Sčvres – localitate în apropierea Parisului, în care se află o veche şi celebră manufactură de porţelanuri.

24 Doamna du Burry – favorita regelui Ludovic al XV-lea.

25 Latour (Maurice Quentin de) – celebru artist francez din secolul al XVIII-lea, autor de portrete realiste în pastel (1704- 1788).

26 Farfurii de Saxa – ţinutul Saxoniei (Saxa) din Germania de nord e cunoscut prin industria sa de porţelanuri.

27 Artoforul preotului – vas bisericesc în care se conservă anafora.

28 Tibul – poet latin, autor de versuri sentimentale, graţioase şi duioase, a trăit cam între anii 54 şi 19.

29 Cicero – celebru orator şi om politic din secolul I î.E. N. (106-78); a căutat să împiedice transformarea republicii în imperiu, dar poziţia lui politică n-a fost prea consecventă.

30 Tit-Liviu – istoric latin (59 î.e.n. – 19 al e.n.).

31 Senatus populusque romanus – formulă prin care se înţelegea totalitatea cetăţenilor romani (populus) şi reprezentanţii lor (senatus).

32 Lictorii – ofiţerii purtători de fascii care mergeau înaintea marilor dregători ai Romei antice.

33 Luptele din Forum – în Forum – piaţă la Roma – se adunau cetăţenii romani pentru a discuta chestiunile de interes public; între vorbitori se dădeau, de multe ori, adevărate lupte oratorice

34 Familia Borgia – familie aristocrată italiană, din secolele al XV şi al XVI-lea, ai cărei membri, printre care şi un papă, au rămas de pomină pentru corupţia şi crimele lor.

35 Abruzzi – ţinut muntos din centrul Italiei.

36 Santal – esenţă parfumată, extrasă din lemnul copacilor cu acelaşi nume, care cresc în Asia şi Africa.

37 Cellini (Benvenuto) – gravor, sculptor şi giuvaergiu italian (1500-1571).

38 Masacrele lui Pizaro într-o archebuză cu fitil – o archebuză – un fel de puşcă veche din secolul al XVI-lea îi aminteşte eroului de Pizaro, aventurier spaniol care a cucerit Peru (1475-1541).

39 Paladin – cavaler feudal din suita regelui.

40 Ruysch (Frederic) – anatomist olandez (1638-1731). Cunoscut pentru arta de a pregăti piese anatomice, care se menţineau conservate mulţi ani.

41 Lara – poem de Byron, scris în 1814; eroul poemului, Lara, este întruchiparea pasiunii aprige.

42 Madrepori – ordin de celenterate cu schelet calcaros, care trăiesc în colonii în mările tropicale, formând recife sau atoli.

43 Vareci – Numele unor alge brune marine azvârlite de valuri pe ţărm, care servesc ca îngrăşământ pentru pământurile nisipoase, ca materie primă pentru fabricarea sodei, iodului etc.

44 Teniers (David) (1582-1649) – şi fiul său, Teniers cel tânăr (1610-1684), pictori flamanzi, au lăsat tablouri reprezentând scene populare, interioare de cârciumi.

45 Mieris (Franz von) – pictor olandez (1635-1681), autor de pânze reprezentând peisaje realiste.

46 Tomahawk – secure de luptă a pieilor roşii.

47 Tabernacole – dulăpioare sculptate, în fundul altarului, pentru păstrarea vaselor sfinte ale bisericii.

48 Jean Goujon – sculptor şi arhitect francez din vremea Renaşterii; a trăit cam între 1510 şi 1567, contribuind la împodobirea artistică a Luvrului.

49 Michelangelo – artist italian (1475-1564), celebru pentru diversitatea şi forţa geniului său; a fost sculptor, pictor, arhitect şi poet – creator de opere grandioase: cupola catedralei Sfântul Petru din Roma, frescele cafelei Sixtine, sculpturile alegorice de pe mormintele familiei Medicis, la Florenţa etc. Maniera lui simplă şi expresivă apare în figuri ca cea a lui David, Moise, Sclavii în lanţuri, Gânditorul, Noaptea.

50 Byron – celebru poet englez (1788-1824), autor de versuri avântate şi satirice; a murit la Missolonghi, alături de patrioţii greci care luptau pentru eliberarea patriei lor.

51 Rafael – celebru pictor italian – practicând atât sculptura cât şi arhitectura, Rafael Sanzio (1483-1502) a rămas cunoscut prin puritatea desenului şi prin delicateţea coloritului pânzelor sale.

52 Deliciul vreunei Corine – Corina, eroină a romanului cu acelaşi nume al Doamnei de Staël (apărut în 1807).

53 Cuvier (Georges) – naturalist francez (1769-1832) – creator al anatomiei comparate şi al paleontologiei. Bazându-se pe principiul subordonării şi pe cel al corelaţiei formelor, a reuşit să reconstituie, pe baza câtorva resturi de oase găsite, specii dispărute de animale. Cuvier şi descoperirile lui apăreau ca noutăţi foarte curioase pe vremea lui Balzac.

54 Cadmus – întemeietorul legendar al Tebei; legenda spune că, după ce a omorât balaurul care-i sfâşiase prietenii, a semănat dinţii acestuia şi din ei au răsărit oameni înarmaţi.

55 Speţa omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios – concepţie idealistă, mistică, după care omul, creat după modelul viu, ajunge să nu-i mai semene; îndoiala autorului se exprimă prin ceea ce urmează: „cinstită poate de însuşi Creatorul”.

56 Sabat misterios demn de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken – denumirea aşa-zisei adunări a vrăjitoarelor, prezidată ele Satan, adunare care, conform superstiţiilor, are loc sâmbătă la miezul nopţii; relaţiile doctorului Faust cu Mefisto şi cu spiritele infernului explică această apropiere. Faust de Goethe fusese tocmai tradus de Gerard de Nerval (la 1828) şi Balzac îl citise desigur.

57 Descartes (René) – fizician şi filosof francez (1596-1650), autor al celebrului Discurs asupra metodei, lucrare raţionalistă care a dat o lovitură dintre cele mai puternice dogmatismului medieval.

58 Zeul ateismului francez – Voltaire, care şi-a manifestat în opera sa ura pentru intoleranţa şi obscurantismul bisericii catolice. Voltaire (François-Marie Arouet) una dintre figurile cele mai strălucitoare ale secolului al XVIII-lea, francez prin ascuţimea şi supleţea spiritului său, nu a fost ateu, ci deist. Mai mult decât el merită epitetul de „zeu al ateismului francez”, contemporanul său Diderot, gânditor materialist.

59 Gay-Lussac (Joseph Louis) – fizician şi chimist francez (1778-1850), descoperitor, printre altele, al legii dilatării gazelor.

60 Arago (Dominique-François) – savant francez (1786-1853), cunoscut pentru cercetările sale în domeniul electromagnetismului ca şi în alte domenii ale fizicii şi matematicii; a făcut parte din guvernul revoluţionar burghez de la 1848.

61 Sesterţii sau obol din lumea veche – sesterţa era o monedă romană, iar obolul una greacă.

62 Pielea de sagri – piele zgrunţuroasă, tăbăcită din piele de cal, capră, catâr sau de măgar sălbatic; în turceşte sagri.

63 Granat – piatră preţioasă de culoare roşie ca rodia.

64 Curtea destrăbălată a regentului – în timpul cât Ludovic al XV-lea a fost minor, Franţa a avut un regent (1715-1721) în persoana lui Filip de Orléans, care era un exemplu de imoralitate.

65 Swedenborg (Emmanuel) – teozof suedez (1688-1772), ale cărui teorii mistice au avut mulţi adepţi la începutul secolului al XIX-lea. Balzac însuşi s-a lăsat înşelat de ele la un moment dat.

66 Bacanală – petrecere destrăbălată (sens rămas de la originea cuvântului: bacanale – sărbători din antichitate în cinstea lui Bacchus, zeu al vinului).

67 Brahman – preot hindus.

68 Rastignac – personaj balzacian; tânăr care apare în foarte multe dintre romanele şi nuvelele sale. În romanul Moş Goriot este unul dintre personajele principale.

69 „Bouffons” – teatru de operetă la Paris, în vremea lui Balzac.

70 Champs-ÉIysées – alee de plimbare în Paris, al cărei nume evocă paradisul din mitologia greco-latină (câmpiile elizee); astăzi arteră largă între Piaţa Concordiei şi Arcul de Triumf Etoile.

71 Sainte-Pelagie, Force – închisori din vechiul Paris. În Sainte-Pelagie erau închişi scriitorii şi deţinuţii politici, între

1792 şi 1899.

72 Erou din iulie – participant la revoluţia din Paris, de la sfârşitul lui iulie 1830.

73 Nucşoara constituţională ascunsă sub paharul regal – scamatorii ştiu să facă să dispară o bilă de mărimea unei nucşoare de sub pahar; tot astfel, regii Restauraţiei au încercat să înşele poporul printr-o constituţie pe hârtie.

74 Tuileries – palat al regilor Franţei; a fost început în l[564] de arhitectul Philibert Delorme. Clădirea nu mai există astăzi.

75 Saint-Germain – cartier de lux din Paris, locuit de familiile nobile.

76 Chaussée d'Antin – cartier al familiilor parvenite de bancheri.

77 „Orăşencele” – trăsuri de piaţă pariziene; ele purtau la început numele de „citadines”.

78 In petto – expresie italiană însemnând: „în sine”. Aici cu sensul de: pe ascuns, pe furiş

79 Panurge – erou din romanul lui Rabelais: Gargantua şi Pantagruel, întruchipând pe studentul aventurier, isteţ şi vesel, din secolul al XVI-lea.

80 More orientali – (în limba latină) după obiceiul oriental.

81 Imperiu macaronic şi burlesc – imperiu de farsă, caraghios, (în limba latină) burla – farsă; „macaronic” se spune de un poem comic, în care se dau terminaţii latineşti cuvintelor obişnuite.

82 Mirabeau (Honoré-Gabriel) – om politic şi orator din vremea revoluţiei burgheze de la 1789.

83 Talleyrand (Charles Maurice de) – diplomat şi om politic fără scrupule (1754-1838).

84 Pitt (William) – om de stat englez, adversar neîmpăcat al revoluţiei din Franţa şi al lui Napoleon (1759-1805); tatăl său, purtând acelaşi nume, condusese politica engleză în timpul războiului de şapte ani.

85 Metternich (Clement-Wenceslas) – om de stat austriac (1773-1859) inspiratorul Sfintei Alianţe; după căderea lui

Napoleon I, a jucat un rol de prim plan în politica europeană, sprijinind absolutismul.

86 Crispini dibaci şi îndrăzneţi – Crispin fiind numele unui valet de comedie, dibaci şi fără scrupule – epitetul se potriveşte şi celor patru oameni politici citaţi: Mirabeau, Talleyrand, Pitt, Metternich.

87 Saturnalii – sărbători romane în cinstea lui Saturn, în timpul cărora se îngăduiau diverse excese; de aici sensul general de petreceri destrăbălate.

88 Lucullus – general roman cunoscut nu atât prin victoriile sale, cât prin importanţa pe care o dădea luxului şi ospeţelor bogate.

89 Corsarul roşu – roman de aventuri al scriitorului american Fenimore Cooper (1789-1851). Corsarul roşu a apărut în 1828.

90 Botany-Bay – golf în Australia, pe care guvernul englez l-a folosit încă din 1787 ca loc de deportare.

91 De viris illustribus – operă a lui Plutarc, istoric şi moralist grec (cea. 50-125 e.n.), care a trăit şi la Roma; biografiile oamenilor iluştri (De viris illustribus), scrise de el, erau foarte cunoscute în şcolile franceze.

92 Alcofribas – o parte din numele, prin anagramă, al lui Rabelais, care a semnat, la început, romanul său satiric plin de săgeţi la adresa feudalităţii şi a bisericii cu numele de Alcofribas Nosier = François Rabelais.

93 Saint-simonist – adept al socialistului utopic Saint-Simon (1760-1825).

94 Vodevilişti – autori de vodeviluri – de piese de teatru vesele în care sunt şi cântece.

95 Faimoasa minciună a lui Ludovic al XVIII-lea: „Unire şi uitare” – revenind la tron cu ajutorul armatelor străine, Ludovic al XVIII-lea a pretins că doreşte să uite de anii revoluţiei şi ai domniei lui Napoleon I şi că vrea să unească în jurul său toate păturile populaţiei prin Charta acordată burgheziei înstărite; în curând însă, măsuri care tindeau la restabilirea regimului feudal au început a fi luate de regii

„restauraţi” şi; în special de urmaşul lui Ludovic al XVIII-lea, Carol al X-lea.

96 Taleri – monede vechi – termen prin care s-a încercat transpunerea în limba română a cuvântului francez monedă veche valorând cam trei franci.

97 Catehismul – cartea în care e cuprinsă instrucţia religioasă a credincioşilor catolici.

98 Cambacéręs (Jean-Jacques, duce de) – consul ţi apoi cancelar-prim al lui Napoleon I.

99 Brillat-Savarin (Anthelme) – autor al unui tratat de gastronomie (Fiziologia gustului) – de la el ne-a rămas prăjitura numită „savarină”; celebru în Franţa pentru priceperea sa în ale bucătăriei (1755-1826).

100 Rossini – celebru compozitor italian (1792-1868).

101 Copii ai revoluţiei – tocmai avusese loc revoluţia din iulie.

102 Gargantua – fiul lui Grandgousier; Gargantua şi Grandgousier sunt doi uriaşi ale căror isprăvi cu tâlc le povesteşte Rabelais în romanul său apărut în 1532-1534 (primele părţi).

103 Un vultur de aur pe un câmp. Cu deviza: „Non cecidit animus” – descrierea unei steme nobiliare; deviza. În latineşte, înseamnă: „Sufletul nu se lasă înfrânt”.

104 Bossuet (Jacques Bénigue) – prelat francez, cunoscut ca orator religios (1627-1704); a servit regalitatea din timpul său scriind şi un tratat politic în care susţinea „dreptul divin” al regilor.

105 Ballansist – adept al lui Ballanche (Pierre-Simon) scriitor mistic (1776-1847).

106 Canalis, fabricantul de balade – personaj care apare şi în alte romane ale lui Balzac (în special în Modeste Mignon) întruchipând pe poetul profesionist, cu multe dintre trăsăturile lui Lamartine.

107 Ludovic al XIV-lea – rege absolut al Franţei între 1643-1715; înconjurat de o curte somptuoasă, care-l numea „regele soare”, Ludovic al XIV-lea îşi afirmă absolutismul

prin expresii ca: „Statul sunt eu”; doamna de Maintenon a fost ultima lui favorită – pe moşiile ei au fost construite apeductele de care vorbeşte Balzac.

108 Convenţiunea – adunarea revoluţionară care a guvernat Franţa între 20 septembrie 1792 şi 26 octombrie 1795. Ea a proclamat republica, a reprimat cu hotărâre mişcările regaliste din interior şi reacţiunea europeană coalizată împotriva Franţei; a luat, de asemenea, o serie de măsuri administrative la care face aluzie Balzac.

109 O silabă înaintea numelui – e vorba de particula de, care precede numele nobiliare franceze.

110 Alba (ducele de) – general spaniol (1508-1582) din vremea lui Carol Quintul şi Filip al II-lea; a înăbuşit sângeros revoltele maselor populare din Ţările de Jos şi din Portugalia, care voiau să scuture jugul spaniol; a servit, în acest fel regimul feudal.

111 Brutus – e vorba, desigur, de primul Brutus (Lucius Iunius) căruia i s-a datorit expulzarea Tarquinilor şi instituirea republicii (a murit în 508 î.e.n.). Un „Brutus îndopat cu trufe” este un revoluţionar care a uitat de austerităţile luptei.

112 Trufe – ciuperci subterane, costisitoare, foarte apreciate în bucătăria franceză.

113 Perrault (Charles) renumit scriitor francez (1628-1703), autor al unei culegeri de basme (Cenuşăreasa, Scufiţa Roşie, Motanul încălţat etc.) prelucrate după poveşti populare.

114 Charlet (Nicolas) – desenator francez. (1792-1845), cxcelând în scene militare, îndeosebi din vremea lui Napoleon.

115 Carol al X-lea, părintele libertăţii – expresia este ironică, Carol al X-lea fiind tocmai reprezentantul cel mai reacţionar al monarhiei restaurate.

116 Malibran – cântăreaţă celebră în vremea lui Balzac. Numele ei apare în multe dintre povestirile şi poemele epocii. A murit foarte tânără (1808-1836).

117 Carlist – partizan al lui Carol al X-lea.

118 Dezvoltarea agregaţiilor – dezvoltarea grupărilor omeneşti.

119 Achile fără călcâi – cel mai de seamă erou al Iliadei, legendarul Achile, viteaz fără pereche, avea un singur loc vulnerabil: călcâiul; legenda spune că în acest loc a şi fost rănit mortal de o săgeată otrăvită a lui Paris. Un Achile fără călcâi este deci ceva inatacabil.

120 Asasinarea lui Henric al IV-lea şi judecarea lui Ludovic al XVI-lea – Balzac face aici aluzie la „riscurile” regalităţii: Henric al IV-lea a fost asasinat de Ravaillac în 1610, iar Ludovic al XVI-lea a fost judecat de Convenţiune pentru complotul lui antirevoluţionar cu reacţiunea europeană şi executat în 1793.

121 Liberalismul devine La Fayette – liberalismul lui La Fayette (1757-1834) era un liberalism regalist.

122 Istoria regelui Boemiei şi a celor şapte castele ale sale – Povestire fantastică a scriitorului romantic Charles Nodier (1780-1844); ea exprimă dezamăgirile generaţiei din jurul lui 1830 şi are un caracter satiric: dinastia Burbonilor e reprezentată printr-o iapă bătrână pe care stăpânii nu mai vor s-o vadă.

123 Revue des Deux Mondes – revistă înfiinţată în 1820: directorul ei, Fr. Buloz, îl nemulţumise pe Balzac.

124 Setubal – oraş portughez pe coasta Atlanticului.

125 Peisajele lui Poussin, copiate la Sčvres – e vorba de farfurii de porţelan, lucrate în atelierele de la Sčvres ţi pe care erau reproduse peisaje de pictorul Poussin (1594-1655), cel mai de seamă dintre pictorii din vremea clasicismului francez.

126 Bichat (Marie-François-Xavier) – anatomist francez (1771-1802), autor al unui tratat de anatomie.

127 Trinc. Încheiere la Pantagruel – este cuvântul rostit de oracolul Sfântului Clondir pe care s-au dus să-l consulte Pantagruel cu Panurge şi cu prietenii lor în ultima parte a romanului lui Rabelais; prin acest însemn (Trinc – bea!),

Rabelais înţelegea, desigur, satisfacerea setei de viaţă şi de cultură caracteristice Renaşterii.

128 Pater noster – Tatăl nostru, rugăciune de duminică, la catolici.

129 Diis ignotis!

— Zeilor necunoscuţi! (în limba latină) omagiu adus de credincioşii din antichitate oricăror zei, pentru a fi siguri că nu supără vreunul.

130 Ossian – poet scoţian legendar din secolul al III-lea. Sub acest nume, poetul Macpherson a publicat în 1760 un volum de poeme care au avut un mare răsunet la vremea lor. Văzduhurile lui Ossian – în poemele atribuite lui Ossian, atmosfera este sumbră şi măreaţă.

131 Carracio – pictori italieni, şi anume: Ludovic (l[555]-1619) şi cei doi veri ai lui, Augustin (1557-1602) şi Anibal (1560-1609). Ultimul dintre ei a fost cel mai fecund şi mai cunoscut.

132 Veneţia salvată – tragedie a dramaturgului englez Otway (1682).

133 La Rochelle – port cetate la Oceanul Atlantic, fortăreaţă a hughenoţilor francezi din secolul al XVI-lea: la începutul secolului al XIX-lea a avut loc aici conspiraţia celor „patru sergenţi”, militari francezi afiliaţi carbonarilor italieni care luptau pentru unificarea Italiei; cei patru sergenţi au fost decapitaţi în 1822.

134 Clamart – numele unui vechi cimitir parizian.

135 Pandemoniul lui Milton – în opera poetului englez Milton (1608-1674), autorul poemului Paradisul pierdut apare un „pandemoniu”, adică o capitală imaginară a infernului.

136 Carymary, Carymara – înjurătură comică inventată de Rabelais.

137 Montaigne (Michel de) – celebru scriitor şi filosof francez din vremea Renaşterii, autorul celebrelor Esseuri a fost un umanist epicurian antidogmatic; scepticismul său, inspirat din cel antic, are o semnificaţie pozitivă, fiind

îndreptat împotriva ideologiei medievale; a trăit intre 1533 şi 1502.

138 Pyron (sau Pyrrhon) – filosof grec (360-270 î.e.n.), întemeietor al curentului sceptic; scepticii din antichitate considerau că lucrurile nu pot fi cunoscute şi că, deci, omul trebuie să fie indiferent la tot ce se întâmplă; scepticismul antic reprezintă degenerarea gândirii filosofice antice.

139 Buridan – doctor scolastic francez care a trăit în secolul al XIV-lea. Profesorul Jean Bouridan avea obiceiul să dea ca ilustrare a situaţiei unui om care nu se poate hotărî între două solicitări exemplul unui măgar, care, pus între o găleată cu apă şi un coş cu ovăz, îşi prelungeşte foamea şi setea de care e cuprins fiindcă nu ştie cu ce să înceapă.

140 Damiens (Robert-François) – a fost torturat, apoi legat de coada a doi cai şi sfâşiat, din ordinul lui Ludovic al XV-lea, pe care îl lovise cu un briceag.

141 Punci – amestec alcoolic din lichioruri tari şi suc de fructe sau ceai cu zahăr.

142 Very (cafeneua) – veche cafenea din Paris, datând din 1805; faima ei a durat până la mijlocul secolului al XIX-lea; instalată mai întâi în grădina Tuileries, s-a mutat în 1808 în corpul de clădiri numit Palais-Royal.

143 Macbeth – dramă de Shakespeare (1606) în care trei vrăjitoare îi prezic lui Macbeth că va fi rege.

144 Auvergne – regiune muntoasă din Franţa.

145 Imperiul – e vorba de primul Imperiu (al lui Napoleon I) care a urmat republicii instaurate de revoluţia din 1789-1794 şi care a durat de la 1804 până la 1814.

146 Restauraţia – epoca dintre 1814 şi 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franţa restaurarea dinastiei Bourbonilor.

147 Guvernul Villele – cel mai reacţionar guvern al Restauraţiei. Contele Joseph de Villele era şeful ultraregalişti: or. Lui i se datorează legi ca aceea care acorda un miliard emigranţilor nobili sau ca aceea care

pedepsea cu moartea pe cei care glumeau pe socoteala bisericii catolice.

148 Rococo (mobila) – stil încărcat, la modă pe vremea lui Ludovic al XV-lea şi Ludovic al XVI-lea.

149 O nobilă şi curajoasă Marcelină – aluzia se referă desigur la poeta Marceline Desbordes-Valmore (1785-1859) care a avut mult de suferit în viaţa ei; versurile sale (elegii, romanţe) vădesc o mare nobleţe sufletească.

150 Chénier (André) – poet francez (1762-1794) autor de idile şi elegii; în urma unor manifestări contrarevoluţionare a fost judecat şi executat; Balzac face aici aluzie la anecdota după care A. Chénier, în căruţa care-l ducea la eşafod, ar fi exclamat bătându-şi fruntea cu palma: „Aveam totuşi ceva aici!”

151 Să fii cumpărat vreodată apă – pe vremea lui Balzac, apa se cumpăra de la sacagii, care o purtau pe străzi în butoaie; istoria unui asemenea sacagiu o povesteşte Balzac în nuvela Liturghia ateului.

152 Plumburile din Veneţia – veche închisoare veneţiană, aşa numită fiindcă era situată în podul palatului ducal, acoperit cu plăci de plumb.

153 Teoria voinţei – problema „forţelor vii ale voinţei” l-a preocupat pe Balzac încă din adolescenţă; pe când se afla la colegiul preoţesc de la Vendôme, el a compus un „Tratat al voinţei”, care i-a fost confiscat de preoţi; Balzac n-a uitat niciodată acest act arbitrar.

154 Mesmer, Lavater, Gali, Bichat – fiziologi cu renume pe vremea lui Balzac; Mesmer, medic german (1733-1815) autorul teoriei magnetismului animal (mesmerismul); Lavater (1741-1801) a lansat fiziognomonia, teoria cunoaşterii caracterului după trăsăturile feţei; Gali, născut în Germania (1758-1828), e inventatorul frenologiei, a studierii caracterului după forma craniului; iar Bichat a fost un anatomist francez de valoare (1771-1802).

155 Un călugăr din Ordinul Sfântului Benedict – benedictinii, călugări din ordinul creat de sfântul Benoďt în

anul 529, erau cunoscuţi pentru viaţa lor modestă şi laborioasă; în evul mediu, bucurându-se de o cultură pe care n-o împărţeau cu poporul, ei au transcris multe dintre capodoperele literaturii greco-romane.

156 Diogenizam – cuvânt inventat de Balzac („diogéniser”) în legătură cu Diogene filosof, grec. (413-323 î.e.n.), care dispreţuia orice confort şi trăia, ostentativ, în cele mai simple condiţii.

157 Ariel – personaj fantastic din piesa „Furtuna” a lui Shakespeare, geniu bun, aerian.

158 Retragerea de la Moscova, trecerea Berezinei – înfrângere celebră a lui Napoleon, care, încercând să cucerească Rusia, a înaintat în 1812 până la Moscova, pentru ca apoi să fie nevoit să se retragă în plină iarnă, cu nenumărate pierderi; trecerea Berezinei, afluent al Niprului, a însemnat un adevărat dezastru pentru armatele franceze.

159 Campania din 1814 – război dus de Napoleon I pentru a ţine piept armatelor coalizate (ruso-anglo-prusiene) care intraseră în Franţa; înfrânt, Napoleon a abdicat.

160 Borghese (prinţesa) – era una dintre surorile lui Napoleon, Paulina Bonaparte, căsătorită cu prinţul italian Camillo Borghese.

161 Dotaţia de la Wistchnau – Napoleon I avea obiceiul să distribuie teritorii, în regiunile cucerite, celor mai buni comandanţi din armata sa.

162 Crescută la Saint-Denis – la Saint-Denis, lângă Paris, se află institutul în care erau educate fiicele celor decoraţi cu „Legiunea de onoare”.

163 Pygmalion – după legendă, Pygmalion, sculptor din antichitate, s-a îndrăgostit de statura Galateei, făcută de el, şi a obţinut de la zeiţa Venus să dea viaţă acestei statui.

164 Frumoasa Elena – figură din antichitatea legendară, Elena, soţia regelui a fost răpită de Paris, unul dintre prinţii Troiei, ceea ce a dus la războiul dintre greci şi troieni.

165 Galateea – după legendă, nimfa Galateea, iubită de ciclopul Polifem, i-a preferat acestuia pe ciobanul Acis; uriaşul şi-a omorât rivalul strivindu-l sub o stâncă.

166 Styxul – în mitologia. Fluviu din infern; în apa lui, care avea proprietăţi magice, şi-a muiat Thetis pe fiul ei Achille pentru a-l fa ce invulnerabil; ea îl ţinea de călcâi numai în acest loc – spune legenda – a putut fi rănit Achille.

167 Doici (Carlo) – pictor italian (1616-1686) portretist, a creat tablouri reprezentând figuri nobile şi graţioase.

168 Chrisostom – sfântul Ion, patriarh al Constantinopolului, în secolul al IV-lea numit Gură de aur pentru elocinţa lui; Balzac face un joc de cuvinte între „gură de aur” şi cei care „vorbesc de aur”.

169 Pair al Franţei – membru al Camerei superioare, în timpul Restauraţiei.

170 Stil gotic – stilul dominant în secolele XII-XVI în care elementele decorative preponderente erau ogiva, arcul frânt.

171 Gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea – stilul respectiv e caracterizat printr-o mare bogăţie de ornamentaţie; pereţii, mobilele erau aurite.

172 Venus din Milo – statuie antică de o frumuseţe maiestuoasă, aflată acum în muzeul Luvru din Paris.

173 Lauzim (Antonin Nompar de Caumont, duce de) – curtean aventurier din camarila lui Ludovic al XIV-lea.

174 O pasiune care locuieşte la etajul întâi – o femeie din înalta societate. În casele de raport construite pe vremea lui Balzac, cu cât locatarii stăteau mai aproape de mansardă, cu atât erau situaţi mai jos pe scara socială.

175 Tineri. Înarmaţi cu cabriolete – semnul bunăstării sociale, a eleganţei, era, pe vremea lui Balzac, caleaşca lăcuită, iar pentru tinerii neînsuraţi, cel puţin o cabrioletă.

176 Concepţiile reci ale celor două secole literare ale noastre – Personajul lui Balzac numeşte astfel secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, care, cu concepţiile lor raţionaliste şi

cu literatura lor îngrădită în canoanele clasicismului, puteau părea „reci” unui contemporan al romantismului.

177 Brienne (lacul) – e vorba, desigur, de lacul Brienz din Elveţia (cantonul Berna) care are nişte maluri prăpăstioase foarte pitoreşti. Brienne este şi o localitate în Franţa (regiunea Champagne).

178 Lovelace, Clarisse Harlowe – Lovelace, tipul seducătorului destrăbălat şi fără scrupule, e un personaj din romanul Clarisse Harlowe al scriitorului englez Samuel Richardson (1689-1761).

179 Arsinoe, Araminta – tipuri de cochete răutăcioase din piesele lui Molicre ţi Marivaux; Arsinoe apare în Mizantropul, iar Araminta în Mărturisirile mincinoase.

180 Erard (Sebastien) – fabricant de piane de bună calitate (1752-1831).

181 Dandy – bărbat îmbrăcat elegant, după ultima modă (din englezeşte).

182 Afacerea Colierului – pentru a face plăcere reginei Marie-Antoinette, cardinalul de Rohan, îndemnat de o contesă intrigantă, a cumpărat un colier extrem de scump; colierul a dispărut. Însă înainte de a ajunge la regină; scandalul stârnit a fost foarte mare şi a contribuit la compromiterea soţiei lui Ludovic al XVI-lea şi a cercurilor de la curte.

183 Diderot (Denis) – ilustru filosof materialist şi scriitor realist din secolul iluminismului francez, pe care-l reprezintă în modul cel mai desăvârşit (1713-1781); multe dintre operele lui cele mai îndrăzneţe, ca Plimbarea scepticului sau Nepotul lui Rameau au văzut lumina tiparului abia în vremea lui Balzac (între 1820 şi 1830). Diderot a scris şase predici tot pentru o sută de taleri.

— Acest amănunt a fost desigur găsit de Balzac în „Viaţa lui Diderot” povestită de fiica lui, doamna Vendeul, scriere care tocmai apăruse în 1830; în; amintirile fiicei lui Diderot, e vorba de anii de tinereţe ai marelui seriilor, când acesta, în luptă cu mizeria, a consimţit să scrie şase predici cerute

de un misionar portughez; suma primită nu corespunde însă întocmai celei indicate de Balzac.

184 Bois de Boulogne – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

185 Kant, Schiller, Jean-Paul, precum şi o groază de cărţi hidraulice – prin epitetul de „hidraulice”, care revine în romanele lui, aplicat la scrieri literare, Balzac înţelege cărţi care te emoţionează, te fac să verşi lacrimi, având un caracter romantic.

186 Teatrul Funambulilor – teatru de varieteu cu numere de circ; funambulii erau dansatori pe funie (din limba latină: funis – funie şi ambulare – a merge).

187 Umbra lui Banquo din Macbeth – în drama lui Shakespeare Macbeth, umbra lui Banquo apare în mijlocul unui ospăţ dat de Macbeth, care devenise rege prin uciderea regelui Scoţiei şi a guvernatorului Banquo; spectrul nu e vizibil decât pentru ucigaş; el personifică remuşcarea.

188 Othello – personajul principal din drama cu acelaşi nume a lui Shakespeare; frământat de gelozie în urma intrigilor lui Iago, el îşi ucide soţia.

189 Butoiul ducelui de Clarence – condamnat la moarte pentru că îşi trădase fratele, regele Eduard al IV-lea al Angliei, ducele de Clarence (1449-1478), a cerut să moară înecat într-un butoi de vin grecesc.

190 Lazanoni – oameni sărmani din sudul Italiei.

191 Écarté – joc de cărţi.

192 „Viveur” – termen apărut în limba franceză în vremea lui Balzac; are sensul de om care nu trăieşte decât pentru plăceri, om desfrânat.

193 Ruffec – localitate din vestul Franţei (în departamentul Charente).

194 Sfânta Elena îl chema pe Napoleon – la Sfânta Elena, insulă africană stăpânită de englezi, şi-a petrecut Napoleon în captivitate ultimii ani ai vieţii (1815-1821).

195 Sardanapal – rege asirian legendar; a dus o viaţă desfrânată, iar, când în urma unei răscoale populare, s-a văzut învins, a pus să i se construiască un rug pe care s-a aruncat şi a pierit împreună cu haremul şi comorile sale. În vremea lui Balzac, figura lui Sardanapal a fost evocată în tragedia lui Byron (1821) şi în tabloul lui Delacroix (Moartea lui Sardanapal, 1828).

196 Salverte (Eusčbe) – avocat ţi om politic francez (1771-1839); a publicat broţuri anticlericale ţi era deputat de stânga în 1828.

197 Umbra unui german – aluzie la Omul care şi-a pierdut umbra, roman al scriitorului german Chamisso (1781-1838).

198 Sainte-Pelagie.

— Închisoare din vechiul Paris; în Saint-Pelagie erau închişi scriitorii şi deţinuţii politici, între 1792 şi 1899.

199 Greuze (Jean Baptiste) – pictor francez din secolul al XVII-lea, excelând în reprezentarea scenelor de familie (1725-1805).

200 Scorpiile de la Châtelet – magistraţii care decretau închiderea pentru datorii; Châtelet-ul, veche fortăreaţă pariziană, servea de închisoare.

201 Nerone – împărat roman (54-68), faimos pentru cruzimile şi crimele sale.

202 Nabucodonosor – rege caldeean, purtător de războaie de distrugere; armatele lui au nimicit Ierusalimul (587 î.e.n.).

203 Petreea – platou pietros centrul Arabiei.

204 Hanul roşu – nuvelă de Balzac (apărută în acelaşi an cu Pielea de sagri) în care se povesteşte originea averii bancherului Taillefer; acesta asasinează un călător bogat şi îl jefuieşte.

205 Marţea grasă – ultima zi a carnavalului, zi de petrecere, la catolici, înainte de intrarea în post.

206 Incalcuttabil – Joc de cuvinte, incalculabila moştenire provenindu-i de la Calcutta (N. R.).

207 Rollin (Charles) – profesor de istorie şi umanist, rector al Universităţii din Paris (1661 -1741).

208 Carus alumnus – iubit elev (din limba latină).

209 În clasa de retorică – penultima clasă în liceul francez; ultima este clasa de filosofie.

210 Des Italiens – teatru în Paris

211 Newton (Isaac) – celebru matematician şi fizician englez (1642-1727); a descoperit legile gravitaţiei universale şi ale descompunerii luminii.

212 Hukală indiană – un fel de narghilea: pipă specială care trece fumul printr-o sticlă de apă parfumată.

213 Prometeu – personaj mitologic; pentru că a răpit focul din cer, a fost înlănţuit, din porunca lui Jupiter, pe muntele Caucaz, unde un vultur îi sfâşia ficatul: a fost eliberat de Hercule.

214 Palatul Elysée – palat parizian din secolul al XVIII-lea care a servit de reşedinţă lui Napoleon I; din 1848 a devenit reşedinţa preşedinţilor Republicii Franceze.

215 Origen – teolog din secolul al III-lea.

216 Manfred, Childe Harold – personaje din operele lui Byron: primul din drama cu elemente stranii şi sumbre Manfred (1817), al doilea din poemul Pelerinajul lui Childe Harold (1812- 1818).

217 Exegi monumentum – începutul unui vers din Horaţiu (ultima odă din cartea a II-a de Ode); versul complet este: „Exegi monumentum aere perennius” – „Am durat un monument mai trainic decât bronzul.”

218 Limba barbară a noii şcoli se socoate că face minuni inventându-l din nou pe Ronsard – vorbeşte un profesor bătrân, partizan al stilului clasic, împotriva căruia lupta noua şcoală romantică.

219 Massillon (Jean Baptiste) – predicator catolic francez din vremea clasicismului (1663-1742).

220 Buffon – naturalist francez din secolul iluminiştilor: a trăit între 1707 şi 1788 şi a scris o istorie a naturii, într-un stil cam pompos.

221 Racine (Jean) – ilustru reprezentant al clasicismului francez, autor de tragedii în versuri, pătrunse de umanism (1639-1699).

222 Palatul Luxembourg – palat parizian construit în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Balzac, sediu al adunării pair-ilor, iar azi al Senatului.

223 Savonnerie – veche manufactură pariziană de covoare; datează din 1627 şi a fost reunită cu cea numită Gobelins în 1826.

224 Semiramida – opera în două acte de Rossini (1825), având ca figură centrală pe Semiramida, regină legendară a Asiriei şi Babilonului.

225 Percalină – pânza de bumbac subţire şi lucioasă.

226 „Italieni” – teatru din Paris, aşa numit pentru că încă din secolul al XVII-lea prezenta trupe de actori şi cântăreţi italieni; a fost închis în 1878.

227 Mane, Tekel, Fares – cuvinte cu caracter ameninţător şi profetic despre care legenda spune că ar fi apărut pe zidurile palatului din Babilon în timp ce Baltazar se afla în plină orgie şi armatele lui Cirus intrau în oraş; cuvintele se pot traduce: „s-a socotit, s-a cântărit, s-a împărţit”.

228 Salpętričre – azil pentru femei bătrâne la Paris; este în acelaşi timp şi ospiciu de nebuni; îşi trage numele de la fabrica de praf de puşcă instalată mai întâi acolo.

229 Pallas (Peter) – naturalist german, care a explorat Iranul, regiunea Mării Caspice, munţii Altai şi China (1741-1811).

230 Niebuhr (Karsten) – explorator german (1733-1815); fiul său, Berthold Niebuhr, a cărui moarte e deplânsă, era istoric (1766-1831).

231 Pegas – cal înaripat din mitologia antică, simbol al inspiraţiei poetice; călărind pe Pegas, Perseu o salvă pe Andromeda iar Belerofon înfruntă Himera; zvârlind din copite Pegas făcu să ţâşnească din stâncă fântâna Hipocrenului, la care se adăpau, după cum spune legenda, poeţii.

232 Calmet (Saint-Augustin) – călugăr francez din ordinul benedictinilor, cercetător minuţios de documente istorice (1672-1757).

233 Lalande (Joseph-Jerôme de) – astronom francez, observator al planetelor şi al cometelor (1732-1807); a lăsat un tratat de astronomie.

234 Pascal (Blaise) – savant şi scriitor francez din secolul al XVII-lea, a făcut, în tinereţe, o serie de descoperiri în domeniul geometriei, matematicii şi fizicii; mai târziu s-a lăsat însă atras de misticismul religios, suferind influenţa janseniştilor; în această prăpastie – cum spune savantul Planchette din Pielea de sagri – s-a prăbuşit judecata lui Pascal. După o tradiţie cu care Voltaire era de acord, Pascal rămăsese, în urma unui accident, cu crize halucinante, în timpul cărora i se părea că se deschide lângă el o prăpastie ameninţătoare. Pascal este şi autorul celebrelor Scrisori provinciale (1656-1657), a căror forţă satirică loveşte în iezuiţi. E un mare prozator prin stilul său simplu şi viguros (1623-1662).

235 Salicina, asparigina, vaiiquelina, digitalina – substanţe chimice extrase din plante; primele trei sunt reale – salicina e extrasă din scoarţa de salcie, asparagina din sparanghel, digitalina din digitală; a patra pare a fi imaginară; ea aminteşte numele chimistului Vauquelin, personaj al lui Balzac, care apare în romanul Cesar Birotteau.

236 Pilă voltaică – aparat inventat de fizicianul italian Volta (1745-1827) – care transformă în curent electric energia dezvoltată printr-o reacţie chimică.

237 Cabanis (Georges) – medic francez, discipol al filosofului senzualist Condillac; lucrarea lui Tratat despre fizicul şi moralul omului a avut mare răsunet (1757-1808.).

238 Vitaliştii – adepţi ai vitalismului, doctrină biologică idealistă după care există un principiu vital nelegat de materie, căruia i se datorează toate funcţiile organice.

239 Van Helmont (Jean Baptiste) – medic belgian (1577-l[644]), despre care se spune că ar fi descoperit sucul

gastric.

240 Panurge al facultăţii – doctorul Maugredie e declarat de Balzac un Panurge al facultăţii, deoarece, ca şi eroul lui Rabelais, are multe cunoştinţe dar glumeşte asupra lor.

241 Dupuytren Guillaume) – celebru chirurg francez (1777-1835).

242 Hohenlohe (prinţul) – la începutul secolului al XIX-lea, exista un prinţ Hohenlohe, care intrase la iezuiţi prin 1815 şi apoi pretinsese că face minuni; la un moment dat avusese chiar de-a face cu poliţia.

243 Paria – om dispreţuit, respins de societate, de la numele dat în India de către casta aristocratică a brahmanilor celor lipsiţi de drepturi sociale şi religioase.

244 Quaker – membru al sectei religioase a quakerilor întemeiată în Anglia în secolul al XVII-lea.

245 Matusalem – patriarh biblic, despre care legenda spune că ar fi trăit 969 de ani şi că ar fi fost bunicul lui Noe.

246 Elemente flogistice – chimiştii de altădată explicau arderea prin existenţa unui fluid cu proprietăţi speciale „flogisticul” (din limba greacă phlogistikos – care arde).

247 Sceptrul e o secure pentru Richelieu – aluzie la politica dusă de cardinalul de Richelieu (1585-1642) care, ca ministru al lui Ludovic al XIII-lea, s-a servit de monarhie pentru a pune frâu intrigilor şi pretenţiilor marilor seniori.

248 Trapişti – călugări din ordinul Trappe, înfiinţat în 1140; aceşti călugări trebuiau să respecte reguli foarte severe.

249 Bourbonnais – provincie din centrul Franţei, la nord de provincia Auvergne.

250 La Valličre (domniţoara de) – una dintre favoritele lui Ludovic al XIV-lea; s-a făcut călugăriţă când a fost părăsită de rege.